

OHK - Pedagogika in andragogika

Per
ANDRAGOŠKA SPOZNANJA
1999 /2

/2

374.7

46199900002,2

COBISS •

UNIVERZA V LJUBLJANI - FF

ANDRAGOŠKA SPOZNANJA

Prva slovenska revija za izobraževanje odraslih

2
1999

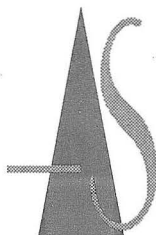
Vseživljenjski razvoj osebnosti

Družinski koncept prevzgoje odvisnikov

Pomen mobilne telefonije
v izobraževanju na daljavo

Izobraževanje zaposlenih
v tranzicijskem gospodarstvu

Družbeni položaj in vloga društev

ANDRAGOŠKA SPOZNANJA
Prva slovenska revija za izobraževanje odraslih
Journal of adult education in Slovenia

Vsebina

<i>Daniela Brečko</i>	VSEŽIVLJENJSKI RAZVOJ OSEBNOSTI (I. DEL)	6
<i>Livija Knaflič</i>	DRUŽINSKA PISMENOST	17
<i>Irena Lesar</i>	DRUŽINSKI KONCEPT PREVZGOJE ODVISNIKOV	23
<i>Nadja Dobnik</i>	POMEN MOBILNE TELEFONIJE V IZOBRAŽEVANJU NA DALJAVO	37
<i>Vida Močnik</i>	ELEKTRONSKE KNJIŽNICE	45
<i>Jasmina Mirčeva</i>	IZOBRAŽEVANJE ZAPOSLENIH V TRANZICIJSKEM GOSPODARSTVU	54
<i>Ana Krajnc</i>	NASTANEK IN ORGANIZACIJA IZOBRAŽEVALNIH CENTROV	64
<i>Sonja Kump</i>	DRUŽBENI POLOŽAJ IN VLOGA DRUŠTEV	73
<i>Dušana Findeisen</i>	SO NAŠE CILJNE SKUPINE RES NEDOSEGLJIVE?	85
	POLEMIZIRAJMO SKUPAJ	94
	POROČILA, ODMEVI, OCENE	99
	KNJIŽNE NOVOSTI	106
	OBRAČAMO KOLEDAR	109
	POVZETKI/ABSTRACTS	113
	AVTORJEM NA POT	117

IMPRÉSUM

Ustanovitelj Andragoško društvo Slovenije
Soustanovitelj Filozofska fakulteta, Ljubljana

Glavna urednica/Editor in Chief dr. Ana Krajnc
Odgovorna urednica/Editor mag. Daniela Brečko
Tehnični urednik/Technical Editor Milan Turel

Uredniški odbor/Editorial Board mag. Jordan Berginc,
mag. Melita Cimerman, mag. Jožko Čuk,
Jasna Dominko-Baloh, mag. Dušana Findeisen,
Božo Kočevar, mag. Jože Miklavc,
dr. Vida Mohorčič-Špolar, Sašo Niklanovič,

Mednarodni sodelavci:

Pavel Hartel – Karlova univerza v Pragi;
Liam Carey – St. Patrick College, Irska;
Paolo Federighi – Univerza v Firencah;
Peter Jarvis – Univerza v Surreyju, Velika Britanija;
Jost Reischmann – Univerza v Bambergu, Nemčija.

Tajnica uredništva: Tanja Šulak, tel: 061/176 93 56,
061/ 176 92 00, faks: 061 125 93 37, 061 125 93 37
elektronska pošta: tanja.sulak@ff.uni-lj.si

Oglasi/Marketing:

Tanja Šulak, tel: 061/176 93 56, faks: 061 125 93 37,
elektronska pošta: tanja.sulak@ff.uni-lj.si

Naslov uredništva/Address of the Editorial Office:

Filozofska fakulteta, Ljubljana, Aškerčeva 2,
telefon 061/ 176 93 56. Žiro račun/Current Account:
50100-603-40227, sklic na številko 154005/7626

Revija Andragoška spoznanja izhaja štirikrat na leto,
posamezen izvod je 1700 SIT.
Letna naročnina za individualne naročnike je 5700 SIT,
za ustanove in podjetja 8500, za študente 3700 SIT.
DDV je vključen v ceno.

Tisk: Tiskarna Skušek Ljubljana

Revijo subvencionira Ministrstvo za šolstvo in šport,
Ministrstvo za znanost in tehnologijo ter
Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Poklicno izobraževanje v kognitivni ali informacijski družbi

V zadnjih treh letih, torej po tem, ko je bila sprejeta nova šolska zakonodaja, so slovenski dnevniki pretežno pisali o šolskih novostih v osnovni šoli ali kvečjemu še na prehodu s srednje šole na univerzo, torej v zvezi z maturo. Po takšnem pisanju bi lahko sklepali, da je oko javnosti in tudi stroke obrnjeno predvsem k obveznemu ali splošnemu izobraževanju in da ostaja pri nas poklicno in strokovno izobraževanje še vedno nekako na robu civilnega interesa. V svetu se to že dolgo obrača v drugačno smer. Bolj ali manj je jasno, da je splošno izobraževanje razmeroma zadovoljivo strukturirano, čeprav je splošno priznано, da so konceptualne rešitve na ravni obveznega izobraževanja še dokaj nedorečene. Toda mogoče je opaziti stalno naraščanje zanimanja stroke in javnosti za poklicno in strokovno izobraževanje. Vzroki za to so različni, osredotočajo pa se na tipično šolsko-politične zahteve po tem, da bi se poklicno in strokovno izobraževanje razvijala tako, da ne bi bila slepa ulica v izobraževalnem sistemu, ki posamezniku pri graditvi poklicne in delovne kariere zožuje in celo zapira pot ter mu zmanjšuje možnosti osebne rasti v življenju. Tako se tudi premislek o poklicnem izobraževanju skuša izmakniti tradicionalnim paradigmam, češ da je poklicno izobraževanje zgolj interes delodajalcev. Tudi glede vloge delodajalcev v poklicnem izobraževanju se odpirajo nove strateške usmeritve: 1. iščejo se nova partnerstva med izobraževalno in gospodarsko-poslovno sfero ter 2. poklicno/strokovno izobraževanje nista več razumljena le kot del sistema reprodukcije kadrovske sile, temveč tudi kot pogoj osebne razvoja in socialne integracije posameznika. Obe navedeni strategiji sta za razvoj po-

UVODNIK

dr. Zdenko Medveš

klicnega izobraževanja zelo ugodni, saj je njun skupni imenovalec, da se na poklicno izobraževanje ne gleda več z vidika ozkih pragmatičnih ciljev prilagajanja človeka delu, temveč z vidika globalnega razvoja tako imenovane kognitivne družbe.

V prvem pomenu se pojem kognitivna družba uporablja kot sinonim za stalno učečo se družbo, za družbo, ki uveljavlja učenje in izobraževanje kot svoji temeljni razvojni značilnosti, kot ključna potenciala svojega razvoja. Najbrž se skuša vsaj na šolsko-politični ravni tako povedati, da gre za več kot zgolj načelo permanentnosti izobraževanja. Gre za nekakšno univerzalno družbeno usmeritev, ki bi lahko postala podlaga za to, da se vsako izobraževanje, zlasti pa poklicno in strokovno, oblikuje kot celovit sistem, ki povezuje temeljno poklicno izobraževanje v mladosti ter stalno izobraževanje in učenje kot sredstvo osebne razvoja posameznika, kot pot graditve njegove poklicne kariere, vir razvoja kadrovskega potenciala ter možnost spremljanja in ustvarjanja novega znanja. Brez takšne sistemske celote, ki vključuje izobraževanje za prvi poklic v mladosti, nadaljnje izpopolnjevanje in usposabljanje ter tudi možnost priznavanja pridobljenega znanja z neformalnim izobraževanjem in lastnimi izkušnjami, ni več mogoče zgraditi učinkovitega poklicnega/strokovnega izobraževanja. Načelo celovitosti sistema je tisti ključ, ki smiselno in logično utemeljuje možnost za preseganje poklicnega pragmatizma v izobraževanju za prvi poklic, saj je le na njegovi podlagi mogoče razviti široko profilirano temeljno poklicno izobraževanje v mladosti, kar je pogoj za veliko mobilnost v zaposlovanju in delu ter tudi uspešno graditev poklicne kariere. Prav ta-

ko je treba priznati, da dobiva danes v poklicnem izobraževanju čedalje pomembnejše mesto tudi neformalno izobraževanje, ki bistveno dopolnjuje poti do poklicnega znanja in usposobljenosti.

Načelo celovitosti sistema poklicnega izobraževanja mora biti razvito tako, da omogoča uresničevanje dveh globalnih ciljev:

a) vzpon v poklicni hierarhiji, kar pomeni možnost za doseganje višjih izobrazbenih ravni, odpravljanje slepih ulic v izobraževalnem sistemu in odpiranje poklicnega izobraževanja navzgor do najvišjih stopenj izobraževanja, kjer v načelu ne sme biti izključena tudi možnost dostopa do univerzitetnega študija, pri čemer naj bi se upoštevali zlasti strokovno znanje, urhunska praktična poklicna usposobljenost in dosežki, ter

b) možnost sistematičnega obnavljanja znanja, spremljanja najnovejših dosežkov v stroki, doseganja specializiranega poklicnega znanja in spretnosti in navsezadnje tudi možnost sodelovanja pri nastajanju novega znanja.

V drugem pomenu pa je pojem kognitivne družbe za poklicno izobraževanje še pomembnejši od opisanega. Gre namreč za kognitivno prevrednotenje vloge, ciljev, pomena in končno tudi načina izvajanja poklicnega izobraževanja. Gre za to, da se poklicno/strokovno izobraževanje univerzalizirata. Univerzalizacija poklicnega izobraževanja pomeni zlasti zahtevo, da se v poklicnem izobraževanju zagotavlja razvoj vseh posameznikovih ključnih sposobnosti ali usposobljenosti (tudi ključnih kvalifikacij). Danes je že nesporno jasno, da mora vsako izobraževanje, torej poklicno in splošno, temeljiti na enakovrednosti treh ključnih področij razvoja sposobnosti oziroma usposobljenosti posameznika, to so: strokovnost, razvoj socialnih sposobnosti in doseganje osebne zrelosti (razvoj sposobnosti samostojnega zrelega odločanja).

Strokovnost se najpogosteje opredeljuje s tem,

kakšno znanje (teoretično in praktično), spretnosti in navade mora zagotavljati izobraževanje. V poklicnem izobraževanju je to cilj, ki ga lahko razčlenimo z znanimi pojmi, ki smo jih že navedli: mojstrstvo, strokovnost, delovna rutina in izurjenost. S tega vidika je mogoče trditi, da je poklicno izobraževanje v svojih tradicionalnih oblikah usmerjeno zgolj k doseganju »strokovnosti«, ki pa se je glede na rokodelsko tradicijo, pa tudi interese industrije, razumela na ravni množičnih poklicev, predvsem kot strokovnost pri izvajanju delovnega procesa. Danes se v zvezi s strokovnostjo skuša doseči prevrednotenje z večjim poudarkom na razvojnem razumevanju poklicnega strokovnega znanja. Tako se zahtevajo večja teoretizacija poklicne izobrazbe in hkrati tesnejša povezava med teoretičnim in praktičnim znanjem; na drugi strani pa radikalnejši odmik od tradicije, po kateri je kvaliteta oziroma odličnost poklicnega znanja vezana na prenos praktične usposobljenosti iz generacije mojstrov na generacije dijakov in vajencev. Zahteva se več refleksije, kritičnosti, samostojnosti pri pridobivanju in iskanju znanja za reševanje praktičnih problemov s praktičnim delom.

Z vidika socialne integriranosti naj bi poklicno izobraževanje razvijalo tiste posameznikove socialne sposobnosti, ki ga ne glede na raven poklicne izobrazbe usposabljaajo za komunikacijo, sodelovanje, mu omogočajo pozitivno identifikacijo s poklicem, identifikacijo s poklicnim etičnim kodeksom ter identifikacijo s cilji sodobne proizvodnje, prevzemanje poklicne etike, ga motivirajo za inventivno delo, reševanje socialnih in organizacijskih problemov.

Z vidika osebnostne zrelosti pa bi moralo tudi poklicno izobraževanje na vseh stopnjah posamezniku omogočiti, da razvije sposobnosti, ki imajo predvsem metodičen pomen, na primer usposobljenost za samostojnost pri načrtovanju, sposobnost obvladovanja informacijskih virov ter uporabe novih informacij pri reševa-

nju problemov, sposobnost sprejemanja odločitev, sposobnost kritične presoje odločitev in kritične ocene delovnih rezultatov, analize kakovosti dela in motiviranost za stalno učenje.

Če strnemo tezo o enakovrednem pomenu strokovnosti, socialnosti in osebnostne zrelosti za poklicno izobraževanje, bi lahko na kratko rekli, da mora sodobno poklicno izobraževanje posameznika pripraviti ne le na prenovljeno strokovno izvajanje dela, na kar je osredotočeno tradicionalno poklicno izobraževanje, temveč na obvladovanje vseh elementov delovnega procesa, torej načrtovanje, analizo problemov in zbiranje informacij za njihovo rešitev, samostojno odločanje o rešitvi, pripravo in izvedbo dela ter nadzor in evalvacijo.

V zadnjih letih je v svetu opravljenih vrsta raziskav o zastopanosti ključnih vrst znanja in sposobnosti v poklicnem izobraževanju. V raziskavah ugotavljajo, da je enostranost pri določanju ciljev izobraževanja poglobljena ovira za to, da absolventi poklicnega izobraževanja ne morejo izrabiti možnosti za nadaljevanje izobraževanja, ki jih sodobne družbe zagotavljajo zato, da bi odpravile slepe rokave in državljanom omogočile dostop do višjih ravni izobraževanja. Absolventi poklicnih in strokovnih šol so v deficitu pred absolventi splošnoizobraževalnih srednjih šol ob vpisu nadaljnjega študija ali izpopolnjevanja na vseh bistvenih področjih. Nekaj prednosti zanje se kaže samo v točki strokovnosti, toda najpomembnejše vrzeli absolventov poklicnih šol so v osebnostni zrelosti. Raziskave hkrati kažejo, da so za uspešno nadaljevanje izobraževanja in študija najpomembnejše predvsem komponente osebnostne zrelosti, komponente strokovnosti pa celo najmanj pomembne. Nadalje izobraževanje namreč od svojih kandidatov pričakuje več samostojnosti pri načrtovanju in organiziranju izobraževanja, boljše usposobljenosti pri iskanju informacij in virov, pozitivna stališča do izobraževanja, več moti-

viranosti za samostojni študij. Ugotavlja se, da deficitarnost absolventov poklicnih šol ni nekaj naključnega, temveč je rezultat tradicionalne poklicne pedagogike. Poklicna pedagogika se je začela odzivati na izzive sodobnega izobraževalnega sistema šele v zadnjih desetletjih. Zdaj je težišče njenih prizadevanj prav v iskanju ključnih vrst znanja in sposobnosti v poklicnem izobraževanju. S tem se naj bi preseglo dosedanje zanemarjanje razvoja socialnih sposobnosti in osebnostnega razvoja dijakov, vajencev ali odraslih udeležencev.

V sodobnem razvoju si ni mogoče zamišljati kakovostnega poklicnega izobraževanja samo v šolah, brez sodelovanja organizacij delodajalcev, brez njihovih tehnično-razvojnih potencialov, ki so pomembni za pridobivanje novega znanja. Zato je nesporno, da je treba iskati nove poti sodelovanja med izobraževalno in gospodarsko-poslovno sfero. Danes enostavno ni več mogoče zaupati spontani vzgojni ali izobraževalni funkciji dela. Delo ima vzgojno oziroma izobraževalno funkcijo le pod določenimi pogoji. V ZDA so dokazali, da se z izboljševanjem možnosti za izobraževanje na delovnem mestu povečuje tudi delovna produktivnost. Izboljševati možnosti pa je pomenilo predvsem organizirati delovno mesto tako, da postane delo kompleksnejše, manj rutinirano, usmerjeno v reševanje problemov, z večjim poudarkom na timskem sodelovanju in večjo posameznikovo avtonomijo pri organizaciji in pripravi del ter tudi izbiri rešitev. Torej se spet vračamo k enaki zgodbi, k enakovrednosti strokovnosti, socialne usposobljenosti in osebnostne zrelosti. To naj velja za vsako izobraževanje tudi neformalno. Vsi trije cilji naj postanejo podlaga za določanje izobrazbenih standardov in standardov poklicne usposobljenosti. Le ob njihovi enakovrednosti bo mogoče najti sistemske rešitve za priznavanje (ne)formalno pridobljenega poklicnega znanja in usposobljenosti, ki se obeta z uvajanjem tako imenovanega certifikatnega sistema.

VSEŽIVLJENJSKI RAZVOJ OSEBNOSTI

Teorije osebnostnega razvoja kot osnova za vzgojo odraslih (1. del)

V prispevku bomo podali kratek zgodovinski pregled teorij osebnostnega razvoja, da bi ugotovili, kdaj lahko opazimo prvo zanimanje za osebnostni razvoj odraslih, kaj je to zanimanje spodbudilo in kaj oviralo. Razvojno-zgodovinski pregled teorij se nam zdi potreben najprej s stališča nastajanja teorije o osebnostnem razvoju odraslih in prav tako s stališča razprav o biološki oziroma družbeni naravi človeka. Nova spoznanja o zapletenem človeškem bitju so vedno

znova sprožala polemike in debate, kaj je osnovno vodilo človeka, kaj ga motivira in spodbuja k nadaljnjemu razvoju. Prav tako bo v teh teorijah viden tudi obstoječ

družbeni okvir, stopnja razvoja določene družbe in refleksija časa, v katerem so posamezne teorije nastajale. Pregled se nam zdi potreben nenazadnje tudi zaradi tega, da bomo lahko razumeli osebnost, vzgojo odraslih in osebnostni razvoj. Teorije si sledijo po kronološkem zaporedju. Prav v tem kronološkem zaporedju pa se hkrati izraža duh časa in premik od zgolj biološkega razumevanja človeka k vedno bolj zapletenim oblikam bivanja, prepletenim z mnogoštevilnimi socialnimi dejavniki in socialnimi procesi v družbenih in kulturnih okoljih, v katere se posameznik vključuje v svojem življenju. Vsako teorijo bomo skušali tudi ov-

rednotiti s stališča pomembnosti prispevka k razumevanju osebnostnega razvoja odraslih.

ALI SE ODRASLI SPREMINJAMO?

Danes pogosto slišimo govoriti o pojavih, kot sta kriza srednji let in prepad med generacijami. Ta dva pojava sta zagotovo povezana z osebnostnim razvojem odraslih. Kljub temu pa se je osebnostni razvoj odraslih dolga leta zanihoval in ni bil predmet znanstvenih raziskav. Še pred dobrimi tridesetimi leti so psihologi in tudi družba nasploh mislili, da ljudje po obdobju adolescence in pubertetnih travm končajo svoje formalno šolanje, vstopijo v svet dela, se poročijo, ostarijo in umro. Po obdobju adolescence naj se jim ne bi dogajalo nič posebno novega in naj se ne bi več spreminjali. Danes pa andragogi, psihologi, sociologi in strokovnjaki z drugih znanstvenih področij vse bolj spoznavamo, da stvari le niso tako enostavne, da odraslost ni podaljšano obdobje predvidljivih in konstantnih dogodkov. Prejšnja trditev se nam zdi celo absurdna. Sami opazujemo, da se v teku življenja spreminjamo in da je razvoj in vzgoja odraslih prav tako realna kakor vzgoja in razvoj otrok. Pojav, ki je naprej sprožil dvome o stabilni in mirni odraslosti, je bil pojav krize srednjih let, ki so jo opazili pri mnogih lju-

*Vzgoja odraslih je
realna prav tako
kakor vzgoja otrok.*

deh. Kriza srednjih let se je manifestirala v koreniti spremembi vedenja, ki so jo zaradi nekaterih podobnih znakov, kot jih opažamo v adolescenci, nekateri poimenovali tudi kot obdobje druge pubertete. To je obdobje iskanja nove identitete. Identifikacija s prejšnjim življenjskim obdobjem kmalu ne bo več veljavna, ker se bliža upokožitev in s tem korenita sprememba dosedanjega življenjskega vzorca.

Odraslost ni zgolj kontinuiran proces fizičnega dozorevanja in staranja, ampak da je za odraslo obdobje značilno več psihološko različnih obdobji, faz ali stopenj, skozi katera gre posameznik v teku svojega življenja in ki se manifestirajo v njegovem vedenju.

Osrednje vprašanje znanstvenikov in raziskovalcev mnogih strok je seveda bilo, kako razložiti te procese. Ali ljudje na poti skozi te procese preprosto sledimo scenariju zgodnjih let, torej scenariju, ki smo si ga pridobili v zgodnjih letih življenja, ali so spremembe vedenja povezane tudi z značilnostmi posameznega tranzicijskega obdobja, ali lahko zavedno usmerjamo in vplivamo na svoje vedenje, kakšno vlogo ima pri tem učenje?

V prispevku bomo predstavili tri širše teoretične pristope in najpomembnejše avtorje in zagovornike posameznih teoretičnih pristopov ter njihove prispevke k razvoju osebnosti v odrasli dobi. Vsak pristop skuša na svoj način razložiti in pojasniti psihološke spremembe v obdobju od adolescence pa vse do pozne starosti. Pristopi si zgodovinsko sledijo in hkrati označujejo tudi povečano zanimanje znanstvenikov, raziskovalcev in strokovnjakov na eni strani kakor tudi laične javnosti na drugi strani za preučevanje osebnostnega razvoja odraslih. V prvem delu prispevka bomo predstavili teorije zgodnjega formiranja osebnosti, v drugem delu pris-

pevka pa še teorije stopenjskega formiranja osebnosti in socialne oziroma interpersonalne teorije osebnostnega razvoja.

TEORIJE ZGODNJEGA FORMIRANJA OSEBNOSTI

Poglavitna značilnost teorij zgodnjega formiranja osebnosti je, da skuša celotno človekovo vedenje, torej tudi osebnost in njeno vedenje v odrasli dobi, razložiti z izkušnjami in strukturo osebnosti, ki si jo je posameznik pridobil v zgodnjem otroštvu. Te teorije zastopajo stališče, da smo ljudje danes to, kar smo bili v otroštvu, le večji in težji. Potemtakem naj bi bili odrasli povečana podoba otroka. Teorije, ki zagovarjajo zgodnje formiranje osebnosti, so ponavadi ozko povezane s psihoanalitično razlago osebnostnega razvoja in lahko služijo kot osnova le za vzgojo otrok. Te teorije so tudi zgodovinsko pogojene, nastale so namreč na prelomu stoletja in dajejo to, kar je bilo takrat potrebno – ustoličiti šolski sistem.

Psihoanalitične teorije

Psihoanalitične teorije uvrščamo med teorije o zgodnjem formiranju osebnosti predvsem zaradi tega, ker zagovarjajo stališče, da se posameznikova osebnost oblikuje v zgodnjem otroštvu, v obdobju prvih petih let otrokovega življenja. Struktura osebnosti, ki se vzpostavi torej do približno petega leta starosti, vpliva na človekovo vedenje skozi celotno posameznikovo življenje.

Glavni in najpomembnejši predstavnik ter ustanovitelj psihoanalize je Sigmund Freud. V pričujočem delu seveda ne bomo v celoti opisovali njegovega bogatega opusa, ampak se bomo osredotočili le na nekaj temeljnih vprašanj. Predvsem nas bo zanimalo, kako se v luči psihoanalitične teorije razvija osebnost. So karakteristike in osebnostne pote-

ze ter vedenje odraslih pogojeni z izkušnjami iz otroštva? Če to drži, koliko sprememb je še mogočih v odrasli dobi? Ali je vzgoja odraslih sploh možna?

Da bi lahko psihoanaliza odgovorila na ta vprašanja, je morala najprej pojasniti strukturo osebnosti, kateri so glavni elementi posameznikove osebnosti in kako so ti elementi med seboj povezani. Freud je predlagal tri elemente, tri sisteme, s katerimi posameznik izraža različne načine vedenja in motivacije. Ti trije sistemi med seboj nenehno tekmujejo za nadzor nad posameznikovim vedenjem. Vsi trije sistemi predstavljajo koncepte, abstrakcije, izpeljane iz podobnosti v vedenju in notranjih izkušnjah (Wrightsmann, 1994, str. 23).

Prvi sistem predstavlja **Id**, ki se razvije najprej. Je gensko pogojen in tvori instinktivno biološko zaledje. Posameznik ga ima od roj-

stva naprej, v njem pa so zbrane vse instinktivne zahteve in sebične težnje. Hkrati pa Id zajema rezervoar psihične energije, iz katere črpata tudi druga dva sistema, ki se razvijeta kasneje. V zgodnjem otroštvu Id pomeni osnovno načelo. Majhen otrok neprizadeto in brez obžalovanja izraža svetu svoje nagnenosti, destruktivne težnje in je nadvse egoistično bitje, ki mu je mar le za zadovoljitev lastnih potreb. Id ne prenese napetosti, ampak želi napetost odpraviti takoj, ko se pojavi. Odpravi pa jo z izbruhi in nenadzorovanimi reakcijami na dogodke in stvari, ki so te napetosti spodbudile. Sistem **Id** ustreza konstruktu principa užitka.

Sčasoma otrok razvije kontrolo vedenja predvsem na podlagi prepovedi, zapovedi in pričakovanj svojega ožjega socialnega okolja. Nemoralno in asocialno vedenje se kaznuje. Spočetka se otrok ravna po normah

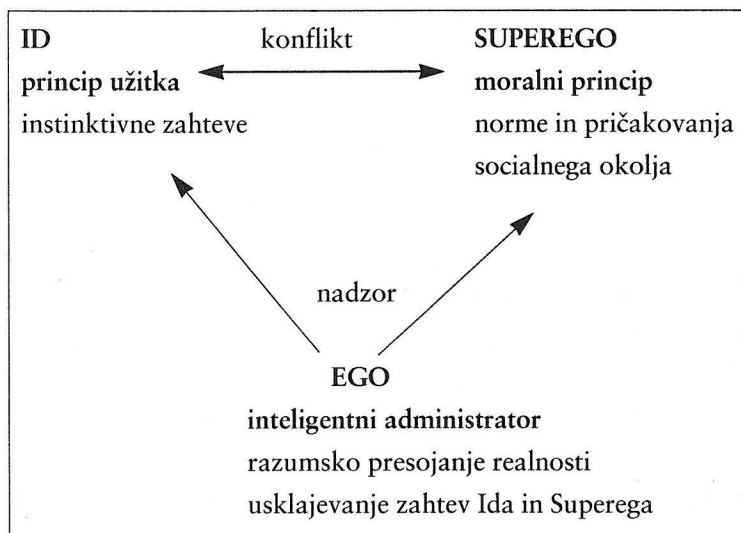
odraslih le v njihovi prisotnosti, kasneje pa ta zunanji nadzor, prepovedi in zapovedi pomembnih drugih ponotranji kot glas vesti, in če ga ne izpolnjuje, če se tem zapovedim ne podreja, mu to sproža občutek krivde, ki pa se mu želi na vsak način izogniti. Sistem nadzora – glas vesti pa deluje ves čas, tudi v odsotnosti staršev oziroma pomembnih drugih. Ta sistem nadzora je Freud poimenoval **Superego**, v katerem so zbrane zahteve, norme in pričakovanja socialnega okolja, konstrukt pa je definiral kot moralni princip. Kaj je prav in kaj je narobe, je osrednje vprašanje, ki si ga zastavlja Superego. Id in Superego sta v stalnem konfliktu, čeprav dolgoročno skupaj presojata, kaj je bolje.

Tretji sistem, ki vpliva na človekovo vedenje, je **Ego**. Odkril ga je v svojih pacientih kot obliko primitivnih in nenadzorovanih, nerazumljivih izbruhov na eni strani in na drugi strani v obliki rigidnega in včasih prav tako nerazumljivega nadzora vedenja. Ego pa ima tudi sposobnost inteligentno in razumsko presojati realnost. Freud je definiral Ego kot inteligentnega administratorja, ki omogoča posamezniku uravnavati konfliktna zahteva Ida in Superega na eni strani in zahteve okolja na drugi strani. Toda lahko se zgodi, da Ego ni kos tej nalogi in da izgubi nadzor nad Idom, Superegom in zahtevami okolja. Če se to zgodi, potem pride Ego pod nadzor Ida.

Vsi trije sistemi in elementi, ki sodelujejo v življenjski drami, so v vsakem človeku.

Sestavne komponente osebnosti so po prepričanju Freuda torej sebični in egoistični Id, ki nenehno teži k sproščanju nagonne energije; rigidni in nekompromisni glas vesti – Superego; in včasih inteligenten, včasih pa šibak usklajevalc Ego. Osrednji cilj igre treh sistemov je nadzor, osrednja metoda igre pa konflikt.

Freud je tudi patološke in mentalne bolezni razlagal kot posledico strukturalnih osebnostnih konfliktov; to je konfliktov med Idom, Superegom in Egom. Priložnost, da Ego razvije nadzor nad Idom in Superegom, ima posameznik v zgodnjem otroštvu, nekje do petega leta starosti, pogojena pa je z izzivi, ki jih je deležen otrok, in hkrati z biološkim ra-

Slika 1: Razmerje in interakcija notranjih sistemov po Freudu

zvojem v zgodnjih letih. Kasnejši razvoj pa je možen zgolj kot izpopolnjevanje obstoječe osebnostne strukture in razmerja treh sistemov, ki se je vzpostavilo že v otroštvu.

Interakcija teh treh sistemov po Freudu obvladuje vse vidike osebnostnega funkcioniranja. Ta interakcija poteka tako na zavestni kot nezavedni ravni in tvori proces notranje psihične dinamike osebnosti. Dinamične elemente osebnosti potemtakem sestavljajo konflikti med nagonskimi težnjami in zahtevami okolja. Določena mera konfliktnosti je za normalni osebnostni razvoj potrebna, kajti brez konflikta ni dinamike in brez dinamike ni razvoja.

Po Freudovi teoriji določeni vrojeni nagoni (motivi) determinirajo smer človekovega vedenja in delovanja. Te motive skuša posa-

Konflikt je neizogiben pogoj za osebnostno rast.

meznik zadovoljevati ves čas, torej tudi v odraslosti, za kar pa potrebuje energijo. Psihično energijo, ki jo porablja za zadovoljevanje teh nagonov (motivov), je Freud poimenoval **libido**, ki pomeni nekaj več kot zgolj fizično energijo in s katerim posameznik razpolaga le v omejenih količinah v posameznih obdobjih. Notranji psihični procesi delujejo po načelih energetske ekonomike, kar pomeni, da več ko vložimo energije v eno aktivnost, toliko manj jo je še na voljo za drugo dejavnost. Freud je normalni potek osebnostnega razvoja razumel kot proces preusmerjanja libida vzdolž različnih ciljev posameznika. Problem pa se pojavi, kadar se energija troši za razreševanje problemov in doseganje ciljev, ki bi morali biti izpolnjeni že na prejšnjih stopnjah razvoja, namesto za razreševanje trenutnih problemov. Rešitev konfliktov med nagoni in zahtevami okolja poteka pri normalnih (zdravih) osebah tako, da se libido usmeri na področje, ki zadovoljuje oboje, tako nagonске težnje kot zahteve okolja.

Freud je bil v nekem smislu tudi teoretik stopenjskega razvoja osebnosti, saj je v svoji teoriji osebnosti predvidel razvoj posameznika skozi jasno določene stopnje, ki pa se skladajo z biološkimi determinantami. Vsaka razvojna stopnja je osredotočena na določen del telesa, ki zbudi pozornost otroka v določenem razvojnem obdobju v tolikšni meri, da ga povsem prevzame.

Prva razvojna faza, ki se sklada s prvim letom otrokovega življenja, je **oralna stopnja**. Usta naj bi bila v tem obdobju center otrokovega univerzuma. Uporablja jih za hranjenje, z njimi izraža nezadovoljstvo, preizkuša trdnost in užitnost predmetov. Prav tako je tudi otroški libido naravnano predvsem v zadovoljevanje oralnih potreb, kot so sesanje, požiranje, grizljanje ... Če so in ko so te

potrebe zadovoljene, lahko otrok svojo libidno energijo preusmeri na naslednjo stopnjo. Če pa te potrebe niso zadovoljene, pride do fiksacije, ki se manifestira v prekomernem jokanju, strahu in aksioznosti ... Če je prišlo do fiksacije v tem obdobju, bo tudi vedenje odraslega težilo k zadovoljevanju oralnih potreb. To se lahko na primer izraža v prekomerni zgovornosti, neprestanem žvečenju žvečilnih gumijev ali tobaka. Nezadovoljitev potreb v oralni fazi se bo lahko manifestirala tudi v izbiri poklica; posameznik si bo izbral takšen poklic, kjer bo lahko neprestano govoril, npr. prodajalec, profesor.

Na zadovoljitev oziroma stopnjo zadovoljitve otrokovih potreb in na prisotnost ali neprisotnost fiksacije pa poleg bioloških potreb vpliva tudi otrokovo ožje socialno okolje.

Druga razvojna stopnja, ki nastopi v drugem in tretjem letu otrokovega življenja, je **analna stopnja**. Glavna značilnost te stopnje je navajanje na samodisciplino iztrebljanja in učenje samonadzora. Konflikt se lahko pojavi, ko otrok ugotovi, da je anus lahko vir ugodja, hkrati pa tudi vir nenehnih pritožb staršev. Če starši pravilno in postopno navajajo otroka na osebno čistočo, bo lahko otrok v naslednjem obdobju preusmeril svojo psihično energijo na višjo, falično stopnjo. Zelo represivne metode navajanja na osebno čistočo naj bi vodile k zadržanemu in zaprtemu karakterju. Nasprotno pa, če se bodo starši prilagajali otrokovim potrebam po iztrebljanju in ga zato pohvalili, bo otrok dojel, da je vsa njegova aktivnost nadvse pomembna, kar se lahko v kasnejših letih manifestira kot visoka produktivnost in ustvarjalnost.

Falična stopnja se ujema s tretjim, četrtnim in petim letom otrokove starosti. V tem obdobju je središče otrokovih interesov njegov genitalni sistem, ki mu je vir užitka. Otrok v tem obdobju lahko postane ljubosumen na

starša enakega spola, torej hči na mater in sin na očeta. Sin lahko zavida svojemu očetu, ker si je pridobil materino ljubezen in ker lahko dela, kar hoče. Freud je ta pojav poimenoval Ojdipov kompleks, po mitičnem tebanskem kralju Ojdipu, ki je ubil svojega očeta in se poročil s svojo materjo.

Freud in psihoanalitična teorija zatrjujejo, da so vedenje in odnosi do nasprotnega spola in do drugih ljudi in avtoritet v veliki meri povezani z Ojdipovim kompleksom in načinom razreševanja le-tega. Otrokov strah pred očetom lahko vodi do potlačitve seksualne želje do matere. Med to potlačitvijo se ta nesprejemljiva želja pomakne z zavestne ravni v podzavest. Istočasno pa se sin identificira z očetom. Če na tej stopnji pride do fiksacije, bo moški potomec kasneje v življenju iskal le družbo žensk, ki bodo podobne njegovi materi, ali pa ga bo tudi v odrasli dobi mučil strah in občutek krivde zaradi njegovih seksualnih fantazij v otroštvu.

Freud pa ni uspel v obdobju falične stopnje na enak način razložiti razvoja ženskih potomcev. Po njegovem mnenju naj bi se deklince identificirale s svojo materjo, kasneje pa jo krivile za to, ker nimajo moških genitalij. Počutile naj bi se osramočene in prikrajšane in ta občutek naj bi močno vplival na njihovo samopodobo. Prav to zaviranje penisa se manifestira v večjem zanimanju za očeta, kar je Freud poimenoval Elektrin kompleks. Elektra se pojavlja v mitih kot ženska, ki je prepričala svojega brata, da je ubil mater in njenega ljubimca. Zaradi pomanjkanja penisa postaja dekle bolj pasivno. (Freud meni, da se ta primanjkljaj kompenzira šele, ko dekle odraste in ima svoje otroke, še posebej, če rodi moškega potomca.) Kasneje v otroštvu se hči zopet identificira s svojo materjo, o načinu te identifikacije pa Freud ne pove

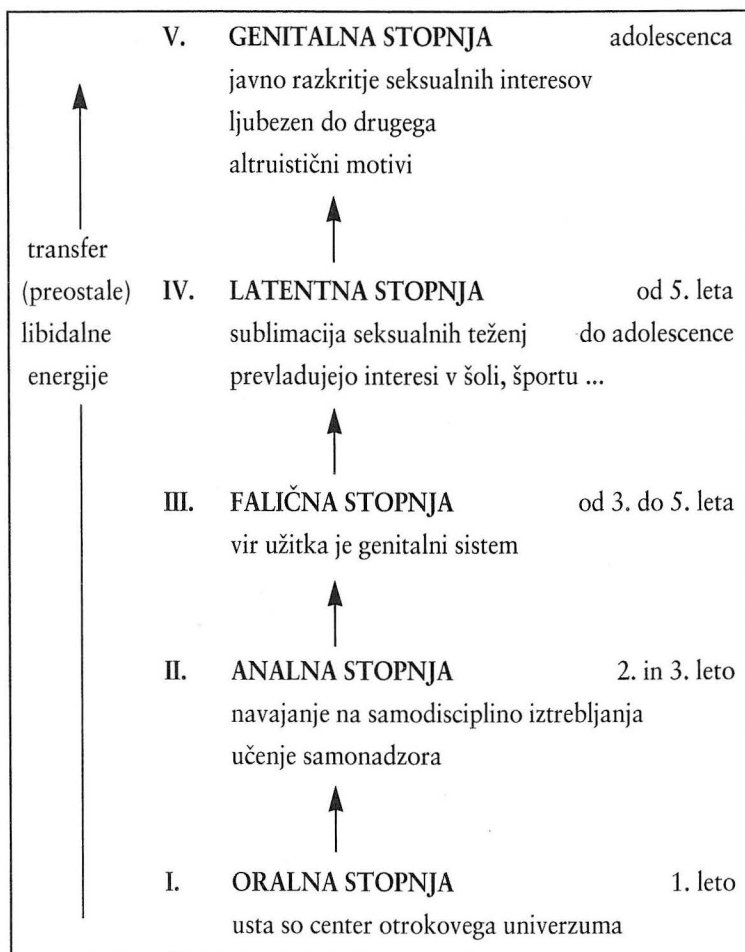
ničesar. Freud je v svojih delih zelo »moško orientiran«, svojo psihoanalitično teorijo je gradil predvsem na osebnotnem razvoju moških, pa čeprav je nekoliko ironično, da je bila velika večina njegovih pacientov žensk.

Naslednja stopnja je **latentno obdobje**, ki obsega obdobje od petega leta starosti pa vse do pubertete. Otrokova libidalna energija je »ukročena«, ker je otrok potlačil nesprejemljive seksualne želje do starša nasprotnega spola. Seksualne interese je nadomestil z interesi v šoli, športu, prijateljskih skupinah. Otrok se v tem obdobju pravzaprav uči, kako na sprejemljiv način sublimirati seksualne in agresivne težnje. Freud je bil prepričan, da se z biološkega stališča v tem obdobju ne dogaja nič novega, zato je o tem obdobju tudi najmanj razpravljal.

Po latentnem obdobju sledi še **genitalna stopnja**. Adolescent javno razkrije svoje seksualne interese. V ozadju razkritja teh interesov je biološki cilj po lastni reprodukciji. Preostali del libidalne energije, ki ni bila porabljen za zadovoljevanje sebičnih potreb, se lahko pretvori v ljubezen do drugih. Le tisti posamezniki, ki v tem obdobju razpolagajo še z večjim ostanom libidalne energije, se lahko razvijejo v realistične in socializirane odrasle osebnosti. Pri tem Freud ugotavlja, da ima zelo veliko odraslih svojo omejeno količino psihične energije še vedno usmerjeno na zadovoljevanje potreb, ki bi morale biti že zadovoljene, da jim le malo ali pa nič libidalne energije ne ostane za razvijanje altruističnih motivov. Zaljubljeni so sami vase in narcistični.

V Freudovi teoriji izrazito odseva takratna delitev socialnih vlog in vrednostni sistem obdobja. Zanimivo bi bilo prisluhniti njegovemu odgovoru na vprašanje, kakšne razlike je opazil pri sebi med obdobjem, ko je bil star 20 let, in v starosti 60 let.

***Psihoanaliza
je razvila
petstopenjski razvoj
osebnosti.***

Slika 2: Freudov model osebnostnega razvoja

Prispevek psihoanalitične teorije k razumevanju osebnostnega razvoja

Največji prispevek Freuda in psihoanalitične teorije k razumevanju razvoja osebnosti je nedvomno vsestranska struktura osebnosti in bogastvo njegovega koncepta, ki so ga za njim razvijali mnogi strokovnjaki. Prvi je opozoril na to, da so psihični konflikti ter nasprotja gibalno, ki usmerjajo in oblikujejo posameznikovo vedenje. S tem je vnesel v teorijo osebnosti dialektično pojmovanje psihičnih procesov in s tem presegel mnoga kasnejša pojmovanja osebnosti, ki niso v celoti zajela vloge nasprotij v osebnostnem razvo-

ju. Vendar pa Freud ni uspel dosledno razviti lastnega koncepta osebnostne dinamike, temveč se je pri tem oprl na trhle temelje instinktivizma. Danes je biologistično poudarjanje instinktov znanstveno nevzdržno, še posebej ko govorimo o človeku. Niti ni mogoče govoriti le o spolnem instinktu kot generičnem pomenu za človeka, zato marsikateri kasnejši avtorji (Allport, Murphy, Maslow in drugi) Freudu očitajo, da je razvil povsem samovoljno in špekulativno pojmovanje spolnega nagona.

Freudu gre tudi zasluga za odkritje nezavednega. Nasploh je več pozornosti posvetil preučevanju nezavednih kot zavednih procesov. Freud je v svojih analizah in raziskavah prišel do zaključka, da če oseba naredi kaj, česar kasneje ne more in ne zna pojasniti, je to aktivnost nedvomno sprožil nezavedni mentalni proces oziroma motiv. Za teorijo izobraževanja odraslih je zelo pomembno, da upoštevamo podzavestni svet osebe in neverbalno komunikacijo, s katero svoje nezavedno najpogosteje razkrivamo.

Prav tako je njegova zasluga, da je poudaril pomembnost zgodnjega otroštva za nadaljnji razvoj človeka, in predvsem prepričal vso strokovno javnost, da se otroci bistveno razlikujejo od odraslih, in s tem močno vplival tudi na koncepte vzgoje in izobraževanja otrok. Če je v srednjem veku veljalo prepričanje, da je otrok le pomanjšana podoba odraslega (Aries, 1991), je psihoanalitična teorija zagovarjala prej obratno stališče, namreč da je odrasel povečana podoba otroka. Ne eno ne drugo verjetno povsem ne drži.

Freud je svojo teorijo osebnostnega razvoja gradil predvsem na bioloških temeljih, saj je bil tudi sam izšolan psihiater, torej strokovnjak na področju, ki sodi v medicinsko stroko. V njegovem osnovnem konceptu psihične energije – libida se zrcalijo biološki in fizikalni principi. Nasploh pa je nadvse želel, da bi se psihologija uvrstila med naravoslov-

ne znanosti, ki so imele v obdobju njegovega ustvarjalnega delovanja primat nad vsemi drugimi znanostmi.

Druga njegova pomanjkljivost pa je bila, da je svojo teorijo osebnostnega razvoja in razumevanja osebnosti nasploh gradil zgolj na opazovanju in preučevanju svojih pacientov. Pri tem ni uporabljal primerjalnih metod, testov ali česa podobnega, ampak le intenzivne študije posameznih primerov.

Več pozornosti je posvetil razvoju moških kot žensk, saj je najprej svojo osebnostno teorijo zgradil le za moški spol, šele kasneje, pod pritiskom javnosti in strokovnjakov, je našel nepopolno obrazložitev falične stopnje tudi za dekleta. Ob tem bi bilo zanimivo preučevati vpliv Freudovega življenja na konstituiranje njegove teorije. Od kod je dobil idejo za svojo teorijo? Najbrž iz svojih lastnih življenjskih izkušenj. Predvsem pa je zanimiv njegov odnos do žensk. V pismu, ki ga je naslovil svojemu prijatelju ob rojstvu svoje hčere Ane Freud, je namreč zapisal: »Če bi se mi rodil sin, bi to sporočil s telegramom, toda ker je le hči, bo zadoščalo tudi pismo.« (Young-Bruehl, 1988, str. 45). Najbolj ironično pri vsem skupaj pa je, da mu je le Ana Freud, najmlajša hči, od vseh sedmih otrok sledila na področju psihoanalize. Čeprav se zdi, da ni maral žensk, pa je vendarle znano, da je vsak dan obiskoval svojo ostarelo mater in zanj nadvse lepo skrbel (ibid).

Freudova teorija osebnosti je pravzaprav zgrajena zato, da bi utemeljila nov terapevtski pristop, in v mnogih vsebinskih pogledih bolj ustreza abnormni, predvsem nevrotski osebnosti kot pa zdravega posamezniku. Nekritično prenašanje spoznanj ob preučevanju patoloških primerov v metode opazovanja zdrave osebnosti lahko vodi v nezdrav in temačen pesimizem, ki je značilen za Freudovo psihoanalizo.

Kar lahko štejemo med Freudove največje zasluge in prispevke, ki so pomembno oblikovali marsikatero znanstveno področje, predvsem psihologijo in pedagogiko, pa je v marsičem zaviralno vplivalo na razvoj andragogike. O osebnostnem razvoju odraslih Freud namreč pove le to, da se osebnost pretežno formira v prvih petih letih življenja, in če zamudimo to obdobje, smo zamudili vse. Takšno razmišljanje je zaviralo razvoj andragogike vse do osemdesetih let, ko so na kalifornijski univerzi s številnimi in obsežnimi raziskavami to ovrgli in ugotovili pomembne razvojne premike osebnosti skozi vse življenje (Krajnc, 1982).

Freud pa je bil prepričan, da gre kasneje v življenju, po otroštvu torej, lahko le še za neznatno in nepomembno izpopolnjevanje osebnostne strukture. Zelo pomembno je pravilno in pravočasno zadovoljevanje potreb, ki se pojavljajo v posameznih obdobjih predvsem otrokovega življenja, kajti če te niso pravilno in pravočasno zadovoljene, pride do fiksacije, zastoja in bo kasneje posameznik porabil znaten del omejene količine libidalne energije, ki jo ima, za zadovoljevanje potreb in motivov, ki bi morali biti že zadovoljeni. To bo seveda odsevalo v njegovem vedenju in v odnosih do drugih ljudi. Freud pušča zelo malo ali nič prostora za osebnostni razvoj odraslih. Njegovo vedenje je determinirano z razvojem v prvih petih letih življenja. Iz njegove teorije je moč razbrati, da je psihološki razvoj človeka determiniran z njegovo biološko naravo in fizičnim zorenjem, ki pa se konča v obdobju adolescence. Kasnejše vedenje odraslih pa je zgolj zrcalna slika zadovoljenih oziroma nezadovoljenih motivov iz otroštva in odvisno od ostanka in količine psihične energije, ki je posamezniku še preostala za zadovoljevanje sedanjih potreb. Zdi se, kot da se človek odpoveduje vsem svojim izkustvom in doživljam v odraslosti. Razvojne stopnje je enačil z biološkimi stopnjami, pri opisu in interpretaciji zadnjih dveh razvojnih stopenj, to je latentnem obdobju in genitalni

Freud je psihološke razvojne stopnje enačil z biološkimi.

stopnji, kjer se biološko-razvojno ne dogaja nič pomembnejšega, je bil več kot skromen. Večina današnjih psihologov se strinja, da dogodki v zgodnjem otroštvu vplivajo na razvoj otroka, toda večina jih

tudi zavrača Freudovo predpostavko, da se ta proces omeji le na obdobje prvih petih let življenja.

Seveda pa S. Freud in njegovi nasledniki niso bili edini, ki so trdili, da se osebnost človeka formira v zgodnjem obdobju življenja. Tudi kognitivne analize osebnostnega razvoja so poudarjale zgodnje oblikovanje in nastop razvojnih procesov. Na temelju kognitivnih analiz pa je nastala tudi teorija osebnostnih konstruktov.

Teorija osebnostnih konstruktov

Teorija osebnostnih konstruktov, ki jo je razvil George Kelly (1955), zastopa stališče, da na človekovo vedenje vplivajo njegove percepcije oziroma zaznave. Na to, kar vidimo, slišimo ali mislimo, ne vpliva le objekt zaznave, ampak tudi način našega zaznavanja. Isto glasbo, isto sliko ali isti dogodek bo vsakdo izmed nas drugače interpretiral. Interpretacija pa je rezultat kognitivnih determinant. Interpretacija dogodkov je torej neizogiben pojav, ki vpliva na naše vedenje. Toda ker je svet preveč kompleksen, da bi lahko vsak dogodek, vsak pojav znova in posebej interpretirali, smo ljudje razvili določene konstrukte oziroma organizacijske sheme, ki nam pomagajo ločevati, razmejevati in klasificirati dogodke (Kelly, 1955).

Če tujec potrka na vrata in nas prosi, če lahko uporabi telefon, bo naš odgovor odvisen predvsem od trenutne presoje osebnosti, ali nam je všeč njegova zunanost, njegov nastop, njegovo vedenje, ali mu gre zaupati, ali res potrebuje telefon ... Osrednje vprašanje, ki se zastavlja v teoriji osebnostnih konstruktov, je, kako se ti konstrukti razvijajo. Z od-

govorom na to vprašanje teorija tudi razlaga osebnostni razvoj odraslih. Najprej opazimo neke generalne značilnosti ali podobnosti v dogodkih, v zvokih, v okusu in vseh drugih vrstah dražljajev. Opazimo, da so nekatere stvari podobne, druge različne. Vzemimo za primer, da otrok odrašča v družini, kjer živi tudi hišna ljubljenska mačka in pes. Najprej se bosta otroku oba, pes in mačka, zdela podobna. Ustvaril si bo določen notranji konstrukt, kamor bo uvrstil psa in mačko in ki se bo razlikoval od drugih konstruktov, ki si jih je ustvaril na podlagi objektov in stvari, ki ga obdajajo. Kasneje se bo otrok naučil, da pes in mačka ne sodita v isti konstrukt, da se torej razlikujeta med seboj. Ne bo pa še ločil domačega psa od drugih psov. To najbolje ponazarja dejstvo, da otrok pogosto vse pse imenuje z osebnim imenom domačega psa. Bolj kot otrok odrašča, več specifičnih konstruktov razvije in je sposoben ločevati različne vrste psov. Ta pristop se tesno povezuje s kognitivnim razvojem otroka.

Teorija osebnostnih konstruktov zagovarja stališče, da osebnost posameznika temelji na različnosti zbranih in osvojenih konstruktov, ki jih ima vsakdo izmed nas. Ljudje imamo različne interese, spol, različno smo stari in tako je tudi vsak posameznik razvil unikatno zbirko konstruktov. Vsak posameznik lahko torej za opis, interpretacijo in razumevanje istega dogodka, istega pojava uporabi povsem drugačen konstrukt.

Pomen teorije konstruktov za razumevanje osebnostnega razvoja

Najpomembnejši prispevek teorije konstruktov pri razumevanju človekove osebnosti in osebnostnega razvoja odraslih je, da njeni privrženci zagovarjajo stališče, da je »vsak človekov kot znanstvenik, ki nenehno razvija in preverja svoje konstrukte z namenom, da

bi razumel vedenje in reakcije ljudi, ki so mu v življenju pomembni« (Kelly, 1963, str. 57). Teorijo osebnostnih konstruktov uvrščamo med teorije o zgodnjem formiranju osebnosti predvsem zaradi tega, ker zagovorniki verjamejo, da ko so konstrukti formirani, težijo k internalizaciji. Posameznik jih ponotranji v tolikšni meri, da se ne zaveda več, da prav ti konstrukti uravnavajo njegovo vedenje do drugih. Po drugi strani pa ga zopet ne moremo uvrščati povsem med teorije o zgodnjem formiranju osebnosti, kajti kasnejša prizadevanja zagovornikov teorije osebnostnih konstruktov so rodila rezultate in nove poglede na vedenje ljudi. Kelly (1963), najvidnejši predstavnik te teorije, je zapisal, da so si ljudje sposobni ustvariti tudi alternativno sliko in razlago sveta, predvsem s pomočjo novih vlog, ki jih sprejemajo v življenju.

Teorija življenjskega scenarija

Verjetno lahko štejemo življenjski scenarij med najbolj ekstremne variante teorij o zgodnjem formiranju osebnosti. Njena zagovornika sta predvsem predstavnika transakcijske analize Eric Berne in Claude Steiner. Življenjski scenarij predpostavi, da otrok že v zgodnjem otroštvu vzpostavi trdno orientacijo do drugih in do socialnega okolja, in to se kaže v ostanku otroštva, v obdobju adolescence in v odraslosti. Življenjski scenarij temelji na psihoanalitični teoriji, da se identiteta vzpostavi v ranem otroštvu in je trden in nespremenljiv temelj vsega našega kasnejšega vedenja in odzivanja na zunanji svet. Eric Berne (1961, 1964, 1972) je življenjski scenarij definiral kot kompleksni set transakcij, ki imajo to lastnost, da se ponavljajo. Življenjski scenarij teži torej k ponavljanju, najpogosteje pa se manifestira v tem, da se nesrečni dogodki iz otroštva ponavljajo tudi v odraslosti. Iz te definicije lahko razberemo, da človekov življenjski scenarij ultimativno zajema tudi njegov lastni neuspeh.

Steiner (1974), drugi vidni zastopnik teorije življenjskega scenarija, pa ugotavlja, da vsebina življenjskega scenarija temelji na odločitvah otroka. Otrok se na osnovi vseh dosegljivih informacij, ki jih v svojem okolju sprejema, odloči, da je določen potek življenja razumljiva rešitev in izhod iz težavnega eksistenčnega položaja. Informacije v prvih petih letih življenja pa mu v glavnem dajo starši in drugi člani družine s svojim vedenjem. Na videz se to zdi zdrava reakcija, ki pa dejansko prinaša negativne in nezdrave rezultate.

Pomen teorije življenjskega scenarija za razumevanje osebnostnega razvoja odraslih

Teorija življenjskega scenarija izhaja iz kliničnih primerov raziskovanja otrok z motnjami v osebnostnem razvoju in iz terapevtskih intervencij, kar je slabost mnogih teorij osebnostnega razvoja.

Poglavitna značilnost in hkrati slabost teorije življenjskega scenarija pa je domneva, da ljudje razvijemo karakteristike osebne interpersonalne strategije v zgodnjem otroštvu in da lahko s pomočjo te strategije razložimo vse naše kasnejše interakcije z drugimi ljudmi skozi vse življenje. Ob tem spoznanju lahko teorijo življenjskega scenarija uvrstimo med resnično ekstremne in nedinamične teorije zgodnjega formiranja osebnosti in osebnostnega razvoja.

LITERATURA

- Allport, G.V. (1991). Sklop i razvoj ličnosti, Katarina, Bugojno.
- Aries, P. (1991). Otrok in družinsko življenje v starem režimu, ŠKUC – Filozofska fakulteta, Ljubljana.
- Bakhurst, D. in Sypnowich, C. (Ur.) (1995). The social self, Sage Publications, London.
- Berne, E. (1961). Transactional analysis in psychotherapy, New York.
- Berne, E. (1964). Games people play, New York.
- Berne, E. (1972). What do you say after you say hello?, New York.

- Brečko, D. (1994). Narava – kultura – vzgoja, v: *Sodobna pedagogika*, vol. 45, št. 3/4, str. 139–151.
- Brečko, D. (1995). Osebnostni razvoj in učenje odraslih, v: *Andragoška spoznanja*, let. 1, št. 1–2, str. 10 – 13.
- Brečko, D. (1997). Prihodnost ustvarjamo ljudje, v. *Andragoška spoznanja*, let. 3, št. 1, str. 1.
- Bruner, J. (1995). Meaning and Self in Cultural Perspective, v: Bakhurst in Sypnowich.
- Dacey, J. (1982). *Adult development*, Glenview.
- De Shazer S. (1982). *Brief Family Therapy. An Ecosystemic Approach*, The Guilford Press, New York.
- Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and crisis*, New York.
- Erikson, E. H. (1980). *Identity and the life cycle*, New York.
- Evans, F. (1978). *Motivacija*, Nolit, Beograd.
- Evans, R. I. (1967). *Dialogue with Erik Erikson*, New York.
- Freud, S. (1940). *Massenpsychologie und Ich-Analyse. Ges. Werke Bd. 13*, Imago Publications, London.
- Fridgen, J.P. (1984). Leisure, Work and a changing society: An environmental perspective. In M.D. Lee & R.N. Kanungo (Eds.), *Management of work and personal life: Problems and opportunities* (str. 257–260). New York: Praeger.
- Guntern, G. (1989). *Das syngenetische Programm und seine Rolle in der Verhaltensorung*, Klett, Stuttgart.
- Havighurst, R.J. (1972). *Developmental tasks and education* (3.rd ed.), New York: David McKay.
- Hrnjica, S. (1975). Pokušaj teorijskog određenja in empirijske verifikacije zrelosti ličnosti. *Psihologija* str. 59 – 77.
- Jarvis, P. (1987). *Adult learning in the social context*, Croom Helm Ltd, Provident House, New York.
- Kelly, G. A. (1955). *The psychology of personal construct*, New York.
- Kelly, G. A. (1963). *A Theory of personality*, New York.
- Knowles, M. (1972). *The Modern Practice of Adult Education*, Association Press, London.
- Krajnc, A. (1988). Social isolation and learning effectiveness in distance education, *Zentrales Institut für Fernstudienforschung*, Hagen.
- Krajnc, A. (1995). Kje se lahko učimo demokracije, v: *Andragoška spoznanja*, let. 1, št. 1/2, str. 5–9.
- Krajnc, A. (1996). Kakšno znanje potrebuje sodobni človek?, v: *Andragoška spoznanja*, let. 2, št. 3, str. 5–10.
- Krajnc, A. (1997). Kako živimo zadnjih trideset let življenja, v: *Rast*, let. 8, št. 1–2 (47–48), Tiskarna Novo mesto.
- L'Abate L. (1994). *A Theory of Persnality Development*. John Wiley & Sons, INC, New York.
- Lamovec, T. (Ur.) (1975). *Teorije osebnosti*, Cankarjeva založba, Ljubljana.
- Lamovec, T. (1986). *Psihologija motivacije*, Filozofska fakulteta v Ljubljani, Oddelek za psihologijo, Ljubljana.
- Mahler, M. (1978). *Die psychische Geburt des Menschen*, Fischer, Frankfurt/M.
- Marcia, J. E. (1966). Development and validation of ego-identity status, v: *Journal of Personality and Social Psychology*, št. 3, str. 551–558.
- Marcia, J. E. (1980). Identity in adolescence, v: J. Abelson (Ur.) *Handbook of adolescent psychology*, New York.
- Marcia, J. E. (1992). *Ego psychoanalytic perspectives on identity*, Washington.
- Maslow, A. (1955). Deficiency motivation and growth motivation, v: M.R. Jones (Ur.), *Nebraska symposium on motivation*, Lincoln, University of Nebraska, str. 1–30.
- Maslow, A. (1971). *Motivation and Personality*, Harper and Row Publishers, London.
- Messer, D. (1994). *The development of Communication: From Social Interaction to Language*, Wiley, New York.
- Miller, G.A. (1966). On defining communication: Another stab, v: *Journal of communication*, Vol. 16, No. 2.
- Musek, J. (1982). *Osebnost*, Dopisna delavska univerza Univerzum, Ljubljana.
- Neugarten, B. L. in Neugarten, D. A. (1987). The changing meanings of age.
- Rot, N. (1968). *Psihologija osebnosti*, Cankarjeva založba, Ljubljana.
- Sarbin, T.R., Allen, V.I. (1968). *Role Theory*. V G. Lindzey & E. Aronson (Ur.), *Handbook of social psychology*, Reading, MA: Addison-Wesley.
- Scheibe, K.E. (1995). *Self studies: The Psychology of Self and Identity*, Praeger, Westport.
- Steiner, C. M. (1974). *Scripts people live: Transactional analysis of life scripts*, New York.
- Sullivan, H.S. (1953). *The Interpersonal Theory of Psychiatry*, W. W. Norton, New York.
- Thomae, H. (1955). *Persönlichkeit*. Bonn, Bouvier.
- Toffler, A. (1975). *Šok budućnosti*, Otakar Keršovani, Rijeka.
- Trstenjak, A. (1971). *Oris sodobne psihologije*, Obzorja, Maribor.
- Trstenjak, A. (1992). *Misli o slovenskem človeku*, Mohorjeva družba, Celje.
- Youniss, J. (1994). *Soziale Konstruktion und psychische Entwicklung*, L.Krappmann und H. Oswald, Frankfurt/a.M.

DRUŽINSKA PISMENOST

dr. Livija
Knaflič
Andragoški
center Slovenije

Konceptualni problemi pismenosti

Pojem družinske pismenosti se je začel v strokovni literaturi pojavljati pogosteje v zadnjem desetletju: potem ko je bilo leto 1990 razglašeno za leto pismenosti in leto 1994 za mednarodno leto družine ter je bilo obema pojavoma posvečeno več strokovne pozornosti. V raziskavah o pismenosti in pri evalvacijah programov opismenjevanja pa znova in znova ugotavljajo, da je uspešnost pri opismenjevanju in raven pismenosti, ki jo otroci dosežejo, tesno povezana s socialnimi in kulturnimi značilnostmi družine ter ravno pismenosti, ki prevladuje v otrokovi družini. Mnogi starši, čeprav si želijo za svoje otroke višjo raven izobrazbe (tudi pismenosti) – pri tem niso uspešni. Splošna raven in razširjenost pismenosti v svetu narašča. Ugotovitve, da raven pismenosti ostaja medgeneracijsko nespremenjena v posameznih družbenih slojih in da dosedanje metode dopolnilnega opismenjevanja odraslih niso pokazale vidnejših uspehov, so spodbudile k iskanju drugačnih pristopov za dviganje ravni pismenosti v družbi. Ta sklenjeni krog se lahko spremeni oziroma pretrga le s sočasnim dviganjem ravni pismenosti staršev in otrok.

PROGRAMI DRUŽINSKE PISMENOSTI

Eden takih poskusov so tudi programi družinske pismenosti, ki so jih začeli razvijati v Veliki Britaniji, ZDA, Avstraliji in drugje. V

začetku so bili namenjeni predvsem staršem ali drugim odraslim, ki skrbijo za otroke, in so jih izvajali v šolah, cerkvah, knjižnicah ali zasebnih ustanovah. Kasneje so se programi oblikovali tako, da so upoštevali otroke in starše. Osnovna značilnost programov je stalna interakcija med otroki in starši, zlasti med dejavnostmi, ki so povezane s šolo.

Raziskave so pokazale, da je interakcija med družinskimi člani eden ključnih dejavnikov, ki prispeva k boljši pismenosti in šolskemu uspehu, pomembnejša kot bralne navade staršev ali obkroženost z bralnim materialom v otroštvu (Gadsden, 1994).

Izraz »družinska pismenost« je prevod angleškega izraza »family literacy« in ga v slovenski strokovni literaturi ne poznamo. Semantično je povsem razumljiv, a si je njegovo vsebino vseeno težko predstavljati. Pismenost je predmet preučevanja v različnih vedah (jezikoslovje, psihologija, sociologija itn.). Novejša pojmovanja jo opredeljujejo z vidika različnih strok. Znanstveno jo preučujejo z vidika posameznika ali družbe. Obstaja več različnih vrst pismenosti (večjezična, računalniška, znanstvena, literarna in druge), pa tudi več ravni pismenosti. Kot splošen izraz lahko pomeni veliko več kot osvojene bralne in pisne spretnosti (izraz »pismen« ima v posameznih kulturnih okoliščinah različne pomene in ponekod se enači s pomenom »izobražen, kulturn, pameten«, nasprotno pa velja za izraz »nepismen«).

Kot predmet preučevanja (in definiranja) ni

nič manj kompleksna družina, ki kot nadpomenska zajema različne oblike socialnih skupnosti z izrazito prepletenimi interakcijami in se stalno spreminja.

Tako kot ni opredelitve pismenosti ni niti opredelitve, ki bi enotno opisala koncept družinske pismenosti. Analiza programov pa je pokazala, da programi zajemajo zelo različna področja družinskih dejavnosti, uporabljajo različne metode in si postavljajo različne cilje. V programih družinske pismenosti sodelujejo otroci in starši, izvajajo pa se s pestrimi pristopi družinske vzgoje. Na eni strani je to vzgoja, ki ima za cilj čim boljšo pripravo otrok na opismenjevanje in šolanje v najširšem pomenu besede, z organiziranim in spontanim spodbujanjem razvoja otrokovih sposobnosti. Na drugi strani so to oblike družinske vzgoje, ki postanejo pomembnejše na začetku šolanja in naj bi dale šolajočim se otrokom čim več opore ter s svojo oporo plemenitile delo šole. Različnost programov omogoča večje prilagajanje potrebam skupine, ki ji je program namenjen.

STARŠI SO OTROKOVI PRVI UČITELJI

Družinska pismenost je izraz za izobraževalni pristop, ki obravnava družino kot enoto za učenje. Družina je v vseh družbah prva in temeljna vzgojna ter izobraževalna institucija. Otrokovo neformalno učenje v najširšem pomenu besede se začne z njegovim prihodom v družino, to je z njegovim rojstvom. Starši so otro-

kovi prvi učitelji in s svojim ravnanjem, zavestnim ali nezavestnim, medgeneracijsko prenašajo jezik, miselnost, vrednote in kulturo.

Ključna elementa družinskega opismenjevanja sta skupne bralne aktivnosti in pozitivna motivacija.

AS 2/99

Učenje ne poteka samo v šoli, drugače povedano, niso pomembne samo šolske vsebine. Za otroka je pomembno oboje: da se uči o življenju v družini od družinskih članov in v šoli iz učbenikov, knjig in od učiteljev. Družinska pismenost zajema vse načine in situacije, v katerih starši, otroci in drugi družinski člani uporabljajo bralne in pisne spretnosti v svoji skupnosti oziroma vsakdanjem življenju. V nekaterih družinah te dejavnosti potekajo spontano v vsakdanjem življenju (pisna sporočila, sezname opravljenih ali nakupov, branje in izmenjava mnenj ali presoja prebranega itd.).

Za otrokov razvoj in učenje sta spodbujanje jezikovnega razvoja in posvečanje posebne pozornosti pismenosti izjemno pomembna.

Spoznanja o naravi medgeneracijskega prenosa ravni pismenosti so se razširila šele v zadnjih letih. Prej se je pismenost otrok obravnavala ločeno od pismenosti odraslih. Za primere pomanjkljive pismenosti pri odraslih obstajajo različni izpopolnjevalni programi, ki pa niso bili povezani z opismenjevanjem otrok. To je v celoti prepuščeno rednemu osnovnemu šolanju.

Koncept družinske pismenosti temelji na tem, da se z izboljševanjem ravni pismenosti staršev izboljšuje tudi raven pismenosti njihovih otrok ter s tem možnosti za nadaljnje šolanje.

DRUŽINSKA MOTIVACIJA

Programi družinske pismenosti so načrtovani tako, da spodbujajo starše, da pripomorejo k izboljšanju bralnih in pisnih spretnosti v družini. Programi ne poudarjajo nepismenosti ne posameznika, temveč usmerjajo celo družino, da si med seboj pomaga.

Motivacija staršev za delo z otroki je lahko različna. Veliko staršev želi za svoje otroke

boljšo prihodnost, z višjo stopnjo izobrazbe, kot jo imajo sami, in z večjim ekonomskim uspehom, kot so ga dosegli sami, a ne vedo, kako bi pri tem pomagali. Pri večini staršev, ki pomagajo svojim otrokom pri šolskem delu, ni največji problem, da imajo težave s tehniko branja, temveč to, da ne znajo skupaj z otrokom predelovati pisnih vsebin. Če programom družinske pismenosti uspe pomagati staršem samo na tem področju, je že velik uspeh.

V okviru programov, ki zajemajo družine s predšolskimi otroki, se starši lahko naučijo, katere knjige izbirati in kako jih brati otrokom, kako pritegniti njihovo pozornost, kako jih spraševati in uporabiti besedilo kot podlago za pogovor. Starši mlajših šolarjev kot material uporabljajo šolske knjige. Enostavna, kognitivno nezahtevna besedila omogočajo staršem s pomanjkljivim branjem in pisanjem, da izpopolnjujejo svoje spretnosti. Tak način staršev ne spravlja v stisko zaradi neznanja in krepí njihovo samozavest.

DRUŽINSKA PISMENOST IN DRUŽINSKI ODNOSI

Z načrtnim razvijanjem družinske pismenosti v družinskem okolju se posega tudi na področje medsebojnih interakcij med družinskimi člani.

Ena izmed predpostavk, ki je značilna za

Koncept družinske pismenosti temelji na predpostavki, da cela družina enakovredno sodeluje v programu in da se večina pismenosti pretaka med posameznimi družinskimi člani ne glede na njihov položaj v družini, spol ali starost. Tako vnaša med družinske člane osnove za demokratske odnose med njimi. Izkušnje kažejo, da se takšen vzorec vedenja prenese tudi na druge oblike družinskega življenja.

koncept družinske pismenosti, je način, kako se pismenost »razširja« med družinskimi člani. Pomembno ni samo to, da prenos teh veščin ne poteka tradicionalno od starejših k mlajšim, temveč tudi to, da so odprte vse možne smeri interakcije in učenja, od otroka k otroku in odraslega k odraslemu, tudi od otroka k odraslemu, kar je še zlasti pogosto v migrantskih družinah. Prav pri njih so na področju pismenosti in učenja jezika najpogostejše otroci tisti, ki hitreje napredujejo in svoje novo jezikovno in drugo znanje prenašajo na starejše družinske člane.

Z načrtnim razvijanjem družinske pismenosti se uči cela družina.

KULTURNE RAZLIKE IN DRUŽINSKA PISMENOST

V različnih družbenih slojih se določene razlike ne nanašajo samo na stopnjo pismenosti, temveč tudi na stališča do pismenosti, na funkcijo, ki jo ima pismenost v vsakdanjem življenju, itn.

Raziskave kažejo (Morrow, 1995), da odnos do pismenosti in funkcija, ki jo ima pismenost v družinskem življenju, veliko bolj vplivata na raven pismenosti, ki jo bo dosegel otrok, kot pa samo neposredno delo (na primer vaje) za spodbujanje branja in pisanja. Z redno rabo veščin branja in pisanja otrok začuti, da je pismenost vtkana v različna področja družinskega življenja in da je zaradi tega pomembna.

Pri oblikovanju programov družinske pismenosti je pomembno, da se upoštevajo medkulturne razlike in da se programi prilagodijo kulturnim značilnostim ciljne populacije. Večinoma pa ti odsevajo norme in vrednote družbenih slojev (višja stopnja izobrazbe, višji materialni standard), v katerih so nastali, te pa so lahko povsem tuje družbenim slojem, ki so jim namenjene. V neka-

terih državah (južne države v ZDA) so programi družinske pismenosti del socialne politike in so namenjeni in prilagojeni le »rizičnim« skupinam staršev, na primer migrant-skim družinam, brezposelnim, revnim. Da bi bil program privlačen in zanimiv, je pomembno, da se vsebine in vrednote, ki jih program poudarja, približajo vsakdanjim življenjskim situacijam populacije, ki je vključena v program.

PISMENOST V RAZLIČNIH ŽIVLJENJSKIH SITUACIJAH

Pismenost se je razvila iz potreb trgovcev pred več tisočletji, stoletja je bila privilegij duhovnikov in najvišjih socialnih slojev, v sodobni dobi pa postaja ena neobhodnih veščin v vsakdanjiku slehernega posameznika. Čedalje pomembnejša postaja na delovnem mestu in je vtkana v najrazličnejše pore na-

šega življenja (obvestila, obrazci, navodila za uporabo zdravil, avtomatov itd.). Razširjenost pismenosti omogoča uporabo raznovrstnega materiala za razvijanje bralnih in pisnih spretnosti v vsakdanjih situacijah, to je za različne oblike rabe, uradne in osebne. Ne samo, da ni treba pripravljati posebnih učbenikov, temveč se učna situacija ob konkretnem materialu bolj približa vsakdanjemu življenju in je za marsikatero starše, ki imajo neprijetne spomine na šolo in šolsko delo, sprejemljivejša. Programi družinske pismenosti pogosto poudarjajo tudi to, da z rabo pisnega materiala iz vsakdanjega življenja pozitivno vplivajo tudi na druge vidike kakovosti življenja, kot so zviševanje zdravstvenega standarda, usposabljanje mater z nižjo stopnjo izobrazbe za večjo samostojnost v vsakdanjem življenju in podobno.

Programi družinske pismenosti so nastajali spontano, na podlagi izkušenj in potreb ti-

stih, ki so se ukvarjali z opismenjevanjem otrok in odraslih. Manjkajo teoretične zasnove programov, tudi raziskovalna metodologija še ni izdelana. Ni jasno, katere metode uporabljati pri izvedbi programov oziroma kako združiti pedagoške in andragoške metode poučevanja. Za zdaj še ni veljavnih evalvacij programov, niti raziskav, ki bi preučevale dolgoročne učinke programov družinske pismenosti. Po mnenju nekaterih avtorjev je pri nastajanju novih projektov družinske pismenosti možno, da se razvijejo prevelika (nerealna) pričakovanja glede učinkov, na primer, da bi z odpravljanjem nepismenosti odpravljali revščino ali brezposelnost. Pri programih družinske pismenosti je potrebna previdnost pri opredeljevanju odgovornosti za uspešnost programa oziroma pri tem, da odgovornosti ne bi pripisovali staršem in spregledali vloge organizatorjev in izvajalcev.

Pri opredeljevanju vloge družinske pismenosti je pomembno, da jo v okviru celotnega družbenega dogajanja postavimo na ustrezno mesto. Revni in neizobraženi starši ne morejo biti krivci za počasnejše opismenjevanje svojih otrok in medgeneracijsko prenašanje nizke ravni pismenosti. Nepravilni poudarki lahko preusmerijo družbeno pozornost od pravih razlogov za nastajanje problemov pismenosti, kot so revščina, brezposelnost, slaba zdravstvena prosvetljenost itd. Poudarjanje, da lahko izboljšanje pismenosti v družini pripelje do višjega družbenega položaja, lahko privede tudi do sramotenja revnih zaradi njihovih problemov.

VODILA PROGRAMOV DRUŽINSKEGA OPISMENJEVANJA

Izvedeni programi pa že ponujajo nekatera spoznanja. Na podlagi analize ameriških programov z vidika udeležencev S. Neumann

(1998) navaja nekaj principov, ki so lahko vodilo v programih družinske pismenosti.

- *Družinske pismenosti ljudem ne moremo »dati«.*

Program naj bi bil oblikovan tako, da bi spodbudil udeležence, da se začnejo samostojno in aktivno učiti in uporabljati vse oblike pismenosti. Vodja programa ima vlogo organizatorja.

- *Družinska pismenost ne spreminja ljudi, temveč družini ponuja možnost in izbiro.*

Obstaja veliko načinov za razvoj pismenosti in dobro je, če starši sooblikujejo program, ker tisto, kar je dobro za eno skupino, ni vedno primerno za drugo.

- *Starši se vključujejo v program z bogato življenjsko zgodovino in izkušnjami, ki jih je treba spoštovati in upoštevati pri načrtovanju dela.*

Programi, ki so temeljili na spoznanju, da so udeleženci »zakladi znanja« in »kulturni kapital«, so bili uspešnejši od tistih, ki so izhajali iz predpostavke, da so udeleženci »prazen list papirja«, ki ga je treba izpisati. Tisti, ki so šibki v pismenosti, imajo lahko druga »močna« področja in tega se je treba zavedati.

- *Programi družinske pismenosti imajo dvojni učinek, posreden in neposreden.*

Učenje se ne omeji samo na pismenost. Med programom se starši ponovno vključijo v proces učenja, obudijo svoje spomine na šolanje in pridobivajo nove izkušnje z učenjem. Zaradi svežih izkušenj bolje razumejo svoje otroke in se bolj nagibajo k pomoči ter iskanju učinkovitejših metod učenja kot pa h grajanju in kaznovanju.

- *Učenje družinske pismenosti poteka postopoma.*

Programi družinskega opismenjevanja naj bi sooblikovali sami udeleženci.

Sodelovanje v programih družinske pismenosti ne prinaša takojšnjih in velikih sprememb. Ponavadi se najprej spremenijo podrobnosti v življenjskem slogu družine, ki jih z razpoložljivim instrumentarijem sprva niti ne zaznamo. Zato je treba pazljivo opazovati in dokumentirati delo v programu, kajti to nam omogoča retrospektivno analizo.

SKLEP

Družinska pismenost je množica dejavnosti: od spodbud za razvijanje bralnih interesov do skoraj rednega šolanja brezposelnih staršev brez izobrazbe za pomoč otrokom pri opismenjevanju.

Pomanjkanje tradicije, teoretičnih okvirov in metodologije je lahko tudi prednost, ker

omogoča strokovnjakom, da popolnoma neobremenjeno oblikujejo koncepte in cilje v programih družinske pismenosti.

Različni programi, ki jih izvajajo po svetu (ZDA, Velika Britanija, Avstralija), imajo nekaj skupnega, in sicer vzbujanje in vzdrževanje

zanimanja za pismenost pri otrocih ob podpori in spodbudi njihovih staršev. Programi

V programih družinskega opismenjevanja si veliko staršev pridobi tudi znanje za pomoč otrokom.

družinske pismenosti usposabljaajo starše za pomoč otrokom in pripomorejo k dvigovanju ravni pismenosti v družini in družbi obenem, sočasno pa vzgajajo otroke za nadaljnje razvijanje pismenosti.

Družinska pismenost se lahko predstavi kot promocija skupnega (vzajemnega) učenja, ki poteka med otroki in starši v družinskem krogu.

LITERATURA

Gadsden, L. V. (1994). Understanding Family Literacy: Conceptual Issues Facing the Field. NCAL Technical Report TR 94-02, april 1994.

Goethel, J. (1995). Writing – The Golden Thread in family literacy. Adult Learning. November/December 1995, str. 26–27.

Morrow, L. M. (ed.) (1995). Family Literacy. IRA, Inc.

Neuman, S. B. et al. (1998). Literacy Learning, a family matter. IRA – The Reading Teacher. Vol. 52, 3. november 1998, str. 244–252.

Paris, S., Parecki, A. (1993). Metacognitive Aspects of Adult Literacy. NCAL Technical Report TR 93-09, september 1993.

Puchner, L. D. (1997). Family Literacy in Cultural Context: Lessons from Two Case Studies. NCAL Technical Report TR 97-01, februar 1997.

Rosenberg, S., Alworth, M. (1995). A Texas Initiative for Family Literacy. Adult Learning. Januar/Februar 1995, str. 17–18.

Sticht, G. T. (1995). Adult Education for Family Literacy. Adult Learning. November/december 1995, str. 23–24.

DRUŽINSKI KONCEPT PREVZGOJE ODVISNIKOV

*Irena Lesar
Pedagoška
fakulteta
v Ljubljani*

Primer delovanja Comunitá Incontro

V današnjem času se zelo pogostokrat srečujemo s problemom odvisnosti od drog, in to pri čedalje mlajši populaciji. Čeprav nam viri pripovedujejo, da droge niso značilne le za naš čas, temveč je uporaba drog, ki spreminjajo duha, stara kot človeštvo (na primer na sumerskih glinastih ploščicah omenjajo mak, iz katerega so pripravljali opij že 4.000–3.000 let pr. n. št.), je bila njihova uporaba omejena le na zelo ozek krog ljudi (vrača, duhovni, šamani). Za navadne smrtnike pa so bile dolgo časa tabu in njihova uporaba je potegnila za seboj najstrožje kazni ter božjo jezo, saj je bilo uživanje drog dolgo časa le v službi religije. Šele mnogo kasneje so se droge razširile med ljudstvom, toda uporabljati so jih smeli samo v določenih okoliščinah in v določenem letnem času.

Danes pa je zadeva precej drugačna oziroma popolnoma neobvladljiva, kajti dostop do drog je mogoč skorajda vsakemu človeku, celo otrokom. Takšnih posameznikov, ki posegajo po katerikoli izmed številnih drog, ni malo. Če pogledamo uradne ocene števila uživalcev ilegalnih drog v posameznih evropskih državah, ki so bile prikazane na drugi vseevropski ministrski konferenci v Strasbourgu leta 1994, lahko ugotovimo, da gre za problem, pred katerim si ni mogoče več zatiskati oči in upati, da bo sčasoma morda bolje. Te ocene so: Avstrija – 22.646, Italija – 150.000, Francija – 150.000, Nemčija – do 100.000,

Poljska – do 40.000, Norveška – do 5.000, Švica – do 30.000, Hrvaška – 4.500, Nizozemska – 21.000, Slovenija – do 3.000 (Ilegalni promet z drogami, 1995, str. 39).

Naj takoj na začetku pojasnimo nekatere pomenske odtenke pojma odvisnosti, ki ga bom v nadaljevanju še pogostokrat uporabljala. Pojem odvisnosti ima sicer to »prednost, da ilegaliziranih drog ne diskriminira, je univerzalen koncept, ki ga ne obremenjuje ločnica med dovoljenim in nedovoljenim. Z njim bomo poleg odvisnosti od psihotropnih substanc lahko mislili tudi širše, na primer neubranljivo željo po sladkarijah, vdajanje televiziji, računalniškim igram, ljudem, fantazmam, skratka vsemu, kar nas tako neubranljivo mami, da se nad

tem včasih zamislimo in si rečemo: da ni to droga?« (Droge na tehnični, 1992, str. 11) Toda v tem besedilu je pojem odvisnosti namenjen predvsem tistim, ki uporabljajo tako imenovane »trde droge« in ki zaradi pregloboke »zabredenosti« pogostokrat iščejo pomoč, da bi se lahko iz tega izkopali.

V Sloveniji po uradnih ocenah uživa ilegalne trde droge okrog 3000 ljudi.

ODVISNOST OD DROG KOT PROBLEM SODOBNIH DRUŽB

Sprejemljivost drog se od kulture do kulture močno spreminja. Celo v določeni kulturi se

lahko mnenje o drogi sčasoma precej spremeni. Žvečenje listja koke je bilo dolgo omejeno na nekatere predele Južne Amerike (Kolumbija, Ekvador, Bolivija, Peru), njegova funkcija pa je bila predvsem zmanjševanje lakote. Prebivalci srednjega in južnega dela Severne Amerike so se večinoma opredelili za uživanje halucinogenih gob in kaktusov, katerih aktivna substanca je meskalin. Najširše področje uživanja je zajemal kanabis: od Vzhodne Azije do Severne in Srednje Afrike. Tudi Evropa je imela svojo drogo – alkohol.

Osnovni motivi uporabe drog so bili prvotno v funkciji prehranjevanja (alkohol), zdravljenja (opij, kanabis), zmanjševanja lakote (koka) ali religioznih in kulturnih dogodkov (halucinogene gobe in kaktusi). Pogoji in mera uporabe psihoaktivnih substanc pa so bili določeni z družbeno tradicijo.

Po prvi svetovni vojni se je uporaba mamil, ki so prvotno izvirala predvsem z Bližnjega in Daljnega vzhoda, zelo razširila po predmestjih večjih mest v Evropi in ZDA, kar je bilo sicer v manjšem obsegu, saj so bili uživalci večinoma reveži. Na širjenje narkomanije v Aziji so vplivale velike migracije Kitajcev, ki so prenesli navado kajenja opija v druge azijske države in v ZDA. Škodljiva raba drog je na severnoameriškem kontinentu vezana na državljansko vojno, ko so prvič uporabili iglo, brizgalko in morfij, katerega lastnosti niso poznali.

Nekateri so poskušali z jemanjem drog povečati svojo umetniško moč.

Tudi mnoge znane osebnosti iz literature in umetnosti so poskusile ali celo uporabljale drogo (Poe, Hesse, Dickens, Baudelaire ...). Toda »jemanje drog ni bistveno prispevalo k povečanju umetniške moči avtorjev. Tako se potrjuje stara ugotovitev, da človek tudi s pomočjo droge in podobnih sredstev za umetno razširjanje zavesti ne more doseči več, kot je v njegovi osebnosti že sicer dano kot mo-

žnost« (Ule, 1992, st. 39). Pri nas je med prvimi opisal izkušnjo z užitjem meskalina nevropsihiater A. Šerko, ki je izvedel samoposkus že leta 1913.

Obstajajo precejšnje razlike med narkomani pred drugo svetovno vojno in po njej. Predvojni narkomani so bili medicinski in terapevtski narkomani (odrasla populacija, pacienti, osebje) in umetniki.

Po vojni, med letoma 1960 in 1970, pa je dobilo zanimanje za psihoaktivne substance z različnimi učinki endemsko naravo:

– tvegana in škodljiva raba drog se je razširila tudi tam, kjer je prej ni bilo;

– pogosta uporaba močnih drog na račun manj močnih (heroin potiska opij in kanabis);

– širjenje navade uživanja drog v nove socialne sloje in starostne skupine;

– droga ni bila več »tolažba siromakov« ali privilegij umetnikov, temveč predvsem sprejemljiva oblika vedenja srednjih in bogatih slojev mladine;

– prehod s tradicionalnih na sintetične droge;

– uživanje drog se je povečalo, starostna meja se je nevarno spustila navzdol ... (Rajkovič, 1995, str. 15)

Narkoman današnjega časa se razlikuje od klasičnega. Pogosto je star od 14 do 25 let.

Uživanje drog vseh vrst je prestopilo robove nekdanjih narkomanskih skupin (na primer aristokracija in marginalni deli delavskega razreda) in povežalo rabo drog kot užitka z rabo drog kot bega iz realnosti. V šestdesetih letih je pomenila emancipativni korak, v sedemdesetih in osemdesetih slogovni dodatek k raznim kontrakulturnim gibanjem ter v devetdesetih izrazito obliko regresije in močnega protesta mladih (Ule, 1992, str. 37–44).

Svoja narkomanska nagnjenja ne skriva, včasih celo javno demonstrira, ne skrbi za svoj videz in vedenje, javno se odpoveduje katerikoli obliki družbeno koristnih aktivnosti in drogo izjemoma uživa v skupini enako mislečih – kolektivno. Ne ustavi se ob eni drogi, temveč poskuša vse, do česar pride, in ko končno najde svojo drogo, se še vedno popolnoma ne odpoveduje drugim – politoksikoman. Ob uživanju drog propagira novo življenjsko filozofijo in nov sistem verovanja, poudarja, da je droga samo majhen prispevek življenjskim opredelitvam, ne da bi se zavedal, da je življenje podredil le drogi.

Na tem mestu je gotovo primerno pogledati rezultate nekaterih raziskav o razširjenosti uživanja drog med mladimi, ki so bile izvedene pri nas. V šolskem letu 1990/91 sta dve dijakini Gimnazije Poljane izvedli raziskavo med srednješolci (2.230 anketirancev), ki je pokazala, da je 22,2 odstotka dijakov drogo poskusilo enkrat ali jo uživa. Glede pogostnosti uživanja pa je kar 25,3 odstotka uživalcev odgovorilo, da drogo uživajo vsak vikend oziroma več kot trikrat na teden. Pred 14. letom naj bi, po rezultatih te raziskave, drogo poskusilo 16,9 odstotka anketiranih, pri čemer je treba poudariti, da je bil ta odstotek največji v prvem letniku, 41,5 odstotka (Gradišnik, Kavšek, 1992, str. 30–33).

V tem šolskem letu pa je potekala še ena raziskava, in sicer med osnovnošolci (sedmi in osmi razred) 15 ljubljanskih osnovnih šol, ki je pokazala, da je v osmih razredih 15 odstotkov učencev že poskusilo marihuano. Avtorici sta raziskavo ponovili v naslednjem šolskem letu na srednjih šolah, da bi ugotovili naraščanje ali upadanje pojavnosti. Ta anketa je pokazala, da je število tistih, ki so se srečali s kanabisom (marihuano, hašiš) od lanskega leta naraslo na 33 odstotkov (anketirali sta 1.029 dijakov). O pogostnosti poseganja po tej drogi pove največ podatkov, da kar 17 odstotkov četrtošolcev, uživalcev

marihuane, počenja to več kot 40-krat na mesec. Število tistih, ki so marihuano poskusili pri starosti 13 let, je največje v prvem letniku, v višjih letnikih pa jih skoraj ni.

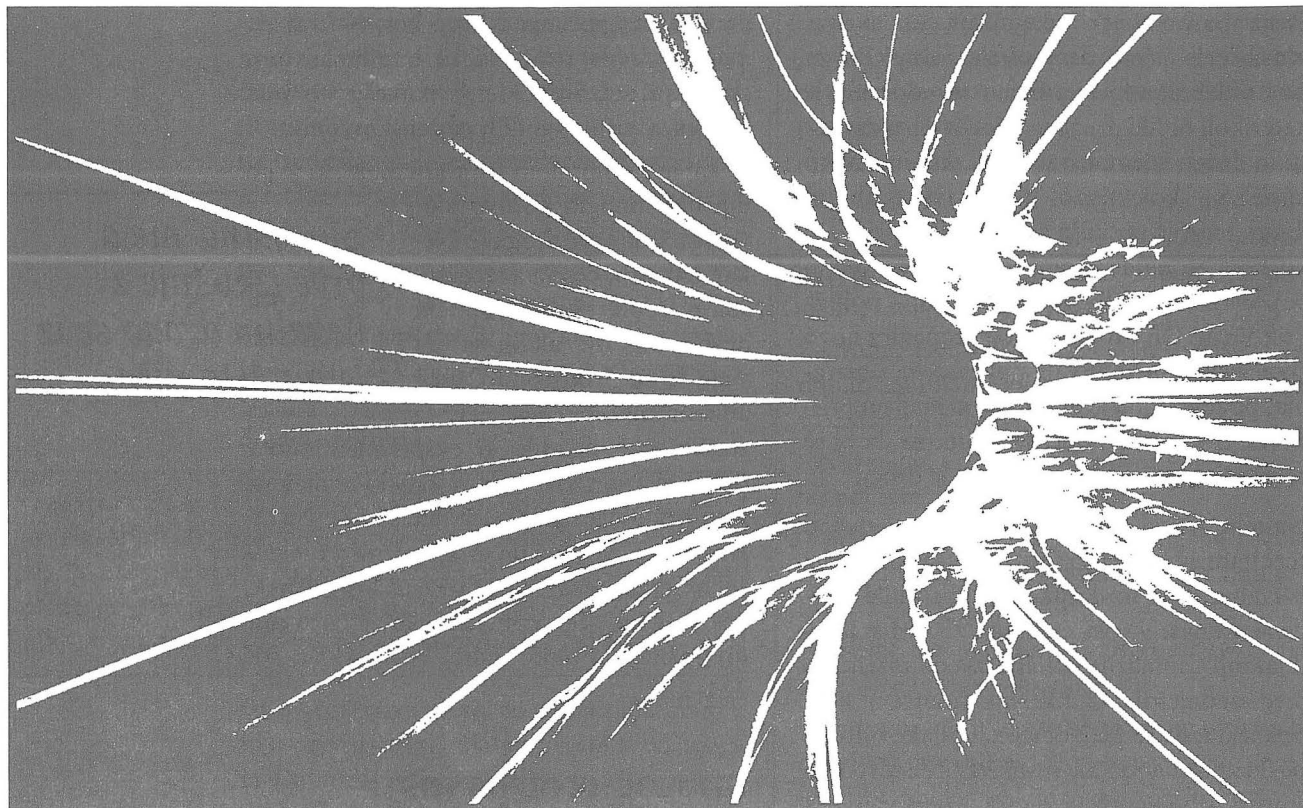
In kaj je z nikotinom ter alkoholom, ki je po mnenju mnogih gotovo slovenska »najtrša droga«? Nekaj manj kot četrtna srednješolcev redno kadi, popolna abstinenca od alkohola pa velja le za 5 odstotkov vseh anketiranih srednješolcev. O značilnostih mladih, ki eksperimentirajo z drogo, sta ugotovili, da prihajajo iz malone vseh tipov družin in socialnih okolij. Navajani vzroki za zaužitje droge pa so precej različni: z dolgočasnost, radovednost, užitek, nekateri so celo poudarili, da je uživanje droge postalo nuja (Bulič, Vesel, 1992, str. 221–223).

ETIOLOGIJA ODVISNOSTI

Namen etiološkega preučevanja odvisnosti je odgovoriti na vprašanje, zakaj se je določena odvisnost pojavila pri posamezniku ali skupini uživalcev. Dejavnike, ki vplivajo na pojav odvisnosti, imenujemo toksikomageni dejavniki in jih delimo na eksogene, »ki izvirajo zunaj osebe odvisnika, torej jih ustvari okolje« (Merc, 1995, str. 85) in endogene dejavnike, slednji »pa so tisti, ki v samem odvisniku sprožijo tok, ki privede do zasvojenosti ...« (prav tam). Eksogeni toksikomageni dejavniki so predvsem:

- industrializacija in urbanizacija, značilni za življenje v sodobnih velikih mestih (odtujenost, depersonalizacija v delovnem procesu ...), sta lahko med vzroki, ki lahko privedejo do toksikomanije;
- porabništvo posameznike sili k vedno večjemu pridobitništvu in s tem ustvarja frustracijske situacije za tiste, ki temu niso zmožni slediti;

Starostna meja prve izkušnje z ilegalno drogo se iz leta v leto niža.

– sodoben življenjski slog, na splošno uveljavljen za določeno starostno populacijo, ki pogostokrat vključuje uživanje določenih psihotropnih substanc;

– migracija zahteva od posameznikov prilagajanje novim okoljem, kar lahko sproži različne dejavnike, ki privedejo do toksikomanije;

– koncentracija kapitala v rokah elite, ki pomeni odtujitev posameznika od rezultatov njegovega dela in tudi od sočloveka ter razvrednotenje posameznikovega dela;

– recesija kot faza ekonomskega razvoja, ki povzroči pri določenem delu populacije (zlasti pri brezposelnih) resigniranost in malodušje ter depresivnost zaradi neperspektivnosti;

– pomanjkanje dobrin pri nekaterih slojih, kar lahko privede do tega, da ti iščejo blažitev svojih težav v psihotropnih substancah;

– obilica dobrin, s katerimi razpolagajo nekateri sloji, lahko pri nekaterih posameznikih ali skupinah ustvarja dolgočasje, naveličanost in zasičenost, to pa so dejavniki, ki lahko poleg želje po novih zabavah in doživetjih privedejo do toksikomanije;

– mediji in reklame lahko s svojim vplivanjem na množice sooblikujejo določene vzorce vedenja in ravnanja v zvezi z uživanjem raznih psihotropnih substanc (Merc, 1995, str. 86–87).

Te splošne družbene razmere v globalni družbi, ki imajo v določenem smislu zvezo z etiologijo odvisnosti, obravnavajo nekatera teoretična izhodišča za razlago toksikomanije, obravnavano kot deviantnost (na primer funkcionalizem, teorije anomalije, strukturalne teorije in teorije subkulture, ekologija odklonskosti, znana tudi kot »čikaška šola«, teorija tehnike nevtralizacije, teorija

druženega interakcionizma, teorija simboličnega interakcionizma, teorije družbene reakcije). Vsem tem teorijam je skupno to, da različno združujejo navedene dejavnike in da vidijo glavni razlog širjenja odvisnosti le v okolju (družbenem in kulturnem), nobena izmed teorij pa ne poudarja posameznikove osebnosti kot možnega dejavnika.

V okviru endogene etiologije odvisnosti različni avtorji poudarjajo bodisi biološke dejavnike ali pa fiziološke, fiziopatološke, psihopatološke in psihološke dejavnike (med slednjimi so pomembni predvsem osebnost, motivacija, frustracije, čustva in emocije).

Toda v praksi lahko redkokdaj izločimo le enega ali pa morda dva dejavnika, ki sta privedla do odvisnosti, pač pa se endogeni in eksogeni dejavniki velikokrat med seboj prepletajo in šele v medsebojni povezanosti ustvarjajo vzroke, motive in situacije, v katerih pride do poseganja po psihotropnih substancah. »V glavnem pa velja ugotoviti, da je pri pojasnjevanju razlogov, zaradi katerih prihaja do toksikomanije, potrebno upoštevati tako biološke teorije (genetska predispozicija, predispozicija v posameznikovih fizioloških metaboličnih karakteristikah) kot psihološke (nizek tolerančni prag za frustracije, slaba samokontrola, emocionalna labilnost, konfliktno otroštvo, naučena reakcija, prilagajanje okolju) in sociološke teorije (družbena stratifikacija, vrednostni sistemi, stigmatizacija itd.)« (Merc, 1995, str. 93–94).

V nadaljevanju tega razmišljanja se bomo osredotočili predvsem na družino, ki je nekakšen most med družbo in posameznikom. Čeprav v vseh teh teorijah, ki smo jih ravnokar spoznali, ni nikjer omenjena družina kot pomemben dejavnik, ki vpliva tudi na naš način življenja, za katerega se bolj ali manj zavestno odločamo, sem v praksi ugotavljala, da je morda ravno v družini možno narediti največ, da se posameznik ne odloči za

življenje odvisnika, ki ne samo, da je neperspektivno, temveč tudi uničuje posameznika in tudi njegove najbližje. Kajti pri delu z odvisniki in njihovimi družinami smo se vedno »vrteli« okrog družine, njihovih medsebojnih odnosov, sprejemanja otrok v njihovi enkratnosti, priznavanja otrok kot bitij, ki znajo tudi misliti in imeti svoje mnenje, okrog njihove zelo slabe povezanosti in poznavanja ... Skratka, ugotavljali smo, da družina predvsem pri vzgoji otrok močno šepa, saj so pogosta pričakovanja staršev, da se lahko izognejo avtoriteti nad otrokom, napačna! Na to nas opozarja R. Kroflič v delu Avtoriteta v vzgoji, ki to misel utemeljuje z Lacanom in meni, da »o podreditvi avtoriteti ne odloča v prvi vrsti gospodar (nosilec avtoritete), ampak hlapec (otrok), ki ga izvorni manko prisili k podreditvi« (Kroflič, 1997, str. 327). To pomeni, da je vzgojiteljeva vloga v zgodnjem obdobju predvsem to, da zapolni mesto gospodarja, mesto otrokove avtoritete, kajti »če vzgojitelj ne bo poskrbel za otroku primeren objekt identifikacije, si ga bo slednji preprosto izmislil« (prav tam).

Najpomembnejšo vlogo v boju zoper droge ima družina.

POMEN DRUŽINSKEGA ŽIVLJENJA ZA RAZVOJ POSAMEZNIKOVE OSEBNOSTI

Če pogledamo družinsko preteklost zasvojenih, pogosto naletimo na alkoholizem, poskuse samomorov, značajnostne abnormnosti in seveda na samo zasvojenost z drogami. Tudi v družinah, ki so na videz trdne, lahko razvajanje in vzgojna nedoslednost pripomorejo oziroma so vzrok za kasnejši beg iz resničnosti (povzeto po: Ladewig in drugi, 1973, str. 18).

Najpogostejše značilnosti družin adolescentnih odvisnikov:

Po nekaterih podatkih naj bi od 30 do 50 odstotkov toksikomanov v zgodnjem otroštvu trpelo zaradi razrvanih družinskih razmer, kot so ločitev, smrt staršev, izmenično bivanje pri starih starših, v domovih ali rejniških družinah, prisilno sklenjeni zakon. Ugotavljajo, da se otrok, ki nima občutka varnosti, ne more »ukoreniniti« oziroma če nima vzorov, dobi kot otrok in kasneje mladostnik občutek negotovosti, kar pozneje pripelje do motenj v razvoju in do osebnostnih kriz.

- vzgojno in identifikacijsko neustrezen oče: nenavzoč ali slab oče oziroma agresiven, grob, vdan alkoholu ali umaknjen, pasiven in nenavzoč v jedru družinskega dogajanja;
- zaščitniška, popustljiva ali dominantna mati, ki ne daje ljubezni in varnosti ter ni sposobna pri svojem otroku spodbujati zdravega odraščanja, ki bi bilo tudi njemu samemu v zadovoljstvo (te značilnosti družin ugotavljajo raziskave v mnogih deželah, čeprav vzgojni vzorci niso identični);
- nekonsistentni standardi vedenja in pomanjkljivo definiranje omejitev;
- sovraštvo in konflikti med starši;
- emocionalna hladnost med otroci in starši, zapuščanje doma;
- pasivni odnos staršev do otrok;
- nerealne aspiracije v zvezi z otroki;
- liberalizacija, demokratizacija, nagonska zadovoljstva nasproti pomanjkanju idealov in angažiranju mladih na kulturna in športna področja, kjer bi lahko sproščali svojo agresivnost (povzeto po: Rajkovič, 1995, str. 45).

In kje iskati vzroke za te negativne vplive na oblikovanje posameznikove osebnosti?

Ali lahko govorimo o krizi sodobnih družin, o čemer pogostokrat razmišljajo v družboslovnih razpravah, v katerih srečamo dve možni razlagi, zakaj družina danes odpoveduje? Konzervativno desne ideologije govorijo o izgubi tradicionalnih družinskih vrednot iz preteklosti, ko naj bi bile družine

boljše, stabilnejše in varnejše, zaradi česar naj bi bila sodobna družina nestabilna in šibka. Toda ta preteklost, o kateri govorijo, ni kaj preveč natančno določena (Rener, 1995). Leve ideologije pa poudarjajo predvsem »smrt družine«, saj naj bi bila družina le prehodna oblika združevanja, ki naj bi nastala v določenih družbeno-ekonomskih razmerah in se mora zato umakniti sodobnejšim, manj utesnjujočim oblikam človeškega združevanja. Ta zastarelost družine naj bi se po njihovem mnenju kazala v povečanem številu ločitev, zunajzakonskih zvez, zakonov in zvez brez otrok, v krizi družinske vzgoje ... Družine pa naj bi nadomestile komune in kolektivistični projekti, na primer kibuci (Černič – Istenič, 1985).

Danes sicer res lahko ugotavljamo spreminjanje jedrne družine, ki v razvitem svetu še vedno prevladuje, te spremembe so predvsem:

1. pluralizacija družinskih oblik;
2. formalizirana zakonska skupnost izgublja status in pomen (v Franciji in Veliki Britaniji se 1/3 otrok rodi zunaj take zveze, v Sloveniji 26,4 odstotka);
3. povsod, kjer je razveza možna, njihovo število narašča;
4. zviševanje števila enostarševskih družin (v Evropi jih je že skoraj tretjina, v Sloveniji petina – otroci večinoma živijo z materjo);
5. zviševanje števila reorganiziranih družin (v Sloveniji tretjina otrok ne živi več z obema roditeljema, v Nemčiji ena polovica, v ZDA več kot polovica);
6. mladi se kasneje odločajo za družino (povprečna starost partnerjev ob sklenitvi zakonske zveze in rojstvu prvega otroka se v Sloveniji pomika nad 25. leto, na Nizozemskem je mati ob rojstvu prvega otroka stara povprečno 28 let);
7. podaljševanje obdobja »praznega gnezda«, ko otroci odidejo na svoje, starši pa

morajo na novo poiskati smisel in stil skupnega življenja (Rener, 1995, str. 19–22).

Bolj kot kdajkoli si ljudje lahko sami izbirajo oblike in načine družinskega življenja. Toda vse te spremembe ne kažejo na »izumiranje« oziroma na »krize« družine in njenih vrednot, temveč pomenijo bolj ali manj uspešno obliko prilagajanja družine na izzive sodobnega sveta.

Ne glede na obliko družinske skupnosti je družina funkcionalna, če otroka, ki je sprva predvsem biološko bitje, tesno povezano z nagonskim svetom, najprej socializira, ga pripravi na življenje v družbi in kulturi. Vse to pa izvira iz dejstva, da je človek ob rojstvu nedokončano bitje, ki prinese na svet le vrsto nerazvitih dispozicij, ki se bodo, ali pa tudi ne, po dolgotrajnem učenju razvile v potrebne človeške sposobnosti. Vzgoja je »vpletena v proces obstoja in trajanja določene družbe, ta vpletenost pomeni, da vzgoja na nek poseben način pogojuje reprodukcijo družbe. Ta poseben način pogojevanja reprodukcije družbe pa lahko označimo kot proces predajanja celovitosti družbenega življenja z generacij na generacijo posameznikov, ki tem posameznikom šele omogoči, da se v družbo lahko vključijo« (Šebart, 1989, str. 74). Vzgojitelj z določenim vzgojnim stilom skuša vedno »ustvariti«, vzgojiti posameznika z določenimi/zaželenimi lastnostmi. Toda zahteva po določenih osebnostnih lastnostih je v tem pomenu kulturno pogojena, ne glede na to, za katere lastnosti gre. S tem ko v analizo vzgojnega procesa vključimo vidik družbe, se spremeni tudi pomen »zahtevnosti« odraslih do otroka, kajti zahteve postanejo nekako upravičene, saj moramo otroka vendar pripraviti na življenje v družbi. Vedeti moramo, da je otrok nesposoben specifično človeškega načina življenja, zato je vzgoja potrebna, da otrok prevzame svet, v katerem že živijo drugi. »To sicer ne pomeni, da je otrok 'na

začetku' zunaj družbe, da v njo sploh ni vključen. Gre le za to, da je novorojenec vključen v družbo 'brez interiorizacije', interiorizacija pa je pogoj, da dojenček 'postane' človek« (prav tam, str. 89).

Skratka, družina/starši predvsem s svojo ljubeznijo, pa tudi s svojim odnosom do otroka in načinom vzgajanja, je/so tista/-i, ki posamezniku da/-jo, ali pa tudi ne, tisto bistveno, kar potrebuje za preživetje v določeni družbi.

Družina ne izumira, ampak se prilagaja izzivom sodobnega sveta.

VZGOJNI STILNI IN RAZVOJ OSEBNOSTI

Vendar nam pedagoška teorija razkriva, da se je način 'predajanja' tega znanja močno spreminjal in da lahko govorimo o zelo različnih vzgojnih stilih, ki privedejo do različnih tipov osebnosti. »Vzgojni stil lahko (...) najenostavneje opredelimo kot odnos med vzgojiteljem in vzgajancem, torej kot odnos, ki vključuje namen vzgojiti posameznika z 'natanko določenimi lastnostmi'.« (Šebart, 1990, str. 49)

Vzgoja temelji na prepletanju dveh temeljnih, vendar celo nasprotujočih si vzgojnih sredstev. »Prvo je ljubezen, skrb za razvoj otrokovih pozitivnih sposobnosti, upoštevanje otrokovih socialnih potreb in njegove samobitnosti. Drugo izhodišče vzgoje pa je, da otroku privzgoji čut za meje dopustnega in nedopustnega ravnanja. Zato otroka utesnjuje, svari, nadzoruje in kaznuje ter skuša s strogostjo in pritiskom odpraviti njegove napake.«

Vzgoja je v širšem pomenu besede po eni plati vedno omejevala otrokov manipulativni prostor, po drugi strani pa mu je širila prostor pozitivne akcije vse do njegove bolj ali manj izrazite osamosvojitve.« (Bergant, 1972, str. 53) Uporaba teh sredstev odločilno vpliva na emocionalno klimo, ki je za proces

vzgoje izjemno pomembna. Toda pri tem se pojavi vprašanje, kako vpliva emocionalna klima in zakaj ji pripisujemo takšen pomen za vzgojo posameznikove osebnosti. Njen vpliv je zelo pomemben zato, ker je primarna socializacija uspešna le v čustveno ugodnem, vsakdanjem, neposrednem kontaktu, ki povezuje otroka in njegove starše. Ob pomanjkanju tesnega kontakta in ugodne čustvene klime se lahko pojavi tako imenovani hospitalizem in kasneje hujše motnje osebnosti. Ta značilnost je tem pomembnejša, saj otroka v tem obdobju bolj ali manj utesnjujemo v kulturo in socialni red družinskega okolja. Na prvi pogled bi »lahko povezali utesnjevanje otroka v kulturo in emocionalno klimo ter nadaljevali, da je v emocionalno primerni klimi utesnjevanje otroka v kulturo manj boleče, saj otrok 'čuti', da mu starši 'pravil igre' ne postavljajo zato, ker mu ne bi bili naklonjeni ...« (Šebart, 1990, str. 52).

Na tej podlagi lahko izpeljemo pojmovanje dveh zelo različnih vzgojnih stilov: permisivni stil (permission = dovoljenje, svoboda) označuje tisto vzgojno usmerjenost, v kateri prevladujejo pozitivni vzgojni ukrepi. Permisivna vzgoja jasno izraža

ljubezen do otroka, ker predpostavlja, da zaradi primerne emocionalne klime utesnjevanje otroka v kulturo ni tako boleče, pri čemer je seveda pomembno, da se čim manj poudarja kaznovanje,

nadzor, kontrola in diriganje. Prav to pa naj bi uporabljala »emocionalno hladna«, represivna vzgoja (repression = pritisk, nasilje), ki čustva skriva in ji vladajo hladne racionalne odločitve ter poudarja in uporablja predvsem negativna vzgojna sredstva, prepovedi in omejitve. Oče, ki uporablja represivno avtoritarno vzgojo, marsikdaj kaznuje otroka, čeprav pri tem trpi.

Toda avtorji ugotavljajo, da se pravzaprav

pričakovanja v zvezi s permisivno vzgojo niso uresničila, saj naj bi bilo, po njihovem mnenju, tisto, kar se je v praksi uresničilo oziroma, bolje, kar se uresničuje, vzgojni stil »laissez-faire«, ki naj bi bil nasprotni pojav represivne vzgoje. Kajti rezultati te bolj »svobodne« vzgoje so bili za njene zagovornike zelo šokantni, saj so namesto zelenih ciljev, ki so jih opredelili kot cilje permisivne vzgoje (samostojnost, ustvarjalnost, avtonomna moralnost), v poznih petdesetih letih ugotavljali, da se pri tako vzgajanih posameznikih razvije bolesta narcisistična odvisnost od zunanjih potrditev, njihovo pojmovanje morale pa je prav tako konformistično, kot pri avtoritarni osebnosti. Kroflič se sprašuje, »zakaj se (...) pričakovanja zagovornikov bolj humane, svobodne, v otroka usmerjene prijazne vzgoje ne izpolnijo? Napaka je storjena, ker pristaši sicer naprednih pedagoških načel zagovarjajo model prijazne vzgoje bolj na osnovi zdravorazumskega prepričanja kot poglobljenega proučevanja otrokovih razvojnih potreb. Lagodnosti zdravorazumskega, na analogiji, da 'represija zatira', 'svoboda pa osvobaja', zasnovega mišljenjskega vzorca pa vzgojna praksa ne potrdi« (Kroflič, 1997a, str. 30). Kajti vedeti moramo, da si otrok na eni strani želi predvsem varnosti, ljubezni in sprejemanja (to, kar naj bi upoštevala predvsem permisivna vzgoja), na drugi strani pa želi uveljavljati lastno voljo in biti tudi ločen od ljubljene osebe.

Zato se ne moremo strinjati z ugotovitvijo, da je permisivna vzgoja nekje vmes med represivno vzgojo in vzgojo »laissez-faire«. Celo za procesno-razvojni model, ki ga v zvezi z moralno vzgojo v vrtcu razvije R. Kroflič, ne moremo trditi, da pomeni zlato sredino. Saj premik v smer procesno-razvojnega pojmovanja vzgoje ne temelji le na razumevanju otroka kot aktivnega v vzgojnem procesu, temveč ga podkrepi tudi analiza fe-

*Pričakovanja
laissez-faire
vzgojnega stila se
niso uresničila.*

nomena avtoritete v vzgoji (prav tam, str. 31). »Zato se kot vzgoja, ki izhaja iz otrokovih razvojnih potreb, ne izkaže prijazna in popustljiva (svobodna) vzgoja, ampak tista, ki podpira oba omenjena sklopa razvojnih potreb« (prav tam).

Če skušamo strniti razmišljanja o vlogi družine – predvsem staršev – v razvoju in pri oblikovanju osebnosti otroka, lahko ugotovimo, da navzočnost obeh roditeljev še ni zagotovilo uspešnosti vzgojnega delovanja. In da vse razprave o »izumiranju« družine in tradicionalnih družinskih vrednot niso popolnoma sprejemljive, saj bi najbrž s težavo našli obliko družinske skupnosti, ki bi bila najboljša za razvoj otroka in hkrati sprejemljiva v današnjem sodobnem svetu. Ugotavljali smo tudi, da so danes družinske oblike zares mnogovrstne in med seboj precej različne, kar pa ni nujno temeljni vzrok »vzgojne neuspešnosti«. Pri analizi vzgojnih stilov smo lahko tudi videli, kako lahko navidez popolnoma različna vzgojna stila privedeta do neverjetno podobnih rezultatov. Zato je treba pri vzgoji otrok najprej upoštevati njihove razvojne potrebe, ki pa so precej različne, saj ima otrok na eni strani potrebo po varnosti in ljubezni, na drugi strani pa potrebo po samostojnosti in uveljavljanju lastne volje. Vse to pa kaže na nujnost navzočnosti obeh likov: materinskega in očetovskega. Kdo od otroku najbližjih pa bo najuspešneje odigral katerega od likov, pa ni mogoče vnaprej predvidevati.

STRUKTURA DELOVANJA COMUNITÀ INCONTRO

Skupnost Srečanje ali Comunità Incontro želim predstaviti predvsem zato, ker sem imela sama možnost to skupnost podrobno spoznati pri prostovoljnem delu z odvisniki in ker se je tovrstna oblika zdravljenja odvisnikov odprla tudi pri nas. Po »hudih bo-

jih«, kje naj bi bila komuna, so jo končno januarja leta 1995 odprli na Kostanjevici pri Novi Gorici. Gre za skupnost fantov, ki so jim svoje »nič več rabljene« prostore odstopili tamkajšnji frančiškani. Ta oblika zdravljenja, ki je v svetu le ena od mnogih, se mi zdi vredna podrobnejše predstavitve tudi zato, ker je njen uspeh »zazdravljenih« precej višji kot pri drugih oblikah.

Kajti kar 80 odstotkov zasvojenec, ki to pot v celoti prehodi, lahko pozneje bolj ali manj uspešno zaživi življenje v novem slogu – brez droge.

Začetki Comunità Incontro segajo v leto 1963, ko je duhovnika don Pierina Gelminija na ulici ustavil neznan fant in ga zaprosil za pomoč. Don Pierino mu je najprej ponudil denar, toda Alfredo tega ni želel sprejeti in mu je razložil, da se zelo slabo počuti. Predlagal mu je, da ga odpelje v bolnišnico, toda fant se

**V Comunità
Incontro uspešno
ozdravijo 80 od-
stotkov zasvojenec.**

tudi s tem ni strinjal. Tedaj je don Pierino začutil, da si Alfredo želi predvsem pozornosti in človeške topline, zato ga je brez pomisleka sprejel v svoj dom. Tu pa se je začelo obdobje velikih težav, saj je Alfredo zelo pogosto zahajal k starim prijateljem in se močno omamljen vračal nazaj, velikokrat še z drugimi fanti. Don Pierino je že skoraj obupal, saj ni mogel razumeti, da je njegovo delo in ukvarjanje z Alfredom tako zelo neuspešno. S poglobljanjem in spoznavanjem tega problema je ugotovil, da mora najprej poskrbeti za radikalno spremembo okolja in poiskati način življenja, ki bi Alfreda in tudi druge fante čimbolj pritegnil. Ko je v Mulini Silla našel star, na pol podrti mlin, se je takoj odločil, da gre skupaj s fanti živet in delat v ta kraj. Mlin so spremenili v dostojno bivališče in z njim se je spreminjala tudi prizadeta notranjost posameznikov. Ta dvojna gradnja je spremljala tudi druge centre, ki so nastajali najprej v Italiji, na Siciliji, potem pa tudi drugje po svetu. Kajti svoje centre skoraj vedno odpirajo v napol podrtih stavbah, ki so potrebne temeljite obnove. Danes ima skupnost približno 200 takih centrov (150 v Italiji, 50 pa drugje: v Španiji, Franciji, Švici, Boliviji, Libanonu, Kostariki, Braziliji, na Tajskem in v Sloveniji), v katerih biva približno 6.000 mladih ljudi.

V Skupnosti Srečanje (v nadaljevanju S. S.) beseda srečanje pomeni vsako priložnost, ki jo ponuja vsakdanje življenje, za navezovanje in vzdrževanje odnosov z drugimi – služba, počitek, zabava, obroki ... (Pisma iz sveta mamil, 1995, str. 193). To se dogaja v osebnih in skupinskih pogovorih, ki jih vodijo izkušeni ljudje, ki so tudi sami doživeli stisko pri izkušnji z drogami ter samoto in so tudi sami bili deležni izkušnje v S. S.

V S. S. vsakogar sprejmejo kot osebo, ne glede na njegov ideološki, politični ali verski nazor, kajti zahteva se vedno le spoštovanje osebe in predlaganih pravil življenja v sku-

pnosti. Vodenje centrov je zaupano samim odvisnikom – tako imenovanim »odgovornim« –, ki zaradi osebne izkušnje pritegnejo k dejavnemu sodelovanju tudi druge, in sicer glede na njihove sposobnosti.

Skupnost vključuje tri stopnje: sprejem, bivanje (notranjo rast in prenovitev osebnosti) in ponovno vključitev v družbo. Ker je dejanski uspeh programa povezan z vrnitvijo v življenje, v najširši družbeni prostor, ne več v stanju pasivnosti in osamljenosti, ampak v stanju dejavnega sodelovanja na vseh področjih življenja in dela, se brez te stopnje vsaka terapija konča z osamo, ki v daljšem obdobju povzroči patološke pojave.

Sprejem sestavlja vrsta spoznavnih in usmerjevalnih pogovorov s tistim, ki izrazi prošnjo za vstop v skupnost, in če je le mogoče tudi z družinskimi člani. Te pogovore vodijo prostovoljci, ki že imajo za seboj izkušnjo življenja v skupnosti in ki jim je uspelo zaživeti tudi zunaj zidov S. S. Čas pogovorov, ki jih je ponavadi od tri do pet (eden na teden), se določi tako, da zainteresirano osebo naročijo prek urada za prvi sprejem. V tej fazi lahko osebo napotijo tudi v zdravstveni dom zaradi telesne razstrupitve, seveda le, če je to potrebno. Za vse pa so potrebni laboratorijski izvidi, da lahko ugotovijo telesno stanje in lahko takoj ukrepajo pri virusnih in drugih nalezljivih obolenjih, ki so zelo pogosta. V trenutku, ko začne odvisnik prebivati v katerem od centrov, se zdravstveni podatki nepretrgoma dopolnjujejo s pregledi in preiskavami.

Obdobje, ki je namenjeno pripravam, ponavadi traja en mesec; vsekakor pa se postopek vodi na podlagi presoje o stanju prizadetega, glede na njegovo motiviranost in pripravljenost, torej ne le po določeni shemi ali navodilih.

Za bivanje v enem od centrov pa je značilna razgibanost dogajanja na različnih področjih. V prvi fazi, ki ponavadi traja en mesec, osebo spremljajo v sprejemnih centrih (center Cenciolello – Amelia), kjer jim pomagajo, da prebrodijo začetne težave, povezane s posebno hudim psihofizičnim stanjem (abstinenčna kriza, strah, depresije ...).

Sledi sprejem v bivalni center, kjer pa se začenja resnično delo – samoopazovanje, primerjanje spreminjanja ter utrjevanje sprememb. V sebi morajo pojasniti mnoge nerazčiščene zadeve, doživeti svojo subjektiviteto, da lahko objektivno ovrednotijo smisel preteklih odločitev in se tudi naučijo, kako odgovorno odločati tudi v prihodnje.

Center je večja zgradba, ki je na začetku praviloma potrebna korenitih popravil in tako je edino možna že omenjena dvojna gradnja. Centri so večinoma bolj na samem, vodijo jih tako imenovani odgovorni, ki so seveda tudi zasvojenci, vendar bolj večji in usposobljeni, saj so (praviloma) že dlje časa v skupnosti. Pot do prvega odgovornega je ne le odprta, ampak tudi zelo zaželenja za

V vsakem centru prebiva povprečno 30 ljudi, ki jim po potrebi priskočijo na pomoč različni strokovnjaki ali prostovoljci iz zunanjega okolja, sicer pa v centrih živijo le zasvojeni in don Pierino je edini v teh strukturah, ki ni stopal po poti odvisnosti. Povedati je treba, da se centri med seboj zelo razlikujejo, saj so eni izrazito produktivni (na primer farme prašičev in drugih živali, vrtnarstvo, vinogradništvo, plantaže pomaranč na Siciliji ...) in drugi popolnoma meditativni. Tako se lahko na začetku zasvojenec odloči glede na svoja nagnjenja in karakter, v katerem izmed centrov bi želel bivati, čeprav ima tudi med bivanjem, ko postopno odkrije svoje nove spretnosti in sposobnosti, možnost selitve v druge centre.

vsakega posameznika, toda šele tedaj, ko ta pokaže iskreno zanimanje za vsakdanje delo in se čuti dovolj sposobnega za to zahtevno funkcijo.

V letu 1989 je bila poglavitna naloga v zvezi z vzgojo in izobraževanjem, da so tisti, ki iz različnih razlogov še niso končali osnovne šole, dobili možnost, da jo končajo. Za center v Perugii pa je značilno, da je v tem letu na univerzo vključil nekatere svoje člane, ki so že začeli študij na tej stopnji. Tako ima oseba v času, ki ga preživlja v S. S., tudi možnost, da se usposobi za poklic, ki ji bo kasneje omogočil dejavno in lažjo vključitev v družbo (zidarstvo, mizarstvo, delo v mehanični delavnici, obdelovanje železa, električarstvo, vrtnarstvo, gojenje rož, živinoreja, sirarstvo, delo v klavnici, pridelovanje vina, konzerviranje živil, keramična obrt, obdelovanje usnja, zlatarska obrt, tkanje na statvah, slikanje, ikonografija, tiskarstvo, restavriranje, obdelovanje lesa ...). Zato so predvsem od leta 1986 poskrbeli za opremo delavnic in kmetij z namenom, da bi se priučili raznih del in da bi v skupnosti utrdili svoje delovne izkušnje, ki so bistvene za program zdravljenja.

Tudi družinski člani teh fantov in deklet se morajo marsikaj novega naučiti, zato se udeležujejo različnih tečajev. Imajo pa tudi možnost, da nekaj časa prebivajo skupaj z odvisnikom v enem od centrov, z namenom, da spoznajo duha in način življenja v skupnosti, ki bi ga drugače poznali le delno in teoretično. Obiski družinskih članov, ki so vsak drugi teden (ob nedeljah), imajo pomembno vlogo pri družinski vzgoji.

Povedati je tudi treba, da so bili v prvih centrih samo moški, šele pozneje so začeli ustanavljati centre za dekleta ali celo za cele družine (ti so sicer maloštevilni). Odvisniki, ki že imajo svoje otroke, lahko te pripeljejo s

V vseh centrih zelo poudarjajo izobraževanje.

seboj v skupnost (večinoma so otroci skupaj z materami), ki s svojo navzočnostjo zelo popestrijo življenje in zanje seveda ne veljajo takšna pravila, kot jih bomo spoznali v nadaljevanju.

Skratka, ne glede na različnost skupin, veljajo za vse enaka pravila, to so:

- razdelitev dneva na tri časovne enote (8 ur dela, 8 ur počitka in 8 ur za pogovore, izpovedi, skupne obede ...);
- absolutna odsotnost droge in psiho-zdravil;
- omejeno kajenje (10 cigaret na dan) in uživanje alkohola (dvakrat na teden kozarček vina);
- spolna vzdržnost;
- nobenega nasilja;
- nobenih izjem, posebnosti ali prednosti;
- nikakršnega izoliranja: nikoli sam ali v majhnih skupinah;
- čim naravnejša prehrana;
- skrb za red, predmete, premoženje in mirno ozračje.

V asketsko-meditativnih centrih pa veljajo poleg naštetih še druga, precej strožja pravila (na primer omejeno govorjenje in spanje, pogosti posti, molitve ...). Čas bivanja v skupnosti traja 30–45 mesecev in dolgoletna iz-

kustva kažejo, da je ta doba z ritmom in slogom življenja potrebna pri graditvi zdrave osebnosti. Že omenjena in tudi druga pravila počasi prerastejo v temeljne življenjske norme, ki posameznika rešijo negotovosti in stiske, značilnih za osebnost

v stanju beganja in neodločnosti.

Vsakdanji urnik, ki velja za vse centre, prilagajajo glede na letni čas. Poleti se dan začne ob 6.30 in ob 7. uri sledi zajtrk. Dopoldan je namenjen predvsem delu, ki traja

od 8. do 12. ure. Odgovorni določijo posamezniku dejavnost za določeno obdobje, kasneje pa se zanj lahko odloči tudi sam. Pestrost izbire je velika: od dela v delavnicah, izdelovanja ikon, obdelovanja gline ..., pa do skrbi za živali, dela na vrtu, v kuhinji ... Ob 12.30 sledi kosilo in za njim obvezen popoldanski počitek do 15.15. Delo nadaljujejo ob 15.30 in ga končajo ob 19.30. Do večerje, ki je ob 20. uri, imajo čas za pogovore v okviru celotne skupine. Na splošno pa je večerni čas različno zapolnjen: trikrat na teden imajo obvezne sestanke v okviru celotne skupine, ki jih vodi bodisi prvi odgovorni ali pa odgovorni za osebe oziroma za delo, dvakrat na teden lahko gledajo TV, v sredo lahko pišejo ali berejo, en večer v tednu telovadijo in ta dan je večerja v tišini ... Ob 23. uri končajo dnevni program.

Kadilci dobivajo na dan 10 cigaret (4 dopoldne, 4 popoldne in 2 zvečer), če posameznik ne pokadi vseh, mora preostanek vrniti. Tudi uživanje kave in alkohola je omejeno: dvakrat na teden si smejo privoščiti skodelico kave in kozarec vina. Pri vsem tem pestrem urniku je pomembno to, da zasvojenec ne sme nikamor sam, ampak sta vedno najmanj dva skupaj. Predvsem je treba na to paziti na začetku, ko prišleka navdajajo nesprejemljive ideje ter želje in ga lahko drugi od tega odvrne.

Zasvojenci pravijo, da začetek ni lahek. V prvem mesecu nimajo nobenih stikov z domačimi. Potem pa ga ti lahko obiskujejo vsakih štirinajst dni in enkrat na teden za pet minut pokličejo po telefonu. Z drugimi prijatelji, sorodniki, kolegi pa med bivanjem v skupnosti ne sme imeti nobenih stikov. Po približno enoletnem bivanju v centru dobi posameznik tedenski dopust – tako imenovani »verifica«, ki je prva preizkušnja »trdnosti njegove odločitve«, da opusti dosednji način življenja. Takrat nekateri ostanejo

Za rekonstrukcijo osebnosti sta izjemno pomembna red in usklajen življenjski ritem.

doma v prepričanju, da so že dovolj močni za življenje v domačem okolju, toda kmalu večina od njih spozna, da je bila ta odločitev za samostojno življenje prezgodnja. Vrata centra jim sicer ostanejo odprta, toda nezaželeno je, za posameznika in za celotno skupnost, večkratno prezgodnje poskušanje samostojnega življenja.

In kaj v skupnosti dosežejo z vsemi temi ukrepi?

a) Posameznik se s spoštovanjem pravil in s sodelovanjem vključi v ritem skupnega življenja: sprejema in komunicira z zaposlenimi kolegi.

b) Od manjših odgovornosti prehaja k vedno večjim in se pri tem zave svojih zmožnosti.

c) Postopoma se nauči poslušanja, komuniciranja, sprejemanja in soočanja z drugimi oziroma se dejavno vključuje v terapevtsko delo skupine.

č) Sčasoma dobiva sposobnost za načrtovanje prihodnosti, izbiro prijateljev in dela, pa tudi sposobnost samostojnega razporejanja prostega časa.

d) Ob pomoči kolegov čustveno dozoreva in postopno oblikuje konstruktiven način premagovanja nerešenih konfliktov odraščanja.

e) Stiki z družino postanejo odkritejši in oblikuje se jasnejši odnos.

Lahko rečemo, da nastopa posameznik kot pomembna celota, vendar še ostajajo brazgotine in rane, nastale v preteklosti, ki pa se bolj ali manj uspešno celijo. Na tem mestu lahko še enkrat poudarimo drugo plat gradnje – gradnjo lastne osebnosti. Pri tem bi omenila še vlogo staršev, ki lahko veliko pripomorejo pri oblikovanju novih in primernejših pravil za družinsko sožitje, pomagajo drugim družinam s svojimi izkušnjami in sodelujejo pri pripravi načrtov za čas po povratku v domače okolje.

SKLEP

V Skupnosti Srečanje gre za družinski koncept v pristopu k problematiki odvisnosti, saj naj bi komuna odvisniku pomenila predvsem neko »novo družino«. To nas vsekakor napeljuje k razmišljanju, da je »stara družina« nekako odpovedala oziroma ni odigrala tiste funkcije, ki bi posameznika pripravila na konstruktivnejši način življenja, kot je življenje odvisnika.

Pri spoznavanju delovanja skupnosti smo lahko ugotovili, da ima don Pierino vlogo »očeta«, ki se je pripravil za »svoje otroke« žrtvovati, saj je vse svoje življenje posvetil odvisnikom. Sčasoma je ugotovil, da je treba Skupnost tako organizirati, da bo posamezniku omogočila kar se da boljše izhodišče za izstop iz skupnosti. Skratka, zelo velik poudarek je na usmerjenosti v aktivno in odgovorno življenje, ki se kaže tudi v tem, da skupnost omogoči odvisnikom ne samo osnovno izobraževanje (za tiste, ki niso končali osnovne šole), temveč tudi študij na fakultetah. Gotovo je to ena izmed velikih pridobitev, saj posameznik sčasoma odkrije svoje interese in željo po novem znanju.

Velik poudarek pa je v skupnosti namenjen tudi reševanju starih družinskih travm in osebnostnih konfliktov, ki so nastali med odraščanjem. To poteka v okviru posameznih centrov v pogovorih, ki jih vodijo predvsem prvi odgovorni in odgovorni za osebe. Ker gre za izredno zahtevno in občutljivo področje travmatičnih izkušenj, ki jih skušajo reševati sami med seboj na podlagi lastnih izkušenj, so na tem področju njihovi rezultati nekoliko skromnejši.

Zato bi bilo najbrž smiselno v prihodnje vlagati več energije v delo s starši ter »matičnimi« družinami, ki pogostokrat niso sposobni sprejeti »nove podobe« svojega člana in njegov drugačen način razmišljanja ter funkcioniranja, kot so ga bili navajeni. Za lažji prehod pa bi bilo verjetno dobro razmišljati o strukturiranju prehodnega obdobja, kajti velika večina odvisnikov, ki to pot v

celoti prehodi, ima v »normalnem« življenju nemalo težav z vključevanjem in ponovnim spoznavanjem življenja, ki vlada zunaj zidov S. S. Pri nas se je pokazalo, da ti posamezniki zelo težko dobijo stalno zaposlitev, kajti za večino delodajalcev sta značilna strah in nezaupanje proti tem posameznikom.

LITERATURA

Bergant, M. (1972). Permisivna in represivna vzgoja. Drugi posvet slovenskih pedagogov na Bledu. Ljubljana: Zveza pedagoških društev Slovenije.

Bulič, I., Vesel, D. (1992). Kaj kažejo raziskave o razširjenosti drog med mladimi na ljubljanskem področju (mnenja mladih o mladih in drogah). Droge na tehcnici, letnik 20, št. 146–147, str. 221–224.

Černič – Istenič, M. (1985). Družina kot polje individualnosti. Družboslovne razprave, št. 3, str. 67–77.

D'Ercole, G. (ured.) (1995). Pisma iz sveta mamil: Skupnost Srečanje don Pierina Gelminija. Ljubljana: Novi svet.

Droge na tehcnici, letnik 20, št. 146–147 (1992), str. 6–12.

Gradišnik, I., Kavšek, S. (1992). Mehke droge in ljubljanska srednješolska populacija. Didakta, št. 3–4, str. 30–35.

Klavora, M., Tomšič, I. (1995). Ilegalni promet z drogami. Rogl I. (ur.), Odvisnost – družbeni problem včeraj, danes, jutri. Maribor: Založba Obzorja Maribor.

Kroflič, R. (1997). Avtoriteta v vzgoji. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Kroflič, R. (1997a). Med poslušnostjo in odgovornostjo. Ljubljana: Vija.

Ladewig, D., Hobi, H., Dubacher, V., Faust (1973) Droge med nami. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Merc, B. (1995). Kriminološki vidiki odvisnosti. Rogl I. (ur.), Odvisnost – družbeni problem včeraj, danes, jutri. Maribor: Založba Obzorja Maribor.

Rajkovič, R. (1995). Narkomanije mladih (diplomsko delo). Ljubljana: Pedagoška fakulteta.

Rener, T. (1995). Ideologija krize. Rener, T., Potočnik, V., Kozmik, V., Družine različne – enakopravne. Ljubljana: Vitrum.

Šebart, M. (1989). Institucionalna vzgoja kot proces reprodukcije družbe (magistrska naloga). Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Šebart, M. (1990). O namenih in stilih vzgajanja nekoliko drugače. Iskanja – vzgoja, prevzgoja, let. 7, št. 9, str. 48–69.

Ule, M. (1992). Overdoza – to je ta pravo: narkomanija pri mladih – razpadni produkt mladinskih subkultur. Droge na tehcnici, letnik 20, št. 146–147, str. 37–44.

POMEN MOBILNE TELEFONIJE V IZOBRAŽEVANJU NA DALJAVO

*Nadja
Dobnik
Ekonomska
fakulteta
v Ljubljani*

*Razvoj mobilne telefonije odpira nove poti
učinkovitega komuniciranja med študentom
in mentorjem*

V izobraževanju na daljavo ima telefon že dolgo pomembno mesto, saj omogoča živ stik med osebama, ki komunicirata, predvsem pa veliko racionalizacijo časa. Poleg konzultacij med študentom in mentorjem pa telefon omogoča tudi učinkovito komunikacijo med študenti samimi in študentov z administracijo ter referatom za študente. Z mobilnim telefonom ni več človek tisti, ki je vezan na telefon, ampak je telefon resnično na voljo človeku. Na videz se s tem podirajo meje zasebnosti, vendar te meje vsekakor in vedno postavljamo ali podiramo ljudje sami. Bolj smiselno se je osredotočiti na vse prednosti, ki jih danes v primerjavi s klasičnim telefonom in drugimi sredstvi komunikacije ponuja mobilna telefonija. In teh je resnično veliko.

VLOGA SKUPINSKIH SREČANJ IN KONZULTACIJ V IZOBRAŽEVANJU NA DALJAVO

V organizacijskem smislu je bistvo izobraževanja na daljavo v tem, da izobraževalni proces ne poteka v neposrednem stiku med študentom in predavateljem ali mentorjem, ampak posredno prek drugih medijev.

Sama študijska snov je v študijskem gradivu, ki je lahko pripravljeno bodisi v tiskani obli-

ki, na avdio- in videokasetah, lahko je posredovano prek radia ali televizije, v digitalni obliki pa so lahko to računalniški programi ali zbirke podatkov na internetu. Ne glede na to, v kakšni obliki ali prek katerega medija je posredovana učna snov, mora študijsko gradivo praviloma zajemati tudi vsa navodila, ki jih študent potrebuje za uspešen študij.

Veliko študentov se za študij na daljavo odloči predvsem zato, ker zaradi številnih poklicnih in družinskih obveznosti nočejo biti preveč vezani na predavanja ali vaje v študijskem centru. Študirati želijo takrat, ko jim druge obveznosti to omogočajo, in tam, kjer imajo največ miru in se najlažje zberejo. Prav zato je pomembno, da študijsko snov dopolnjujejo navodila, ki študenta kot razlage, komentarji, nasveti in spodbude vodijo od enega učnega koraka k drugemu in mu omogočajo samostojen študij.

Poleg vsebinskega dela študijskega programa, torej same snovi, ki jo mora študent preštudirati, pa izobraževalni programi na daljavo zajemajo tudi določeno število skupinskih oblik dela in konzultacij, ki so študentom opora pri študiju in jim omogočajo

*Za študij na
daljavo se odločajo
tisti ki ne želijo biti
neposredno vezani
na študijski center.*

neposreden stik z mentorjem ali predavateljem. Namenjene so predvsem tistim študentom, ki teže prenašajo socialno izolacijo pri študiju na daljavo, in tistim, ki imajo pri študiju več težav bodisi zaradi neprimerne predznanja ali zaradi slabše razvitih učnih navad in tehnik.

Vse oblike srečanj in konzultacij so pomembna podpora učenju, predvsem pa krepijo motivacijo za učenje in ustvarjajo pozitivno vzdušje. Veliko študentov kljub prezaposlenosti z drugimi obveznostmi potrebuje ali si vsaj želi srečanj z mentorjem in drugimi študenti. Čeprav so se odločili za način študija, pri katerem bodo kar se da samostojni in neodvisni od študijskega centra, je razumljivo, da se vsaj v določenih trenutkih ali obdobjih pojavi potreba po komunikaciji in določeni povratni informaciji, povezani s študijem. Le redki študenti dodatnih možnosti srečanj ali konzultacij nikoli ne izrabijo in si tega tudi ne želijo.

Glede odnosa, ki ga imajo študenti do socialne izolacije pri študiju na daljavo, Ana Krajnc poudarja, da se srečamo s štirimi kategorijami študentov: v prvi skupini so študenti, ki se redno udeležujejo dodatnih oblik skupinskih srečanj, v drugi so študenti, ki bi se teh dodatnih oblik srečanj sicer radi udeleževali, pa se jih ne morejo, v tretji so taki študenti, ki se teh dodatnih oblik srečanj ne udeležujejo in tega tudi ne želijo, v zadnji skupini pa so študenti, ki se občasno udeležujejo teh

dodatnih skupinskih srečanj, kadar to zmorejo ali kadar se jim zdi, da potrebujejo dodatno pomoč. Vsaka od teh štirih kategorij študentov drugače doživlja socialno izolacijo, v kateri študirajo. Največje frustracije seveda doživlja druga skupina, torej študenti,

ki bi se srečanj radi udeleževali, pa se jih ne morejo, najbolj nevtralen odnos pa imajo seveda študenti, ki se dodatnih srečanj ne udeležujejo in tega tudi ne želijo.

Skupinske konzultacije so namenjene reševanju učnih težav, in ne razlagi snovi.

Frustracije, ki jih doživljajo študenti, ki bi se srečanj radi udeleževali, pa se jih ne morejo, so zelo povezane s predstavami in pričakovanji, ki jih imajo glede vsebine takih srečanj. Včasih študenti od skupinskih srečanj in konzultacij pričakujejo preveč ali imajo napačna pričakovanja. Namesto pogovora o konkretnih vprašanjih in težavah, na katere so naleteli pri študiju, pričakujejo razlago snovi, ki bi jih razbremenila samostojnega študija, ali pa neformalen pogovor, ki bi zapolnil njihovo potrebo po socialnih stikih. Veliko študentov pride na srečanja tudi nepriljubljenih, saj se zanašajo na to, da bodo na podlagi vprašanj drugih in iz mentorjevih odgovorov kaj koristnega izvedeli. To je vsekakor lahko res in je po vsebinski plati tudi ena od odlik skupinskih konzultacij. Prav lahko pa se zgodi, da se preveč študentov zanaša na to, da bodo drugi kaj vprašali, zato jih le malo pride na srečanja primerno pripravljenih in je tudi vprašanj in snovi za pogovor malo. Zato morajo biti skupinska srečanja in konzultacije dobro pripravljene in premišljeno strukturirane, sicer so velika izguba časa in energije, kar motivacijsko vsekakor slabo vpliva na študente.

Skupinska srečanja in konzultacije imajo še eno bistveno pomanjkljivost. Vsi udeleženci morajo priti ob istem času v študijski center. Ne glede na to, ali gre za osebno srečanje študentov z mentorjem v študijskem centru ali za videokonferenco, morajo tako študenti kot mentor ali drug strokovnjak priti v študijski center ali na določeno mesto, od koder se vzpostavi videokonferenčna zveza. V tem primeru so torej spet v najslabšem položaju prav študenti, ki bi se takih srečanj radi udeležili, pa se jih ne morejo.

V primerjavi s skupinskimi srečanji in konzultacijami imajo individualne konzultacije po vsebinski in tudi po organizacijski plati veliko prednost. Praviloma se študent nanje vedno dobro pripravi in jasno formulira

vprašanja, ki jih bo postavil mentorju, zato so učinkovite in koristne. Izobraževalni programi na daljavo poleg osebnih konzultacij med študentom in mentorjem v študijskem centru navadno predvidijo tudi telefonske konzultacije in konzultacije po elektronski pošti. Telefonske konzultacije imajo pred osebnimi srečanji v centru in komuniciranjem po elektronski pošti nekatere pomembne prednosti, z razvojem mobilne telefonije pa se te prednosti še povečujejo.

POMEN INDIVIDUALNIH KONZULTACIJ

Vse vrste individualnih konzultacij, osebna srečanja med študentom in mentorjem v centru, telefonske konzultacije ali konzultacije po elektronski pošti, so pomembne s tega vidika, ker pomenijo osebno komunikacijo med študentom in mentorjem. Študent se mora na njih dobro pripraviti in jasno formulirati svoja vprašanja, zato so praviloma zelo učinkovite. Hitro dobi povratno informacijo, kar je tudi motivacijsko zelo spodbudno. Obenem pa so vse vrste individualnih konzultacij pomembne za tiste študente, ki se v skupini neradi izpostavijo in imajo težave s komunikacijo pred skupino ali pred ljudmi, ki jih ne poznajo dobro. Taki študenti bodo morda prišli na skupinske konzultacije, pa si ne bodo upali postaviti (vseh) vprašanj. Na individualnih konzultacijah se počutijo varne pred pogledi in kritikami drugih ter komunicirajo bolj sproščeno, saj se jim tudi mentor drugače posveti. Obenem se na individualnih konzultacijah študent lahko z mentorjem pogovori tudi o vprašanih in težavah, ki zadevajo način študija in študentove učne navade ter tehnike. Kadar študent nima potrebnega predznanja ali se v učni snovi ne znajde dobro in je ne obvladuje, potrebuje pri reševanju težav predvsem osebnejši pristop.

Osebne konzultacije v študijskem centru

omogočajo osebno srečanje z mentorjem, kar je motivacijsko zelo pomembno. Veliko študentov si predstavlja in ima občutek, da bodo v neposrednem stiku z mentorjem lažje pojasnili nejasna vprašanja in rešili svoje težave. Dejstvo je, da fizična bližina pomirja in daje določen pozitiven energijski naboj, vsebinsko pa take konzultacije niso kakovostnejše od telefonskih. Predvsem pa imajo eno veliko pomanjkljivost: študent in mentor morata priti ob isti uri v študijski center. Pri tem je najbolj prikrajšana lahko spet prav tista skupina študentov, ki se srečanj – skupinskih ali individualnih – želijo udeleževati, pa se jih ne morejo.

TELEFONSKE KONZULTACIJE

Telefonske konzultacije so pogosto najučinkovitejši, predvsem pa organizacijsko in časovno najracionalnejši način komuniciranja med študentom in mentorjem. Pomembno je, da je telefon v vsakdanjem življenju že tako udomačen, da ljudje do uporabe tega medija praviloma nimajo posebnih zadržkov in so ga vajeni uporabljati. Obenem pa dejstvo, da se študent in mentor ne vidita, zagotavlja določeno dodatno distanco, ki je z vsebinskega vidika dobrodošla in ne zmanjšuje učinkovitosti komuniciranja. Veliko ljudi se lažje in bolj skoncentrirano pogovarja po telefonu kot v neposrednem stiku s sogovornikom. Zato so pri vsebinskih vprašanjih glede študijske snovi telefonske konzultacije učinkovitejše od osebnih konzultacij v študijskem centru, ker se zaradi omejenosti na slušni stik pogovor osredotoči na bistvena vsebinska vprašanja in se le redko preusmeri s formalnih, študijskih vprašanj na neformalna.

Telefon omogoča živ in neposreden slušni stik, v katerega je mogoče vnesti vse poudarke in dinamiko komuniciranja.

Učinkovitost telefonskih konzultacij pa je povezana tudi s tem, da se mora študent nanje pripraviti skrbneje kot na druge vrste konzultacij: svoja vprašanja mora formulirati jasno in razumljivo, saj mentorju ne bo mogel preprosto pokazati vaje v učbeniku in mu reči, da »tega« ne razume. Po telefonu mora biti natančnejši. Povedati mora ne samo, da ne razume, ampak tudi kar se da natančno, česa ne razume in zakaj. Za študenta je že sama priprava na telefonske konzultacije pogosto del poti k reševanju odprtih vprašanj, saj mora pred pogovorom o problemu dobro razmisliti in skušati ugotoviti, od katere točke naprej ima težave.

Podobno je tudi s konzultacijami po elektronski pošti. Študent mora vprašanja formulirati jasno in natančno. Od načina, kako bo postavil vprašanje, je odvisno, kako natančen odgovor bo dobil. Prav zato pa so konzultacije po elektronski pošti lahko zamudne, če študent ne formuliira dovolj natančno svojih vprašanj. V tem je tudi prednost telefonskih konzultacij, saj lahko v živem pogovoru sobesednika takoj rešita nejasnosti, ki bi lahko pripeljale do večjih nesporedumov.

Za zdaj se pri nas konzultacije po elektronski pošti še niso uveljavile in se skoraj ne izvajajo, zato bi težko govorili o njihovih prednostih pred telefonskimi konzultacijami. Dejstvo je namreč, da študent in mentor potrebujeta primerno tehnično opremo, ki jo morata znati uporabljati. Kljub povečevanju interneta in elektronske pošte ter prizadevanjem, da bi ustvarili razmere za komuniciranje po elektronski pošti, je slika dejanskega stanja med študenti na daljavo še zelo daleč od pričakovanj in želja.

Telefonske konzultacije so zato še vedno najučinkovitejši in najracionalnejši način komuniciranja med študentom in mentorjem. Študent in mentor nista vezana na kraj srečanja, slušni stik pa omogoča živo in učinkovito komunikacijo ter sprotno reševanje problemov. Prav telefonske konzultacije so tudi najprimernejša rešitev za tiste

študente, ki bi se skupinskih srečanj ali konzultacij radi udeleževali, pa se jih ne morejo, torej prav za tisto kategorijo študentov, ki zaradi socialne izolacije pri študiju doživlja največje frustracije.

PREDNOSTI MOBILNEGA TELEFONA

Razvoj mobilne telefonije pri nas in po svetu dokazuje, da je telefon še vedno eden najpomembnejših telekomunikacijskih sredstev in da se njegov pomen v primerjavi z drugimi elektronskimi mediji ne zmanjšuje. Prej nasprotno. V povezavi z internetom pridobiva mobilna telefonija na številnih področjih in tudi v izobraževanju prednosti, ki po uporabnosti za najširše kroge postavljajo mobilno telefonijo pred klasični internet in njegove storitve. Če se v tem trenutku zdijo povezave mobilnega telefona z internetom za širše kroge uporabnikov še precej futuristične, pa je prednosti, ki jih ima mobilni telefon pred drugimi telekomunikacijskimi sredstvi, mogoče jasneje opredeliti.

V izobraževanju na daljavo ima telefon pomembno vlogo, čeprav so možnosti, ki jih ponuja, pri nas še premalo znane in izrabljene. Morda predvsem zato, ker je še vedno zelo razširjena predstava o tem, da so telefonske komunikacije obremenjujoče in zamudne. Najpogosteje si jih predstavljamo tako, da ima študent možnost v določenih

Pomembno prednost pred klasičnim telefonom ima mobilni telefon v tem, da omogoča neprimerno večjo fleksibilnost pri komunikaciji, saj sta lahko študent in mentor med konzultacijami na katerikoli lokaciji, ki jima ustreza, pomembno je le, da sta pripravljena na pogovor. Predavatelj tako ni več vezan na telefon v svojem kabinetu ali stanovanju, saj se telefon seli z njim.

časovnih terminih, na primer eno uro na teden, poklicati mentorja ali predavatelja, ki v tistem času sedi doma pri svojem telefonskem aparatu in je pripravljen odgovarjati na vprašanja študentov. Taka predstava o telefonskih konzultacijah je hudo zastarela, na žalost pa ne tudi preživela, saj so telefonske konzultacije pogosto res tako organizirane.

Na prvi pogled bi to sicer lahko pomenilo, da mentor ne bo imel nikjer in nikdar več miru pred študenti. Vendar je ta strah odveč, saj storitve mobilne telefonije omogočajo jasen pregled nad tem, kdo nas kliče. Če mentor v določenem trenutku ne more odgovoriti na klic, se bo številka osebe, ki je klicala, izpisala na zaslonu njegovega aparata in bo o klicu obveščen.

Prav zato, ker mentor med konzultacijami

ni vezan na določen prostor, v katerem je telefon, je mogoče konzultacijam nameniti daljše obdobje. Čeprav mentor podaljša čas konzultacij na ves dan, bo to za njega lahko manj moteče, kot če je na voljo samo eno uro, ko si bo moral ne glede na vse nepredvidene obveznosti vzeti čas. Prav lahko pa se zgodi, da ga prav v tisti uri nekaj študentov tudi ne bo moglo priklicati in bo to za njih velika frustracija. Če se možnost klicanja podaljša na več ur, bodo študenti lažje razumeli, da mentor v določenem trenutku ni dosegljiv, saj ga bodo lahko poklicali kasneje. Mentor pa bo imel obenem pregled nad tem, kdo ga je že poklical in bo glede na okoliščine tudi sam lahko poklical študenta ter se z njim dogovoril za čas konzultacij.

Bojazen, da mentor zaradi dosegljivosti po mobilnem telefonu ne bi imel več miru pred

študenti, je odveč, saj čeprav so ljudje telefona vajeni in ga uporabljajo brez večjih zadržkov – med mentorjem in študentom ostane določena distanca. Zato pogovor redko preide s formalnih vprašanj, povezanih s študijem, k neformalnim. Meje, ki si jih mora mentor postaviti glede dosegljivosti po telefonu, niso vprašanje mobilnega telefona, ampak lastnih meril in doslednosti pri njihovem izvajanju. Storitve mobilnega telefona neprimerljivo bolj kot klasični telefon omogočajo pregled nad prispelimi klici in možnost selekcije pri odgovarjanju na klice.

Obenem pa mobilni telefon omogoča tudi sprejem sporočil in, kar je še posebej pomembno, sprejem kratkih pisnih sporočil. Če mentor ni dosegljiv, mu lahko študent prek elektronske pošte pošlje tudi kratko pisno sporočilo. Ali nasprotno. Pri tem zaenkrat niti ni pomembno, da imata študent in mentor lastni elektronski naslov, saj lahko sporočilo pošljeta tudi s kateregakoli drugega naslova. Bistveno je, da se sporočilo izpiše na zaslonu telefonskega aparata tiste osebe, ki ji je sporočilo namenjeno.

Prav ta funkcija že zdaj na-

poveduje izjemne možnosti, ki se odpirajo mobilni telefoniji v povezavi z internetom. Kljub izjemnemu slovesu, ki ga uživa internet, je anketa o uporabi računalniške opreme pokazala, da študenti na daljavo nimajo niti potrebne računalniške opreme za dostop do interneta niti pravih informacij o tem, kakšno opremo potrebujejo, kaj jim omogoča internet in kako bi ga lahko uporabljali. Povezava telefona z internetom (brez sorazmerno drage in za uporabnika še vedno zahtevne računalniške opreme) je vsekakor realna vizija prihodnosti in to potrjuje tudi razvoj mobilne telefonije. Dejstvo je, da se »mikrobrkljalnik« iz računalnika že

seli v telefon in v sorazmerno kratkem času lahko pričakujemo, da bo prek mobilnih telefonov mogoč tudi neposreden dostop do informacij v internetu. To napoveduje tudi projekt Symbian, pri katerem sodelujejo vodilna podjetja za mobilno telekomunikacijo in računalništvo in katerega namen je med drugim vzpostaviti tudi brezžični protokol (WAP) za vstop v internet. Pri tem je treba poudariti, da slovenski operaterji mobilne telefonije, predvsem Mobitel, na tem področju sploh ne zaostajajo za razvojem mobilne telefonije in računalništva v svetu in da novosti s tega področja prihajajo do slovenskih uporabnikov zavidljivo hitro.

MOBILNI INTERNET

Klasični način vstopa v internet prek modema in računalnika je to, kar je na področju telefonije klasični, statični telefon. Kot se je nekoč ura s cerkvenih stolpov preselila v dnevne sobe in od tam na naša zapestja, se je tudi telefon iz javnih govorilnic preselil v naše domove in končno v naše žepe. Z računalniki in računalniškimi omrežje se dogaja enako. Iz inštitutov so se računalniki v pomanjšani verziji preselili v naše delovne kabinete, v prenosne računalnike in kot mobilni telefoni v naše žepe. Razvoj tehnologije je v tem smislu zelo zgovoren. Tehnologija se približuje človeku in se mu prilagaja. Omejitve in razdalje, ki jih je bilo še pred nedavnim treba premagovati pri komuniciranju, izginjajo.

To lahko zelo jasno ponazorimo prav z izobraževanjem na daljavo. Še pred petnajstimi, dvajsetimi leti je študent v dopisnem izobraževanju s svojim mentorjem komuniciral v pismih. Napisal je preizkusno nalogo, jo poslal svojemu mentorju in čakal na odgovor. Mentor je nalogo pregledal, napisal svoj komentar in mu jo vrnil po pošti. Verjetno je bil pravi čudež, če je dopisnik prejel odgovor že v enem tednu, čakal je lahko tudi dva ali

Dostop do interneta prek mobilnih telefonov je korak naprej v razvoju izobraževanja na daljavo.

Pomembno je, da z mobilnim internetom mentor ne bo več vezan na računalnik in modem. Sporočila bo lahko pošiljal s katerekoli lokacije ne glede na to, ali ima na voljo telefonski priključek in potrebno računalniško opremo. Za mentorja ali predavatelja je to pomembno ne le za komuniciranje s študenti, ampak tudi za komuniciranje z administracijo glede vseh vprašanj, ki zadevajo organizacijo in izvedbo študija.

tri tedne. Danes je mogoče odgovor dobiti v petnajstih, tridesetih minutah, če mentor pošlje odgovor po elektronski pošti. Vse je pravzaprav odvisno od časa, ki ga mentor potrebuje za pripravo odgovora, sama tehnična izvedba pošiljanja se je skrčila na največ eno minuto. Mobilni internet bo študentom poleg komuniciranja z administracijo in mentorjem omogočal tudi povezavo z drugimi študenti v študijske krožke ali interesne skupine. Člani take skupine bodo povezani med seboj s skupnim elektronskim naslovom, ki bo omogočal, da bodo vsako vprašanje, ki ga bo postavil eden od članov, prejeli vsi člani skupine. In tudi vsak odgovor ali komentar, ki ga bo napisal katerikoli član, bodo prejeli vsi člani skupine. To dejansko pomeni, da se študentom, ki bi se radi skupaj pripravljali na izpite, ne bo več treba sestajati ob isti uri na istem mestu, ampak bodo povezani prek mobilnega telefona in interneta ter si tako izmenjevali vprašanja, komentarje in nasvete. Tak način povezovanja študentov bo lahko skoraj nadomestil skupinska srečanja in skupinske oblike dela v centru, bodisi v navzočnosti mentorja ali med samimi študenti, v veliko oporo pa bo prav študentom, ki bi se skupinskih srečanj v centru sicer radi udeleževali, pa se jih ne morejo. Internet tak način povezovanja omogoča že sedaj, vendar študenti teh možnosti ne poznajo in večinoma tudi nimajo potrebne

računalniške opreme. Zato je mobilni internet veliko realnejša perspektiva za vstop večjega števila študentov na daljavo v internet kot računalniška oprema in modem.

VEČ SVOBODE POMENI VEČ ODGOVORNOSTI

Z razvojem tehnike so se možnosti in načini komuniciranja pomnožili. To na eni strani pomeni večjo možnost izbire glede na individualne potrebe in želje, obenem pa tudi vedno manj ovir in omejitev pri komunikaciji. Večja svoboda pri komuniciranju pa pomeni tudi večjo odgovornost, to pa si ljudje težko priznamo. S tem ko ni več zunanjih, tehničnih ovir za komuniciranje, postane odgovornost posameznika za to, kdaj, s kom in zakaj bo komuniciral, čisto osebna. Nekoč je dopisnik čakal na odgovor mentorja najmanj en teden iz povsem objektivnih tehničnih razlogov, saj je bil odvisen od pošte. Če se danes študent in mentor sporazumeta, da

bosta v stiku prek mobilnega telefona, se morata oba zavedati, da to pomeni hitro odzivanje na klice. Pri takem dogovoru bi bilo na primer nesprejemljivo in neresno, če študent ves teden ne bi mogel

priklicati mentorja. Prav lahko pa si izbereta tudi drugačen način komuniciranja. Lahko se enkrat na mesec srečata v študijskem centru ali si pošiljata gradivo po »polžji« pošti. Lahko si dopisujeta po elektronski pošti ali po faksu. Pomen raznovrstnosti možnosti za komuniciranje ni v tem, kateri način je boljši ali učinkovitejši, saj je to odvisno od vsakega posameznika, njegovih potreb, možnosti in želja. Pomembno je, da si lahko vsakdo izbere tisti način, ki najbolj ustreza njegovim potrebam in na katerega se zanese.

Med nasprotniki mobilne telefonije in interneta je bojazen, da tehnika razbija našo zase-

*Mobilni telefon
omogoča veliko
hitrejšo odzivnost
mentorja.*

Nesmiselno je, da bi v današnjem času, ko tehnika omogoča hitrejšo in boljšo komunikacijo med ljudmi kot kdajkoli prej, prav tehniko krivili za odtujevanje. Dejstvo pa je, da je treba tehnične pripomočke, tako kot vsako drugo orodje, znati uporabljati. Če ljudje tehnike ne obvladujejo, tehnika obvladuje njih. Zato je pomembno, da imajo ljudje dovolj informacij o tem, kako lahko tehnične pridobitve uporabljajo, pa tudi predstavo in merila glede tega, v kakšen namen jih bodo uporabljali. Če bodo imeli dovolj informacij in predstavo o uporabi, se tehnike ne bodo bali in do nje ne bodo imeli odpora.

bnost in vdira v vsak kotiček našega življenja, da se pred njo že sedaj nimamo kam skriti in smo pravzaprav noč in dan priklopljeni. V tem prepričanju se skriva strah pred nepoznanim in pred tem, česar ne obvladamo.

Zato je pomembna tudi vloga izobraževanja za uporabo mobilne telefonije in njenih storitev. Pomembno je, da so ljudje primerno seznanjeni in poučeni o tem, kako in zakaj lah-

ko mobilni telefon uporabljajo in v čem so prednosti mobilnega telefona. V tem smislu morata razvoj mobilne telefonije in izobraževanje napredovati z roko v roki. Mobilna telefonija ima v izobraževanju izjemno prihodnost in izredne možnosti za razvoj, z izobraževanjem in informiranjem ljudi o teh možnostih pa bo mobilna telefonija tudi dosegla svoj namen in se približala ljudem povsod tam, kjer to potrebujejo in jim lahko olajša ter polepša življenje.

LITRERATURA

Keegan, Desmond, Foundations of Distance Education, Routledge, 1986.

Krajnc, Ana, Metodika dopisnega izobraževanja, Univerzum, 1981.

Krajnc, Ana, Social Isolation and Learning Effectiveness in Distance Education, ZIFF Papiere 71, 1988.

Zorec, Brigita, WWW=MMM, Informacije iz Mobitelela, junij 1999.

ELEKTRONSKE KNJIŽNICE

Podpora knjižnic pri izobraževanju na daljavo

Vida Močnik
študentka
Filozofske
fakultete

To, da je možno knjižnico uporabljati zunaj njenih zidov, ni nič posebno novega, saj so že antične knjižnice razpolagale s prenosnimi katalogi in omogočale svojim uporabnikom, da so pregledovali knjižnične fonde, ne da bi stopili v knjižnico. Knjižničarji so takrat seveda dobro poznali uporabnike in predvsem so vedeli, kdo in kje so. Danes, z uporabo novih tehnologij, število uporabnikov knjižnice stalno narašča, ti prihajajo iz različnih okolij, z različno izobrazbo, sposobnostmi ... Ti oddaljeni uporabniki zahtevajo od knjižnic, da ponovno preučijo svoje poslanstvo in prilagodijo storitve sedanjim potrebam.

Torej, da omogočijo, da si uporabniki pomagajo z njihovimi storitvami prek računalnikov on-line. Knjižnice so namreč vedno podpirale učenje, izobraževanje, raziskovanje. Tudi nekdaj so oddaljenim uporabnikom pošiljale različne informacije, seveda tiskane na papirju, po pošti in faksu. Danes knjižnice čedalje bolj dopolnjujejo izobraževanje na daljavo. Tudi izobraževanje na daljavo ni nekaj novega, nove pa so tehnologije, ki jih je mogoče uporabiti pri tem in te so v zadnjih letih povzročile prav na tem področju korenite spremembe.

IZOBRAŽEVANJE NA DALJAVO ALI ŽE KAR IZOBRAŽEVANJE »ON-LINE«

Izobraževanje na daljavo je popularna in vroča tema. Sodobna tehnologija ponuja možnost študija na fakultetah in visokih šolah, ne da bi bili na njih fizično navzoči. Študentje

se izobražujejo po programih prek interneta in z drugimi tehniškimi pripomočki, na primer video-, avdiokasete, televizija in radio ... V ZDA tako študira približno milijon študentov, saj to obliko študija ponuja približno 55 odstotkov ameriških fakultet in kolidžev.¹

Pri izobraževalnih programih prek interneta ima velik pomen multimedija, napovedujejo pa ji tudi obetavno prihodnost.

Jay Moonah iz Rogers Communications Centre na Ryerson Polytechnic University, Toronto, v Kanadi napoveduje v prihodnosti transparentne tehnologije, enostavne za uporabo na primer digitalne knjige z videzom, ki ga ljudje intuitivno sprejmejo (torej enake klasični knjigi), kjer se strani obračajo s klikom na gumb, ipd. Opozarja pa, da se utegne zgoditi, da se bodo študentje in njihovi učitelji ukvarjali bolj z vsemi temi »igračkami«, kot se posvečali študiju in vsebini izobraževanja. Primerja tudi klasične izobraževalne programe »s fizično prisotnostjo« in

programe on-line. Predavatelj je pri predavanju uspešen, če vanj vključi zanimivo vsebino. Podobno velja za on-line izobraževanje, ki mora biti čimbolj intelektualno dovršeno in čim učinkoviteje uporabljati tehnologijo, če želi animirati študenta in obdržati njegov interes. Glede uporabe multimedije priporoča učiteljem, naj preverijo, ali je ta res potrebna in pomembna. Pri tem jim priporoča, da opravijo nekakšno samoanketiranje s tem, da si zastavijo dve vprašanji, in sicer:

Izobraževanje na daljavo - »druga priložnost« za čedalje večje število odraslih.

Kaj želim povedati?

Zakaj je uporaba multimedije potrebna za določeno predstavitev?

Svetuje jim tudi tretje vprašanje: Ali lahko to napravim sam?

NENEHNE SPREMEMBE ZAHTEVAJO FLEKSIBILNEJŠE OBLIKE IZOBRAŽEVANJA

Izobraževanje na daljavo zahtevajo predvsem družbene spremembe (Peraya, Daniel; 1994), to so:

- spremembe na ekonomskem in socialnem področju;
- število nezaposlenih narašča in to zahteva dodatno usposabljanje in izobraževanje;
- znanje postaja ekonomska moč;
- znanje ima zmeraj krajšo življenjsko dobo;
- novim razmeram na trgu se morajo prilagajati tudi podjetja, tako da stalno usposabljuje svoje zaposlene;
- investiranje v človeške vire je za uspešen razvoj edina pot.

Trg delovne sile se torej menja in potrebe po dodatnem usposabljanju in izobraževanju so iz dneva v dan večje. Izobraževanje na daljavo postaja najprimernejše sredstvo za te spremembe.

V zadnjih 20 letih smo priča preobratu v izobraževanju, ko se posveča več pozornosti učenju kot poučevanju. Znanje je nekaj, kar je zgrajeno skozi aktivnost, komunikacijo in refleksivnost. Učitelji naj bi bili svetovalci pri učenju, in ne več posredovalci znanja. V ta proces pa se nedvomno lepo vključuje izobraževanje na daljavo.

Izobraževanje na daljavo je možno za vse ravni in želje. Pri univerzitetnih programih se uporabljata dva sistema, in sicer zaprt (na primer FernUniverstaet of Hagen, Nemčija) ali odprt (na primer Open Universitaet of Heerlen, Nizozemska). Glavna razlika med njima je, da FernUniverstaet of Hagen spominja na klasične evropske univerze in omogoča vpis tistim študentom, ki imajo spričevalo o končani

srednji šoli. Odprte univerze, na primer Open Universitaet of Heerlen ali UK Open University, Milton Keynes, pa so, kot že ime pove, odprte vsem zainteresiranim, starim več kot 18 let, ne glede na njihove kvalifikacije.

Na teh univerzah je čedalje več študentov, preprosto zato, ker je to ena od privlačnih poti za študente. Čeprav so zaposleni, si lahko pridobijo novo diplomu.

So pa tudi študentje, ki si želijo pridobiti le nekatera nova znanja običajno v zvezi z njihovim delom, njihov glavni cilj ni diploma, ampak boljša usposobljenost za neko delo.

Izobraževanje na daljavo pomeni »posredovanje izobraževanja ali tečajev, seminarjev na oddaljene lokacije prek avdio-, video tehnologij ali računalniških tehnologij.

Izobraževanje on-line na daljavo je torej alternativna oblika klasičnega izobraževanja, ki je dostopna tistim, ki imajo možnost uporabe interneta. Študentje »se udeležujejo« predavanj ne glede na to, kje so, čas pa si tudi sami prilagajajo. Po internetu imajo dostop do svojih predavateljev in drugega osebja ter do fakultetne knjižnice. Izobraževanje on-line je ekvivalentno tradicionalnim oblikam. Študentje so deležni enako kakovostnega pouka kot študentje v predavalnicah, le da jim je ta dostopen on-line. Izobraževanje lahko poteka na njihovem domu, delovnem mestu ali v računalniških učilnicah, ki jih imajo nekatere izobraževalne ustanove na voljo v različnih krajih. Posameznik si urnik oblikuje po svoje, vendar se od njega pričakuje redno sodelovanje in stike. V stiku s svojim predavateljem in on-line sošolci je s pomočjo programske opreme za videokonference. Fakulteto ali kolidž obišče le, ko opravlja izpite.²

VLOGA UNIVERZITETNIH KNJIŽNIC PRI IZOBRAŽEVANJU NA DALJAVO

Naloga univerzitetnih knjižnic je omogočiti vso podporo rednim »tradicionalnim« študentom.

dentom, pa tudi izrednim in tistim, ki se izobražujejo na daljavo. To je z digitalno tehnologijo in povezavami v internetu možno doseči. Čedalje več je knjižnic, ki svojim uporabnikom zagotavljajo dostop on-line do izobraževalnih vsebin institucije, za katero opravljajo storitve, do servisov njihove elektronske knjižnice in tudi do informacijskih virov na svetovnem spletu. Tako lahko od doma preverijo rešitev domače naloge, dobijo študijsko gradivo, izmenjujejo s profesorjem in kolegi informacije, naročijo izposojajo knjig v stiku s službo za medknjižnično izposojajo ipd.

S čim se bodo knjižničarji v naslednjem tisočletju torej še ukvarjali?

Knjižnica, ki jo vodi, omogoča podporo študentom na daljavo, ki obiskujejo predavanja na 73 različnih lokacijah ali študirajo samostojno prek interneta ali imajo kombinirana predavanja, kot so teleseminarji, audio- in videokasete in možnost sprejemanja gradiva po elektronski pošti.

V zvezi s 1. točko pravi, da se pošiljanje dokumentov po pošti v njihovi knjižnici čedalje bolj opušča, kajti študentje so vedno manj tolerantni do zamud in so predvsem naklonjeni prenosu datotek na svoj računalnik.

Študentje imajo možnost naročanja literature po brezplačnem telefonu, faksu, e-pošti ali elektronskem obrazcu na svetovnem spletu. Seveda pa dostava dokumentov, naročenih po navedenih poteh, zahteva posrednika – pošto ipd. Svojim študentom omogočajo dostop do podatkovnih baz komercialnih dobaviteljev, kot so OCLC, UMI in IAC. Popularnost uporabe teh servisov narašča iz dneva v dan. V treh mesecih si tako študentje neposredno priskrbijo 19.000 člankov – kot končni uporabniki, sicer pa v oddelku za medknjižnično izposojajo obdelajo 26.675 zahtevkov.

V zvezi z 2. točko pravi, da knjižnica izobražuje študente, kako priti do podatkovnih

Po mnenju Maryhelen Jones (1998), direktorice knjižnice Central Michigan University za zunajkampusne dejavnosti, bodo morali knjižničarji zagotoviti uporabnikom zlasti:

1. dostop do tiskanih in elektronskih informacij, pomembnih za posamezne vrste izobraževanja;
2. usposabljanje za dostop, identifikacijo in vrednotenje informacij za njihovo izobraževanje;
3. mehanizme za povratne informacije glede uporabnosti zbirk, storitev itd., ki jih imajo na voljo za izobraževanje na daljavo;
4. poznavanje predpisov o avtorskih pravicah, kaj je dovoljeno in kaj ne;
5. povezavo z odgovornimi za izobraževanje, njihovo usposabljanje in zagotavljanje potrebnega operativnega znanja in kakovostno podporo programom za izobraževanje na daljavo.

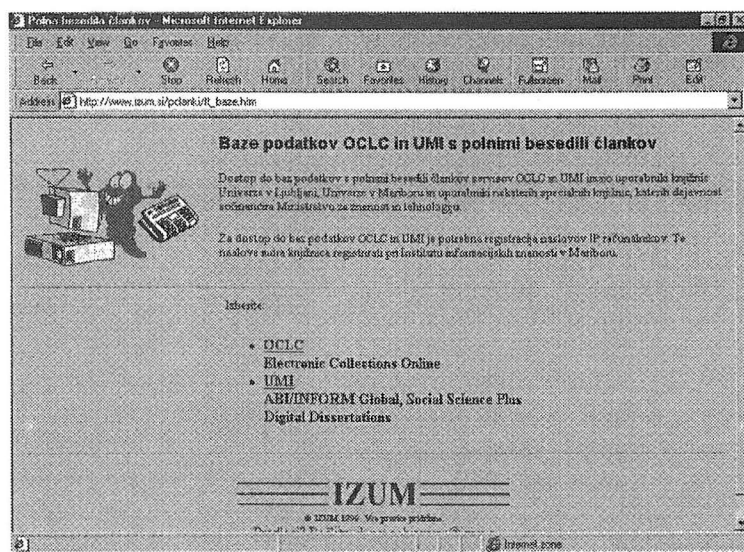
zbirk na tečajih v knjižnici, za tiste, ki pa se jih ne morejo osebno udeležiti, imajo oblikovanih nekaj elektronskih učnih orodij.

V zvezi s 3. točko navaja, da usposabljanje študentov, zlasti pri dodiplomskem študiju, za uporabo virov na internetu zvišuje kompetence knjižničarjev, pri tem pa je kritično mnenje študentov o lociranih informacijah v podatkovnih zbirkah in na internetu pomembna povratna informacija.

Pomembno je tudi poznavanje zakonodaje glede avtorskih pravic (4. točka). Tudi American Library Association podpira upoštevanje predpisov, zakon dovoljuje, da lahko za osebno uporabo pri študiju, kar imenujejo »fair use«, brez plačila nadomestil prenašajo elektronska besedila, vendar jih mora uporabnik takoj po prenosu zbrisati iz svojega sistema.

Maryhelen Jones poudarja, da je pomembno, da so knjižničarji povezani in da aktivno sodelujejo z institucijami (5. točka), ki so pooblaščen za nadzor izobraževanja na daljavo, kot je v ZDA North Central Association of the Distance Education and Training

Knjižnica čedalje bolj postaja vodič po elektronskih informacijah.

Council, in drugimi odgovornimi za visoko šolstvo. Prispevek knjižničarske stroke in izkušnje pri oblikovanju ter vrednotenju posameznih programov je pomemben za dobro delovanje izobraževalnih programov. Knjižničarji so prisiljeni glede na vsak dan bolj izpopolnjeno tehnologijo iskati nove možnosti, kako čim hitreje in učinkoviteje dobaviti gradivo, to zahtevajo namreč od njih uporabniki in načini učenja.

Tako Chris Rusbridge, direktor britanskega

programa elektronskih knjižnic, v svojem poročilu navaja vrsto elektronskih virov (Tedd, Lucy, A.; 1998), ki naj bi jih omogočala elektronska knjižnica svojim uporabnikom (njegova knjižnica na Warwick University že tako deluje), in sicer:

- lokalni OPAC (javni katalog on-line),
- nacionalni kooperativni katalog on-line,
- samostojni CD-ROM-i,
- mrežni CD-ROM-i,
- elektronski sistemi za hranjenje člankov,
- servisi celotnih besedil,
- podatkovne baze na oddaljenih računalniških, na primer Bath University (BIDS) ali Edinburg (EDINA),
- podatkovne baze na oddaljenih komercialnih gostiteljih, na primer The Dialog Cooperation, OCLC itd.,
- lokalne podatkovne baze, na primer bibliografije, letaki, brošure, arhivi,
- lokalni elektronski dokumenti, knjižnice in institucije,
- dostop do lokalnih virov,
- dostop do oddaljenih predmetnih kazal, oddaljenih virov,
- oddaljeno nameščene elektronske revije,
- lokalno in oddaljeno nameščene knjige.

ALI SLOVENSKE KNJIŽNICE SLEDIJO ZAHODNIM RAZVITIM DRŽAVAM?

V Sloveniji smo uvedli enoten knjižničarski informacijski sistem Cobiss (Bizjak – Jakac, Vilenka; 1998), v katerega je vključenih okoli 200 slovenskih knjižnic. Knjižnice z vzajemno katalogizacijo vseh vrst knjižničarskega gradiva polnijo in oblikujejo vzajemni katalog COBIB. Ta deluje tudi kot javno dostopni katalog on-line (OPAC).

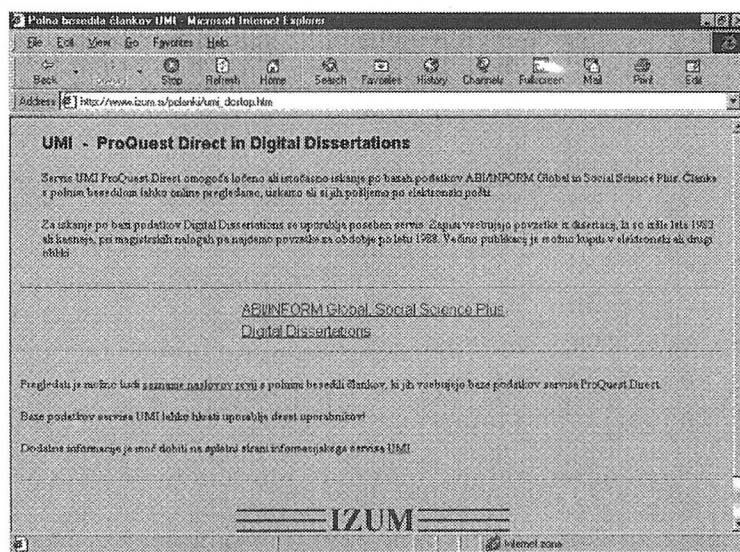
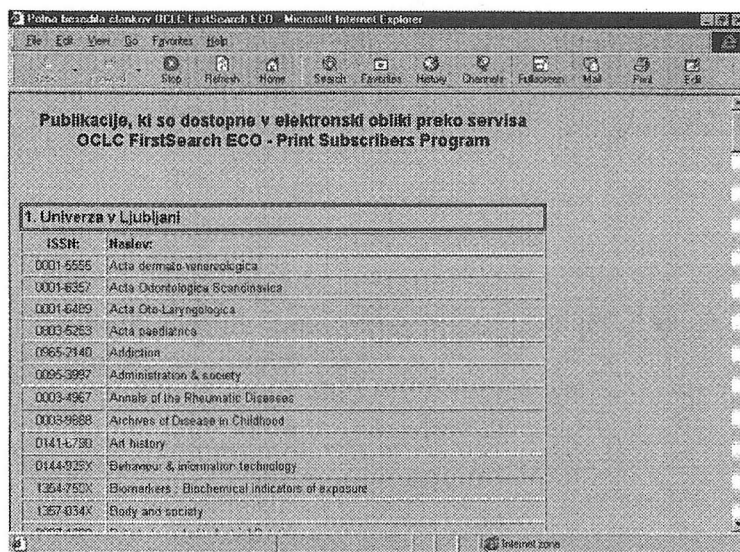
Komunikacijska infrastruktura sistema je Academic and Research Network of Slovenia (ARNES), ki omogoča povezovanje z in-

ternetom in javno mrežo za prenos podatkov SIPAX.25. COBISS sistem deluje na osnovi komunikacij on-line med lokalnimi računalniškimi sistemi in centralnim računalniškim sistemom, ki je postavljen v IZUM v Mariboru. Sistem za zdaj še deluje na 50VAX in AXP (Alpha) računalniku z Open VMS operacijskim sistemom. IZUM načrtuje popolno prenovo sistema s prehodom na NT platformo in programskim jezikom JAVA v naslednjih letih.

Sistem se torej stalno dograjuje in pred kratkim je bil pripravljen modul za medknjižnično izposajo. Tega trenutno še testirajo in za zdaj omogoča knjižnicam vodenje in obdelavo naročil za medknjižnično izposajo, v prihodnosti pa povezavo s katalogom in možnost neposrednega naročanja za končne uporabnike.

Knjižnice razpolagajo z lokalnim in nacionalnim katalogom on-line, s samostojnimi in mrežnimi CD-Rom-i, nekaj je tudi elektronskih revij. Za družboslovce je zlasti pomembna pridobitev vključitev SERVISA UMI v sistem COBISS, ki omogoča uporabnikom tega sistema brezplačen dostop do elektronskih revij in celotnih besedil član- kov. Omogoča pa tudi elektronski prenos celotnih besedil magistrskih in doktorskih nalog (ameriških in kanadskih), te niso brezplačne, in možnost plačila s kreditno kartico. V kratkem bodo knjižnice lahko plačala za doktorska in magistrska dela poravnale iz depozita, ki si ga knjižnice ustvarijo pri UMI. Dostop je na voljo pri gostitelju IZUM v Mariboru (WWW.IZUM.SI).

V Sloveniji je čedalje več knjižnic, ki po internetu in intranetu omogočajo dostop do lokalnih in oddaljenih virov, manj pa je elektronskega publiciranja in izobraževanja uporabnikov, s katerima bi lahko učinkovito izrabili vse te možnosti in bi bili sploh seznanjeni s tem, kaj vse lahko danes v naših knjižnicah dobijo.

IZOBRAŽEVANJE ZA UPORABO INFORMACIJSKE TEHNOLOGIJE

Knjižnice bi morale za izobraževalne namene znati bolje ponuditi informacijsko tehnologijo in informacijsko podporo, s katero razpolagajo. Ker imajo poklicni knjižničarji največkrat visoko ali pa vsaj višjo izobrazbo, bi lahko poučevali na tečajih študente (nebibliotekarje) o informacijskih virih, ki so jim na voljo. Tudi pri nas bi bilo prav, da bi naši uporabniki spoznali uporabo digital-

nih tehnologij, ki omogočajo nabavo, hranjenje ter dostop do informacij in gradiv, originalno objavljenih v digitalni obliki ali digitaliziranih iz tiskanih, avdio-vizualnih in drugih oblik.

Tehnologija nam vse bolj pomaga najti podatke in informacije, potrebne za naše delo in odločitve.

Tečaji naj bi torej usposabljali za:

- dostop do elektronskih informacijskih virov na svetovnem spletu,
- uporabo bibliografskega kataloga on-line,
- uporabo specifičnih podatkovnih baz na CD-ROM-ih,
- uporabo specifičnih oddaljenih iskalnih servisov on-line, kot so DIMDI, STN, Dialog, OCLC,
- splošno IT-podporo (uporabo elektronske pošte, uporabo programov za besedila itd.),
- dostop do elektronskih revij in vedeti več o medknjižnični izposoji in dobavi dokumentov,
- splošno računalniško in informacijsko pismenost.

Elektronska knjižnica čedalje bolj postaja stvarnost.

Po izkušnjah Aileen Wade, ki usposablja študente na Sheffield Hallam University v Veliki Britaniji, so tečaji uspešni, če so izpolnjeni naslednji pogoji (Wade, Aileen; 1996):

- tečaj je načrtovan in vključen v predmetnik, na začetku študija,
- usposabljanje vključuje študijsko področje udeležencev,
- izhaja se iz izkušenj učencev, ki se jih poveže z novimi zahtevami,
- povratne informacije in preverjanje so del učnega procesa,

- usposabljanje je del formalnega urnika.

Cibarellijeva (1998) pravi, da so osnova za uspešno poučevanje predpriprave, na primer:

- opredelitev obravnavane snovi,
- strukturiranje primernih vaj,
- predstavitev terminologije,
- oblikovanje optimalnega učnega okolja (praktično delo, demonstracija, predavanje),
- pripravljenost na tehnične probleme,
- priprava gradiva, prosojnic, predstavitev Power Point in vaj za splet,
- ovrednotenje virov,
- udeleženci naj ovrednotijo izobraževanje.

Naslednji izziv za knjižnice je lahko tudi elektronsko publiciranje in oblikovanje baze celotnih besedil dokumentov institucije, za katere knjižnice opravljajo storitve.

Čedalje več je idej in enotnih mnenj, da bi imeli dijaki, študentje, strokovnjaki, asistenti, profesorji dostop do in možnost za izmenjavo najnovejšega domačega znanja (seminarske naloge, diplome, magisteriji, doktorati, članki) z uporabo interneta (svetovnega spleta) kot najhitrejšega publicistično-interaktivnega medija.

Seveda se postavlja vprašanje, kako se take zahtevne naloge sploh lotiti. Pomembni izvedbeni vidiki so prav gotovo:

1. Pripravljenost na spremembe

Pri takem projektu je najpomembnejša podpora vodstva organizacije, in sicer:

- načelno-deklarativna in
- dejanska izvedbena podpora.

Informacijska tehnologija lahko namreč temeljito poseže v delovanje organizacije, zato je potrebna dejansko stoodstotna podpora vodstva. Velikokrat se prav zaradi pomanjkanja te podpore (vlaganja v ljudi in nabavo

sodobne računalniške opreme) v tovrstnih projektih uporabljajo improvizirane rešitve, ki dajejo slabe rezultate in odstotek uspešnih projektov je nizek.

2. Tehnološka infrastruktura

Uporabniku je treba omogočiti čim večjo stopnjo samopostrežnih storitev, hkrati pa sistem prilagoditi specifičnemu uporabniku – ga personalizirati (na primer profesorje bodo zanimali strokovni članki, referati ... z lastnega področja). Za gradnjo tovrstnih sistemov je potrebna kompleksna računalniška infrastruktura, ki ni poceni, to je še eden od razlogov, da je stoddstotna podpora vodstva nujno potrebna.

Zahteve v zvezi s strojno opremo so:

- profesionalni skener,
- računalnik-server za elektronske dokumente,
- faks,
- CD-enota.

Zahteve v zvezi s programsko opremo:

- operacijski sistem s podporo za servise, ki jih nudi sever, na primer WINDOWS NT;
- primeren uporabniški vmesnik za brskanje po arhivih elektronskih dokumentov;
- urejevalnik besedil s čim bogatejšo zalogo konverterjev med formati (na primer iz formata DOC v HTML ali PDF in podobno);
- OCR programska oprema.

3. Upravljanje vsebin

- Vsebinsko v večjih sistemih je treba urejati/upravljati. Velika nevarnost takih javnih servisov je, da imamo kar naenkrat opravka z zelo velikim številom dokumentov, ki pa so po kakovosti zelo različni. Zato je treba v sistem vgraditi mehanizme za razvrščanje posameznih dokumentov in s tem uporabni-

ka zaščititi pred informacijsko preobremenjenostjo.

- Zavedati se moramo, da uporabnike privlači k tovrstnemu servisu urejena vsebina, ki jo je mogoče enostavno najti in ima tudi sicer za uporabnike uporabno vrednost. Zato potrebujemo v tovrstnih sistemih tudi urednike – moderatorje za posamezna področja (v knjižnici so to informacijski strokovnjaki).

Struktura takega mrežnega projekta naj bi bila torej organizirana tako, da bi vključevala:

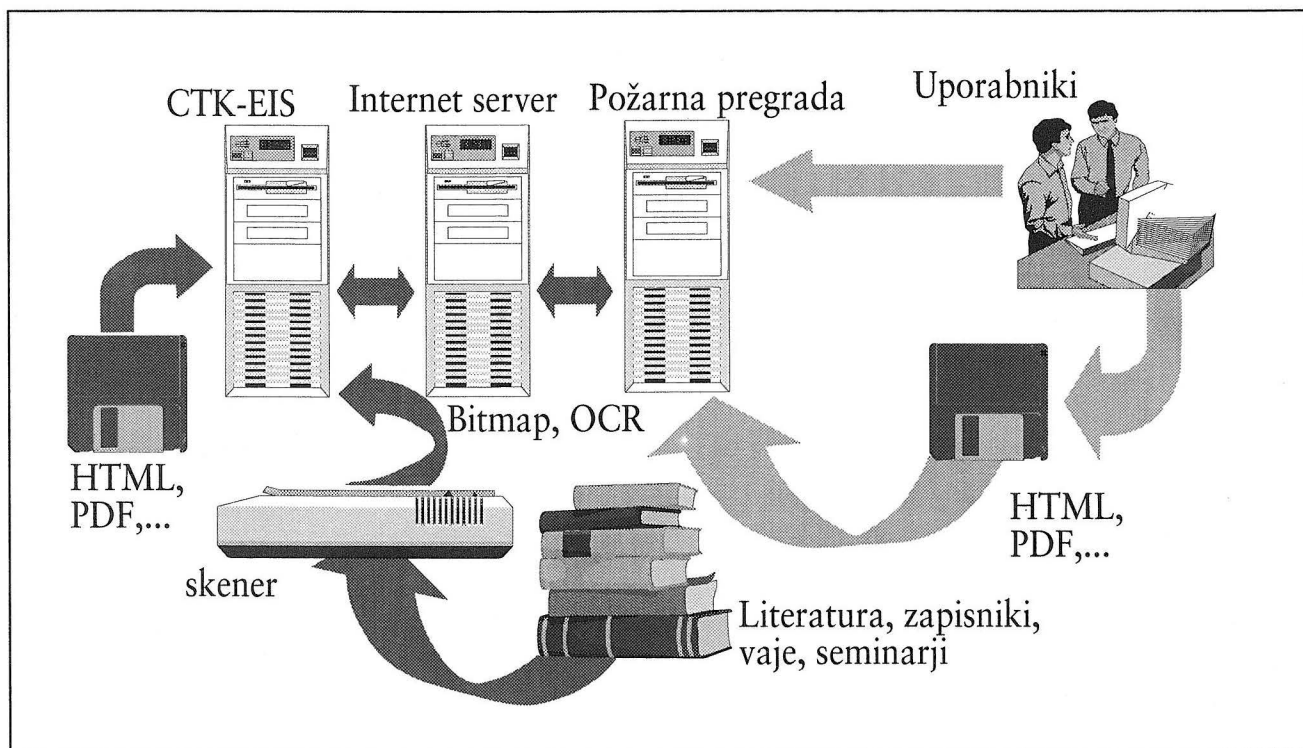
Izobraževanje na daljavo je najkompleksnejši izziv, s katerim se knjižničarji čedalje bolj spoprijemamo. Identificiranje, katere učne vsebine, metodologije in oblike so primerne in realne, da se jih vključi v elektronsko izobraževanje na daljavo, ni enostavna naloga. Pri tem bodo morali skupaj sodelovati izvajalci izobraževanja, programerji in knjižničarji, pri čemer bo največji prispevek slednjih prav v poznavanju tiskanih in elektronskih virov.

- dostop do gradiva za posamezne učne predmete (organizirane glede na področje, smer, predmet, stopnjo in učiteljevo ime);
- dostop do elektronske knjižnice in njenih storitev, dostop do sorodnih informacijskih virov, na internetu.

KNJIŽNICA - IZOBRAŽEVALNI INFORMACIJSKI SISTEM

Centralna tehniška knjižnica kot osrednja slovenska knjižnica za tehnične vede bi lahko na primer zgradila edukativni-informacijski sistem za tehnične vede s pomočjo tehniških fakultet, njihovih knjižnic in Filozofske fakultete, oddelkom za bibliotekarstvo (študentje bi lahko operativno precej pripomogli na primer pri procesiranju dokumentov) ter oddelkom za pedagogiko in andragogiko (tehniški strokovnjaki potrebujejo pri poučevanju tudi to znanje).

Informacijski strokovnjaki v knjižnici za te-

Groba skica edukativnega informacijskega sistema

hnično področje lahko veliko pripomorejo k dobri organiziranosti sistema s tem, da sodelujejo s fakulteto, katere področje sicer pokrivajo v knjižnici, jih spodbudijo k sodelovanju, oblikovanju in uporabi, se pravi k njihovi aktivni participaciji v projektu. Informacijski strokovnjaki so tudi tisti, ki posamezne učne vsebine – predmete povežejo z drugimi referenčnimi informacijami. Možno je tudi dopolnjevanje z drugimi izobraževalnimi vsebinami (na primer mobilna telefonija se poveže z designom, marketingom ...), pa tudi z informacijami o razpisih za raziskovanje, strokovnimi on-line revijami, konferenčnimi sistemi itd.

V začetku bi bilo morda najpametneje zbirati dokumente, ki jih ne obvezuje zakon o avtorskih pravicah in katerih avtorji se strinjajo z njihovo objavo. V nadaljevanju pa so knjižničarji tisti, ki te dokumente strokovno

obdelajo, indeksirajo ... Seveda bi bila najustreznejša oblika dokumenta elektronska datoteka, vendar bi na začetku morali dovoliti tudi tiskane, faksirane in ročne zapise. Dobra informacijsko-tehnološka opremljenost Centralne tehniške knjižnice (CTK) bi lahko omogočila tak projekt. CTK pa ima tudi interes, da med svoje storitve vključi tudi dejavnost, kot je podpora študiju na daljavo.

Želi sodelovati v evropskem projektu Elektronske knjižnice za gradiva akademskega poučevanja (European project of academic teaching materials), katerega najverjetnejši udeleženci so univerza v Regensburgu – univerzitetna knjižnica, Fernuniversitaet Hagen, univerza v Gradcu itd.

Sodelovanje pri tem projektu bi nedvomno pripomoglo k izkušnjam in poznavanju o gradnji takega sistema ter k boljši povezanosti z nekaterimi univerzami v Evropi.

SKLEP

Nedvomno se knjižničarjem obetajo novi, zanimivi časi, veliko je izzivov in prav bi bilo, da bi jih znali čim bolj izrabiti.

Tehnologija nam je že korenito spremenila načine, kako posredovati informacije in gradivo uporabnikom, spreminjala pa jih bo tudi v prihodnje.

Teh novih izzivov se moramo zavedati in o novitetah seznanjati uporabnike ter jim omogočiti znanje in informacije tako, da jim bodo čim dostopnejše, se pravi, živeti s tehnologijo, kajti tudi to je svet, v katerem živijo in se učijo naši uporabniki.

LITERATURA

Distance Education in a Print and Electronic World: Proceedings of the OCLC Symposium, ALA Midwinter Conference, New Orleans, Louisiana, January 9, 1998.

Philips Vicky, Cindy Jager: The Best Distance Learning Graduate Schools: Earning your Degree without Leaving Home.

Tedd, A., Lucy and Andy Large: The Electronic Library: Training the Trainers. Ljubljana, 30 Nov. – 2 Dec. 1998. Open Society Institute Slovenia and National and University Library Ljubljana (predavanja).

Bizjak – Jakac, Vilenka: Kako uresničiti koncept informacijske družbe v Sloveniji na področju knjižnične informacijske dejavnosti. VII. posvetovanje sekcije za specialne knjižnice. ZBDS, Ljubljana, 5.–6. november 1998.

Cibbarelli, Pamela R.: Guidelines for successfully teaching the Internet. Information Outlook, vol. 2, no. 11, November 1998, pp19–24. (<http://www.informationlook.com/nov98/cibarel.html>)

Jones, Maryhelen: Future Fast Forward: Libraries and Distance Education. V: Proceedings of the OCLC Symposium ALA Midwinter Conference. New Orleans, Louisiana, January 9, 1998.

Kozma, R. B., The implications of cognitive psychology for computer-based learning tools. Educational Te-

chnology, 27 (11) 1987, pp 20–25.

Peraya, Daniel: Distance education and the WWW. Education at a distance, vol. 9, no. 7, July 1995, pp 20–23.

Wade, Aileen, Training the end-user. Case study 1.: Academic Libraries. V: Richard Biddiscombe (ed) . The end-user revolution. CD-ROM, Internet and the changing role of the information professional. London: Library Association Publishing, 1996.

¹ Čedalje več je možnosti za tovrstni študij tudi v Evropi, zlasti v Veliki Britaniji. Pri tem je pomembno, da se kandidati pred vpisom na te visokošolske ustanove pozanimajo glede njihove akreditivnosti oziroma jo preverijo, se pravi, ali je določena ustanova pooblaščen in ima verificiran program, potrjen od šolskih oblasti, in ali so spričevala oziroma diplomo, ki jih izdaja, javno priznane listine. Za tuje študente se za omenjeni dve državi priporoča, da te podatke preverijo pri Britanskem svetu oziroma Informacijskem centru ZDA, ki sta običajno skoraj v vsaki državi.

² Tako si je možno pridobiti diplomu, magisterij ali doktorat.

Nekaj naslovov univerz v Ameriki in Veliki Britaniji, ki omogočajo to izobraževanje:

- Athabasca University, Athabasca, Alberta, Kanada (Masters Degree in Distance Learning) URL:<http://www.athabasca.ca/html/programs/masters.htm>

- Graduate School of America, Minneapolis, ZDA (Masters Degree in Education/distance education) URL:<http://www.tgsa.com>

- Nova Southeastern University FCAE, Fort Lauderdale, ZDA (Masters and Doctoral Degree in Instructional Technology and Distance Education) URL:<http://www.fcae.nova.edu>

- Texas A & M University, College Station, ZDA (Diploma Degree in Distance Learning) URL:<http://www-ebrd.tamu.edu/CDLR>

- University of Wisconsin, Madison, ZDA (Diploma Degree in Professional Development Distance Education) URL:<http://www.unex.edu/disted/depd/certpto.html>

- Open University of the United Kingdom, Milton Keynes, Velika Britanija (Diploma and Masters Degree in Open and Distance Education), URL:<http://www-iet.open.ac.uk/iet/MA/MA-IN-ODE.html>

- University of Surrey, Guilford, Velika Britanija (Master of Science in Applied Professional Studies in Education and Training) (Doctor of Education Ed. D.) URL:<http://www.surrey.ac.uk>

Pri slednji je študij širši, eden od modulov zajema tudi izobraževanje na daljavo.

mag. Jasmina
Mirčeva
Andragoški
center Slovenije

IZOBRAŽEVANJE ZAPOSLENIH V TRANZICIJSKEM GOSPODARSTVU

*Inovativni in razvojni modeli organiziranosti
izobraževanja v organizacijah*

V mnogih vzhodno- in srednjeevropskih državah so se že pred letom 1989 pojavile težnje po posodabljanju in celo bolj radikalnih spremembah v sistemih izobraževanja ter usposabljanja zaposlenih v gospodarstvu, pri nekaterih pa so te usmeritve segale celo v šestdeseta leta. Toda zaradi rigidnosti gospodarskega in političnega sistema ter ideološkega monizma in enostranskosti razvoja v državah socialističnega bloka napredne in inovacijske usmeritve na splošno niso bile širše podprte. Po dolгих letih neuspešnega delovanja in razpadu gospodarskega ter političnega sistema in družbenega reda v državah Vzhodne in Srednje Evrope so se pojavili novi izzivi in gibanja v organiziranosti gospodarstva ter tudi sistemov izobraževanja in usposabljanja zaposlenih v njem. Ti izzivi so bili izraz že poglobljenih procesov preoblikovanja v svetu, pa tudi notranjih sprememb oziroma procesov gospodarske evolucije. Najbolj žgoči globalni dejavniki, ki so zahtevali preoblikovanje organiziranosti izobraževanja in usposabljanja zaposlenih v gospodarstvu, so bili: družbeni (prehod iz industrijske družbe k informacijski, prostorska globalizacija in večja izbira življenjskih slogov), politični (demokratizacija in pluralizacija politike, več odprtosti in sodelovanje z zahodnimi državami in odpira-

nje prostora za nove mednarodne povezave in institucije), ekonomski (potreba po oblikovanju enotnega evropskega trga in valute, bolj odprto mednarodno in ekonomsko sodelovanje, privatizacija, prosti trg in gospodarsko restrukturiranje, večja mobilnost delovne sile in naraščanje kvalifikacijskih zahtev zaposlenih), tehnološki (tehnološko-tehnični razvoj, ki po eni strani ponuja učinkovitejšie rešitve pri delu, po drugi strani pa

Globalizacija in notranji transformacijski procesi v gospodarstvu, ki so tudi podlaga napovedi za razvoj v prihodnosti, zahtevajo nujnost nenehnega usposabljanja in izpopolnjevanja zaposlenih. To pomeni, da postajajo večkratna kvalifikacija, prekvalifikacija in nenehno izobraževanje ter usposabljanje delovne sile nujna in redna vsakdanja praksa. Po mnenju znanega teoretika sodobnega managementa P. Druckerja (1993) je znanje danes temeljni generator tekmovalnosti in gospodarske uspešnosti. To oskrbuje gospodarstvo z najpomembnejšimi sredstvi za proizvodnjo, zato predlaga Drucker celo zamenjavo Marxove teorije o vrednosti dela z novo teorijo o vrednosti znanja.

zahteva večjo usposobljenost ter znanje njenih uporabnikov) in demografski dejavniki (slaba nataliteta, podaljšana življenjska doba, spreminjanje razmerja med aktivnim in neaktivnim prebivalstvom ipd.).

Notranji transformacijski procesi ali procesi gospodarske preobrazbe, ki zahtevajo novo organiziranost sistema izobraževanja in usposabljanja zaposlenih, se, po mnenju Offermana in Gowinga (Titmus, 1989), izražajo predvsem z razvojem in ohranjanjem kompetitivnosti v gospodarstvu, naraščanjem zahtev v podjetjih po racionalnejšem upravljanju človeškega kapitala in izražanjem potreb po optimiranju organizacijske sestave podjetij, učinkovitejši rabi sodobne tehnologije in navezovanju stikov z delovnim okoljem. Notranje transformacijske procese povzročajo tudi gospodarska nestabilnost, turbulence v okolju ter večje možnosti za razvijanje oscilacije in celo za naglo gospodarsko recesijo in padec.

Tudi slovensko gospodarstvo je eno tistih, ki pod vplivom zunanjih in notranjih transformacijskih procesov doživlja korenite strukturne spremembe. Znano je, da je po ustaljenih kazalnikih gospodarske razvitosti Slovenija srednje razvita država na prehodu. Njeno gospodarstvo je bilo med letoma 1981 in 1992 in še posebej po osamosvojitvi države ter razpadu jugoslovanskega trga v določeni strukturni krizi. Kljub temu pa kažejo danes novejši kazalci (hitro prestrukturiranje gospodarstva, lastninjenje, proizvodna rast, preusmerjanje izvoza predvsem v zahodno- in srednjeevropske države ipd.) hitrejši izhod iz kriznih razmer (Približevanje Evropi – rast, konkurenčnost in integracije, 1995). Res je, da je v Agendi 2000 Evropska zveza pozitivno ocenila gospodarske, socialne, in politično-demokratske dosežke v Sloveniji, in to velja tudi za njene razvojne usmeritve. Še posebno v primerjavi z državami, ki so bile novembra 1997 pogojno do-

ločene za prvi krog včlanjenja v Evropsko zvezo, ima Slovenija precej ugodnejše startno-razvojne parametre in stopnje (GDP – 10.000 USD p. c., devizne rezerve 4,3 milijona USD, 70 odstotkov izvoza v EZ, 14-odstotno stopnjo brezposelnosti, 8,9-odstotno stopnjo inflacije itn.). Toda v Agendi je bilo ravno tako veliko pripomb in pobud za spremembe na gospodarskem področju, te pa so posredno ali neposredno vezane tudi na izobraževanje in usposabljanje zaposlenih (Agenda, 1997). Tudi nekatere druge analize in raziskave (Medveš, Z., Muršak, J. 1992, 1993) kažejo, da zdajšnje stanje in organiziranost izobraževanja in usposabljanja zaposlenih nista zadosti prilagojena potrebam in razvojnim usmeritvam v gospodarstvu. To je usmerjalo k preučevanju potreb in organiziranosti izobraževanja za potrebe zaposlenih v gospodarstvu, ki se izražajo in zadovoljujejo v samih podjetjih in tudi zunaj njih oziroma v širšem družbenem okolju.

Izobraževanje zaposlenih v Sloveniji ni prilagojeno razvojnim gospodarskim usmeritvam.

RAZISKOVALNI PRISTOP

Ker sta zdajšnje stanje in organiziranost izobraževanja in usposabljanja predmet kritike in nezadovoljstva, smo na podlagi analiz poiskali in predložili mogoče modele organiziranosti izobraževanja, ki so iz zornega kota podjetij različne velikosti, lastninskega statusa, panoge, regionalne pripadnosti in drugih lastnosti najbolj ustrezale zdajšnjemu razvoju in smernicam gospodarstva. Te smernice pa so gotovo upoštevale tudi potrebe in mnenja višjih ravni urejanja izobraževanja zaposlenih v podjetjih (združenja, zbornice, panoge) ali širše v gospodarstvu in v državi v celoti.

Dejstvo je, da natančnih modelov izobraže-

vanja/usposabljanja zaposlenih v prihodnosti, ni mogoče ponuditi, saj je težko določiti, kakšni bodo nadaljnji razvoj in strukturne spremembe gospodarskih subjektov. Jasno je tudi, da bi bile ponujene smernice uspešne le, če bi bile odprte in pripravljene sprejemati izzive novega časa. Kljub temu pa menimo, da razvojna gibanja na tem področju ne morejo potekati spontano, temveč načrtno in premišljeno, pobude pa morajo prihajati z vrha in tudi z dna.

Preučevanje te problematike smo dopolnili z analizo vsebine nekaterih primarnih in sekundarnih virov, teoretičnih in raziskovalnih. Za zbiranje stališč in mnenj subjektov na makro- in mikroravni odločanja smo v okviru empiričnega dela raziskave uporabili predvsem anketno metodo, s katero smo pridobili mnenja organizatorjev izobraževalnih dejavnosti v podjetjih, in metodo intervjuvanja, ki je zagotovila mnenja strokovnjakov glede ustvarjanja izobraževalne politike na ravni države, sindikalnih organizacij, gospodarskih združenj in raziskovalnih institucij s področja izobraževanja. Za ugotavljanje stanja in oblikovanje modelov smo uporabili nekatere statistične vire. Na podlagi tega so bili oblikovani nekateri modeli in predlogi za nadaljnjo organiziranost izobraževanja ter usposabljanja zaposlenih, ki na podlagi raziskave najbolj ustrezajo zdajšnjemu razvoju gospodarstva in širši družbeni ureditvi. Raziskava je bila opravljena v letu 1996/1997. Empirične postopke smo izvedli na podlagi vzorca 230 slovenskih podjetij.

TEMELJNE UGOTOVITVE

Na začetku smo skušali preučiti usklajenost med stanjem izobraževanja in potrebami po izobraževanju v gospodarstvu. V ta namen smo primerjali razlike med potrebami po izobraževanju zaposlenih v podjetjih in mo-

žnostmi za uresničevanje teh potreb. Izsledke raziskovanja lahko strnemo v naslednje skupne ugotovitve:

Izidi raziskave so globalno pokazali, da se v podjetjih v skladu s sodobnimi potrebami v gospodarstvu uveljavljajo ali upoštevajo predvsem **programi usposabljanja in izpopolnjevanja za delo**. Med temi prevladujejo: usposabljanje in izpopolnjevanje po zakonskih predpisih, izpopolnjevanje in usposabljanje za prenovo temeljnega poklicnega in strokovnega znanja, še posebej za zahtevnejša in najzahtevnejša dela, ter usposabljanje in izpopolnjevanje za zagotovitev kakovosti. Nekoliko manj navajajo **programe za pridobitev izobrazbe**. Med temi prevladujejo programi za pridobitev izobrazbe na IV., V. in VI. stopnji. Obravnavana podjetja deloma ali le izjemoma upoštevajo **potrebe po splošnem izobraževanju** (programi neformalnega splošnega izobraževanja in programi za državljansko ter politično vzgojo), ker jih v zdajšnjih gospodarskih razmerah štejejo za manj aktualne.

V polovici tega desetletja se je v primerjavi z obdobjem pred osamosvojitvijo Slovenije pri zadovoljevanju potreb po izobraževanju in usposabljanju nekoliko povečal delež programov izpopolnjevanja in usposabljanja za delo, na nekaterih ravneh pa so se zmanjšale ali ohranile potrebe po pridobitvi izobrazbe. Razvojne težnje čedalje bolj izražajo naraščanje potreb po izpopolnjevanju za delo, predvsem po usposabljanju za razvoj in zagotovitev kakovosti, vodenje in poslovanje, izobraževanje v tujih jezikih. Opaža pa se tudi nekoliko večje zanimanje za programe za pridobitev izobrazbe. Med temi bodo v prihodnje najaktualnejši programi po pridobitvi izobrazbe na višje- in visokošolski stopnji in deloma pridobivanje specializacij in magisterija. Splošnoizobraže-

valni programi bodo tudi v prihodnosti po mnenju vprašancev manj aktualni, saj so jih le redko omenjali kot prednostne pri oblikovanju izobraževalne strategije.

Analiza celotne razdelitve odgovorov v raziskavi nakazuje, da so »organizatorji« izobraževanja v podjetjih podpirali predvsem programe izobraževanja in usposabljanja za delo, tem pa sledijo programi za pridobitev izobrazbe. Kljub nekaterim pozitivnim poskusom, da bi povečali usposobljenost zaposlenih za opravljanje neposrednega dela, pa odgovori kažejo, da v obravnavanih podjetjih pri ustvarjanju celotne izobraževalne strategije še ni dovolj razvito razmišljanje o vpeljevanju programov, ki bi ustrezali dolgoročni razvojni politiki. Posledica tega je, da v prakso niso dovolj vpeljeni programi splošnega izobraževanja, ki dopolnjujejo sistem celotnega izobraževanja in so namenjeni podjetjem, da bi se lahko razvijala konti-

nuirano, trajno (sustainable development), učinkovito in smotno.

Glede mreže ustanov in institucionalnega urejanja izobraževalne dejavnosti se v Sloveniji za zdaj kot najpogostejši ponudniki izobraževanja in usposabljanja pojavljajo podjetja sama, institucije za izobraževanje odraslih ter šole različnih stopenj, najredkeje pa medpanožna izobraževalna središča, območna izobraževalna središča in izobraževanje v tujini, ki se le izjemoma navaja kot možnost pri reševanju problemov usposabljanja in izpopolnjevanja v gospodarstvu. To pomeni, da so podjetja v svojih razvojnih načrtih zanemarila možnosti za izobraževanje/usposabljanje na nekaterih pomembnih ravneh, še posebej na regionalni, panožni, medpanožni ravni in v drugih gospodarskih organizacijah. To je po eni strani posledica preslabe uveljavljenosti teh ustanov v državi ali nezadostnega širjenja in ponudbe njihove

vih izobraževalnih programov, slabe kakovosti ali previsokih cen, po drugi strani pa preslabe seznanjenosti zaposlenih z izobraževalnimi možnostmi, ki jih te ustanove ponujajo.

Ustreznejša in nujnejša institucionalna ureditev zadovoljevanja potreb po izobraževanju in usposabljanju je precej povezana z

V slovenskih podjetjih pogrešamo uvrščenost izobraževanja v razvojne načrte.

ocenjevanjem ravni kakovosti izobraževanja posameznih oblik in institucij. V raziskavi je bila na primer razmeroma dobro (pozitivno) ocenjena kakovost izobraževanja in usposabljanja v lastnem podjetju, šolah različnih stopenj in drugih institu-

cijah za izobraževanje odraslih (ljudske univerze, družbeni in zasebna izobraževalna središča ipd.). Kot nezadostna ali slaba pa je bila ocenjena kakovost izobraževanja in usposabljanja v drugih gospodarskih organizacijah. Pri ugotavljanju kakovosti so se anketirani izredno težko odločali o izbiri izobraževanja v regionalnem, medpanožnem izobraževalnem središču, v organizacijah druge v Sloveniji in tujini. Ta neodločnost je najbrž deloma posledica zaprtosti podjetja, pa tudi gospodarnosti in varčevanja, zaradi česar podjetja večinoma sama pripravi-jo in izpeljejo izobraževanje. Drugi vzrok za neodločnost je nedvomno nezadostna seznanjenost oseb, odgovornih za izobraževanje, s kakovostjo izpeljave te dejavnosti v drugih institucijah zaradi pomanjkanja povratnih informacij in nesodelovanje z institucijami zunaj gospodarstva. To opozarja, da lahko z ustreznim organiziranjem izobraževanja v podjetjih lahko pričakujemo boljše spremljanje poteka učenja ter vrednotenje dosežkov izobraževanja, ne le tistega, ki poteka v lastnem podjetju, temveč tudi druge.

Organizacijsko in kadrovske funkcije izobraževanja v podjetjih bolj slabo urejena.

Prevladuje namreč mnenje, da so za spremljanje, vrednotenje ter organiziranje izobraževanja in usposabljanja v podjetjih najpogostejše odgovorni vodja kadrovske službe, vodja splošnega sektorja in vodja celotnega podjetja. Res pa je, da je ta odgovornost pri usklajevanju izobraževanja precej povezana z značilnostmi podjetij (velikost, panožna pripadnost) in tudi z institucionalno urejenostjo te problematike. Med institucionalnimi rešitvami urejanja izobraževalne problematike v izbranih podjetjih so anketirani najpogostejše omenjali: službe za izobraževanje (sektor, oddelek, referat za izobraževanje) ali druge službe, ki jim je izobraževanje le dodatna naloga. Videti je, da se stopnja in raven organiziranosti ter še posebej institucionaliziranosti izobraževalne dejavnosti v podjetjih v primerjavi s prejšnjim obdobjem zmanjšuje, zunanja institucionalna ponudba pa se na nekaterih ravneh povečuje.

Tudi uvrščenost izobraževanja v razvojne načrte in vrednotenje izobraževanja v gos-

Vrednotenje izobraževanja je najbolje ocenjeno na podjetniški ravni in najslabše na občinski; to pomeni, da občine poleg dokajšnje avtonomije in kompetenc, ki jih imajo na izobraževalnem področju, še ne posegajo dovolj v razvijanje izobraževalne politike v gospodarstvu. Nerešeno ostane torej vprašanje, ali se bo v prihodnje vloga občin in nekoliko tudi panog spremenila, povečala ali pa podjetja pri načrtovanju izobraževalne strategije ne bodo računala na pomoč primarnih družbenih struktur. Vsekakor zdajšnje stanje vključenosti, pa tudi vrednotenja izobraževanja, v načrte in politiko razvoja kot bistvenega dejavnika gospodarskega razvoja ni ravno v skladu z evropskimi usmeritvami, v katerih je izobraževalna problematika praviloma uvrščena v načrte lokalnih skupnosti.

podarstvu nista, kakor kažejo izsledki raziskave, zadostna, vsaj ne na vseh ravneh (država, občina, panoga, podjetje). Prevladujejo »sredinski« in ponekod tudi negativni odgovori na vprašanja o potrebi glede uvrščenosti izobraževanja v razvojne načrte in tudi glede vrednotenja izobraževanja ter usposabljanja. Pri tem pa vendarle lahko sklepamo, da so vprašani najbolj zadovoljni z vključenostjo izobraževanja v podjetju, sledita raven države in panoge, najmanj pa z njegovo vključenostjo na ravni občine.

To, da nekatera podjetja danes premalo uvrščajo izobraževanje in usposabljanje v svoje načrte razvoja in namenjajo manj pozornosti izobraževanju in usposabljanju, je delno razumljivo, če upoštevamo njihovo povprečno slabo finančno stanje in ozko definirano tržno usmerjenost podjetij, ki si trenutno postavljajo druge cilje, pogosto na račun izobraževanja. Izobraževanje/usposabljanje zavirajo tudi pomanjkanje ustreznih izobraževalnih programov, splošno družbeno ozračje, ki slabo vpliva na to dejavnost, slaba organiziranost in zakonska urejenost ter neustrezna včlenjenost izobraževanja v načrte razvoja občine in države. Za izboljšanje stanja in ustvarjanje boljših možnosti za opravljanje te dejavnosti so vprašani predlagali: razvijanje ustrežnejše politike izobraževanja zaposlenih, višje vrednotenje te dejavnosti, učinkovitejše analiziranje in ugotavljanje potreb po izobraževanju ter usposabljanju, spodbujanje povezovanja med izobraževanjem in zaposlovanjem, boljše financiranje ali sofinanciranje te dejavnosti v podjetju, občini, panogi in državi, povečanje možnosti za vključevanje zaposlenih v izobraževanje ipd. Vsekakor pa se pri tem postavlja načelno vprašanje, ali se izobraževanje v gospodarstvu še zmeraj obravnava kot dejavnik in sredstvo razvoja ali kot strošek poslovanja.

V raziskavi smo skušali odgovoriti tudi na

to, kako se na gospodarske in druge spremembe odzivajo različni tipi podjetij ali podjetja različne velikosti, lastninske strukture, panožne in regionalne pripadnosti.

Ugotovili smo pomembno povezanost med velikostjo organizacije in načinom organiziranja izobraževalne dejavnosti, oblikami izobraževanja in osebo, odgovorno za izobraževanje v podjetju. Večje organizacije se pri organiziranju izobraževanja bolj nagibajo k notranjim rešitvam predvsem z (ponovnim) ustanavljanjem izobraževalnega središča v podjetju. Zaposleni v manjših podjetjih pa pogosteje pridobivajo znanje v institucijah za izobraževanje zunaj podjetja.

Neenaka usmerjenost podjetij obravnavanih gospodarskih panog je najvidnejša pri organiziranju možnosti za izobraževanje v obliki izobraževalne službe ali središča v podjetju oziroma skupnega izobraževalnega središča (službe) v panogi, medpanožnega in regionalnega izobraževalnega središča. Zaposleni v podjetjih primarnega sektorja se bolj zavzemajo za to, da bi bilo organizirano izobraževanje v regionalnem središču, zaposleni v podjetjih sekundarnega, terciarnega in kvartarnega sektorja pa za ustanavljanje izobraževalnega središča (službe) v podjetju. Vprašanje je, ali se podjetja v sekundarni, terciarni in kvartarni dejavnosti nagibajo k ustanavljanju središča (službe) v lastnem podjetju zaradi boljših možnosti za uresničevanje te dejavnosti v lastnem podjetju ali zato, ker zaradi tekmovalnosti in drugih vzrokov niso bila pripravljena na sodelovanje z drugimi organizacijami tega sektorja.

Po kazalnikih, ki smo jih dobili, obstaja tudi povezanost med regionalno pripadnostjo podjetja in načinom organiziranja izobraževanja. Podjetjem v regijah, ki so bolj oddaljene od republiškega središča, je več do ustanavljanja regionalnega središča, in nasprotno, podjetja v republiških središčih pri reševanju izobraževalne problematike ne računajo toliko na regionalna središča.

S stališča celotnega družbenega razvoja nas je izredno zanimalo, kako se odzivajo na novo nastale možnosti organizacije v zasebni in

mešani lasti ter kakšno izobraževalno strategijo oblikujejo pri tem. Izidi so nas presenetili, saj smo ugotovili, da na novo nastale zasebne organizacije in organizacije z mešano lastninsko sestavo v primerjavi z državnimi – javnimi nimajo večjih težav pri organiziranju izobraževanja in njegovega uvrščanja med druge potrebe. Pomembno je povedati, da so bili vprašani iz zasebnih podjetij manj kritični do družbenih, panožnih in občinskih ovir. To pomeni, da celotno družbeno ozračje dovolj podpira razvoj izobraževalne dejavnosti v teh organizacijah ali da se te organizacije opirajo bolj na svoje moči.

OBLIKOVANJE MODELOV

Ker je bila zdajšnja organiziranost izobraževanja v gospodarstvu marsikdaj predmet kritike in nezadovoljstva, smo v nalogi na podlagi zbranih mnenj in stališč predložili modele, ki bi, izhajajoč iz lastnosti obravnavanih podjetij, najbolj ustrezali zdajšnjemu stanju in razvojnim usmeritvam v družbi in gospodarstvu.

V svetu so razvili štiri modele organiziranosti izobraževanja v gospodarstvu.

Interni model izobraževanja v gospodarstvu predpostavlja, da poteka izobraževanje predvsem v organizacijah, v katerih zaposleni delajo. Najprimernejši je za velika podjetja, ki imajo svoja izobraževalna središča, v katerih poteka večina dejavnosti usposabljanja in izpopolnjevanja vseh zaposlenih,

še posebej tistih z nižjo ali neustrezno kvalifikacijo. Le majhen delež znanja in spretnosti pridobivajo zaposleni zunaj podjetij: udeležujejo se izobraževanja po programih za pridobivanje izobrazbe, ki potekajo praviloma v šolah različnih stopenj, in pridobivajo visoko specializirano znanje. V začetnem obdobju tržnega gospodarstva, za katero sta značilni velika tekmovalnost med gospodar-

skimi subjekti in njihova relativna zaprtost, ima tak način pridobivanja znanja nekatere prednosti pri izboljševanju znanja in izkušenj v podjetju, še posebej, če se izobraževalni center v podjetju povezuje z razvojnim. Interni model organiziranosti izobraževanja zaposlenih se srečuje v vseh preučevanih evropskih državah, največ pa na Danskem, v Nemčiji, Veliki Britaniji in Italiji.

Interni model organiziranja izobraževanja posebej spodbuja tekmovalno ozračje velikih podjetij, vendar ga je težko izpeljati v majhnih in srednje velikih podjetjih, ki si težko privoščijo ustanavljanje izobraževalnih središč in imajo slabo kadrovske sestavo za uresničevanje takšnih nalog. Takih podjetij pa je v Sloveniji zelo veliko. To pa pomeni, da bo interni model v Sloveniji aktualen, čeprav sta njegov razvoj in uporaba nekoliko omejena na določeno število večjih podjetij.

Regionalni (prostorski) model izobraževanja zaposlenih v gospodarstvu prevladuje predvsem v državah, kjer so podjetja prostorsko zelo decentralizirana, in v tistih, ki imajo veliko manjših podjetij. Zaradi oddaljenosti podjetij od republiškega središča ta model zahteva in spodbuja decentralizacijo izobraževalnih institucij v prostoru. Regionalni model zajema heterogene tipe izobraževalnih institucij (ljudske univerze, društva, regionalna izobraževalna središča, šole na različnih ravneh, združenja ali druga podjetja, ki delujejo v regiji), ki so v istih regijah, kjer so podjetja. Prednost modela je ta, da omogoča zaposlenim manjšo odsotnost z dela med izobraževanjem, sprejemljiv pa bo za podjetja različnih velikosti in panog. Pomanjkljivosti modela so sorazmerna zaprtost, osamelost in nepovezanost z drugimi regijami, neustreznost za zadovoljevanje tistih potreb po izobraževanju, ki so specifične in jim je mogoče zadostiti le v izobraževalnih institucijah, ki ponujajo višjo specializacijo, in v tujini.

Regionalna razdelitev institucij pri zadovoljevanju potreb po izobraževanju in usposabljanju pripomore k bolj usklajenemu regionalnemu razvoju. Model je najbolj razširjen v tistih državah (Kanada, Švedska, Italija), kjer je zaradi velike oddaljenosti od državnega središča prostorska mobilnost delovne sile zmanjšana, in v državah, ki se enako merneje prostorsko razvijajo (na primer danska AMU središča ali belgijska regionalna združenja FOREM). Izidi kažejo, da ta model ne bo v bližnji prihodnosti v Sloveniji dovolj izrabiljen, bodisi zaradi nezadostno razvite mreže regionalnih izobraževalnih ustanov bodisi zaradi majhnosti slovenskega prostora, ki omogoča večji dostop do vseh izobraževalnih središč.

Panožni ali medpanožni model izobraževanja prevladuje v gospodarskih sistemih, ki ustvarjajo svoje izobraževalne institucije na podlagi povezovanja in sodelovanja podjetij v eni ali več panogah. Ta model je pogost način organiziranosti izobraževanja v Belgiji, Nemčiji, Italiji in Veliki Britaniji. V njem prevladujejo panožne, medpanožne in tudi druge institucije, ki ponujajo usposabljanje in izpopolnjevanje z določenega področja v gospodarstvu. Panožni model je namenjen vsem zaposlenim v panogi in odpira prostor majhnim, srednjim in velikim podjetjem, pa tudi tistim, ki so v različnih regijah. Izidi raziskave so pokazali, da se bodo za izbiro panožnega modela pogosteje odločala podjetja v primarni in sekundarni bazični industriji in da ga je treba razširjati ter bolj uveljavljati v praksi.

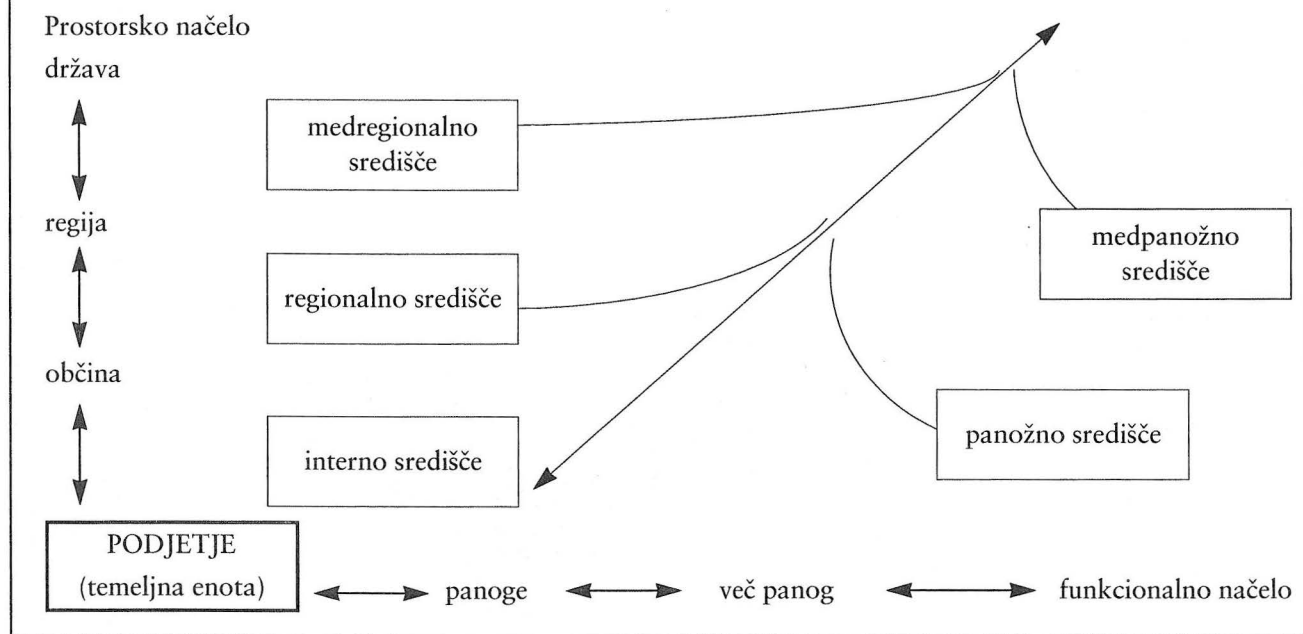
Uporaba tega modela je za zdaj delno omejena zaradi prevelike specializacije institucij v eni panogi, slabše ponudbe splošnih programov in tistih za pridobitev izobrazbe ter delno zaradi prostorske oddaljenosti panožnih izobraževalnih središč, ki združujejo nekaj regij.

Mrežni model izobraževanja temelji na možnostih za medsebojno povezovanje velikih

in tudi srednje velikih ter majhnih podjetij. Mrežni model izobraževanja in usposabljanja kombinira povezovanje na regionalni, panožni in tudi medpanožni ravni, zajema pa tudi nekatere oblike internega izobraževanja in usposabljanja, ki poteka v samih podjetjih in postaja bolj odprto in prožno za potrebe drugih. Ta model zahteva sodelovanje pri pripravljanju izobraževalnih programov na vseh ravneh (na primer pri pripravi programov na ljudskih univerzah, šolah različnih stopenj, v panožnih, medpanožnih in regionalnih izobraževalnih središčih, ne zanemarja pa tudi manj specializiranih institucij, kot so društva, združenja). Mrežni model se je zelo uspešno uveljavil v svetu pri nizozemskih pridelovalcih cvetja, švicarskih izdelovalcih ur, v Belgiji pa je ta model širše uveljavljen v naftni, lesni, gradbeni in kemični industriji. V Sloveniji bo ta model spre-

Shema modelov izobraževalne organiziranosti v slovenskem gospodarstvu

jemljiv za podjetja vseh panog, najbolj pa za tista v kvartarni dejavnosti, za podjetja vseh velikosti, objektivno pa se lahko uresničuje v gospodarsko razvitih območjih z že prestrukturirano industrijo.

SKLEP

Iz analize raziskovalnih rezultatov lahko sklepamo, da so hipotetično zastavljeni modeli organiziranosti izobraževanja v gospodarstvu sprejemljivi tudi v slovenskih razmerah. Dejansko pa jih ne zasledimo v obliki čistega tipa, temveč se dopolnjujejo, izmenjujejo, med seboj povezujejo, lahko pa tudi izključujejo, kar pomeni, da podjetja, ki se odločijo za izbiro enega tipa izobraževalnih institucij, redko uporabljajo tudi institucije drugih tipov. Po podatkih, ki smo jih dobili, se da ugotoviti, da pri danih modelih prevladujejo nekateri tipi podjetij.

Ta izid je razumljiv s stališča slabših možnosti podjetij, da organizirajo visokospeciali-

rane programe usposabljanja, ki bi zadovoljevali tudi zahteve visokokvalificiranih in izobraženih delavcev. Ti zato izbirajo izobraževalne programe v nekaterih bolj specializiranih ustanovah doma in v tujini. Po drugi strani ta izid ni v skladu s filozofijo vseživljenjskega učenja, po kateri se pridobiva novo znanje in spretnosti skozi ves delovni proces »learning by doing«. Regionalni model je manj razširjen v primerjavi z drugimi, bodisi zaradi neenakomerno razvite

Interni model organiziranosti izobraževanja je pogost način usposabljanja zaposlenih v velikih sistemih, ki imajo več sredstev in možnosti, da vlagajo v svojo izobraževalno dejavnost, v podjetjih z ustrezno kadrovske sestavo in tradicijo. Presenetljivo je tudi to, da je bil interni model usposabljanja pripisan predvsem nizko izobraženim delavcem in le redko tistim podjetjem, ki zaposlujejo visoko izobraženo in kvalificirano delovno silo.

Regionalna razdelitev institucij pri zadovoljevanju potreb po izobraževanju in usposabljanju pripomore k bolj usklajenemu regionalnemu razvoju. Model je najbolj razširjen v tistih državah (Kanada, Švedska, Italija), kjer je zaradi velike oddaljenosti od državnega središča prostorska mobilnost delovne sile zmanjšana, in v državah, ki se enako merneje prostorsko razvijajo (na primer danska AMU središča ali belgijska regionalna združenja FOREM). Izidi kažejo, da ta model ne bo v bližnji prihodnosti v Sloveniji dovolj izrabljen, bodisi zaradi nezadostno razvite mreže regionalnih izobraževalnih ustanov bodisi zaradi majhnosti slovenskega prostora, ki omogoča večji dostop do vseh izobraževalnih središč.

Panožni ali medpanožni model izobraževanja prevladuje v gospodarskih sistemih, ki ustvarjajo svoje izobraževalne institucije na podlagi povezovanja in sodelovanja podjetij v eni ali več panogah. Ta model je pogost način organiziranosti izobraževanja v Belgiji, Nemčiji, Italiji in Veliki Britaniji. V njem prevladujejo panožne, medpanožne in tudi druge institucije, ki ponujajo usposabljanje in izpopolnjevanje z določenega področja v gospodarstvu. Panožni model je namenjen vsem zaposlenim v panogi in odpira prostor majhnim, srednjim in velikim podjetjem, pa tudi tistim, ki so v različnih regijah. Izidi raziskave so pokazali, da se bodo za izbiro panožnega modela pogosteje odločala podjetja v primarni in sekundarni bazični industriji in da ga je treba razširjati ter bolj uveljavljati v praksi.

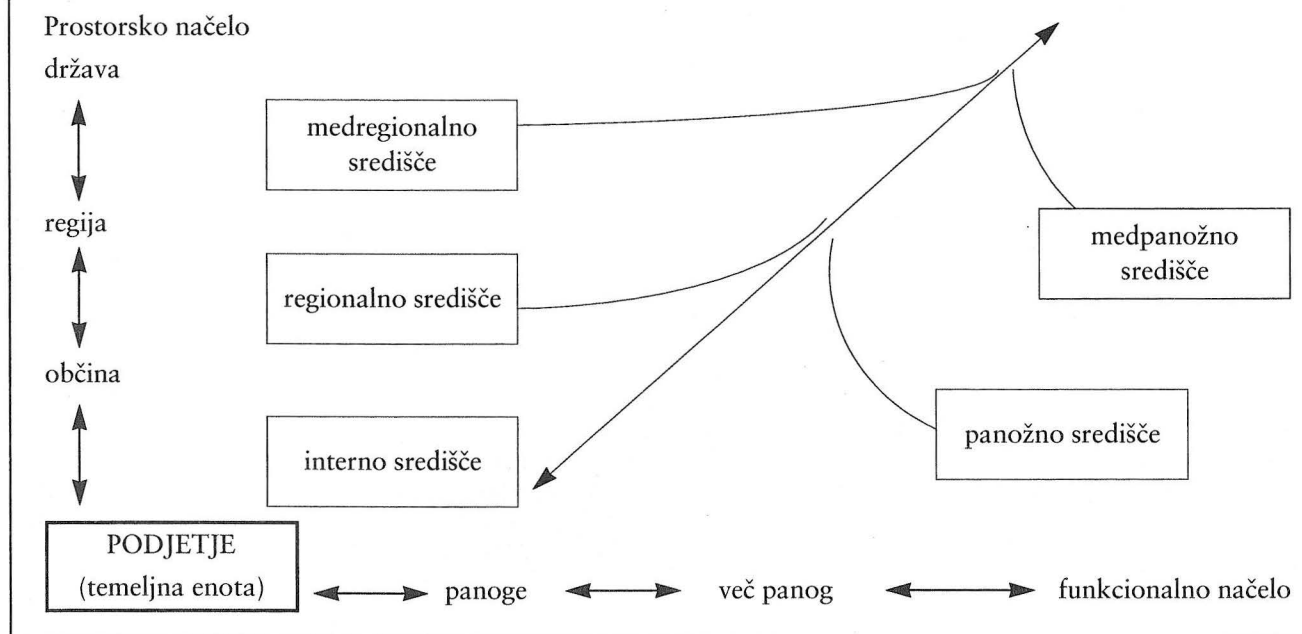
Uporaba tega modela je za zdaj delno omejena zaradi prevelike specializacije institucij v eni panogi, slabše ponudbe splošnih programov in tistih za pridobitev izobrazbe ter delno zaradi prostorske oddaljenosti panožnih izobraževalnih središč, ki združujejo nekaj regij.

Mrežni model izobraževanja temelji na možnostih za medsebojno povezovanje velikih

in tudi srednje velikih ter majhnih podjetij. Mrežni model izobraževanja in usposabljanja kombinira povezovanje na regionalni, panožni in tudi medpanožni ravni, zajema pa tudi nekatere oblike internega izobraževanja in usposabljanja, ki poteka v samih podjetjih in postaja bolj odprto in prožno za potrebe drugih. Ta model zahteva sodelovanje pri pripravljanju izobraževalnih programov na vseh ravneh (na primer pri pripravi programov na ljudskih univerzah, šolah različnih stopenj, v panožnih, medpanožnih in regionalnih izobraževalnih središčih, ne zanemara pa tudi manj specializiranih institucij, kot so društva, združenja). Mrežni model se je zelo uspešno uveljavil v svetu pri nizozemskih pridelovalcih cvetja, švicarskih izdelovalcih ur, v Belgiji pa je ta model širše uveljavljen v naftni, lesni, gradbeni in kemični industriji. V Sloveniji bo ta model spre-

Shema modelov izobraževalne organiziranosti v slovenskem gospodarstvu

jemljiv za podjetja vseh panog, najbolj pa za tista v kvartarni dejavnosti, za podjetja vseh velikosti, objektivno pa se lahko uresničuje v gospodarsko razvitih območjih z že prestrukturirano industrijo.

SKLEP

Iz analize raziskovalnih rezultatov lahko sklepamo, da so hipotetično zastavljeni modeli organiziranosti izobraževanja v gospodarstvu sprejemljivi tudi v slovenskih razmerah. Dejansko pa jih ne zasledimo v obliki čistega tipa, temveč se dopolnjujejo, izmenjujejo, med seboj povezujejo, lahko pa tudi izključujejo, kar pomeni, da podjetja, ki se odločijo za izbiro enega tipa izobraževalnih institucij, redko uporabljajo tudi institucije drugih tipov. Po podatkih, ki smo jih dobili, se da ugotoviti, da pri danih modelih prevladujejo nekateri tipi podjetij.

Ta izid je razumljiv s stališča slabših možnosti podjetij, da organizirajo visokospecializirane

programe usposabljanja, ki bi zadovoljevali tudi zahteve visokokvalificiranih in izobraženih delavcev. Ti zato izbirajo izobraževalne programe v nekaterih bolj specializiranih ustanovah doma in v tujini. Po drugi strani ta izid ni v skladu s filozofijo vseživljenjskega učenja, po kateri se pridobiva novo znanje in spretnosti skozi ves delovni proces »learning by doing«. Regionalni model je manj razširjen v primerjavi z drugimi, bodisi zaradi neenakomerno razvite

Interni model organiziranosti izobraževanja je pogost način usposabljanja zaposlenih v velikih sistemih, ki imajo več sredstev in možnosti, da vlagajo v svojo izobraževalno dejavnost, v podjetjih z ustrezno kadrovske sestavo in tradicijo. Presemetljivo je tudi to, da je bil interni model usposabljanja pripisan predvsem nizko izobraženim delavcem in le redko tistim podjetjem, ki zaposlujejo visoko izobraženo in kvalificirano delovno silo.

mreže izobraževalnih institucij v slovenskem prostoru bodisi zaradi majhnosti slovenske države. To omogoča večjo mobilnost delovne sile ali lažji in hitrejši dostop tudi do vseh izobraževalnih ustanov v državi. Za izbiro panožnega ali medpanožnega modela naj bi se večinoma odločala podjetja v primarni in sekundarni bazični industriji, ne glede na to, ali so majhna, srednja ali velika. Toda uspešnost in uveljavljanje tega modela bosta v prihodnje precej povezana z delom panožnih združenj ter z njihovo pripravljenostjo, da bi tudi materialno podpirali delo panožnih in medpanožnih izobraževalnih središč. Intervjuvani v prihodnje najbolj računajo na uporabnost mrežnega modela. M. Jaklič je pred kratkim razložil delovanje mrežnega koncepta, za katerega pravi, da gre za mrežno povezovanje, ki temelji na neformalnem trgovanju z znanjem. Takšno trgovanje ne temelji na pogodbeni obveznosti, temveč na načelu »daj – dam«. Tudi v prihodnosti se bosta čedalje bolj upoštevala mrežni koncept in dogajanje na svetovnih trgih. Posamezne značilnosti delovanja teh mrež bodo v prihodnje odvisne od gospodarskih, družbenih in kulturnih norm, ki delujejo v družbi. Te norme pa ne bodo statične, odzivali se bodo na dinamiko gospodarskih, političnih in širše družbenih sprememb.

Predpostavka aktiviranja (uresničevanja) teh modelov pa je nedvomno oblikovanje ustrezne nacionalne in gospodarske strategije ter ureditev tega področja, angažiranje širših finančnih virov za to dejavnost in zagotavljanje ustrezne stimulacije s strani države, socialnih partnerjev in še posebej gospodarskih združenj na vseh ravneh, nič manj pa prilagajanje izobraževalne dejavnosti potrebam trga in podjetij.

LITERATURA IN VIRI

Agenda 2000 (1997). European Commission: Bruselj.
Boje, D., Gephart, R., Tojo, J. (1996). Postmodern Ma-

nagement and Organisation Theory. SAGE – Publications, London.

Collins, H. (1993). European Vocational Education System. A Guide to Vocational Education and Training in the European Community. Kogan Page, London.

Druker, P. (1993). Managing for the Future: The 1990s and Beyond. Truman Taley Books/Plume, New York.

Jaklič, M. (1994). Strateško usmerjanje gospodarstva. Znanstveno in publicistično središče, Zbirka Forum, Ljubljana.

Medveš, Z., Muršak, J. (1993). Poklicno izobraževanje – problemi in perspektive. Slovensko društvo pedagogov, Znanstveni inštitut Filozofske Fakultete, Ljubljana.

Medveš, Z., Muršak, J. (1992). Sistemsko urejanje poklicnega izobraževanja. Slovensko društvo pedagogov, Andragoško društvo Slovenije, Ministrstvo za šolstvo in šport, Ljubljana.

Približevanje Evropi – rast, konkurenčnost in integriranje – strategija gospodarskega razvoja Slovenije (1995) (urednik: Potočnik, J. idr.), Urad Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj, Ljubljana.

Recommendation on the Development of Adult Education (1976). UNESCO, Adopted by the General Conference at its Nineteenth Session, Nairobi, 26. november.

Rubenson, K., Schutze H. (1995). Learning at and through the Workplace (neobjavljeno besedilo – interno gradivo ACS).

Titmus, C. J. (1989). Lifelong Education for Adults: An International Handbook. Pergamon Press, Oxford.

Toffler, A. (1970). Future Shock. Bantam Books. New York.

Trends in Innovation in Continuing Education and Training (1982). CEDEFOP, Berlin.

Vocational Education and Training in Belgium (1996). (urednika: Adams, M., Clarke, A.), CEDEFOP, Bruselj.

Vocational Education and Training in Denmark (1995). (urednik: Soren P. Nielsen), CEDEFOP, Berlin.

Vocational Education and Training in France (1994). (urednik: Williams, J. P.), CEDEFOP, Paris.

Vocational Education and Training in Italy (1995). (urednik: Fressura, N.), CEDEFOP, Solun.

Vocational Education and Training in Luxembourg (1994). (uredniki: Poos J. F., Tagliaferri, J. K.), CEDEFOP, Berlin.

Vocational Education and Training in Netherlands (1994). (urednika: Romken, L., Visser, K.), CEDEFOP, Berlin.

Vocational Education and Training in the Federal Republic of Germany (1982) (urednik: Munch, J.), CEDEFOP, Berlin.

Vocational Education and Training in Portugal (1996) (urednik: Grilo, M.), CEDEFOP, Bruselj.

Vocational Education and Training in the United Kingdom (1993) (urednik: Twining, J.), CEDEFOP, Berlin.

*dr. Ana
Krajnc
Filozofska
fakulteta
v Ljubljani*

NASTANEK IN ORGANIZACIJA IZOBRAŽEVALNIH CENTROV

Izobraževalni centri in usposabljanje za delo

Izobraževalni centri v tovarnah so se razvijali kot posebna mreža andragoških ustanov. Razvijali so se sočasno, kot se je povezala tudi mreža ljudskih in delavskih univerz (od leta 1960). Predstavljali so drugi najpomembnejši del (podsystem) izobraževanja odraslih v Sloveniji.

Zakonodaja in potem tudi praksa sta se osredotočili zlasti na izobraževalne centre v industriji, ker je imela od povojnih časov dalje industrija v državi privilegirano mesto, njen razvoj pa je bil prednostna naloga. Druge ustanove (banke, kulturne in znanstvene ustanove) so bile glede izobraževanja zaposlenih bolj ob strani. Celo šole niso imele svojih pravilnikov za dopolnilno izobraževanje učiteljev. To je postalo obvezno šele s spremembo političnega sistema. Nove oblike izobraževalnih centrov so danes tudi v kulturnih ustanovah (muzeji, knjižnice). Banke pa so z izobraževalnimi centri prve sledile industriji, ker so bile z njo najbolj povezane.

Po letu 1960 je zakon predpisoval, da mora imeti vsaka tovarna svoj izobraževalni center za usposabljanje zaposlenih in na novo sprejetih delavcev. Manjša podjetja so lahko izobraževala svoje ljudi v drugem, večjem podjetju. Za srednja in velika takih izjem niso dovolili. Ker so centre ustanavljali frontalno, jih je naenkrat nastalo zelo veliko. Marsikje niso imeli ustreznih razmer: strokovnjakov za izobraževanje, niso poznali

Industrializacija države je bila konec petdesetih let v polnem zamahu. Politika je iskala vse, kar bi lahko industrijski razvoj še bolj podprlo. Mnogi so se zaposlili v industriji brez poklicnega znanja. Industrijski razvoj je spremljala tudi urbanizacija: beg prebivalstva iz vasi v mesto. Z obnovo je vlada določila, da mora imeti vsaka tovarna svoj izobraževalni center. Tako so v prvi polovici šestdesetih let množično ustanavljali izobraževalne centre v vseh večjih tovarnah (več kot 500 zaposlenih). Tudi finance so bile zagotovljene. Odstotek bruto dohodka, ki so ga namenjali izobraževanju, se je gibal od 2,3 do 4,6 odstotka. Ta denar je bil le za namensko uporabo in ga praviloma niso smeli prenašati na nova stroškovna mesta. Bila sta izpolnjena dva pogoja: zakonsko urejanje (pravni položaj) in finančna sredstva. Izobraževalni centri so na začetku organizacijsko pogosto delovali v okviru kadrovskih služb. Večji centri so bili samostojne organizacijske enote na upravi podjetja. Število centrov je nihalo, do sredine 70. let je naraščalo, nato upadalo, zlasti v 90. letih.

potreb po znanju itd. Zato je bila kakovost delovanja centrov zelo raznolika, odvisna od človeka, odgovornega za usposabljanje delavcev. Sčasoma se je število centrov zmanjšalo in ustalilo. Ti centri so zares delo-

vali. Postopoma so ti centri opravljali več nalog in so postajali nepogrešljivi.

Pojavljale so se predvsem tri organizacijske oblike:

- samostojen izobraževalni center na upravi podjetja;
- izobraževanje zaposlenih, organizirano kot del kadrovskega oddelka;
- posebni referat za izobraževanje z enim zaposlenim v okviru celotne uprave.

Najrazvitejša organizacijska oblika je bil samostojen izobraževalni center. Ti so pustili za seboj tudi najmočnejšo sled in so vidno pripomogli k uspehu tovarne, na primer izobraževalni center v Revozu, Krki, Savi, Ljubljanski banki itd. Izobraževalna služba je živetarila, če se je s tem ukvarjal samo eden od uslužbencev. Žrtve take nerazvitosti so danes, ko podjetja propadejo in ostanejo brezposelni, delavci. Ko so bili še zaposleni, pa možnosti za izobraževanje niso imeli.

Ko je število centrov naraslo, je bila ustanovljena Zveza izobraževalnih centrov. Njena naloga je bila, da centre med seboj povezuje, koordinira različne programe, pomaga pri povezovanju izobraževalnih centrov z drugimi andragoškim ustanovami (ljudskimi in delavskimi univerzami, dopisno delavsko univerzo in večernimi šolami), predstavlja izobraževalne centre pri Gospodarski zbornici, na raznih ministrstvih in po potrebi vzdržuje stike v imenu izobraževalnih centrov z vsemi drugimi vladnimi organi. Skupaj z Andragoškim društvom Slovenije so izdajali svoje glasilo Novice. Pozneje, v začetku 90. let, je zaradi upadanja interesa za izobraževanje v gospodarstvu zveza razpadla. Novice so postale Novičke in prevzel jih je (1992) na novo ustanovljeni Andragoški center Slovenije.

V centrih so bili programi prilagojeni potrebam posamezne tovarne. Zato so se razlikovali. Če povzamemo programe večine centrov, dobimo naslednjo tipologijo:

- programi za priučevanje novih delavcev za ozke profile;
- programi za interne kvalifikacije (priznane le v podjetju);
- dopolnilno strokovno izobraževanje zaposlenih in obnavljanje znanja;
- programi »know how« ob uvajanju nove tehnologije;
- uvajalni programi za novince (spoznavanje ustanove in boljša integracija ter identifikacija z zaposlovalcem);
- pripravništvo za diplomante srednjih, višjih, visokih strokovnih šol in fakultet (po zakonu o usmerjenem izobraževanju od 1981);
- mentorstvo in poklicna socializacija;
- preusposabljanje delovnih invalidov;
- prekvalifikacije zaradi spremenjenih potreb po strokovnjakih in kvalificiranih delavcih v podjetju;
- družbeno-politično in ekonomsko izobraževanje za boljše poznavanje celotnega sistema.

ANDRAGOGI - IZOBRAŽEVALCI ODRASLIH V IZOBRAŽEVALNIH CENTRIH

Za uspešnejše delo izobraževalnih centrov je manjkalo še drugi pomembni dejavnik: usposobljeni strokovnjaki za izobraževanje odraslih. Šele tako bi bil odveden denar smiselno uporabljen. Najpogosteje so izobraževanje vodili uslužbenci. Prej so opravljali različna pisarniška dela (kadrovska evidenca, knjigovodstvo, tajništvo itd.). Od njih niso zahtevali, da bi se za odgovorno delo z ljudmi in izobraževanjem posebej usposobili.

Do 20 odstotkov zaposlenih v izobraževal-

Uspešnost izobraževalnih centrov je bila odvisna od lastne iznajdljivosti »novo pečeni« andragogov.

nih centrih so bili nekdanji učitelji. Iz rednih šol so odšli iz takih ali drugačnih razlogov. Privlačil jih je zlasti višji status zaposlenih v industriji, bil je mnogo višji od socialnega statusa učiteljev v šoli. Delno so jih privlačile tudi višje plače, kot so bile v šolstvu. Za tak korak so se odločili delno taki učitelji, ki so bili dovolj pogumni, da so ga napravili, ambicioznejši in sposobnejši, želeli so si nekaj novega, drugačnega. Med zaposlene v izobraževalnih centrih so učitelji prihajali delno tudi potem, ko so obupali nad delom v razredu in dobili občutek, da pouku niso kos. Te je spremljala negotovost in delno slabi občutki o njihovi dosednji poklicni poti v šolstvu. Oboji so prišli v neznano, ker izobraževanje zaposlenih v centrih ni bilo podobno šolskemu pouku. Brez učnega načrta in ustaljene organizacijske sheme šolskega pouka so se morali takoj spoprijeti z ustvarjalnim načinom izobraževanja, kar

pomeni, da so morali programe sproti sestavljati, spoznavati izhodišča zanje, tudi izvedbeno obliko so sproti sestavljali glede na potrebe, teme, pogoje izobraževanja in vse druge determinante.

Uspeh izobraževanja uslužbencev in delavcev v centrih je bil zelo odvisen od stopnje samostojnosti andragogov, njihove ustvarjalnosti, iznajdljivosti in sposobnosti prilagajati se vsaki učni skupini, včasih tudi posameznemu človeku, ki se hoče kaj naučiti. Izobraževanje odraslih je zahtevalo tudi ekspertno znanje. V šestdesetih letih je k temu veliko pripomogel Ivan Bertonec s številnimi predavanji, brošurami in seminarji za zaposlene v izobraževalnih centrih.

Poleg redno zaposlenih so bili za kakovost izobraževanja in uspeh zelo pomembni »zunanji sodelavci«, strokovnjaki za določena področja in specialisti, navadno zaposleni v tovarni. Bolj ali manj pogosto, odvisno od

potreb, so svoje ekspertno znanje prenašali na druge. Če ni bilo dovolj (dobrih) strokovnjakov v domači tovarni, so eksperte vabili iz drugih podjetij v panogi ali zunaj nje. Z razvojem nove tehnologije so »know how« najprej posredovali tuji eksperti in usposobili nekaj domačih strokovnjakov, nato je šlo znanje po verigi naprej.

Splošnoizobraževalne teme so izpeljali v povezavi z lokalnimi šolami in izvajanje prepustili rednim učiteljem, na primer za zgodovino, materinščino, tuj jezik, včasih tudi za matematiko, fiziko, kemijo – predmeti, ki so nekoliko bližje poklicnemu znanju, vendar gre še vedno za temeljno znanje, da se domači predavatelji iz tovarne vanj ne bi poglabljali.

Izvajalci programov so se delili v tri skupine: strokovnjaki, redno zaposleni v izobraževalnem centru, notranji eksperti kot občasni sodelavci in občasni zunanji izvajalci – učitelji na rednih šolah.

CILJI IZOBRAŽEVANJA V CENTRIH

Izobraževanje v centrih je bilo namenjeno potrebam tovarn, podjetij in ustanov. Iz teh potreb so izhajali programi. Cilji izobraževanja v centrih so bili boljša produktivnost, razvoj proizvodnje, uvajanje novosti v upravno-administrativnem in pravnem sektorju, uvajanje nove tehnologije in razvoj ter spremembe v podjetju na splošno.

Cilje takega izobraževanja vidimo z gledišča zaposlenih nekoliko drugače. Smisel izobraževanja so videli zlasti kot pot in možnost za napredovanje v hierarhiji delovnih mest, za izboljšanje delovnih razmer (delo v pisarni, ne v neposredni proizvodnji), za boljši zaslužek in tudi kot tekmovanje z drugimi sodelavci. V izobraževanju je imel vsak svoje interese.

Poleg splošnih vzgojno-izobraževalnih ciljev, z njimi so uravnavali dejavnost izobraževalnih centrov, so bili javno določeni tudi

V nekaterih strokovnih krogih se je izraz »funkcionalno izobraževanje« uveljavil za večino izobraževanja v centrih, ker je bilo neposredno namenjeno praksi, delu. Po končanem izobraževalnem programu so morali biti slušatelji sposobni to znanje tudi praktično uporabiti, z njim nekaj napraviti in znanje spreminjati v prakso. Cilji posamičnega programa so natančno (bolj kot v drugih oblikah izobraževanja odraslih) določali, kaj človek sme ali mora po opravljenem usposabljanju znati in delati, katere nove odgovornosti ali delovne funkcije bo moral na novo prevzeti.

cilji posameznih seminarjev, mentorstva, predavanj, samostojnega učenja s pomočjo mentorja ali pridobivanja dodatne izobrazbe. Konkretni izobraževalni cilji so bili povezani z novimi delovnimi nalogami, kot so delo na novem stroju, vodenje skladišča, evidenca in spremljanje odmeta, administracija v izvozu, vodenje nabave surovin, kontrola izdelkov itd.).

Poleg navedenih ciljev so imeli izobraževalni centri še nekaj pomembnih nalog:

- Na novo zaposlene so usposabljali za delo v »ozkih profilih«, za to niso potrebovali veliko znanja, na novo so jih usposobili v sorazmerno kratkem času (3–6 tednov). Ta tip izobraževanja je bil ozko poklicno usposabljanje na primer za delo na tekočem traku. Imenovali so ga tudi »interne kvalifikacije«. Delavec je sicer bil kvalificiran, vendar samo za delo v tej tovarni in na določenem stroju.
- V izobraževalnih centrih nekaterih večjih ustanov in v uglednejših podjetjih (na primer Gorenje, Iskra – podjetje za elektrotehniko, banka, tovarna gum Sava in drugi) so s posebnim programom uvajali vsakega na novo zaposlenega. Že na začetku naj bi čimbolj spoznal delovanje ustanove, se tako lažje in bolj identificiral z njo, hitreje razvijal svojo pripadnost podjetju in identifikacijo z njim ter prišel čimprej do čim boljših delovnih rezultatov. Za delo sta bila obvezna prvi in drugi program.

- Ne smemo pozabiti, da so bila vsa podjetja do začetka 90. let, in nastanka nove države, državna. Nad njimi je bedela uradna politika, v gospodarstvu je bilo prav to odločilno. Upreti se ji ni mogel niti direktor podjetja. Razumljivo je, da je bil del izobraževanja posvečen tudi utrjevanju političnega položaja. Ta cilj so imela zlasti enkratna predavanja in razni krajši seminarji. Po potrebi so zaposlene pošiljali tudi v politično šolo, kjer so se seznanjali z državnim sistemom, politično ekonomijo in podobnimi temami.

- Eden od ciljev centrov je bila tudi skrb za šolanje manjkajočih strokovnjakov. Če jih niso imeli, jih ni bilo kje vzeti, saj je šolanih ljudi primanjkovalo. Pridobivanje ustrezne formalne izobrazbe (srednje ali višje) je potekalo na matičnih šolah in je bilo posebej organizirano za zaposlene. Izobraževalni centri so evidentirali potrebe, izbrali kandidate in uredili finance ter vpis. Kandidati si šole niso mogli izbrati po osebni želji. V poštev je prišlo le to, kar je potrebovala tovarna. Najpogosteje so jih pošiljali v srednje strokovne šole (strojno, elektrotehnično, ekonomsko, administrativno, gradbeno) in višje šole (višjo šolo za organizacijo dela, višjo strojno šolo, višjo komercialno šolo, višjo elektrotehnično šolo, višjo upravno šolo). Izbranim kandidatom so bodisi plačali

Izobraževalni centri so skrbeli tudi za šolanje manjkajočih strokovnjakov.

šolnino, dali študijski dopust in za čas šolanja redno plačo ali krajši izobraževalni dopust pred izpiti ali med pripravo diplome. Naštete bonitete so bile od tovarne do tovarne različne. Urejali so jih notranji statuti podjetja

in posebni pravilniki o izobraževanju. Ne smemo pozabiti, da se je industrija od konca 50. let zelo hitro razvijala. Prednost ji je dajala vlada, ne glede na to, ali so bili ljudje za to pripravljeni ali ne. Najbolj žalostna poudoba tega naglega procesa je bila včasih bogata tehnična oprema, uvožena iz tujine, za

opremo celega obrata ali celo nove tovarne. Obležala je na tovarniškem dvorišču, prepuščena vremenskim vplivom, tako da je bila na koncu zrela le še za odpad, ker zaposleni niso imeli znanj, da bi jo montirali, kaj šele, da bi jo uporabljali pri proizvodnji. Na srečo so bile take razlike med izobrazbo zaposlenih in zahtevano izobrazbo le posamični, redki primeri. Delne (negativne) razlike pa so statistični podatki pokazali v vseh panogah. Razlike niso smele biti prevelike, da bi jim bili izobraževalni centri še kos. Namenjeni so bili predvsem krajšim oblikam izobraževanja.

Splošen cilj izobraževalnih centrov je bilo tudi usposabljanje za nove poklice, zanje namreč ni bilo šol. Preden bi ustanovili novo šolo, bi dolgo trajalo. Tovarne pa so potrebovale nove strokovnjake takoj. Usposobiti so jih morale same.

- Delno je bil cilj izobraževanja v centrih tudi splošno izobraževanje. Žal je to prišlo v poštev zlasti takrat, ko andragogi v centru med letom niso znali racionalno uporabiti namenjenega denarja (po zakonu) za ožje strokovno usposabljanje in jim je na koncu leta denar ostajal. Za ta denar so potem večinoma organizirali poučne ekskurzije v Grčijo, Benetke, München in na Dunaj, ogled muzejev itd. Predvsem so potovali v tujino. To je delovalo zelo prestižno in za tiste, ki so bili izbrani, je bilo to tudi neke vrste nagrada in priznanje. Gotovo so te skupinske ekskurzije omogočile nove izkušnje in širile obzorje ljudi. Ne moremo pa reči, da so bile vedno zares izobraževalne, vendar so se ljudje na ekskurziji iz raznih oddelkov med seboj bolje spoznali in med seboj povezali, kar je tudi pripomoglo k boljšim delovnim rezultatom in odnosom.

- Ščasoma, zlasti v 80. in 90. letih je nadvladala potreba po dopolnilnem izobraževanju (continuing education) zaposlenih. Znanje je

očitno čedalje bolj zastarevalo, saj so se morali primerjati s svetovno strokovno javnostjo. Slovenska podjetja so že v prejšnjih desetletjih izvažala na zahodne trge. Tekmo z znanjem in novostmi je bilo treba vzdržati, če so hoteli obdržati izvoz (bele tehnike, pohištva, zdravil, tekstila, čevljev, sadnih sokov). Dopolnilno izobraževanje, osvežitev znanja je bila namenjena zlasti strokovnjakom z višjo in visoko izobrazbo ter vodilnim v podjetju. V zadnjem času se širi tudi navzdol, postala je obveznost tudi za manj izobražene. Cilji seminarjev so zelo različni, tako kot so raznolike in razpršene tudi vsebine za obnavljanje znanja, novosti v znanosti in razvojne težnje ter možnosti. Nobenega dela ni več mogoče opravljati samo s starim znanjem.

OVREDNOTENJE SEDANJIH RAZMER

Z razvojem so se cilji izobraževalnih centrov spremenili: od kompenzacije šolske izobrazbe – priučevanje in usposabljanje za ozke profile, interne kvalifikacije in pridobivanje šolske izobrazbe (pogosto so imeli zaposleni manj izobrazbe, kot je zahtevalo delovno mesto) k dopolnilnemu (continuing education, Weiterbildung) izobraževanju in nenehnemu obnavljanju poklicnega znanja, spretnosti in sposobnosti. Preverjanje, kdo ustreza določenemu delovnemu mestu, je postalo natančnejše. Ni dovolj izobrazba, preverja se kompetentnost osebe za prevzem odgovornosti določenega delovnega mesta. Formalna izobrazba ne zadostuje, da bi nekoga zaposlili ali zadržali na delovnem mestu. Mora imeti tudi potrebne osebne lastnosti.

Danes poklici niso več razmeroma statična kategorija. Stari izginjajo, pojavljajo se novi. Čeprav ohranijo ime, se delo tako spremeni, da s prejšnjim skoraj nima več nič skupnega. Oglejmo si na primer tajnice.

Cilji izobraževalnih centrov so se danes bistveno razširili. Nanašajo se na to, ali se ljudje znajo učiti, kako uspešno in hitro, koliko so (že ...) učljivi, kako hitro se prilagajajo spremembam. Če nimajo stresne odpornosti, bi jim jo morali pomagati razviti. Pa tudi kako drugo pomembno kompetenco. Od golega prenosa znanja so se cilji pomešali z obvladanjem osebno-stnega razvoja, svetovalnim delom in vodenjem napredovanja na osebni življenjski poti (guidance and counseling ...).

Spomnimo se, kako so še sredi 80. let neumorno tipkale različna besedila, dopise in druge vrste pisanja. Danes uporablja računalnik za pisanje vsak sam, tajnice pa morajo prevzeti nove obveznosti.

Ritem zastarevanja in nastajanja novih poklicev je mnogo hitrejši od procesa ustanavljanja nove šole in čakanja, da pridejo iz nje novi strokovnjaki. Usposabljanje za nove poklice se mora prilagajati potrebam: sedaj in tukaj. S tem odpade veliko več izobraževanja na izobraževalne centre, če upoštevamo, da so centri in izobraževanje odraslih na splošno veliko fleksibilnejši, inovativnejši in prilagodljivejši. Nastajajo kot sproten odziv na dane razmere.

V sodobni družbi je šola izgubila monopol nad izobraževanjem. Pravzaprav se za tak monopol danes ne bi nihče več potegoval, ker je vzgoja preveč kompleksna in večplastna, v izobraževalni diagnostiki in tudi prognostiki operira z veliko nezankami. Odgovornost za znanje (pomemben dejavnik preživetja) je zaželen in tudi edina možna in realno porazdeljena med posameznikom, podjetjem in državo.

Izobraževalni centri v ustanovah (tovarnah, podjetjih, bankah, v upravnih službah, transportu, turizmu, gostinstvu, kulturnih in znanstvenih ustanovah, v zdravstvu in športu) postajajo čedalje pomembnejši partner šolskemu sistemu.

Med šolo in izobraževalnimi centri nastaja

Formalna izobrazba ni več dovolj za prevzem delovnega mesta.

delitev dela. Centri imajo delno komplementarno funkcijo v vseživljenjskem izobraževanju. Poklicno izobraževanje se prenaša postopoma iz šol v ustanove, kjer so ljudje zaposleni. Samo tam se lahko priučijo na najbolj sodobni, dragi opremi in se socializirajo za delo v avtentičnih socialnih razmerah. Spoznajo, kako deluje in kakšna so razmerja, odgovornosti, povezanost in samostojnost na primer v tovarni ali banki – v dejanskih delovnih razmerah. Šola jim ne more več zagotoviti vsega tega, ker:

- oprema hitro zastara (2–3 leta),
- so socialne razmere značilne za vsako ustanovo posebej, obvladovanje odnosov med ljudmi pa vse pomembnejše,
- lahko poklicna socializacija poteka le v dejanskih delovnih razmerah.

Za prihodnost napovedujemo, da se bo tudi v Sloveniji večino poklicnega izobraževanja

preselilo iz rednih šol v izobraževanje odraslih. Ta korak bodo izsilile zlasti tovarne, banke in druge ustanove same, čeprav danes šolska zakonodaja še ne predvideva take delitve kompetenc raznih partnerjev v izobraževanju (in šola je samo eden od partnerjev).

Šola bo postala pomemben, temeljni kamen za poznejše poklicno izobraževanje:

- če bo dala dovolj splošne izobrazbe mladim;
- če bo dala temeljno znanje kot nastavke za stroko;
- če bo razvila smiselne sposobnosti in čustvenodoživljajski svet mladih, jih vpeljala v svet logike, etike in umetnosti;
- če jih bo predvsem naučila učiti se (vsak mora odkriti svojo osebo, najučinkovitejšo pot učenja);
- in končno, če jih bo z vsem naštetim tudi

usposobila za komuniciranje in selekciranje.

Možnosti v življenju je čedalje več. Treba jih je pravilno izbirati, se znati odločati in za svoje delo odgovarjati.

Del osebnostne zrelosti bodo prevzeli tudi izobraževalni centri. Tercialna socializacija poteka ob delu, med sodelavci. Osebnostno dozorevanje je nepretrgan proces vseživljenjskega izobraževanja. Prepuščen stihiji je zelo počasen ali ga razmere celo blokirajo. Načrtna in sistematična skrb za razvoj ljudi v določeni tovarni je naloga centra. Razvoj, boljša ali slabša uporaba razpoložljivih virov sta odvisna zlasti od ljudi.

VPLIV TRŽNEGA GOSPODARSTVA NA IZOBRAŽEVALNE CENTRE

Vpliv tržnega gospodarstva je v tej prvi fazi uvajanja novih tržnih razmer precej negativen. Izobraževalni centri, nekateri prej dobro razviti, se odpravljajo. Zdi se, da je boj za dobiček in kapital sedaj gospodarstvenikom osnovni cilj. Vse drugo, tudi izobraževanje zaposlenih, odpravljajo, češ, da s tem znižujejo izdatke in stroške. Tako število izobraže-

Delo se čedalje bolj intelektualizira. Spremembe zahtevajo novo znanje na vsakem področju. Znanje je za delo in življenje potrebno kot zrak za dihanje. Zato sklepamo, da je zmanjševanje števila programov izobraževalnih centrov samo začasna regresija v razvoju in da bo kmalu minila. Seveda bo imela hude posledice za ustanove in tudi za delavce. Zanimarjanje in podcenjevalen odnos do izobraževanja v podjetjih ne more dolgo trajati, ker so preveč odvisni od sposobnosti ljudi. Šolsko znanje ne zadošča, ker se delo poleg tega, da se naglo intelektualizira, tudi naglo specializira.

Veliko poklicnega izobraževanja izhaja iz rednih šol v sistemu izobraževanja odraslih.

valnih centrov v devetdesetih letih upada. Tudi Zveze izobraževalnih centrov ni več. Nimajo več svoje koordinacijske službe in skupnih razvojnih programov. Nihče ni več odgovoren za analize in stanje v izobraževanju po panogah in ustanovah. Težko je priti do skupnega pregleda nad tem, kaj se v izobraževalnih centrih zares dogaja. Nekateri so morda s tem pridobili več svobode, da izrazijo svoje posebnosti in delajo uspešno po svoje. Taka pričakovanja so lahko upravičena le pri najmočnejših in najbolj razvitih centrih, kot so v Krki (tovarni zdravil), Leku (tovarni zdravil), Savi (tovarni avtomobilskih gum), tovarni Renault v Novem mestu, Gorenju (tovarni bele tehnike) in še nekaterih.

Upadanje števila izobraževalnih centrov je v obdobju, ko gospodarstvo in tudi druge dejavnosti od vsega najbolj potrebujejo znanje, pravi paradoks. Tak odnos do izobraževanja je delno razumljiv zaradi turbulentnih razmer v gospodarstvu, ko so tudi nekaj dobre tovarne pred tem, da jih zaprejo, vendar jih subvencionira in rešuje država.

Predvidevamo, da se bo del strokovnega usposabljanja, specializacij in obnavljanje strokovnih znanj v prihodnosti zanašal tudi na ponudbe iz tujine. Po sedanjih izkušnjah je največ povezav z Veliko Britanijo. Prvič zato, ker ima zelo močno mednarodno izobraževalno ponudbo, drugič zato, ker je pri večini zaposlenih (in brezposelnih) angleščina drugi jezik. Drugi pomemben partner za strokovno izobraževanje so nemška podjetja. Večina izvoza iz Slovenije gre v Nemčijo. Precej podjetij neposredno sodeluje z nemškimi podjetji. Svoje strokovnjake pošiljajo tja tudi na izpopolnjevanje. To je prav tako pomembna dopolnitev za domače izobraževalne centre. Strokovnjaki hodijo na izpopolnjevanje v podjetja Siemens, Bosch, Opel, na Nizozemsko v podjetje Philips, na Švedsko v podjetje Ericson ali na Finsko v podjetje Nokia.

Razlike med velikimi javnimi podjetji in manjšimi zasebnimi (družinska podjetja, prijateljsko povezana skupina) so precejšnje. Manjša nimajo izobraževalnih centrov, do znanja prihajajo v povprečju hitreje kot prek izobraževalnih centrov v velikih podjetjih (če jih še imajo). Več je tudi mednarodnega pretoka znanja, ker so razmere bolj sproščene. Na izpopolnjevanje v velikih podjetjih se spričo drugih problemov gleda z rezervno ali celo zaviralno, predvsem pa je potreben daljši formalni postopek za izpopolnjevanje v tujini.

Izobraževalni centri v tovarnah so se tako z razvojem razpršili v različne nove oblike in možnosti za poklicno usposabljanje, izpopolnjevanje in obnavljanje specialističnega znanja. Še vedno pa imajo pomembno mesto. Že dolgo pa niso več edina možnost. Tudi ni nujno, da izobraževanje ponujajo in organizirajo le za svoje zaposlene, namenjeno je tudi drugim zainteresiranim. Tako bi dobilo širši družbeni pomen.

LITERATURA

- Acts of Education and Regulations – School Legislation, Ministrstvo za šolstvo in šport, Ljubljana, 1996.
- Adult Education and Democracy, Tallin Pedagogical University, Talin, 1993.
- Apple, M. W. Education and Power, Routledge, New York, 1995.
- Apple, M. W. Official Knowledge–Democratic education in a conservative age, Routledge, New York, 1993.
- Beck, U. Risk Society, Sage Publication, London, 1992.
- Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji (The White Book about education in Republic Slovenia), Ministrstvo za šolstvo in šport, Ljubljana, 1995.
- Brečko, Daniela. Osebnostni razvoj in učenje odraslih, Andragoška spoznanja, Letnik 1, št. 1–2, str. 10–14, Ljubljana, 1995.
- Brunner, J. J. Investing in Knowledge, IDRC, Ottawa, 1989.
- Carey, Liam. Program lokalnega razvoja na Irskem, Andragoška spoznanja, Letnik 2, št. 3, str. 53–57, 1996.
- Development of education, Ministrstvo za šolstvo in šport, Ljubljana, 1995.
- Documents of the National curriculum Council (School

- reform), Ministrstvo za šolstvo in šport, Ljubljana, 1996 in 1997.
- Drofenik, Olga. Strokovne podlage za NPIO (The background data for the national programme of adult education – unpublished analyses), Andragoški center, Ljubljana, 1997.
- Drucker, P. F. *Managing in a time of great change*, Truman Talley Books, New York, 1995.
- Findeisen, Dušana. *Basic Learning in the Community*, video, UNESCO Institute for Education, Hamburg, 1997/2.
- Findeisen, Dušana. *Andragogic Summer School: Towards Improving Literacy and Local Development*, ALPHA 97, UNESCO Institute for Education, Hamburg, 1997/1.
- Findeisen, Dušana. Programiranje izobraževanja funkcionalno nepismenih oseb v kraju in regiji, Kurikularna prenova izobraževanja odraslih, II. del, Filozofska fakulteta, Ljubljana, 1998/1.
- Freire, P. *Cultural Action for Freedom*, Harvard Educational Review, Cambridge, 1970.
- Izbrana gradiva, Zavod za izobraževanje DOBA, Maribor, 1998.
- Jelenc, Sabina. Prihodnost izobraževanja odraslih v Evropi, Andragoška spoznanja, Letnik 1, št. 3–4, str. 39–44, Ljubljana, 1995.
- JUG, Jurij, urednik, 1998. Prispevki k zgodovini izobraževanja odraslih, Moderna organizacija, Kranj, 1997.
- Jug, Jurij, 1998. Ljudske in delavske univerze 1945–1991, v knjigi (Jug, J. urednik): *Prispevki k zgodovini izobraževanja odraslih*, II. del, str. 275–281.
- Krajnc, Ana. Izobraževanje odraslih in lokalni razvoj, Andragoška spoznanja, Letnik 2, št. 3, str. 23–27, 1996/2.
- Ličen, Nives, 1995. Društva nekoč in danes z vidika skupnostnega izobraževanja, Andragoška spoznanja, Letnik 2, št. 3/1995.
- Ličen, Nives. Druga andragoška poletna šola, Andragoška spoznanja, Letnik 2, št. 3, str. 22–23, 1996.
- Longworth N., Davies K. W. *Lifelong Learning*, Kogan Page, London, 1996.
- Mijoč, Nena. Izkustveno učenje in lokalni razvoj, Andragoška spoznanja, Letnik 2, št. 3, str. 33–36, 1996.
- Mijoč, N.; Findeisen, D.; Krajnc, A. Študijski krožki, ACS, Ljubljana, 1994.
- Mohorčič – Špolar, Vida. Vseživljenjsko učenje, pogoj za preživetje in kakovost, Andragoška spoznanja, Letnik 2, št. 3, str. 57–59, 1996.
- Možina, Ester. Delovno srečanje v sklopu mednarodne raziskave pismenosti odraslih, Novičke, ACS, Ljubljana, 1998/2.
- Novičke, ACS, Ljubljana, 1998/12, 1999/1.
- O vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji – Bela knjiga (White Book of education in the Republic of Slovenia), Ministrstvo za šolstvo in šport, Ljubljana, 1995.
- Poggeler, F., Yaron, K. *Adult Education in Crisis Situation*, The Magnes Press, Jerusalem, 1990.
- Professional Bases for the National Programme of Higher Education in Slovenia, Ministrstvo za šolstvo in šport, Ljubljana, 1997.
- Rems, Sonja. Analiza pregleda izobraževanja odraslih v Sloveniji za leto 1997/98, ACS, Ljubljana, 1998.
- Rifkin, J. *End of Work*, G. P. Putnam's Sons, New York, 1996.
- RZZ, Poročilo za leto 1996, Ljubljana, 1997.
- Strokovne podlage za nacionalni program izobraževanja odraslih, II. del, ACS, Ljubljana, 1998.
- Toffler, A. H. *Creating a new civilization*, Turner Publishing, Atlanta, 1994.
- Usher, R., Edwards, R. *Postmodernism and education*, Routledge, London, 1994.
- Žgeč, Franjo, 1923. Problemi vzgoje najširših plasti našega naroda, Udruženje jugosl. učitelja, poverjenišтво, Ljubljana.

DRUŽBENI POLOŽAJ IN VLOGA DRUŠTEV

*dr. Sonja
Kump
Filozofska
fakulteta v
Ljubljani*

Nastanek in razvoj društev na Slovenskem

V sodobnih družbah narašča pomen društev kot oblike prostovoljnega združevanja ljudi. Društva imajo lahko pomembno vlogo pri razvoju lokalne skupnosti in izboljšanju kakovosti življenja njenih prebivalcev. Strokovnjaki opozarjajo na pomen društev v skupnostnem izobraževanju, saj izvajajo široko paleto različnih vrst in oblik izobraževanja odraslih (Elsdon, 1998). Različni avtorji omenjajo vlogo društev pri širjenju demokracije (Findesien, 1996; Govekar, 1996), navajajo pa tudi ekonomsko, kulturno, socialno in politično vlogo društev (Ličen, 1996). Obravnavanje društev bo v nadaljevanju razširjeno z ugotovitvami socioloških raziskav o položaju društev in njihovi intermediarni vlogi v družbi.

OPREDELITEV DRUŠTEV IN NJIHOVA UMEMSTITEV V SOCIALNI KONTEKST

V Sloveniji so društva definirana kot organizacije, ki pomenijo prostovoljno, neprofitno obliko združevanja ljudi in so pravne osebe zasebnega prava. Po zakonu lahko pridobijo status delovanja v javnem interesu, ki jim ga na podlagi posebej določenih meril dodeljujejo ministrstva, odgovorna za posamezna področja. Društvo lahko ustanovi deset fizičnih oseb, registracija na sodišču pa ni odvisna od soglasja državnih organov. Zakon dovoljuje društvom tudi opravljanje profi-

tne dejavnosti v omejenem obsegu, vendar morajo presežek porabiti za svojo osnovno dejavnost (Črnak Meglič; Vojnovič, 1997).

Sociologi uvrščajo društva v intermediarno področje, ki zajema tako imenovani tretji sektor v družbi, imenovan tudi »civilna družba«, nevladne organizacije ali neprofitni prostovoljni sektor. Za organizacije, ki sestavljajo neprofitni prostovoljni sektor, je značilno, da so nevladne, formalno ustanovljene, neprofitnodistributivne, samostojno vodene in upravljane in da vključujejo določeno količino prostovoljnega dela (Salamon; Anheier, 1992). V skladu s to opredelitvijo lahko med neprofitne prostovoljne organizacije v Sloveniji uvrstimo: društva, fundacije, privatne zavode, družbe z omejeno odgovornostjo, zadrage in cerkvene organizacije. Analize neprofitnega prostovoljnega sektorja v Sloveniji so pokazale, da pomenijo društva 96 odstotkov vseh organizacij v okviru tega sektorja (konec leta 1997 jih je bilo 14.747), drugih neprofitnih organizacij je za zdaj le približno 4 odstotke (336 verskih organizacij, 30 fundacij, 110 zadrug in 154 zasebnih zavodov ter neidentificirano število družb z omejeno odgovornostjo) – Črnak Meglič; Vojnovič, 1997).

Adam je pojem intermediarnega področja oziroma neprofitnega prostovoljnega področja razširil na vse mehanizme in mreže, ki opravljajo funkcijo intersistemske koordinacije med različnimi funkcionalnimi pod sistemi (Adam, 1998). Referenčni okvir, ki usmerja in strukturira dejavnost akterjev na intermediarnem področju, pomeni naslednjih pet »simboličnih medijev«:

– interes (temu pripadajo strokovna združenja, športna, planinska, lovska itd. društva);

- vpliv (društva za zaščito okolja, skupine pritiskov, različni debatni klubi, dejavnosti, povezane s človekovimi pravicami ...);
- solidarnost (razna humanitarna društva in dejavnosti, skupine za samopomoč ...);
- vrednote (religiozne in duhovne skupine, kulturna društva, društva etničnih manjšin ...);
- skupnost, občestvo (različne državljanske iniciative na lokalni ravni).

Adam opozarja, da ima ta klasifikacija »simboličnih medijev« le preliminarno in hevristično vrednost. Dejavnosti določenih združenj ali društev se lahko razširijo na več medijev. Tako lahko na primer strokovna društva sočasno delujejo tudi kot skupine pritiska. Položaji in območja posameznih društev (ali celotnega intermediarnega področja) se razlikujejo glede na to, ali so inkorporirane predvsem v pluralistično-liberalnem, etatističnem, klientelističnem ali korporativističnem socialnem okviru. Tako je na primer v pluralistično-liberalnem socialnem okviru ZDA položaj društev pogojen

s tržnim modelom, v Franciji je močan vpliv države, v klientelističnem socialnem okviru Italije društva delujejo na osnovi vertikalnih odnosov med patronom in

klientom. V korporativističnem socialnem okviru držav, kot so Avstrija, Švedska in Nizozemska, imajo neprofitne prostovoljne organizacije legitimno pravico, da v dialogu z državo vplivajo na določene politične odločitve.

Po mnenju številnih avtorjev so neprofitne prostovoljne organizacije s svojimi neformalnimi socialnimi mrežami pomemben instrument demokratizacije in pluralizacije odnosov, širitve individualnih možnosti in svobodne izbire posameznikov ter povečanja aktivne participacije v sodobnih druž-

bah (Črnak Meglič; Vojnovič, 1997). Zanimanje za neprofitni prostovoljni sektor je v mnogih razvitih zahodnoevropskih državah oživel sredi sedemdesetih let, ko so začeli iskati poti iz krize socialne države. Med razcvetom socialne države je imel neprofitni prostovoljni sektor marginalni položaj. Obravnavali so ga kot oviro delovanja državnih socialnih servisov. V socialističnih državah je bilo zavračanje tega sektorja še močnejše, saj je država prevzela skoraj vse funkcije. Toda kriza socialne države in njenih institucij je povzročila ponovno upoštevanje in uveljavljanje neprofitnih prostovoljnih organizacij. V razmerah, ko se je pojavila ekonomska recesija in z njo povezana kriza socialne države, se je odgovornost države pri zagotavljanju kolektivnih dobrin začela manjšati, hkrati pa je naraščal pomen drugih sektorjev v družbi. Pri preoblikovanju sistema socialne blaginje je bila poudarjena vloga posameznika, ki naj bi postal odgovornejši za svoj razvoj in razvoj družbe. To pa pomeni, da bi se povečala možnost vpliva vsakega državljana na lasten položaj. Socialna blaginja v tem okviru vključuje socialno varnost, zdravje, blaginjo in kakovost življenja ljudi in socialno integracijo, kar se dosega s preskrbo dobrin in storitev kot kompleksnih interakcij in mešanih kombinacij štirih različnih sektorjev v družbi: države, trga, civilne družbe ter lokalne skupnosti in družine (Črnak Meglič; Vojnovič, 1997).

Spremembe sistema socialne blaginje so temeljile na konceptu pluralizma oziroma pluralnega sistema blaginje (Evers, 1995). V tem konceptu sta državni sektor in formalna ekonomija nepopolna producenta socialne blaginje, zato imata neformalna produkcija in neprofitni prostovoljni sektor enako pomembno vlogo. V pluralnem sistemu blaginje ima neprofitni prostovoljni sektor enakovredno vlogo, kot jo imata javni in profi-

*Društva so
močno zaživela
sredi 70. let.*

tni sektor. Vsi trije sektorji se med seboj dopolnjujejo.

Pestoff (1991) je koncept pluralizma blaginje skušal pojasniti s tako imenovanim blaginjskim trikotnikom. Posamezne sektorje (država – trg – skupnost) je postavil v trikotnik, v katerem profitni sektor zajema prostor trga, javni sektor pokriva prostor države, neformalni sektor pa prostor skupnosti. Zaradi mešane narave je Pestoff neprofitni prostovoljni sektor postavil na sredo trikotnika.

Koncept pluralnega sistema blaginje je Evers s sodelavci razširil s konceptom »sistema mešane blaginje«, s poudarkom na odnosih in medsebojnih vplivih različnih sektorjev ter mešanjem različnih načel delovanja (Evers; Wintersberger, 1990).

JAVNI SEKTOR
(država)

NEPROFITNI
PROSTOVOLJNI SEKTOR
(civilna družba)

PROFITNI SEKTOR NEFORMALNI SEKTOR
(trg) (lokalne skupnosti, družina)

Neprofitni prostovoljni sektor je najbolj pester, hkrati pa tudi najbolj integrativni in inovativni sektor. Pomeni intermediarno strukturo civilne družbe, ki vključuje različne vrste neprofitnih organizacij, kot so različna društva, skupine za samopomoč, skupine pritiska in zagovorništva, cerkvene dobrodelne organizacije, dobrodelne ustanove, fundacije idr. Neprofitne organizacije se

lahko pojavljajo na različnih točkah trikotnika. Njihova umestitev je odvisna od tega, ali so bolj usmerjene na trg, ali so bližje javnim servisom ali pa delujejo bolj v neformalnih oblikah.

VLOGA SOCIALNEGA KAPITALA

Raziskovalni interes v sociologiji se v zadnjih letih osredotoča na pojav intermediarnih struktur civilne družbe in socialnega kapitala (Adam, 1998). Pojem socialnega kapitala je novejša skovanka, ki označuje zmožnost kooperativnega vedenja. Meri se z gostoto civilnih pobud, samoiniciativnosti in samoorganizacije državljanov, ki temeljijo na solidarnosti, zaupanju in altruizmu.

Vir intermediarnih združenj je v »spontanem 'ruženju«, ki se vsaj na začetku kaže v recipročnosti, samoorganiziranju in medsebojni izmenjavi. To pa so sestavine socialnega kapitala, ki lahko ustvari temelje za zaupanje in sodelovanje kot bistvenih pogojev za implementacijo intermediarne strukture. Med socialnim kapitalom in intermediarnim področjem torej obstaja pozitivna zveza. Socialni kapital naj bi bil temeljni pogoj ustanavljanja takšnih struktur, ki posledično krepijo tudi socialni kapital. Socialni kapital namreč omogoča in spodbuja udeležbo v kolektivni akciji, in sicer s ciljem, da se oblikujejo in ohranijo zveze ter mreže na intermediarnem področju.

Po Putnamovi opredelitvi se socialni kapital nanaša na poteze socialne organizacije, kot so zaupanje, sodelovanje, norme in mreže, ki lahko s koordiniranimi akcijami izboljšajo učinkovitost celotne družbe (Putnam, 1993). Iz te definicije izhaja, da socialni kapital ni pomemben le za nastanek civilnih združenj, ampak je pomemben tudi za učinkovito funkcioniranje »klasičnih« državnih institucij. Če so te institucije demokratične in odzivne, spodbujajo in podpirajo oblikovanje socialnega kapitala, ta pa nasprotno izboljša njihovo delo. Brez tega kapitala sodobne družbe ne morejo v celoti razviti svo-

jih potencialov, ki jih sodobno imenujemo tudi »kompetitivne prednosti«. Slovenski sociolog Adam v tej zvezi opozarja na aktualnost Durkheimove trditve, da lahko razvoj v smeri anomalije in dezintegracije učinkovito preprečimo z ustvarjanjem vezi med državljanji in državo (Adam, 1998). V nekaterih zahodnoevropskih državah se je ta ideja v sodobni in preoblikovani različici uresničila v demokratičnem korporativizmu oziroma socialnem partnerstvu ali neo-korporativizmu.

Putnam poudarja, da je socialni kapital za gospodarsko rast države celo pomembnejši kot fizični ali človeški kapital. To trditev je utemeljil z merjenjem prisotnosti socialnega kapitala v severni in južni Italiji. V gospodarsko razvitejšem severnem delu Italije je izmeril večjo gostoto civilnih asociacij kot v manj razvitem, južnem delu države. Putnam ugotavlja, da je tudi v najnaprednejših

*Društva krepijo
socialni kapital
družbe.*

industrijsko razvitih državah opazno pomanjkanje socialnega kapitala (Putnam, 1998). Svoje trditve je podkrepil z rezultati anket, ki so jih v petdesetih in šestdesetih ter v devetdesetih letih opravili v ZDA. V prvih anketah je kar 75 odstotkov Američanov zapalo vladi in njenim odločitvam, v devetdesetih letih vladi zaupa le še 20 odstotkov ljudi. Toda po Putnamovem mnenju se mnogi državljani niso odtujili le od politike, temveč tudi od drugih, s politiko nepovezanih področij družbenega življenja. Organizacije civilne družbe so z leti izgubile kar 60 odstotkov aktivnih članov in prostovoljcev. Meni, da je še bolj zaskrbljivo dejstvo, da kar dve tretjini Američanov trdita, da ljudem ne zapajo. V prejšnji generaciji je bilo takih le ena tretjina.

Putnam je prepričan, da lahko socialni kapital (oziroma »družbena korist«), ki temelji na medsebojni povezanosti (sožitju), zaupa-

nju in nesebični pomoči med ljudmi, v vseh družbah spodbuja gospodarsko in družbeno življenje, hkrati pa ustvarja takšno ozračje, v katerem se je z družbenimi, političnimi in gospodarskimi problemi lažje spopadati in jih tudi lažje reševati.

Pojem socialnega kapitala (družbene koristi) je Putnam slikovito opisal s primerom imigrantov, ki so se s podeželja nedavno preselili v predmestje San Joseja na Kostariki (v Srednji Ameriki), torej v v območje, kjer prevladujeta socialni nered in kriminal (Putnam, 1998). Novi priseljenci so v eni takšnih sosesk ustanovili svoje društvo in se dogovorili, da bodo živeli v skladu z »zakonom o pozdravu«. Ta zakon določa, da morajo vsi, ki živijo v tem predelu, zjutraj vstati pet minut prej, zato da bodo imeli čas pozdraviti sosede.

To neuradno pravilo je med ljudmi spletlo prijateljske vezi in vzajemno solidarnost. Kmalu potem so v društvu sprejeli sporazum o skupnem boju proti kriminalu. Soseka zdaj slovi kot varna in prijetna, čeprav prebivalci niso nič bolj premožni, kot so bili prej. Ključ do uspeha je bila prostovoljna odločitev stanovalcev soseske, da bodo namenili nekaj časa družbeni koristi oziroma socialnemu kapitalu.

Tudi rezultati projekta Profil volonterskega sektorja v državah Centralne in Vzhodne Evrope so pokazali na pomanjkanje socialnega kapitala v postsocialističnih družbah (Ružica; Svetlik, 1995). Društva, skupine in združenja so nepovezani, njihova koordinacija z državo je skromna ali pa je sploh ni, šibka stran je tudi notranja organizacija in nespretnost pri pridobivanju finančnih sredstev. Raziskovalec Sztompka (1995) ugotavlja, da v postsocialističnih državah prevladuje »kultura nezaupanja«. Na vnaprejšnji dvom o dobrih namenih vseh in vsakogar v Sloveniji opozarja tudi D. Keber, ki meni, da je stopnja nezaupanja pri nas že tolikšna, da

postaja poglobitni zaviralni dejavnik pri razvoju (Keber, 1998). Razlog za večanje razlik med nami in razvitimi, po Kebrovem mnenju, ni le v pomanjkanju znanja in kapitala, temveč tudi v tem, da je ta čas v slovenski družbi osnovno motivacijsko gibalno individualna sebičnost, izrazito pa nam primanjkuje socialnega kapitala. To pa pomeni, da lahko v določeni družbi, kljub zakonitostim tržnega gospodarstva, delujejo med posamezniki in organiziranimi skupinami zaupanje, lojalnost in solidarnost.

ZGODOVINA DRUŠTEV IN DRUGEGA INTERESNEGA ZDRUŽEVANJA LJUDI NA SLOVENSKEM

Če se ozremo v preteklost, lahko ugotovimo, da za našo družbo ni bilo vedno značilno pomanjkanje socialnega kapitala. Slovenska družba ima namreč dolgoletno tradicijo interesnega združevanja in samoorganiziranja ljudi (Kolarič; Meglič Črnak; Svetlik, 1995). Prve zasnove takšnega združevanja zasledimo že v staroslovanskih plemenskih skupnostih, ki so v 6. stoletju zasedla slovensko ozemlje. Plemena, ki so opravljala vse družbene, politične in gospodarske funkcije, so se v 7. in 8. stoletju združila v neodvisno plemensko zvezo, tako imenovano Samovo državo. To je bila do leta 1991 edina slovenska država.

Pod vplivom krščanstva so se plemena v 8. stoletju preoblikovala v kmečke vaške skupnosti, ki so vzdrževale visoko raven samozadostnosti in družbene solidarnosti. Vaške skupnosti so do začetka 20. stoletja ohranile svojo večnamensko naravo. V zgodovinskem razvoju je država prevzela politično funkcijo, cerkev versko funkcijo, vse druge funkcije (socialne, kulturne in ekonomske) pa so ostale v pristojnosti vaških skupnosti.

Buržuazna revolucija leta 1848 je tako kot

Analize zgodovinskih virov kažejo, da so neprofitne prostovoljne organizacije, kot jih razumemo danes, predvsem meščanskega izvora (Črnak Meglič; Vojnovič, 1997). Prve formalno organizirane oblike interesnega združevanja in medsebojne pomoči so nastajale v srednjeveških mestih v 13. in 14. stoletju. To so bile različne obrtniške bratovščine oziroma cehi, verske dobrodelne organizacije v župnijah, cerkvene in posvetne fundacije, mestne obrambne organizacije itd.

drugje po Evropi tudi na Slovenskem pomembno vplivala na interesno združevanje in samoorganiziranje. Ljudem je bilo z ustavno pravico omogočeno svobodno združevanje in ustanavljanje društev ter drugih oblik interesnega združevanja. Slovenija je bila v tem obdobju sestavni del avstro-ogrske monarhije. Leta 1852 je bil v monarhiji sprejet pravni predpis, imenovan Cesarski patent ali tudi Društveni patent. Temu je leta 1867 sledil Zakon o pravici do združevanja v društvih in političnih društvih. Že dve leti po sprejemu tega zakona je na Slovenskem delovalo 58 društev, največkrat so bile to čitalnice (Zgodovina Slovencev, 1979). Številna kasnejša društva (čitalniški klubi, muzejsko društvo, dramsko društvo, slovensko znanstveno društvo, športna društva, lovsko društvo, planinsko društvo itd.) so se razvila ravno iz čitalnic, ki so bila središče kulturnega in družabnega življenja slovenskega srednjega ter višjega sloja.

Hkrati z razvojem naštetih društev se je začelo tudi ustanavljanje prvih slovenskih strokovnih in poklicnih združenj, ki so pomembno vplivala na razvoj slovenskega laičnega izobraženstva in slovenske znanosti ter na ustanovitev mnogih nacionalnih, kulturnih in znanstvenih ustanov.

Posebno vlogo pri razvoju različnih društev in drugih prostovoljnih organizacij je imela na Slovenskem katoliška cerkev. Že od 8.

Svobodno ustanavljanje društev v Sloveniji je bilo mogoče šele po letu 1848.

Politične stranke so preko društev širile svoj vpliv.

stoletja, ko so Slovenci sprejeli krščanstvo, je imela cerkev pomembno vlogo v družbenem in političnem življenju. Cerkev je bila prva javna institucija, ki je razvijala dobrodelno dejavnost, svoje delovanje pa je širila tudi na izobraževalno, kulturno in zdravstveno področje. Ker sta bili avstro-ogrska država in tudi stara jugoslovanska država predvsem policijski represivni državi, sta prepuščali socialno vlogo katoliški cerkvi. Cerkev je ustanavljala številne dobrodelne društvene organizacije. Dejavnost teh organizacij je vključevala skrb za reveže, varstvo revnejše mladine in sirot, delo v hiralnicah in zavetiščih itd.

Zaradi širjenja industrije in liberalnega kapitalizma se je konec 19. stoletja začelo na Slovenskem razvijati zadružništvo. Posledice uvajanja liberalnega kapitalizma in hitre in-

dustrijske revolucije so najbolj občutili kmetje in delavci. Svoj težavni socialni položaj so skušali reševati s samoorganiziranjem v zadruge kot oblike prostovoljnih organizacij. Zadruge so opravljale različne dejavnosti. Najpogostejše so bile kreditne in hranilne, nabavno-prodajne, stanovanjske, kmetijske, in proizvodne zadruge. Zadružništvo je kmalu postalo množično družbeno gibanje, saj je bilo leta 1918 v Sloveniji registriranih 739 različnih zadrug, leta 1937 pa že 1.677 (Spominski zbornik Slovenije, 1939).

Na razvoj neprofitnega prostovoljnega sektorja na Slovenskem so vplivale tudi politične stranke. Katoliške, liberalne in socialdemokratske politične stranke so konec 19. stoletja ustanavljale številna društva na različnih področjih socialnega življenja. Z društvi so stranke širile svoj vpliv na idejno, kulturno, izobraževalno, športno, socialno in politično delovanje ljudi.

V okviru delavskega gibanja so nastajala delavska podporna društva, ki so razvijala različne oblike individualne in kolektivne samopomoči, kot so bile prostovoljne bolniške in pokojninske blagajne. Prvo delavsko podporno društvo je bilo ustanovljeno leta 1830. Delavci so podporna društva ustanavljali v okviru tovarn ali po poklicnih panogah. Leta 1897 so ustanovili prvo delavsko izobraževalno društvo. Delavci so se v izobraževalna društva vključevali glede na svojo stroko. Ker so bila delavska društva osnovana na dveh različnih konceptih, je med njimi kmalu prišlo do razkola (Kolarič; Meglič Črnak; Svetlik, 1995). Društva pod vplivom cerkve so uporabila Schulze-Delitschev koncept samoorganizacije in samopomoči. Za svoje člane so organizirala številne dejavnosti, na primer pomoč ob nesrečah, bolezni ali brezposelnosti. Ta društva so za svoje člane organizirala tudi kulturne dejavnosti, družbene prireditve in izobraževanje. Druga vrsta delavskih društev se je zgledovalo po Lassalovem konceptu, ki je temeljil na političnih zahtevah po zaščiti delavcev. Sčasoma so se posamezna strokovna delavska društva začela združevati v sindikalne organizacije, s tem pa se je delavska društvena dejavnost postopoma zmanjševala.

Glede na našete oblike prostovoljnega združevanja Slovencev do 2. svetovne vojne ni nič presenetljivo, da je bilo leta 1922 na Slovenskem 3.317 registriranih društev in leta 1932 že 8.211 (Spominski zbornik Slovenije, 1939).

Druga svetovna vojna je ustavila intenzivno društveno življenje, z začetkom socializma pa so bila postavljena nova pravila o organizaciji in delovanju društev. Število društev se je v primerjavi s številom v obdobju med obema vojnama zmanjšalo. Večina društev je bila vključena v javni sektor, njihovo delovanje pa je bilo pod strogim političnim nadzorom. Lokalna društva so bila povezana v zveze (ta-

ko imenovane krovne organizacije), ki so v bistvu izvajale državno kontrolo nad delovanjem društev. Delež ustanavljanja društev je narastel konec štiridesetih in v začetku petdesetih let. Porast je bil predvsem posledica obnove registracij društev, ki so obstajala že pred drugo svetovno vojno. Takšna društva so bila na primer gasilska društva, ki so bila ustanovljena že konec 19. stoletja. V 50. letih so se gasilskim društvom pridružila še lovska in ribiška društva ter večnamenske kulturne organizacije. V tem obdobju so nastajale tudi prve enonamenske športne organizacije, tj. športni klubi. Število novo registriranih društev je nekoliko upadlo v 60. letih. V tem času so nastajala predvsem strokovna in tehnična društva. Leta 1965 je delovalo 6.919 in leta 1975 6.761 društev (Črnak Meglič; Vojnovič, 1997).

Živahnije obdobje društvenega življenja je povezano s sprejemom Zakona o društvih leta 1974, ki je pomenil več možnosti za ustanavljanje društev na pobudo državljanov, torej po načelu »od spodaj navzgor«. V skladu z zakonom je za ustanovitev društva zadostoval sklep o ustanovitvi društva, ki je bil sprejet na ustanovnem srečanju, statut društva ter overjeni podpisi vsaj desetih ustanoviteljev. Društva so postala avtonomnejša, toda stiki z državo so ostali še naprej omejeni. Država namreč društev ni enakovredno vključevala v produkcijo kolektivnih dobrin in storitev, pa tudi ne v procese uveljavljanja interesov. Zaradi tega so nova društva delovala bolj na obrobju, predvsem zaradi zadovoljevanje interesov in potreb svojih članov. Ker država ni finančno podpirala novih društev, so bila tudi profesionalno in člansko šibka. Po sprejemu Zakona o društvih so bila med novimi društvi registrirana predvsem športna, kulturna, lovska, ribiška, turistična in tehniška društva. V tem

V obdobju med vojnama so bila društva pod močnim političnim nadzorom.

obdobju pa so se začele razvijati tudi prve skupine za samopomoč. Ljudje s podobnimi problemi so se začeli samoorganizirati, ker javni sektor ni zadovoljivo reševal njihovih problemov.

V 80. letih so se v Sloveniji razvila številna nova družbena gibanja, na primer mirovniška, ekološka, feministična, antipsihiatrična gibanja, gibanja za človekove pravice, za socializacijo istospolno usmerjenih idr. (Črnak Meglič; Vojnovič, 1997). Ta gibanja so začela oblikovati alternativno mrežo produkcije dobrin in storitev. Konec 80. let je bilo avtonomno delovanje novih družbenih gibanj omejeno. Glavni protagonisti novih družbenih gibanj so se prenehali zavzemati za civilne iniciative, ker so se med politično transformacijo slovenske družbe vključili v različne politične stranke, pozneje pa so mnogi med njimi postali del državnega uradništva. V okviru civilne družbe so se le manjši ostanki novih družbenih gibanj organizirali v društvih in tudi drugih organizacijskih oblikah. Njihova dejavnost je še danes osredotočena predvsem na pomoč posebnim

Delež novo registriranih društev je bil nižji v osemdesetih letih, če primerjamo stanje z drugo polovico sedemdesetih let, toda še vedno višji kot v 50. in 60. letih. Število novo registriranih društev je ponovno narastlo v 90. letih. Analize kažejo, da je v Sloveniji največ društev registriranih na področju športa in rekreacije (30,8 odstotka), tem po številčnosti sledijo društva s področja socialnega in zdravstvenega varstva (16 odstotkov), na tretjem mestu so kulturna in umetniška društva (11,7 odstotka), na četrtem gasilska društva, ki jih je kar 11,4 odstotka, na petem številna društva za zaščito okolja in živali (8,8 odstotka), na šestem pa poklicna in strokovna društva (Kolarič, 1994).

ciljnim skupinam prebivalcev (pretepe ne ženske, trpinčeni otroci, begunci, brezposelni, ljudje v duševni stiski itd.). Zaradi omejenega dostopa do javnih sredstev so nova društva zelo marginalizirana.

Slovenija se od drugih postsocialističnih držav razlikuje po dinamiki rasti števila društev, saj je bila ta dinamika v drugi polovici 70. let skoraj tako intenzivna kot na začetku 90. let. To je bila posledica sprejema zakona leta 1974, ki je precej liberaliziral ustanavljanje društev. Druge socialistične države (Madžarska, Poljska) so podobne zakone sprejele šele v poznih 80. letih. Konec leta 1996 je bilo v Sloveniji registriranih 13.902 društev, konec leta 1997 pa 14.747, od tega jih je približno 10 odstotkov registriranih na državni ravni, druga pa so registrirana na lokalni. Toda vsa registrirana društva v resnici niso aktivna, po oceni je med njimi takšnih skoraj tretjina (Črnak Meglič; Vojnovič, 1997). Ker skoraj polovica društev deluje predvsem zaradi interesa članov, in ne za javno korist, ostaja le manjše število društev, ki utegne biti potencial za alternativno produkcijo kolektivnih dobrin in storitev. To pa pomeni, da je neprofitni prostovoljni sektor v Sloveniji razmeroma slabo razvit.

TEMELJNE POTEZE DRUŠTEV

Značilnosti društev in prostovoljnih organizacij v Sloveniji so raziskovalci identificirali glede na: način ustanavljanja, njihovo namenskost oziroma »koristnike«, financiranje, stopnjo avtonomije in glede na legalne okvire njihovega delovanja (Kolarič; Meglič Črnak; Svetlik, 1995).

Način ustanavljanja

Temeljna razlika med društvi v zadnjih petdesetih letih se kaže v načinu njihovega ustanavljanja. Po drugi svetovni vojni so društva nastajala po načelu »od zgoraj navzdol«, torej na pobudo oziroma direktivo državne oziroma lokalne partije. To so bile kvazi državne entitete, ki so jih vodile, nadzorovale

in financirale državne in partijske strukture. Na pobudo državljanov oziroma po načelu »od spodaj navzgor« so društva nastajala po sprejemu Zakona o društvih, leta 1974. Društva so se ustanavljala na ravni lokalnih skupnosti, toda hkrati so si prizadevala oblikovati krovna telesa na nacionalni ravni, kajti z njihovo pomočjo so lahko komunicirala z državo glede finančne podpore za svojo dejavnost in lobirala za določene sistemske odločitve, ki so bile pomembne za njihovo delo.

Namenskost

Druga značilnost društev je razmerje med njihovimi člani in tistimi, ki jim ponujajo storitve. Nekatera društva ne delujejo le za korist svojih članov, ampak tudi za korist drugih oziroma za splošno družbeno korist. Primer društva, ki deluje le za korist svojih članov, je športni klub ali strokovno društvo. Za širšo korist pa deluje na primer društvo za pomoč mentalno prizadetim otrokom ali društvo paraplegikov. Tudi gasilska društva (ustanovljena pred 129 leti), ki so slovenska posebnost, služijo celotni družbi. Ustanovljena so na ravni posameznih vasi, povezujejo se v občinskih zvezah, te pa so združene v zvezi gasilskih društev na državni ravni. Njihovo »poslanstvo« v določenem lokalnem okolju presega funkcijo zagotavljanja požarne varnosti. S svojo odlično organizacijo, izdelanimi metodami rekrutiranja novih članov, zlasti mladih, in z načini zbiranja finančnih sredstev so pogosto »motor« socialnega, kulturnega in športnega življenja v posameznih krajih. Imetje gasilskih društev, ki je zbrano s prostovoljnim delom in donacijami posameznikov, daleč presega imetje katerekoli druge prostovoljne organizacije v Sloveniji. Vse gasilsko imetje, pa tudi prostovoljna dejavnost gasilcev, je namenjeno javni koristi, in ne koristi članov.

Organiziranost

Tretja značilnost slovenskih društev je njihova dvojna struktura. Organizirana so na lokalni ravni (na ravni vasi, lokalne skupnosti ali mesta), združujejo pa se na regionalni ali državni ravni. Krovna društva običajno zaposlujejo vsaj enega profesionalca. Njihova naloga je predstavitev problemov vladnim organom in opravljanje določenih storitev lokalnim društvom, t.j. informiranje, izobraževanje in financiranje. Tudi lokalna društva lahko zaposlujejo strokovnjake, ki vodijo in upravljajo društvo, dejavnost društva pa izvajajo samo prostovoljci. Leta 1990 je delež zaposlenih v društvih, glede na vse zaposlene, znašal 0,3 odstotka (Vojnovič; Črnak Meglič; Čopič; Poropat, 1996), kar je bistveno manj kot v razvitejših državah, kjer ta delež v povprečju znaša 3,4 odstotka (Salamon; Anheier, 1994). Pri nas je namreč bistveno manjši delež društev, katerih storitve so namenjene širši javnosti, in ne samo članom.

V razvitih državah je delež zaposlenih v društvih 3,4 odstotka.

Financiranje

Skupna značilnost društev in drugih neprofitnih prostovoljnih organizacij je pluralnost njihovih finančnih virov. Analize kažejo, da so glavni viri društev sestavljeni iz lastne dejavnosti (39 odstotkov), sredstev države oziroma iz republiških in občinskih proračunov (17 odstotkov), donacij podjetij, loterije idr. (10 odstotkov), članarine (7 odstotkov), presežkov preteklega leta (9 odstotkov) in drugih virov, kot so obresti, prodaje stalnega premoženja, najemnine, subvencije (16 odstotkov) (Vojnovič; Črnak Meglič; Čopič; Poropat, 1996).

Slovenija se uvršča med tiste države, pri katerih pri financiranju društev prevladuje

Odnos države do društev in drugih prostovoljnih organizacij se kaže tudi v deležih, ki jih tem organizacijam v svojih proračunskih postavkah za financiranje družbenih dejavnosti namenijo ministrstva in občine. Podatki kažejo, da ministrstva, odgovorna za socialno varstvo, kulturo, izobraževanje in šport ter zdravstvo namenijo iz državnega proračuna za delovanje društev in drugih prostovoljnih organizacij le 0,4 odstotka sredstev (največ na področju kulture, in sicer 0,95 odstotka, najmanj pa na področju šolstva, le 0,02 odstotka). Nekoliko večji je delež občinskih proračunov, ki v povprečju znaša 3,3 odstotka (Vojnovič; Črnak Meglič; Čopič; Poropat, 1996). Pri tem je največji delež namenjen športnim organizacijam.

model dominacije lastnih virov. Slika ni enotna in se razlikuje po posameznih področjih dejavnosti. Tako so na primer društva v kulturi financirana predvsem iz sredstev države (39,5 odstotka), športna društva pa dobijo iz državnega proračuna le 19 odstotkov svojih prihodkov.

Čeprav Zakon o zavodih (1990) določa, da lahko programe družbenih dejavnosti, poleg javnih institucij, izvajajo tudi neprofitne prostovoljne organizacije, država še naprej finančno podpira predvsem široko mrežo javnih institucij, ki so v monopolnem položaju. Subvencionira samo tiste dodatne programe, ki se ukvarjajo z novimi družbenimi problemi kot so zloraba drog, nasilje nad ženskami in otroki, zaščita okolja, begunci, človekove pravice itd. S temi problemi se javne institucije ne ukvarjajo ali pa se z njimi ukvarjajo premalo. Državna podpora za te programe, ki se vsako leto spreminja, je zelo majhna, saj predstavlja le 1–4 odstotkov celotnega zneska za programe družbenih dejavnosti (Kolarič; Meglič Črnak; Svetlik, 1995).

STOPNJA AVTONOMIJE

Stopnjo avtonomije društev in drugih prostovoljnih organizacij v razmerju do države lahko ugotovljamo na osnovi odvisnosti ali neodvisnosti društev od države glede finan-

ciranja in nadzora ter na osnovi bližine ali oddaljenosti med vlado in društvi glede komunikacije in stikov med obema (Kuhnle; Selle, 1992).

To pa pomeni, da bi vlada društvom omogočila opravljanje javnih storitev v okviru določenih delov nacionalnih programov, ki jih javne institucije ne izvajajo ali pa jih ne izvajajo zadovoljivo. S tem bi se lahko neprofitni prostovoljni sektor okrepil v organizacijskem in profesionalnem smislu. Zaradi konkurence neprofitnega prostovoljnega sektorja pa bi se lahko izboljšala tudi kakovost storitev javnega sektorja.

Slovenski sociologi so ugotovili, da je za razmerje med slovensko vlado in društvi ter drugimi prostovoljnimi organizacijami značilna visoka stopnja vladnega nadzora, srednja stopnja državnega financiranja društev in nizka stopnja komunikacije in stikov med državo/vlado in društvi (Kolarič; Meglič Črnak; Svetlik, 1995). Po njihovem mnenju naj bi odnosi med državo in društvi v prihodnje temeljili na nizki stopnji državnega nadzora, srednji stopnji državnega financiranja in visoki stopnji komunikacije ter stikov med vlado in društvi.

Legalni okviri delovanja društev

Zakon o društvih iz leta 1974 je določal, da je pogoj za ustanovitev društva vsaj deset posameznikov, statut in registracija na sodišču. Toda ta društveni zakon se je nanašal le na društva, ki so bila namenjena le lastnim članom, ne pa širši javnosti. V letu 1995 je slovenski parlament obravnaval nov zakon o društvih, ki društvom omogoča dejavnost, namenjeno širši javnosti, kar pa pomeni, da lahko društva opravljajo tudi storitve javnega pomena na področju izobraževanja, znanosti, kulture, socialnega in zdravstvenega varstva, varstva okolja itd. Društvo lahko po novem

takšen status doseže z ratifikacijo (odobritvijo) pristojnega ministrstva. S tem pa je zagotovljena legalna osnova, ki priznava društva kot morebitne ponudnike javnih storitev (Kolarič; Meglič Črnak; Svetlik, 1995).

Pomemben instrument države za spodbujanje razvoja društev in drugih prostovoljnih organizacij je lahko davčna politika. Če so društva in druge prostovoljne organizacije upravičene do davčnih olajšav, imajo ugodnejši položaj in nižje stroške pri svojem delovanju. Stimulativna davčna politika pa lahko poleg tega spodbuja posameznike in podjetja, da del svojega prihodka namenijo društvom in drugim podobnim organizacijam, s tem da jim država priznava olajšave pri plačilu davkov. Toda te olajšave so v Sloveniji majhne, po letu 1993 pa so se celo znižale z 10 na 3 odstotke. Tako so na primer posamezniki upravičeni do davčne olajšave v višini 3 odstotkov od davčne osnove, vendar se lahko ta olajšava izrabi za enajst različnih namenov in le ena od njih je donatorstvo.

V sedanjem davčnem sistemu so društva in druge prostovoljne organizacije oproščene davka na prihodek od svoje osnovne dejavnosti, ki mora biti neprofitne narave. Davka so opravičene tudi, če svoje storitve prodajajo med seboj (na področju humanitarnih, zdravstvenih, izobraževalnih in socialnih storitev ali storitev, ki so povezane s posredovanjem zaposlitve). Če pa ustvarjajo dobiček s poslovno dejavnostjo, morajo plačati enake davke kot profitne organizacije (t. p. 25 odstotkov od dobička), tudi če dobiček vlagajo v izvajanje svoje osnovne dejavnosti.

Slovenska država s svojo davčno politiko ne spodbuja zadovoljivo razvoja društev in drugih prostovoljnih organizacij. Davčne olajšave so zlasti majhne za donatorje, posameznike in podjetja. Ker donacije niso finančno stimulirane, so predvsem izraz dobre volje donatorjev.

PERSPEKTIVE DRUŠTEV IN DRUGIH PROSTOVOLJNIH ZDRUŽENJ

Zgodovinski pregled nastajanja društev pokaže, da ima slovenska družba dolgoletno tradicijo samoorganiziranja in interesnega združevanja ljudi. V obdobju socializma je nadaljevanje tradicije skoraj zamrlo. Društva in druga prostovoljna združenja so bila potisnjena na obrobje družbenega dogajanja. Posledice diskontinuitete v razvoju neprofitnega prostovoljnega sektorja, ki ga večinoma sestavljajo društva, se še danes kažejo v marginalnem položaju, ki ga ima ta sektor pri preskrbi s kolektivnimi dobrinami in storitvami, v njegovi fragmentiranosti in nepovezanosti, različno urejenih odnosih z državo in premajhnem potencialu prostovoljcev (Črnak Meglič; Vojnovič, 1997). Zaradi pomanjkanja socialnega kapitala, tj. pomanjkanja medsebojnega sodelovanja in zaupanja, med društvi pogosto prevladuje vzajemno nezanimanje, včasih pa se pojavljajo celo napetost, konflikti in tekmovanje. Opazno je pomanjkanje horizontalnih zvez, mrež in nacionalne koordinacije podobnih društev in organizacij.

Ker so za posamezna, nepovezana društva pogosto značilni partikularni interesi, ostaja neprofitni, prostovoljni sektor razpršen in šibek. Posledice se kažejo v slabo razvitem intermediarnem področju in pomanjkanju socialnega kapitala. V Sloveniji je očitno premalo zavesti, da lahko s spodbujanjem solidarnosti in samopomoči pomembno pripomoremo k socialni povezanosti družbe. Socialni kapital lahko z zaupanjem in sodelovanjem poveča učinkovitost »klasičnih« institucij, saj se z uvajanjem koordinacije znižujejo transakcijski stroški. Tudi socializacija za demokratično politiko, ki zahteva civilne vrline, je uspešnejša, če državljani so-

*Slovenija ima
dolgoletno tradicijo
interesnega
združevanja ljudi.*

delujejo v različnih društvih in zvezah. Močne horizontalne (demokratske) civilne mreže preprečujejo pojav klientelističnih in klanskih vertikalnih skupin, ki uveljavljajo parcialne interese na račun splošnih (nacionalnih) interesov (Adam, 1998). V Sloveniji, kandidatki za članstvo v Evropski uniji, bo treba pospešiti razvoj intermediarnih struktur, ki naj bi pripomogle k »zahtevani različnosti« in s tem večji kompatibilnosti z državami in organi odločanja v Evropski uniji.

LITERATURA

- Adam, F. (1998). The relevance of social capital and intermediary structures for the creation of systemic competitiveness: Some lessons from Southern and Eastern - Central Europe. *Družboslovne razprave*, 26, 48–58.
- Črnak Meglič, A., Vojnovič, M. (1997). Vloga in pomen neprofitno-volonterskega sektorja v Sloveniji. *Družboslovne razprave*, 24/25, 153–178.
- Elsdon, K. (1998). Prostovoljne organizacije in izobraževanje odraslih. *Andragoška spoznanja*, 1-2, 24–29.
- Evers, A. Wintersberger, H. (1990). Shifts in the Welfare Mix - Their Impact on Work, Social Services and Welfare Policies. Dunaj: European Center for Social Welfare, Training and Research.
- Evers, A., Svetlik, I. (eds.) (1993). *Balancing Pluralism: New Welfare Mixes in Care for the Elderly*. Avebury.
- Evers, A. (1995). Part of the Welfare Mix: The Third Sector as an Intermediate Area, *Voluntas*, Vol. 6., No. 2.
- Findeisen, D. (1996). O skupnostnem izobraževanju in razvoju kraja. *Andragoška spoznanja*, 3, 27–32.
- Govekar, M. (1996). Prosvetna društva in vloga gimnazije v Gorici v letih 1848–1941. *Andragoška spoznanja*, 3, 36–44.
- Keber, D. (1998). Kako do znanja in kam z njim sta ključni vprašanji. Intervju. *Delo, Priloga Znanost (Scientia)*, 6. maj.
- Kolarič, Z. (1994). Vloga neprofitno/volunterskih organizacij v slovenskem sistemu blaginje. Raziskovalno poročilo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Kolarič, Z., Meglič Črnak, A., Svetlik, I. (1995). The Profile of the Voluntary Sector in Eastern Central European Countries – Slovenia. *Družboslovne razprave*, 19/20, 77–94.
- Kuhnle, S. in Selle, P. (1992). *Government and Voluntary Organizations*. Avebury: Aldershot/Brookfield.
- Ličen, N. (1996). Društva nekoč in danes z vidika skupnostnega izobraževanja. *Andragoška spoznanja*, 3, 45–52.
- Pestoff, V. (1991). *Cooperatization of Social Services – An Alternative to Privatization?* 10th Vienna: EGOS Colloquium on Societal Change between Market and Organizations.
- Putnam, R. (1993). *Making Democracy Work*. Princeton: Princeton University Press.
- Putnam, R. (1998). *Družbe osamelih ljudi*. Delo, Sobotna priloga, 21. marca.
- Ružica, M., Svetlik, I. (eds) (1995). *The Profile of the Voluntary Sector in Eastern Central European Countries*. *Družboslovne razprave*, 19/20, 7–13.
- Spominski zbornik Slovenije (1939). Ljubljana: Založba Jubilej.
- Salamon, L. M.; Anheier, H. K. (1994). *The Emerging Sector. The Non-profit Sector Comparative Research*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Sztompka, P. (1995). Vertrauen: die fehlende Resource in der postkommunistischen Gesellschaft. *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, Sonderheft 35.
- Vojnovič, M., Črnak Meglič, A., Čopič, V., Poropat, K. (1996). Vloga, obseg in struktura neprofitno-volonterskega sektorja v Sloveniji. Raziskovalno poročilo. Ljubljana: SINCO, Center za razvoj neprofitno-volonterskega sektorja.
- Zgodovina Slovencev (1979). Ljubljana: Cankarjeva založba.

SO NAŠE CILJNE SKUPINE RES NEDOSEGLJIVE?

*mag. Dušana
Findeisen
Logos – skupina
samostojnih
izobraževalcev*

Priprava strategije odnosov z javnostmi v izobraževalni organizaciji

Stiki z javnimi občili ne morejo biti nekaj ključnega, nekaj, kar se morda zgodi tik pred začetkom izobraževanja. Ti stiki naj bodo tudi del načrtnega delovanja. Naš prispevek ima namen spodbuditi k razmišljanju o pripravi celovitega načrta za sodelovanje izobraževalne organizacije z javnimi občili. Namreč, v času, ko imajo televizija, radio in časniki tako pomembno vlogo v našem življenju, so tiste nevladne organizacije, lokalne skupine ali izobraževalne ustanove, ki z njimi razvijejo prijazno delovno razmerje, v precejšnji prednosti pred drugimi, ki tega ne storijo. Še posebej je to pomembno, kadar skušajo doseči sicer bolj slabo dosegljive ciljne skupine. Takšna skupina so tako tudi manj izobraženi in funkcionalno nepismeni ljudje pa tudi mnoge druge skupine z roba družbenega dogajanja. Njih je treba ne le doseči, marveč tudi spodbuditi, da se v izobraževanje vključijo, poleg tega pa predruščiti pogled širše javnosti v odnosu do njih.

Kako torej navezati stike z javnimi občili? S katerimi javnimi občili in po kakšnem prednostnem vrstnem redu? Kako jih vzdrževati? To so temeljna vprašanja, na katera želimo odgovoriti. Pa tudi, katera javna občila vplivajo in koliko na manj izobražene, še posebej manj izobražene mlade.

MANJ IZOBRAŽENI MLADI IN PISNA SPOROČILA

Preden se odločite, da boste v izobraževalno skupino, ki jo ustvarjate, s pomočjo časopisa skušali pridobiti manj izobražene mlade ljudi, si morate postaviti bistveno vprašanje: namreč, kakšen odnos imajo ti mladi do časopisa. Za katere mlade ljudi gre? To so pogosto tisti, ki so morda končali osnovno šolo ali so iz nje izpadli, pa tudi oni, ki so končali kakšno neustrezno poklicno šolo, vendar jih je ta pustila na »odstavni poti ali pred garažnimi vrati«, kot pravijo Francozi. Mednje se uvrščajo tudi tisti, ki še niso vstopili v svet dela in so povsem prepuščeni sami sebi. Prosti čas preživljajo večinoma na kavču, pred televizorjem, osamljeni, ločeni od drugih ljudi ali obdani zgolj s takšnimi s podobno usodo. Zanje je značilno, da imajo zgolj kratkoročne cilje, da so brez pravega pogleda v prihodnost, brez pravih načrtov za svoje življenje. Ali torej še lahko pričakujemo, da jih bo novica o izobraževanju dosegla s pomočjo časnika? ¹

Če pripravljate izobraževanje za takšne mlade ljudi, morda oglas v časniku ali oglaševanje ni prava pot. Seveda tudi ni dovolj, da

*Manj izobraženi
mladi redko
posegajo po
dnevem časopisu.*

pošljete obvestilo o tem na zavod za zaposlovanje. Zdi se namreč, da imajo pisna sporočila največkrat kaj malo veljave, tudi takrat, ko so preprosta in razobešena na javnem mestu. Če je tako, se najprej vprašajmo, kakšne so bralne navade malo izobraženih mladih. Kaj berejo in kako pogosto ter ob kakšnih priložnostih? Eno vsekakor velja: mladi nimajo radi časopisov. Če že, raje berejo Anteno kot Delo. Bolj se zatekajo k video- in slušnim posnetkom. Razmeroma pogosto hodijo v kino.

Ker mladi radi hodijo v kino, bi bilo morda dobro izdelati prepričljive diapozitive, statične reklame, ki bi jih lokalni kino vrtel pred vsako predstavo. Takšne statične reklame bi bile morda najučinkovitejše, če bi v njih uporabili tehniko sovjetskega filma velikega režiserja Eisensteina. Gre za asociacije vzbujajoč stik fotografij. Podobno Eisenstein v filmu Stavka uporabi podobo delavskih nemirov in sredi tega prizora »spusti« podobo klavnice, nato pa se vrne na prizorišče stavke. Tako tudi vi lahko eno poleg druge postavite fotografije. Stik med njimi bo nosilec sporočila.

UPOŠTEVANJE VREDNOT

Preden se odločimo za fotografije, ki jih postavimo eno poleg druge, je treba ugotoviti, kaj so vrednote mladih ljudi, ki jim namenimo reklamo ali obvestilo. Naj kot primer navedem: če skušamo mlade odvrniti od uživanja mamil, najverjetneje ne bomo uporabili naslednjega reka: »Ne uživajte mamil! Mamila škodijo zdravju!« Zakaj ne? Preprosto zato, ker zdravje v očeh šestnajstletnika ni vrednota. Morda so njegova vrednota moč, lepota ali to, da ga sovrstniki sprejmejo. Če je, denimo, za šestnajstletno dekle vrednota lepota, bomo uporabili sliko cvetoče, izjemno lepe deklice in poleg nje postavili zanemarjeno podobo dekleta, ki

uživa mamila. Če je za šestnajstletnika vrednota moč, bomo ravnali podobno. Poleg fotografije mišičastega mladeniča širokih ramen bomo postavili podobo shujšanega, bežnega mladca. Ali, poleg fotografije mladega, s prijatelji obdanega dečka, bomo postavili podobo sključenega, osamljenega, v kot stisnjenega fanta.

Ko torej načrtujemo sodelovanje z javnimi občili, ki naj bi izobraževanje približalo mladim, manj izobraženim, moramo predvsem ugotoviti, kaj so njihove vrednote. Kaj je tisto, za kar so se pripravljene truditi? Kaj je tisto, kar jim nekaj pomeni? Ali tudi, kaj je za njih najbolj »grozno« ali morda najlepše. V izobraževanju odraslih namreč velja, da smo uspešni le, če zaslutimo vrednote študentov v učni skupini. Še več, nepredvidno in grobo nasprotovati tem vrednotam neizogibno vodi v neuspeh. Tako je treba mlade, manj izobražene najprej dodobra spoznati in z njimi, če je le mogoče, krajši čas deliti življenje. Spoznanja, ki si jih bomo tako pridobili, nam bodo pomagala oblikovati reklame in informativne lističe za doseganje takšnih mladih ljudi.

Raziskave, ki so jih srednješolci v Novem mestu naredili o vrednotah mladih ljudi, so pokazale, da nimajo vsi mladi podobnih vrednot, da se te močno razlikujejo glede na status njihovih staršev. Otroci premožnih so večinoma usmerjeni k vrednotam, ki po opredelitvi francoskih avtorjev niso »človeške«. Želijo si avtomobilov, denarja. Tisti, katerih starši so manj premožni, si želijo biti obdani s prijatelji, jim pripadati, imeti ob sebi družino. Begunci, ki so jih mladi intervjuvali, pa ob minljivosti vsega materialnega razmišljajo o tem, da je za njih pomemben le človek.

ODNOS MLADIH DO ČASOPISOV

Preden se torej odločimo za sodelovanje z javnimi občili, uporabimo tudi druge načine sporočanja z namenom, da dosežemo manj izobražene, še posebej mlade, je pomembno, da vemo, denimo, kakšen odnos imajo ti mladi do časopisov. Kakšne so njihove bralne navade? So jih starši spodbujali k branju časopisa? So kdaj glasno brali z njimi časopis? Vprašati se je treba, ali imajo v družinah mladih ljudi, ki jih želimo doseči, naročen kakšen časopis. Kdaj so se mladi s časopisom srečali prvič? Večina mladih, vključenih v ameriške raziskave, se za časopise v mladosti ni zanimala in novice so se jim zdele povsem nepovezane z njihovim življenjem. Vprašanje, ki iz tega izhaja, je, ali ne bi morda morali izdati časopis, ki bi bil bolj posvečen manj izobraženim mladim?

Zakaj mladi odklanjajo časopise? Zato, ker močno zrcalijo tudi razmerja moči v njihovem domu. Najpogosteje imajo dostop do časopisa najprej odrasli moški, nato odrasle ženske, nato zdravi starejši, nato bolni starejši, za njimi šele dečki in nato deklice. Takšne so ugotovitve iz tujih raziskav. Tako časopis ni nekaj, kar posebej potrjuje mladega človeka.

Kako pritegniti mlade k branju? Ne le da preberejo reklamno obvestilo, ki jih obvešča o obstoju in začetku izobraževanja, ki je namenjeno njim. Delovati je treba dosti širše. Gre torej za značilen pojav animacije mladih za branje in izobraževanje. Gre za predrugačenje njihove osebnosti, tudi z oblikovanjem drugačnih bralnih navad. Pri tem nam včasih lahko pomagajo tudi grafiti. Bi jih smeli izpisati na kakšno od lokalnih sten?²

Način, kako pritegniti mlade k branju časopisov, je v tem, da objavimo članke o njih. Ti članki se morajo pojaviti na naslovnici, in

ne na posebni, mladim namenjeni strani. Za mlade so časniki bolj prinašalci dejstev in informacij, ki spadajo v svet odraslih z zadosti znanja, da jih razumejo. Tako so časniki zaprt svet, v katerega si mladi ne želijo vstopiti. Pa tudi članki o učenju mlajših odraslih, manj izobraženih mladih bi morali biti napisani drugače. Bolj kot zgodba, osebna zgodba in manj kot poročilo ali posredovanje informacij ter dejstev.

Odnos do branja časopisov mladi včasih spremenijo tudi zato, ker že v šoli od njih zahtevajo, naj za nalogo preberejo ta ali oni članek. Naloga izobraževalne organizacije bi bila, da bi s svojim delom posegla tudi v izobraževanje učiteljev in jih spodbujala k temu, da bi pri delu z otroki pogosteje uporabljali časnike.

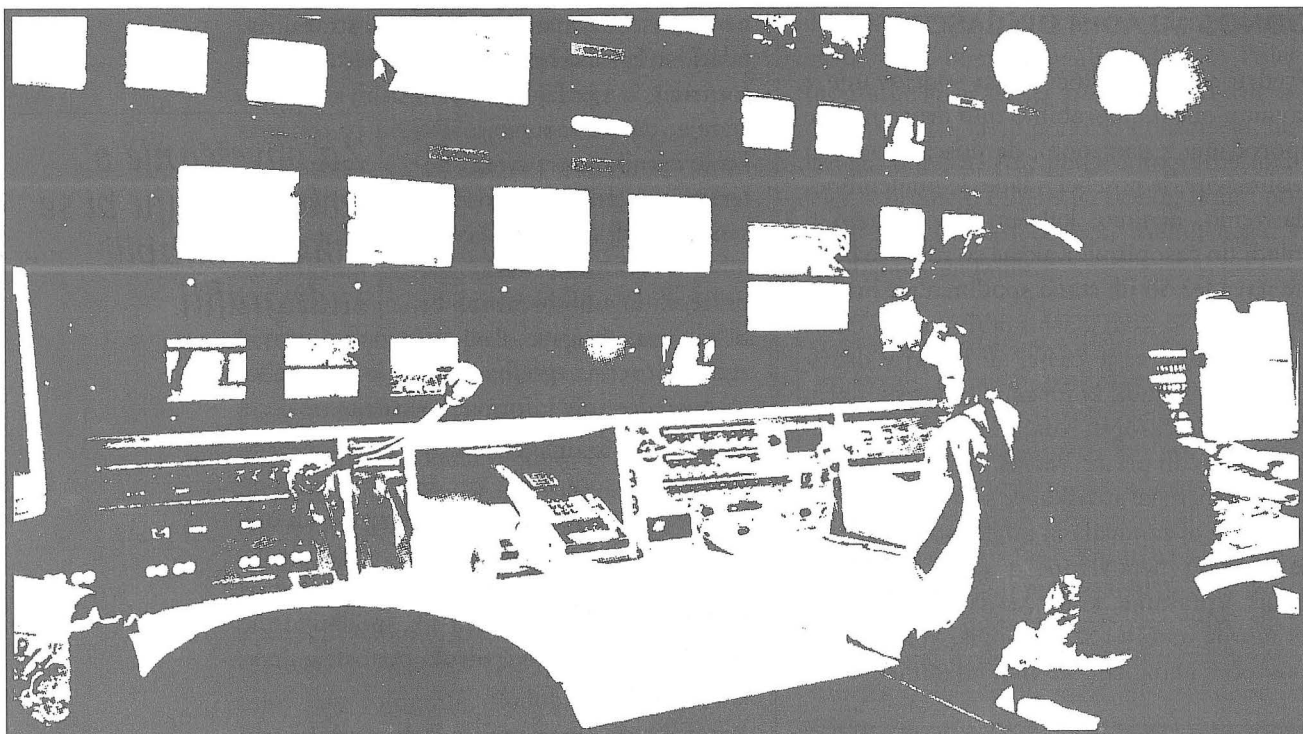
Branje časnikov pa je za mlade vendarle pomembno, saj jih v njihovih očeh naredi pametnejše, bolj odrasle in zrele. Kljub želji pa mnogim mladim ne uspe razbrati pomena ali dojeti pomenljivosti oblike časopisnih poročil. Ne obvladajo, namreč, bralne strategije. Tako začnejo brati vse po vrsti. Prepričani so namreč, da je tako prav. In ker je takšnega branja preveč, izgubijo voljo in zanimanje.

Za obveščanje o izobraževanju bi se lahko uporabili tudi grafiti.

MLADI SO NAJPREJ DRŽAVLJANI SVOJE SOSESKE

Čeprav mladi skušajo vstopiti v svet odraslih, morajo biti najprej državljani, ne svoje države, marveč svoje družine in soseske. Novice iz Ljubljane bodo za mlade v Mengšu nepomembne. Zvedeti pa morajo, da je center za mlajše odrasle v njihovi bližini, v njihovem »naravnem okolju«, da jim je dostopen in da so njegova vrata zanje odprta.

Mlade ne zanima javno življenje niti to, kar imenujemo »državljanost«, ali njihova

vloga v civilni družbi. Če pa želimo, da bi jih zanimalo kaj več, kaj širšega, da bi jih zanimali širši problemi njihovega okolja, morajo biti v časopisnih člankih predstavljeni kot oblikovalci javnega življenja, kot udeleženci v njem. Če denimo kakšen center za mlajše odrasle pripravi gledališko predstavo in se z njo predstavi vrtcem, to pomeni, da mladi sodelujejo v javnem življenju. Za njih in tudi za druge družbeno izločene mlade bo takšna novica morda postala pomembna, seveda, če bo zapisana na naslovnici lokalnega časopisa, če bo zapisana kot pripoved posameznega, v takšnem podjetju udeleženega mladega človeka. Novinarji naj torej zgodbe mladih ljudi zapišejo v pripovednem in razumljivem slogu. To daje nov, osebnejši okvir novici, nadomesti pa tudi suhoparno poročanje.

Večina mladih, ki so sodelovali v ameriških raziskavah, je povedala, da bi v časnikih najraje brali stripe. Morda bi bila tudi v tem rešitev. Morebiti bi v obliki stripa lahko približali mladim možnost učenja. Na stojnici,

ki so jo andragogi postavili za izločene mlade pred mestno hišo v Gradcu, so dajali informacije mimoidočim o učinkih extasy tablet, o pridobivanju novih delovnih mest itd., vse z lističi, pokritimi s stripi. Malo izobraženi mladi se bojijo pisane besede.

UPORABA REKLAME

Preden se odločite za to ali ono reklamno pot, morate vedeti, kaj želite z njo doseči. Če želite, denimo, pritegniti manj izobražene mlade, je bolje, da z njimi navežete osebni stik, neposredno ali s posredovanjem znancev ali morda zavoda za zaposlovanje. Če pa se odločite, da se boste pojavili na lokalni televiziji ali radiu, boste tako celotnemu kraju, in ne zgolj mladim, povedali, da za mlajše odrasle obstajajo rešitve, ki jih ponujate prav vi.

Ko se odločite za posamezno reklamno pot, morate vedeti tudi, ali ste sposobni odziv, ki ga sprožite, tudi obvladati. Imate pripravljena tiskana gradiva? Imate ljudi, ki so usposo-

bljeni odgovarjati po telefonu? Razčleniti notranjo organizacijo vaše ustanove ali nevladno organizacijo ali skupino je najmanj, kar morate storiti, še preden začnete reklamirati dejavnost. Če se bodo z novinarji pogovarjali različni ljudje, morajo vsi vedeti, kaj bodo rekli drugi. To, kar povedo novinarjem, ne sme biti njihovo osebno mnenje, temveč morajo biti to pogledi vaše organizacije.

ZA JAVNA OBČILA SO ZANIMIVE NOVICE

Javna občila imajo svoja pravila o tem, kaj je novica, ki zanima bralce ali gledalce. Novinarje zanimajo problemi in osebnosti. Javna občila se hitro navdušijo nad nekaterimi ljudmi, ki jih potem pogosto srečujemo. Če hočete, da vas javna občila sprejmejo, se morate njihovim vrednotam podrediti. Zanje to, kar se dogaja vsak dan, ni novica. To, kar vaša organizacija počne vsak dan, torej ni novica. Novica je, če pripravite, denimo, posebno konferenco ali morda slavnostno sejo ali kaj podobnega. Tako je na nekem seminarju v Veliki Britaniji predstavnik lokalne radijske postaje, ki je predaval ljudem iz lokalnih prostovoljskih organizacij, dejal: »Vedeti morate, da vas potrebujemo, tako kot vi potrebujete nas. 80 odstotkov lokalnih novic, ki pridejo do nas, tudi objavimo. Če nismo slišali za vas doslej, to pomeni, da nas niste poklicali, ko ste ustanavljali novo organizacijo, ko ste začeli javno kampanjo, ko ste odpirali nov center. To so za nas novice in tedaj želimo slišati za vas.« Pa tudi: ko pišete o posameznem dogodku, se morate podrediti vrednotam tiska. Če tega ne morete, se vprašajte, ali je sploh smiselno, da pošljete obvestilo tisku.

NAVEZOVANJE STIKA S ČASNIKI

V ta namen lahko navežete stike po telefonu ali s pismom. Osebni stiki so pogosto dobrodošli. Izobraževalne organizacije ali lo-

kalne skupine, ki so že uveljavljene, pa lahko napišejo obvestilo tisku. Napisati takšno obvestilo ni posebej težko in možnosti, da vas bodo novinarji vključili med novice, se bodo tako povečale. Kako narediti takšno obvestilo? Uporabite papir z glavo svoje organizacije. Ne pozabite napisati datuma na vrh ali na konec strani. Pišite z dvojnimi razmikom. Pustite široke robove na obeh straneh. Tipkajte le na eno stran, in ne na obe strani. Navedite imena za stik, naslove in telefonske številke ter čas, ko je oseba dosegljiva. Zgodbo razbijte na več odstavkov. Dajte ji zanimiv naslov in ga napišite prav na vrh strani. Če ne želite, da bi vašo zgodbo objavili pred datumom, dodajte »za objavo po ... 19... Zgodba naj bo kratka in jedrnata. Napišite le tisto, kar želite, da bi bilo objavljeno.

V prvem odstavku morate celotno zgodbo povzeti in tako pritegniti pozornost novinarja. Če pa želite objaviti prireditev, seminar ali srečanje ali kaj podobnega, bodite povsem jasni. V obvestilu oziroma v prvem odstavku morajo novinarji najti odgovore na vprašanja: kdo, kaj, zakaj, kdaj, kje.

Primer pisnega sporočila za javnost

Klub mlajših odraslih kmalu tudi v Ajdovščini!

Center za mlajše odrasle Ajdovščina (namenjen tistim mladim, ki bi se želeli vključiti v skupine in početi kaj koristnega, prijetnega ter se ob tem učiti) prireja piknik. S tem piknikom želijo organizatorji zbrati dovolj denarja za postavitve kluba za mlajše odrasle, ki bo v kleti Lavričeve knjižnice. Piknik bo v soboto, 22. junija 1999, ob 7. uri zvečer pri izviru Hublja. Vstopnice dobite v Lavričevi knjižnici.«

Strukturi takšnega sporočila se moramo podrediti tudi, če telefoniramo, denimo, na radio, pišemo pismo ali pripravimo obvestilo tisku za najrazličnejše medije. Še več, sporočila so lahko tudi kontroverzna,

saj to pomeni, da se tudi vi podrežite vrednotam tiska. Vendar nekaj velja: pišite jih v poljudnem, in ne v strokovnem jeziku, ter v kratkih stavkih! Uporabljajte raje aktivni namesto trpni način. »Na seminarju je bilo poudarjeno« se tako spremeni v »Udeleženci seminarja so poudarili«. Dejstva in številke so v sporočilu za tisk dobrodošla.

Če obvestilo tisku pošiljate več novinarjem v isti hiši, to tudi navedite na koncu strani. Obvestilo tisku lahko fotokopirate in ga razpošljete različnim lokalnim časopisom, radijskim in televizijskim postajam. Članek o vaši organizaciji lahko seveda napiše kdorkoli med vami, vendar mora pri tem upoštevati jezik in slog časopisa, za katerega piše.

Način vzdrževanja stikov z javnimi občili je tudi v tem, da publikacije svoje organizacije pošljete v recenzijo časopisu, seveda le, če je publikacija takšne vrste, da si lahko obetate recenzijo.

PRIPRAVA NOVINARSKÉ KONFERENCE

Organizirati takšno konferenco pomeni, da želite novinarje spodbuditi, da vaši temi posvetijo večjo pozornost. Konferenca novinarjem omogoči tudi, da bolje začutijo izobraževalno organizacijo. Morda pa novinarjev na konferenco ne bo, zato je bolje, da pošljete časnikom hkrati tudi obvestilo. Pomembno je tudi, da so člani vaše organizacije dosegljivi dan ali dva pred konferenco, in sicer tistim novinarjem, ki bi si želeli priti, vendar tega ne bodo mogli storiti na dogovorjeni dan. Tiskovno konferenco lahko napovemo že dva do tri tedne prej, vendar moramo dva dni pred začetkom poslati dodatno sporočilo.

Načrtovanje tiskovne konference ni preveč težavno. Treba pa je preveriti, ali se vaša

konferenca mogoče ne pokriva s kakšnim drugim pomembnim dogodkom. Za konferenco raje predvidite manjši prostor, čeprav bo morda prenapolnjen, je bolje, kot da se znajdete le z dvema ali tremi novinarji v prazni ozvočeni dvorani. Vsekakor pa boste morali v bližini najti še druge manjše prostore, kjer bodo novinarji lahko posneli intervjuje. Dobro je tudi, če imajo novinarji na voljo telefone.

Najboljši čas za tiskovno konferenco za nacionalne medije je med 11. uro in 11.30, razen ob ponedeljkih. To je čas, ko imajo novinarji največ časa in so najmanj pod pritiskom terminov. Tudi v zvezi s tiskovno konferenco morate v predhodnem obvestilu, ki ga pošljete novinarjem, odgovoriti na vprašanja: kje, kdaj, kaj ... Povejte, kdo bo odgovarjal na vprašanja in čemu bo konferenca. Dobro je, če na tiskovno konferenco povabite tudi kakšnega lokalnega »veljaka«, da se zdi konferenca pomembnejša. Za konferenco pripravite natančen urnik in ga tudi upoštevajte.

Primer urnika:

11.00 predstavitev govornikov

11.05 prvi govornik

11.15 drugi govornik

11.25 vprašanja

11.35 kava

Govori morajo biti kratki. Vsak govornik lahko govori le deset minut. Tiskovna konferenca pa ne sme trajati dlje kot pol ure.

DELO V NOVINARSKI SOBI

Najprej sestavite seznam imen, naslovov in telefonskih števil časopisov, revij, radijskih in televizijskih hiš, na lokalni in nacionalni

ravni. Prav tako bodite v stiku s specializiranim tiskom, pa tudi z lokalnimi bilteni. Stavite tudi seznam honorarnih novinarjev, ki bodo morda koga pregovorili, da vzame vaš članek v obdelavo. Za novinarje morate imeti pripravljeno mapo z vsemi številkami in pomembnimi podatki. Odprite tudi mapo, v kateri boste shranili izrezke o vaši organizaciji in seznam podobnih organizacij ali dejavnosti. Da bi se izognili stroškom fotokopiranja, lahko posamezne članke skenirate. Tudi pri nas obstajajo agencije, ki namesto vas izrezujejo novice o vas (press clipping) v regionalnih in nacionalnih ter specializiranih časnikih.

Dobro je, da zapisujete vse poizvedbe tiska: kdo je klical, kateri časopis, radio ali televizija, kdaj in v zvezi s čim. To morate storiti zmeraj, ko se kdorkoli v organizaciji pogovarja z novinarjem. Tako se bodo pomembna sporočila ohranila.

Dobro je tudi, če pri tisku pridobite ugled izvedenca za posamezno vprašanje ali področje. Tako vas bodo novinarji pogosteje poklicali. Prav tako je dobro, da sodelujete s prijaznimi, prijateljsko razpoloženimi strokovnjaki, ki vas bodo pogosto omenjali novinarjem in v vašem imenu kaj dobrega povedali o vas.

Vzdržujte stike z novinarji

Najprej je novinarje dobro povabiti na lokalno srečanje. Eden možnih načinov je tudi v tem, da ljudi iz sredstev obveščanja povabite, naj imajo pri vas predavanje o svojem delu. Prav tako lahko organizirate »delavnico o javnih občilih«. Nanjo povabite novinarje kot predavatelje, kot udeležence pa predstavnike drugih podobnih izobraževalnih organizacij ali skupin. Če vas novinar pokliče po telefonu, je včasih boljše, da si vzamete pet do deset minut in pripravite odgovor.

PRIPRAVA LEPAKOV

Preden se lotite te naloge, si postavite vprašanja: »So nam plakati potrebni? Kam jih lahko obesimo? Kakšne rezultate od njih pričakujemo?« Bodite stvarni in vedite, da lepaki največkrat preživijo le dva tedna. V nekaterih delovnih organizacijah morda tudi dlje. Plakate snamejo in namesto njih obesijo druge. V šolah lepaki ne bodo dolgo preživeli, tudi na ulici ne. V zaprtih prostorih delovnih organizacij pa bodo morda obešeni dlje.

Če se odločite za lepake, morate vedeti, kdo jih bo obesil. Boste to storili sami ali boste nemara dali natančna navodila svojim sodelavcem. Ni dovolj, da rečete, naj jih raznesejo. Pomembna je izbira kraja. Nekaterne organizacije bodo morda voljne razobesiti vaše plakate, vendar se boste morali še posebej prepričati, ali so to tudi res storile: knjižnice (centralna knjižnica bi lahko vaše plakate razposlala podružničnim ali mobilnim knjižnicam), zdravstveni domovi, klinike, skupnost lekarn, skupnost občin, če obstaja, zveza prijateljev mladine, ljudske univerze, univerze za tretje življenjsko obdobje itd.

Razmislite tudi o drugih mestih, kjer se zbira vaša »ciljna publika«, ljudje, ki jih želite doseči. To so trgovine z zdravo prehrano, knjigarne, centri za socialno delo, informacijski centri občin (TIC), cerkev, skupnostni centri, kot so združni dom, čakalnice bolnišnic, banke.

Lepaki so seveda le eden izmed načinov, s katerimi ljudi obveščate, da obstajate. Morda tako ne boste dobili mnogo novih udeležencev, vsekakor pa so lepaki ena od oblik, s katerimi ljudi ozavešate o pomembnosti svojega delovanja. Zahtevajo čas in sredstva, vendar so za mnoge skupine pomembni.

Z letaki obveščate širšo javnost o svojem obstoju.

KARTICE IN PROPAGANDNI LISTIČI

Način izvedbe splošne dolgoročne reklame utegnejo biti tudi kartice. Če takšne kartice ne vsebujejo preveč podrobnih podatkov, jih lahko raznesete kot lepake in razpošljete po kanalih, ki smo jih že predstavili. Kartice zavzamejo manj prostora, so trajnejše, lahko pa jih uporabite tudi takole: razdelite jih različnim strokovnjakom, denimo, socialnim delavcem, da jih predajo ljudem, ki jih poznajo. Uporabite jih lahko tudi tako, da jih delite pri vходу ob prireditvah, jih pošljete po pošti tistim, ki poiščejo za informacijami, jih postavite na informacijske police v knjigarnah, knjižnicah, na občini in na drugih javnih mestih.

Prireditve s humanitarnim namenom imajo velik reklamni učinek.

Reklamni lističi so cenejši, prenesejo več informacij,

vendarle jih ni mogoče uporabiti kot nadomestek lepakov.

RAZSTAVE IN PREDSTAVITVE

Organiziranje razstave je primerno za izobraževalno organizacijo ali lokalno skupino, ki je že uveljavljena. Treba jo je načrtovati nekaj mesecev vnaprej in se prepričati, ali bodo lahko člani skupine ali uslužbenci organizacije na njej zares lahko sodelovali.

Nove skupine ali nove izobraževalne organizacije pa lahko pripravijo predstavitve, kar je neke vrste manj zahtevna razstava. Predstavitve lahko poteka v prostorih druge delovne organizacije ali v predverju kakšne konferenčne dvorane. Prav tako ni treba, da so na predstavitvi navzoči vaši člani, na pravi razstavi pa je to potrebno. Predstavitve lahko poteka v izložbenem oknu vaše stavbe, v lokalni knjižnici, na občini, v lokalnem muzeju itd.

Razstavna stojala si morda lahko sposodite.

Predstavitve naj bo preprosta, barvita, privlačna naj pogled. Kadarkoli je mogoče, uporabite tudi velike fotografije. Prosite, ali vam lahko slikarji, oblikovalci itd. pri tem pomagajo. Tako kot pri lepakih tudi tu ne pričakujte, da se vam bo število udeležencev hitro povečalo. To je le del vaših stikov z javnostjo. S tem boste ljudem pomagali, da se zavejo, da delujete.

PRIREDITVE S HUMANITARNIM NAMENOM

Tovrstne prireditve v Sloveniji še niso močno razširjene. Če pa lokalna skupina ali nemara celo izobraževalna organizacija pripravi tovrstno prireditev, je reklamni učinek večji, kot pa ji z njo uspe zares pridobiti sredstva. Celotako preprosto prizadevanje, kot je prodaja novoletnih kartic, pripomore k temu, da ljudje v okolju vedo, da obstajate. Humanitarne prireditve omogočajo tudi, da brez strahu pred neprimernostjo natiskate vrečke ali majice z svojim logom.

Televizija

Televizija morda ni primerna za vse izobraževalne organizacije ali lokalne skupine. Programi večinoma trajajo le nekaj minut in v tem času je težko zares predstaviti delovanje. Televizija postane zanimiva šele takrat, ko je zares lokalna. Televizija je primerna takrat, ko želite kaj sporočiti javnosti, ko gre za poglobljen prikaz vašega dela, ko prispevate pogled na problematiko v določeni oddaji, če gre za serijo, ki, denimo, predstavlja izobraževalne organizacije ali skupine za samopomoč.

Uporaba reklamnega načina drugih

Bi lahko svoje reklamne lističe vključili v bilene drugih organizacij? Tudi cerkveni ča-

sniki niso odveč, še posebej če gre za propagiranje dejavnosti skupine za samopomoč ali kake druge lokalne skupine. Nekatere publikacije morda ne bodo mogle objaviti vašega oglasa, bodo pa morda pripravljene vložiti vaše lističe med svojo pošto. Morda pa vas lahko vključijo v lokalne vodnike.

Preverjanje novega načina reklamiranja dejavnosti

Ste pridobili nove udeležence ali nove sodelavce v skupini? Katera metoda je najuspešnejša? Kje so udeleženci slišali za vas? Imate papir z glavo? Zbirate izrezke iz časopisov? Bi jih lahko uporabili pri predstavitvah? Delate fotodokumentacijo svoje dejavnosti, da bi jo uporabili v časopisu, poročilih? Ste izrabili vse priložnosti, ki so vam bile na voljo za propagiranje svoje dejavnosti? Kateri so načini, ki jih želi predvsem uporabljati vaša organizacija ali skupina? Premislite, ali sploh potrebujete reklamo? Če jo potrebujete, morate temu nameniti čas in denar.

SKLEP

Predstavili smo zgolj nekatere poti za približanje dejavnosti posameznih izobraževalnih organizacij ali lokalnih skupin. Te poti pa niso učinkovite, če niso del celovitega načrta

za sodelovanje z javnimi občili. Tako je treba tudi na tem področju razviti koncept delovanja, v njegovih okvirih pa si postavljamo širša vprašanja in iščemo odgovore. Navsezadnje pa se moramo zavedati tudi, da je znanje o vodenju javne kampanje znanje, ki ga potrebujejo mnoge organizacije, in tako lahko to znanje postane tudi del naše izobraževalne ponudbe.

LITERATURA

Thomas, D. N. Skills in Neighbourhood Work, Routledge, London, 1987.

Jones, M. Using the Media, NCVO Publications, London, 1992.

Seifert, J. W. Visualisieren, präsentieren-moderieren, Gabal Verlag, Speyer, 1989.

Wilson, J. Self-help Groups. Getting started; keeping going, Longman, Essex, 1986.

¹ Starši mladih prestopnikov, ki so zagrešili rop in veliko tatvino, so nam povedali, da se jim je zdelo čudno, kako to, da so njihovi sinovi začeli kupovati in prebirati dnevno časopisje. Tega prej niso nikoli počeli.

² Pri snemanju filma o izobraževanju za lokalni razvoj na Andragoški šoli, v okviru Unescovega projekta Alpha, smo ugotavljali interese mladih, izpadlih iz šole. Prišli smo do spoznanja, da bi bilo dobro prve oblike izobraževanja za njih pripraviti prav iz grafitov. Tudi vsa druga sporočila zanje je moč pripraviti podobno, kot stripe.

PRIPRAVNIŠTVO - PREDPIS ALI POTREBA

Rahlo polemičen naslov tega sestavka je odsev spoznanj in izkušenj, ki sem si jih nabral v zadnjih dvajsetih letih. Tako ali drugače se srečujem z različnimi problemi pripravnštva in iz različnih zornih kotov. Na seminarjih za mentorje, v pogovorih z ljudmi, ki delajo v kadrovskih in izobraževalnih dejavnostih, celo v pogovorih z ljudmi, ki se ukvarjajo s pravicami iz dela, se pojavljajo neposredna ali manj neposredna vprašanja o pomenu in funkciji pripravnštva. Nekdo, ki reče (mentor): »Jaz svojega znanja ne mislim razdajati, težko sem ga dobil«,

Funkcija pripravnštva je razvoj specifičnih spretnosti za določeno delo.

ni preveč dober mentor, drugi meni, da s pripravnštvom podpiramo izobraževalni sistem, ki nalaga del procesa izobraževanja na naša pleča, tretji pa: »Tudi to (pravno) oviro bomo že nekako pre-

skočili«, četrti razmišlja o tem, da izobraževanje na zalogo nima smisla, ker ponuja šolski sistem več kadrov, kot jih potrebujemo. Spominjam se direktorja gradbenega podjetja, ki je pred nekaj meseci dejal: »Vi (šolniki) nam dajte kadre, ki so takoj uporabni in znajo delati. Mi nimamo časa za nobeno obliko dodatnega izobraževanja v delovnem procesu!« Skratka, negativnih mnenj, stališč in seveda izvedb je več kot dovolj. In vsi imajo prav, vsak ima pravico do svojega mnenja, hkrati pa nimajo prav. Vse je odvisno od zornega kota, kako gledaš na zadevo. V tem sestavku želim pojasniti svoje poglede in stališča, ki so lahko iztočnica za začetek polemičnih razprav.

PRIPRAVNIŠTVO - ZAPUŠČINA USMERJENEGA IZOBRAŽEVANJA?

Včasih imam občutek, da je pripravnštvo »izmislek« usmerjenega izobraževanja, ki kot tako ne spada v današnji čas. V tem je le kanček resnice. Res je namreč, da so izobraževalni programi, zlasti programi poklicnih šol srednjega izobraževanja v devetdesetih letih, vsebovali premalo praktičnih vsebin, ki jih je bilo treba nadomestiti med pripravnštvom. S tem je šolski sistem tudi načrtno prevladil stroške izobraževanja na delovne organizacije oziroma podjetja. Temu so se vehementno upirali zlasti obrtniki, ki so med prvimi dosegli prenovno izobraževalnih programov za obrti z uvajanjem povečanega obsega praktičnega pouka, s čimer so nadomestili (po njihovem mnenju) nekaj odvečnih ur nepotrebne teorije. Res pa je tudi, da pravzaprav nismo bili nikoli povsem zadovoljni s tem, kar nam daje izobraževalni sistem. Odtod tudi težnje po stalnem spreminjanju in dopolnjevanju sistema vzgoje in izobraževanja. Žal ima pri tem vedno prste vmes tudi politika. Tako je bilo svojčas in tako je na žalost tudi danes, morda nekoliko manj kot prej, pa vendar. Morda izvira določen odpor do pripravnštva prav iz tega, da je bilo pripravnštvo pravna obveznost za delodajalce, za nas pa je znano, da nismo bili nikoli navdušeni nad tem, kar nam je določila ali predpisala država. To je nekoliko povezano z našo zgodovino, ko smo se tako ali drugače izogibali zahtevam tistih, ki so nam krojili usodo.

V devetdesetih sta področje pripravništva urejala Zakon o delovnih razmerjih in Pravilnik o pripravništvu in strokovnih izpitih pripravnikov v gospodarstvu. Omenjeni pravilnik, ki ga je v dveh izdajah sprejela Gospodarska zbornica Slovenije, je (zlasti druga izdaja, ki je izšla leta 1983) bil precej nejasen in nedorečen, tako da so strokovnjaki v izobraževalnih centrih in kadrovsko-izobraževalnih službah podjetij skušali v okviru Skupnosti izobraževalnih centrov Slovenije narediti nekaj reda na tem področju. Pripravili so metodologijo za oblikovanje pripravniških programov in sestavili nekaj vzorčnih programov pripravništva. Poleg tega so predlagali tudi vrsto sistemskih rešitev, med drugim:

- kaj je podlaga za pripravniški program (poklic ali delovno mesto);
- čas trajanja pripravništva;
- časovno razmerje med splošnim in posebnim delom programa;
- določila v zvezi z mentorstvom;
- funkcija mentorja;
- časovno razmerje med splošnim in posebnim delom pripravniškega programa;
- organizacija pripravništva in izpitov itd.

Priporočila Skupnosti izobraževalnih centrov Slovenije so sprejela vsa splošna združenja pri Gospodarski zbornici Slovenije. Ne samo to. Vsem združenjem so iz SIC poslali program usposabljanja mentorjev in oblikovane vzorčne pripravniške programe, na podlagi katerih se je kasneje začelo obširno usposabljanje mentorjev. Skupnost je v nekaj letih izvedla s sodelovanjem delavskih oziroma ljudskih univerz več sto seminarjev za mentorje, na katerih so (v seminarskih delavnicah) nastali številni konkretni pripravniški programi.

Področje pripravništva sedaj pravno urejajo Zakon o delovnih razmerjih, Zakon o zaposlovanju in zavarovanju za primer brezposel-

nosti ter Splošna kolektivna pogodba za gospodarstvo. Omenjeni akti določajo temeljne statusne zadeve na podlagi delovnega razmerja ter pravice in dolžnosti pripravnika. Mimogrede naj omenim, da si nekateri lobiji na področju zaposlovanja prizadevajo za zmanjševanje pravic pripravnikov, ki po opravljenem pripravništvu niso sklenili delovnega razmerja za nedoločen čas in imajo torej status brezposelne osebe oziroma čakajo na zaposlitev. Razmišljajo o zniževanju »stroškov«, ki temeljijo na posledicah pripravništva, s čimer bi se v bistvu deloma prenesla socialna skrb na pleča njihovih staršev. Ta zadeva je vsekakor vredna premisleka.

Spremenjeni predpisi v izobraževanju, zlasti Zakon o poklicnem izobraževanju, so prinesli korenite spremembe v izobraževalne programe v razmerju teorija : praksa. Povečan obseg praktičnega dela, zlasti v dualnem sistemu, odpravlja potrebo po dodatnem usposabljanju učencev, ki so uspešno končali triletno programe poklicnih šol.

Pa vendar – spominjam se odličnega orodjarja iz Saturnusa, ki je trdil, da dobimo dobrega orodjarja šele, ko ta osem let trdo dela v poklicu. Kakorkoli že, učenci triletnih programov imajo bržkone dovolj praktičnega znanja vsaj za začetek dela. V Nemčiji na primer opravljajo finalizacijo poklicnega izobraževanja v medpodjetniških centrih, o katerih pri nas šele razmišljamo. Recimo torej, da so zadeve glede poklicnih šol in njihovih diplomantov deloma urejene.

Postavimo retorično vprašanje, ki je pravzaprav v naslovu tega prispevka. Kaj pa če pripravništvo ne bi bilo pravno urejeno in bi bilo torej »neobvezno«? Ali pripravništva preprosto ne bi organizirali? Skratka, postavlja se vprašanje, ali je pripravništvo zgolj stvar nekega predpisa, ali pomeni dejansko potrebo. Menim, da gre za dejansko potrebo, in to želim v nadaljevanju tudi dokazati. Vprašajmo se:

Ali je mlad človek, ki je uspešno končal srednjo, višjo ali visoko šolo, takoj pripravljen samostojno opravljati delo na določenem delovnem mestu oziroma v konkretnem poklicu?

Če je odgovor na zastavljeno vprašanje pozitiven, potem pripravništva, uvajanja, stažiranja, ali kakšne druge oblike adaptacije v delovno okolje ne potrebujemo.

Trdim, da je odgovor na to vprašanje praviloma negativen, zato bom tezo o tem, da

je pripravništvo, vsaj za poklice od tehnika navzgor, smotrno in racionalno, utemeljil z:

Prehod iz šole v svet dela je pogosto težak.

1. razmerjem med pojmom poklicna izobrazba - poklic

Poklici od tehnika navzgor spadajo med poklice širokega profila. To pomeni, da lahko diplomant (sedanje) V. stopnje zahtevnosti in višje šole opravlja celo vrsto poklicev. Na spričevalu oziroma diplomi poklicne ali srednje strokovne šole je napisan naziv poklicne izobrazbe, poklic pa pomeni zaokrožen del delovnega oziroma tehnološkega procesa. Seznam poklicne izobrazbe je naveden v razpisu vpisa v srednje ali visoke šole in v dokumentih ministrstva za šolstvo in šport, seznam možnih poklicev, ki pomenijo potrebe delovnega sistema, pa opredeljuje in našteva Standardna klasifikacija poklicev, ki jo

je objavil Urad Republike Slovenije za statistiko. Iz tega je razvidno, da lahko na primer strojni tehnik med drugim opravlja naslednje poklice: tehnični preglednik motornih vozil, tehnolog, analitik dela, vodja delovne skupine ali izmene,

programer na strojih CNC, upravljalec zahtevnejših strojev, vzdrževalec, komercialist, nabavni referent, itd. Ali lahko opravlja vse naštet (ali še več) takoj po končanem izobraževanju, brez strokovne prilagoditve? O pozitivnem odgovoru nisem povsem prepričan.

2. razmerjem med programi srednjega in visokega šolstva ter potrebami delovnega sistema

Šolski izobraževalni programi od sedanje V. stopnje navzgor so oblikovani tako, da dajejo učencem zaokroženo znanje za začetek dela v skladu s tipičnimi deli, ki so navedena v nomenklaturi poklica. Zanimivo bi bilo videti seznam tipičnih del v nomenklaturi poklicev, v našem primeru za strojnega tehnika, in ga primerjati z najmanj petnajstimi poklici (po SKP), ki jih lahko opravlja diplomant srednje šole za strojništvo. Diplomanti so »izdelek« šolskega sistema, za katerega lahko mirno rečemo, da je zelo tog in neelastičen. Poleg tega »krasi« naš šolski sistem neracionalna mreža šol. Edina rešitev za zmanjšanje razlike med »ponudbo« šolskega sistema in potrebami trga dela je v strokovnem usposabljanju, izpopolnjevanju in strokovni adaptaciji na dela in naloge, ki jih zahteva konkreten poklic. In kaj je pripravništvo drugega kakor programirano in vodeno usposabljanje za opravljanje konkretnega dela oziroma poklica?

V zadnjem času se veliko govori tudi o integralnem sistemu izobraževanja, ki naj bi omilil opisane razmere. Pred durmi je sprejem Pravilnika o postopku za pridobitev poklicnih kvalifikacij. Zlasti s slednjim bo, v obliki strokovne nadgradnje, mogoče usposabljanje za poklice, ki niso v ponudbi šolskega sistema. Gre za certifikatni sistem, ki ga bo operativno koordiniral Center RS za poklicno izobraževanje s sodelovanjem obeh zbornic (obrtne in gospodarske) ter

Šolski sistem ponuja možnost pridobitve približno 300 poklicev, za približno 700 poklicev pa ne.

obeh ministrstev (za šolstvo in za delo). Pravni vir navedene informacije je Uradni list RS, št. 69/98, oziroma 53. člen Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o zaposlovanju in zavarovanju za primer brezposelnosti.

3. interesi in potrebami podjetja

Razumljivo je, da potrebuje vsako podjetje dobre kadre na vseh ravneh zahtevnosti dela. Idealno bi bilo, če bi bilo na trgu dela veliko število visoko usposobljenih in takoj uporabljenih kadrov, ki bi ponujali svoje znanje in ustvarjalnost po najnižjih cenah. Žal pa je to daleč od realnosti, zato nam preostanejo le normalne poti in možnosti. In te možnosti gredo le prek usposabljanja in strokovnega izpopolnjevanja lastnih kadrov na vseh ravneh zahtevnosti dela. Eden takšnih načinov je nedvomno usposabljanje pripravnikov. Trdim celo, da je usposabljanje pripravnikov sebično

dejanje, kajti njegov cilj je jasen: v razmerno kratkem času osvežiti delovni potencial podjetja z mladimi ljudmi, polnimi entuziazma in delovne energije. Pripeljati v hišo neizkušenega človeka in od njega zahtevati nemogoče, je milo rečeno ekonomski avanturizem.

Na tem mestu bi rad opisal dva možna primera:

- a) Medicina je zahteven petletni študij, ki vključuje tudi dosti prakse. Vprašanje se glasi takole: Ali bi se odločili za srčno operacijo, če bi vas operiral uspešen diplomant medicine brez prakse?
- b) Ali bi se odločili za let z letalom, če bi ga upravljal mlad pilot, ki je doslej letel le na simulatorju?

V obeh primerih gre za zahtevne in odgovorne poklice, pri katerih je po uspešnem študiju predvidena vsaj dveletna praksa, ki se lahko imenuje stažiranje, kopilotiranje, treniranje, pripravništvo, uvajanje ali karsi-

bodi. Vprašanje nasprotnikom pripravništva: »Pri nas so torej nepomembni, neodgovorni in zelo enostavni poklici in dela v delovnem procesu?«

Izjemno pomembna funkcija v sistemu usposabljanja, pripravništva, stažiranja, uvajanja v delo, itd. je nedvomno mentorstvo. Mentorstvo lahko označimo kot starševstvo v delovnem procesu ... pomeni nadvse odgovorno strokovno, vzgojno in organizacijsko nalogo. Mentorstvo je začetek voditeljstva, zato je izbira mentorja izjemno zahtevna naloga. Naloge mentorja segajo od neposredne strokovne pomoči in opore pripravniku do skrbi za njegov razvoj in napredek. Zato za mentorje izbiramo odlične strokovnjake, s čutom za odgovornost, ljudi, ki jih bodo pripravniki pomnili do konca življenja.

SKLEP

Upam, da sem utemeljil tezo o potrebah organiziranega, usmerjenega, planiranega in dobro izvedenega usposabljanja mladih, ki so končali izobraževanje v srednjih strokovnih, na višjih in visokih šolah. Ne glede na to, kako je področje usposabljanja opredeljeno v predpisih, velja, da interes podjetja narekuje načrtno adaptiranje mladih delavcev zahtevam organizacije, tehnologije, sistema informacij, razvoja, proizvodnje, kakovosti in ekonomskih ter drugih učinkov proizvodnje. Ideja se ujema z načelom, da je vsako delo mnogo uspešnejše, če ga prej kakovostno pripravimo.

Kakovostno in ekonomično usposabljanje za konkretno delo je možno le v avtentičnem delovnem okolju, torej v konkretni tovarni, obratu, oddelku ali delavnici. Tu imamo na voljo vse potrebne tehnične, organizacijske in kadrovske razmere za kakovostno usposabljanje. In pripravništvo je v bistvu priprava na samostojno delo. Temelji na dobrem programu, ustrezni organizaciji izvajanja procesa usposabljanja in na dobrem, motiviranem mentorju.

Ker traja pripravništvo neprimerno krajši čas kot izobraževanje do prvega poklica, ga lahko štejemo, gledano z ekonomskega vidika, med kratkoročne izobraževalne naložbe. Že samo to dejstvo dovolj tehtno utemeljuje potrebo po smotrnem oblikovanju in izvedbi pripravništva. Lahko rečemo, da imamo pravzaprav prvi priložnost dobiti nazaj del sredstev, vloženih v pripravnikov izobraževalni proces. Pri tem se moramo vendar zavesti, da naš izobraževalni sistem, vsaj na višjih ravneh izobraževanja, ne daje neposrednega znanja in usposobljenosti, ki ga je možno takoj uporabiti v proizvodnem ali poslovnem procesu. V pripravnika je treba investirati še nekaj dodatnih sredstev in energije in šele potem lahko pričakujemo želeno rezultate. Investicije v znanje so prav gotovo najdonosnejše. Prepričan sem, da se o tem vsi strinjamo.

Tine Kopač

POSTAVITEV IN RAZVOJ PROJEKTOV

*Kako z znanjem izboljšati življenje
in delo ljudi v kraju*

POROČILA, ODMEVI,
OCENE

Tudi letošnja Andragoška poletna šola, peta po vrsti, je bila v Ajdovščini. Potekala je od 7. do 11. junija v prostorih Lavričeve knjižnice. Prijazno mesto v Vipavski dolini se ponaša z izredno bogato zgodovino, ki sega v 3. stoletje. Zato lahko obiskovalec uživa v izrednih arhitekturnih biserih, pa naj bo to restavrirani del obzidja s stolpom, ki izvira še iz rimskih časov, ali pa ob renesančnih grajskih arkadah, ob rimskih termah, v sprehodu po naselju Šturje, v cerkvi sv. Jurija, v ozkih uličicah, ki se stekajo na nekdanji rimski forum ali pa v ljubkosti mediteranskih hišic, obdanih z bujnim cvetjem. Uživa lahko tudi v šumenju gorske reke Hubelj, ki teče skozi mesto, in v čudovitem zelenju hribov, ki se dvigajo nad delom mesta. Predvsem pa mu je toplo pri srcu ob prijaznosti ljudi, ki so tukaj doma. Ti so tudi poskrbeli, da je bila Andragoška poletna šola oplemenitena z vrsto kulturnih prireditev, ki so krajane in goste povezale v eno.

Posebnost je bil gost iz Nizozemske, Jumbo Klercq, ki velja za enega najvidnejših mednarodnih strokovnjakov za izobraževanje

odraslih. Predstavil je pripravo in izvedbo predupokojitvenega programa.

Drugi predavatelji pa so bili domači strokovnjaki.

Dr. Ana Krajnc je opredelila cilje andragoške poletne šole in pripravila predavanje »Ni projekta brez ciljne skupine ali kako prepoznamo prihodnje člane skupine«, Sabina Jelenc je pripravila predavanje »Projekt se prične iz življenjskih in delovnih potreb in zanimanj ciljnih skupin«, Dušana Findeisen je avtorica zanimivega predavanja »Znanja za razvoj projekta«, Sonja Kump je spregovorila o spremenjeni vlogi starejših, Nena Mijoč o pomenu didaktike v projektih družbeno izločenih skupin, podobno temo je obravnavala tudi Doroteja Zagorc.

Delo šole je potekalo v dopoldanskem plenarnem delu, popoldanski čas pa je bil namenjen delu po skupinah (A skupina je obravnavala brezposelne, B skupina pa starejše). Predavatelji so pripravili predavanja, delavnice in vaje na terenu. Dneve so zao krožile kulturne prireditve (Spoznavni večer s plesnim klubom Urška in modno revijo Srednje šole Veno Pilon iz Ajdovščine, odpr-

tje Središča za samostojno učenje, kulturni program ob koncu šolskega leta Univerze za tretje življenjsko obdobje iz Ajdovščine, ogled likovne razstave v Mančah, obisk arhitekturno izredno bogate vasi Goče in turistične kmetije Mesesnel).

Jumbo Klercq je povedal, da nizozemska vlada vlaga veliko sredstev v izobraževanje odraslih, posebno starejših. Danes veliko ljudi doživi visoko starost, tako da je starih ljudi čedalje več. Starost ni počitek, mirovanje, temu delu življenja je treba dati vsebino in smisel, da se stari ljudje ne bodo počutili odveč, treba jim je dati možnost, da bodo lahko kaj pripomogli k skupnosti. Potreba po izobraževanju starejših dolgo ni bila priznana, kot da se z upokojitvijo ali ko otroci zapustijo dom življenje konča. Mlajši kar ne dovolijo starejšim, da bi uživali v življenju. Boljši odnos se oblikuje, ko si niso več konkurenčni. Polagoma pa se tudi ti odnosi izboljšujejo, meni Jumbo Klercq. Da bi starejši lahko pripomogli k družbenemu razvoju in odprli zakladnico svojih izkušenj, se morajo učiti primerno njihovim sposobnostim in v enakih razmerah kot drugi. Starejši imajo tako kot mlajši veliko prednosti in nekaj pomanjkljivosti, ljudi pa je treba ceniti glede na prednosti.

Nizozemska ima veliko projektov za izobraževanje starejših. Tako izšolani starejši se potem ukvarjajo na lokalni ravni s stanovanjsko problematiko krajanov, z vprašanji socialnega varstva, z zaščito pred naraščajočim kriminalom, kot informatorji pomagajo v domovih za ostarele, so inštruktorji za fitnes, vodje lokalnih radijskih postaj, povezujejo starejše z okoljem, vodijo interkulturalne krožke, krožke za begunce, sodelujejo kot strokovnjaki v cehovskih projektih (prenova stanovanj, hiš ...), lahko so turistični vodniki v svojem kraju. Staranje je lahko povsem novo obdobje v človekovem življe-

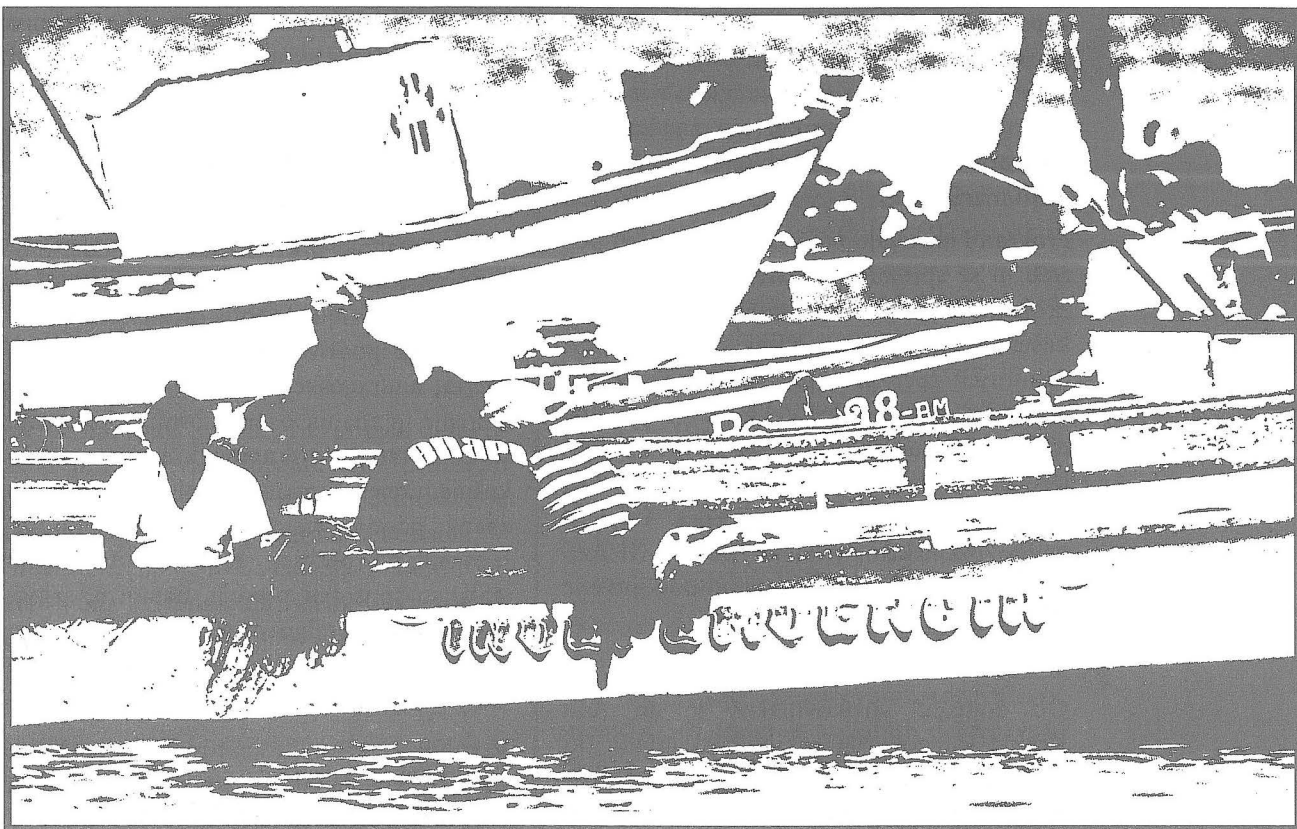
nju. Priročnik za programiranje izobraževanja odraslih ima naslov Lepe melodije na starih goslih. Na Nizozemskem je veliko programov za ženske, saj doživljajo – če so bile le gospodinje in matere – ob odhodu zadnjega otroka sindrom praznega gnezda in se naenkrat čutijo povsem odveč. Podobno kot upokojenci.

Zakaj predupokojitveni programi? Upokojitvev je prelomno obdobje, ki ga zaznamujejo problemi. Lažje jo prenesejo ljudje, ki se prostovoljno upokojijo, kot pa tisti, ki morajo nenadoma v pokoj. Toda to je lahko tudi pot v novo življenje. In tega se je treba naučiti.

Na Nizozemskem se je začelo izobraževanje upokojencev v šestdesetih letih. Tedaj je bilo upokojenih veliko poslovnih, ki so se naenkrat znašli v praznem prostoru, saj ta generacija skoraj ni imela konjičkov in ni vedela, kaj početi s časom. V težavah so se oglašali v cerkvi in na sindikatih, ti pa so iskali pomoč v izobraževalnih ustanovah. To so bili razmeroma mladi upokojenci, stari od 55 do 60 let. Prve oblike izobraževanja so jih motivirale za vrsto konjičkov in življenje teh upokojencev je postalo polnejše in zanimivejše. V sedemdesetih letih so bili upokojenci že na boljšem. Upokojitvev jih je doletela pozneje. Imeli so več konjičkov in potekali so predupokojitveni izobraževalni programi. Učili s ljudi, kako reči preteklosti zbogom in kako začeti znova, drugače. V takih razmerah je bila upokojitvev manj stresna za samega upokojenca in za družino, saj prenaša frustrirana oseba frustracije tudi na družino. Krize nas spremljajo vse življenje, treba jih je le znati reševati, se boriti.

V osemdesetih letih so bili obeti prihodnosti upokojencev še bolj optimistični.

V devetdesetih pa so upokojenci začeli razmišljati, kako bi še kaj koristnega napravili na svojem strokovnem področju. Izobraževanje upokojencev zahteva veliko, predvsem

psihološkega znanja. Ljudje morajo razviti usposobljenost, spretnosti, znanje, sposobnosti, zaupanje vase, samospoštovanje, spoštovanje do drugih in se naučiti razmišljati o sebi. Programi morajo biti naravnani na skupino.

Nizozemci imajo izobraževanje v predupokojitvenih programih organizirano kot tri- do petdnevne seminarje s skupinami, ki štejejo 20 do 25 ljudi. Izberejo letoviški kraj s samskimi sobami. Izobraževanje je hitro, posledica tega pa je hitro zbližanje ljudi, ki se sestajajo pogosto tudi še potem, ko je izobraževanje končano. Drugi model je izobraževalni program v kraju bivanja udeležencev. Namenjen je tistim, ki želijo bivati med izobraževanjem doma. V tem primeru traja seminar tri do štiri tedne po en dan. Po seminarju sledi še dan za izmenjavo izkušenj. Predupokojitveni programi potekajo pol le-

ta pred upokojitvijo. Oglašujejo jih z brezplačno brošuro. Sicer pa je cena izobraževanja sorazmerna vrednosti dela drugih izobraževalnih projektov. Izobraževalne ustanove, ki pripravljajo predupokojitvene programe, tržijo te tako, da obiskujejo ustanove in podjetja (pridruži se tudi uslužbenec socialnega zavarovanja, ki ljudem pojasni, kako bo s pokojnino) in razložijo, kakšen program ponujajo bodočim upokojencem. Zelo pomembno je, da so mentorji, ki ponujajo in vodijo programe, urejeni in prijazni ljudje, kajti le tako lahko pričakujejo, da se bodo upokojenci odločili za njihovo ponudbo.

Odstotek ljudi, ki se na Nizozemskem odločajo za predupokojitveno izobraževanje, ni velik, saj zajema le 10 do 15 odstotkov upokojencev. Za izobraževanje se odloča pretežno srednji razred, bolj izobraženi in komunikativni ljudje. Tiste, ki imajo ali za katere

se pričakuje, da bodo imeli probleme in strese, je treba poiskati. Ljudje bi radi prikrili svoje krize. Tujci se ne vključujejo v izobraževanje zaradi pomanjkljivega znanja jezika, narašča pa število ljudi iz vrst narodnostnih manjšin.

Programi nastajajo na osnovi družbenih potreb in se spreminjajo. Mentorje za delo v projektih temeljito izobrazijo. Na osnovi izkušenj nastajajo priročniki. Tim izbranih mentorjev spet pomaga pri izobraževanju novincev pri tem delu. Veliko je mednarodnega sodelovanja in izmenjav izkušenj. Udeleženci seminarjev imajo za seboj deset in več let specialnega izobraževanja. Tako je na Nizozemskem, je dejal Jumbo Klercq, druge države pa imajo predupokojitvene programe organizirane drugače.

Od domačih strokovnjakov je dr. Ana Krajnc spregovorila o ciljnih skupinah, ki imajo globlji pomen, kot si ga predstavljamo. Spremenjene razmere zahtevajo nov način vključevanja in dela. Stari način preživetja, ko so ljudje delali celo večnost v eni delovni organizaciji, je mimo, prihaja čas začasnih zaposlitev in ciljne skupine so le začasne oblike združevanja. Družijo jih skupni cilji, skupne potrebe, podobne razmere, skupne lastnosti. Ljudje ostajajo v skupinah različno dolgo. Za starejše je značilna predvsem potreba po druženju. Po daljšem druženju nastane nova socialna struktura. Človek lahko sočasno pripada različnim ciljnim skupinam. So del življenjske kariere. Vanje se vključuje glede na cilje in glede na to, čemu da v nekem trenutku prednost.

Mag. Sabina Jelenc je avtorica predavanja **Projekti se začenjajo iz življenjskih in delovnih potreb in zanimanj ciljnih skupin**. Učni projekt je vrsta med seboj povezanih učnih enot, ki jih posameznik načrtno izpelje v določenem času. Tako si ohrani ali pridobi določeno znanje, spretnosti ali vedenje in dose-

že trajnejše osebnostne spremembe. Pri nas se v izobrazbene skupine vključuje le manjši del prebivalstva. To so pretežno ljudje s posebnimi potrebami.

Mag. Duša Findeisen je predavala o **znanju kot pogoju za razvoj projekta** v izobraževanju starejših, o pravilno izbranih metodah, komunikacijskih sposobnostih, pomenu ekonomskega znanja, znanju računalništva, pisarniškega poslovanja, nujnosti poslovnega načrta, andragoškem znanju, znanju iz psihologije in znanju o prednostih posameznih skupin. Starejši so skupina, ki ima znanje, izkušnje, urejen ekonomski položaj, uporabno znanje, posebne vrste znanja, so socialno prilagojeni, potrpežljivi, se znajo sistematično učiti, so sposobni presoje, natančni, samostojni, kritični, odgovorni, dosledni, intuitivni in še sposobni delati. Le da morajo postaviti svojo podobo na nove temelje.

V tujini je vrsta projektov, ki zaposlujejo starejše. Posebni biroji spodbujajo ljudi k dejavnosti. Tak biro, ki ga vodijo starejši, lahko organizira skrb za bolne otroke, pripravlja vzgojne programe po internetu, pomaga reševati družinske konfliktne situacije, svetuje staršem problematičnih otrok, poskrbi za spremstvo starejših ljudi na obisk kulturnih prireditev, dela z mladimi, organizira pomoč pri učenju, v hiši, pri vrtnih opravilih, pomaga otrokom v stiski, bolnikom, organizira pomoč družinam v odsotnosti staršev, poskrbi za spremstvo starejšim na počitnicah, daje pobude za povezavo z okoljem, za urejanje, oživljanje kulturne dediščine, organizira predstavitev poklicev itd. Možnosti je veliko. Agencije pripravijo projekte. Tudi pri nas je ljubljanska županja Viktorija Potočnik seznanjena s predlogom za ustanovitev svetovalnih birojev, ki bi izobraževali svetovalce. Na Zahodu se pojavljajo tudi kavarnice za branje, lokalčki, ki organizirajo skupna kosila za starejše, srečanja s temo »otročstvo nekoč« (taka srečanja

ima tudi Lavričeva knjižnica v Ajdovščini). Skratka, kup idej za druženje med mladimi in starejšimi.

Dr. Sonja Kump je opozorila na **stereotipno vrednotenje starejših**. Ti so na robu dogajanja. Pogosto tudi zaradi nizkih pokojnin. Izobraževanje ohranja mentalne sposobnosti starejših in jim naredi življenje lepo. Tudi mladi so na robu družbe. Prav zato bi bilo koristno, da bi se skupaj s starejšimi postavili za svoje pravice.

Dr. Nena Mijoč je poudarila **pomen didaktike v projektih za izobraževanje družbeno izločenih skupin**. Brez primerne metode je lahko še tako dober program nekoristen. V procesu učenja je treba človeka prisiliti v razmišljanje in samostojno delo. Opozorila je na pomen motivacije, samospoznavanja, samozaupanja, samostojnosti, samospoštovanja, samozavesti in samosprejemanja. Le v skupini, ki se je pripravljena izobraževati, ki ima pogum za vstop v neznano in je motivirana ter predana zastavljenim ciljem, lahko pričakujemo uspeh.

Zanimiv je bil tudi obisk strokovnjaka iz izobraževalnega centra B, psihologa **Boruta Hrovatina**. Predstavil je delo centra, ki deluje že deveto leto in je pri svojem delu, predvsem z brezposelnimi, zelo uspešen, saj je šlo doslej skozi izobraževalne programe že 16.000 ljudi. Pobuda za ustanovitev centra je bila število brezposelnih, ki so se znašli v težavah pri iskanju nove zaposlitve. Sprva so delali le štirje strokovnjaki, zdaj jih je 75. Osip je minimalen. Delajo v sproščenem ozračju. Mentorji imajo različne poklice, to so zdravniki, veterinarji, psihologi, andragogi in drugi družboslovci. Izobraževanje mentorjev je zelo zahtevno, najboljši potem usposabljaajo nove. Po vsej Sloveniji dela 35 skupin. Prvi mesec so delavnice s približno 15 ljudmi. Delo je psihosocialno, saj je cilj tudi socialna integracija. Skupine so glede na izobrazbo in poklic heterogene. Za mla-

dostnike imajo tudi predavanja o narkomaniji, aidsu ipd. Projektni del vključuje tudi pisanje vlog, prošenj in simulacijo vlog, s katerimi se bodo slušatelji srečali pri iskanju zaposlitve. Simulacije so zelo dobro sprejete. Rezultati zaposlovanja so zelo dobri. V prvih treh mesecih se zaposli kar 60 odstotkov ljudi, včasih kar vsi. Po zaposlitvi so še eno leto povezani z mentorjem. Mentorji so tudi člani invalidskih komisij in osebno posredujejo pri zaposlovanju invalidnih oseb. Imajo tudi programe za upokojece, zasvojece, alkoholike, Rome in zapornike. 43 odstotkov tečajnikov ohrani zaposlitev vsaj eno leto, potem pa iščejo novo, saj so zdravstveno, psihično in čustveno pripravljeni, da so konkurenčni, je zaključil **Borut Hrovatin**.

Omenila bi še predstavnico Gerontološkega društva **dr. Jožico Šelb**, ki je predstavila zanimiv **projekt izobraževanja zdravnikov, medicinskih sester in socialnih delavcev**, ki delajo s starejšimi ljudmi. Izobraževanje vključuje tudi teme, ki naj bi jih zajel predupokojitveni program: kako premagati težave ob upokojevanju, kako se odzove na upokožitev družina, kakšna so pričakovanja v starosti, kako oblikovati ustvarjalne stike med mladimi in starejšimi, o zdravju, o za starejše prirejenih stanovanjih. Omenjena je bila tudi potreba po borzi dela za upokojece.

Zanimiva so bila pričevanja nekaterih kmečkih žena, ki so se udeležile poletne šole, saj so vključene v različne dejavnosti. Med njimi je celo kiparka. Nekdanja lastnica pekarnice iz vasi Knežak pa je napisala kroniko pekarnice z naslovom *Za ljubi kruhek*. Čeprav je hroma, je polna idej. Meni: »Dokler imam glavo in možgane, ki delajo, in desno roko, bom ustvarjala.« In tako ustvarjajo tudi nekatere Ajdovke. Pojejo, se učijo jezikov, kiparijo, slikajo, pišejo, čeprav so starejše, smo izvedeli.

Petja Fajdiga - Sever

Izobraževanje v podjetjih - nujnost ali privilegij?

Kot novinarka Dela, sicer pa tudi študentka andragogike, sem se udeležila tradicionalnega tridnevnega srečanja kadrovskega delavcev, ki je od 15. do 17. aprila pod okriljem Gospodarskega vestnika potekalo v Portorožu.

Udeleženci, predvsem kadroviki podjetij ter gostje, so poleg sodobnih problemov in načinov kadrovanja predstavili tudi poglede in izkušnje pri izobraževanju zaposlenih. Povedati je treba, da je dobilo izobraževanje v sklopu tridnevnega seminarja veliko večjo vlogo, kot je bilo sprva zamišljeno.

Mag. Karmen Gorišek je skušala orisati vlogo kadrovskega delavca kot notranjega svetovalca managementu. Poudarila je, da je notranje svetovanje metoda dela, ki je lahko uspešna le s strateškim znanjem (na primer »benchmarking« človeških virov) ter posebnim tehničnim znanjem in veščinami (na primer timsko delo, projektno vodenje ...). Samo s takšno celovitostjo je možno graditi sposobnost organizacije za uspešno poslovanje. Ali bo to v resnici zaživel, je predvsem domena managementa in njegovega razumevanja človeških zmogljivosti v procesu transformacije.

Intelektualni kapital postaja poglavitna konkurenčna prednost, ne samo za podjetja, ki prodajajo znanje, temveč tudi za vsa druga. Manevrski prostor tekmovanja je namreč postalo razlikovanje v servisiranju kupca, in ne proizvodi ali storitve sami kot taki. In jutrišnje podjetje je pred neizogibno zahtevo – kako najti, asimilirati in obdržati nadarjene posameznike.

Na ta in še mnoga druga vprašanja nam je skušal odgovoriti prof. Matjaž Bren, priznani predavatelj na mnogih ameriških univerzah. Po njegovih besedah bo v svetu dela v ZDA dajala pečat tako imenovana generacija »x«, rojena v letih 1961–1981. Ti dvajset- in tridesetletniki so opazovali svoje starše, ki so bili zasvojeni z mislijo, da morajo v enem podjetju delati celo življenje, pogosto po 60 ur na teden. V 80. letih sta se začela krčenje delovnih mest in racionalizacija. Številni so izgubili delo in od dolgih ur, prebitih v podjetju, in osebnih žrtev niso imeli ničesar. Generacijo »x«, ki je opazovala, kaj so morali preživljati njeni starši, pa motivirajo popolnoma druge spodbude. Vidijo povsem nove možnosti in ena pogostih pritožb iz podjetij je: »Te ideje so krasne, a drage, mi pa nimamo dovolj denarja.« In najboljši gredo seveda drugam.

Dokaz, da se najboljši da obdržati, pa nam je predstavila Darka Krmelj, ki v Iskri Emeco skrbi za izobraževanje 2000-članskega kolektiva. Na oddelku za izobraževanje so zaposleni trije visoko usposobljeni delavci, ki z zunanjimi sodelavci programirajo in organizirajo izobraževanje glede na zahteve standardov ISO, ki so iz leta v leto večje. Izhodišče za sistematično delo je letni načrt izobraževanja, ki se oblikuje v letnem pogovoru z vsakim zaposlenim posebej. Za izobraževanje odpade na delavca približno 2,3 delovnega dneva, kar je približno 18,4 ure, kar znaša približno 50.000 SIT na enoto. Izvajalci so notranji in zunanji, vendar dajejo prednost notranjim. To so pravzaprav zaposleni sami, ki svoje znanje prenašajo na

svoje sodelavce. Prednost vidijo v tem, da se pri morebitnih kasnejših nejasnostih lahko takoj neposredno obrnejo na mentorja, tako da ni treba ponovno klicati zunanjih sodelavcev (tudi z vidika stroškov). Čeprav je mentorstvo stimulirano, prave motivacije za to delo še ni. Opažajo naraščanje želje po izrednem študiju (od tega je kar 95 odstotkov moških), vsi zaposleni pa so vključeni v oblike formalnega izobraževanja. Evalvacija znanja poteka na treh ravneh: z izpitom na zunanji ustanovi, s pogovorom po izobraževanju in praktičnim preizkusom na delovnem mestu. Ker je izhodišče standardov ISO pri izobraževanju sistematično pridobivanje znanja, predvsem pa usposobljenost vseh zaposlenih za kakovostno opravljanje dela, v Iskri Emeco izobražujejo tudi svoje zastopnike oziroma poslovne partnerje. Trdijo namreč, da je prodaja odvisna tudi od znanja, ki ga ima trgovsko podjetje o izdelkih, ki jih prodaja. Hkrati si s tem zagotovijo kupčevo poučenost in pravilno obveščenost o uporabi ter funkcioniranju izdelkov. Zanimiv se zdi tudi njihov koncept samopromocije, na primer na fakulteti za elektrotehniko, kjer postavijo stojnico z izdelki, ki jih strokovnjaki podjetja predstavljajo in tako pritegnejo mlade, perspektivne kadre.

Tako vzbudijo zanimanje in pridobijo štipendiste. Ti pogosto postanejo redno zaposleni v podjetju (z možnostjo vertikalnega ali horizontalnega napredovanja).

Zanimive izkušnje sta predstavila tudi mag. Bojan Erjavšek (Biro Praxis) in Miha Der-

ganc (Nova Ljubljanska banka). V predstavitvi sta se osredotočila predvsem na izobraževanje za spretno vodenje (razvoj vodij), saj NLB predvsem zadnjih devet let posveča veliko pozornosti ravno temu segmentu zaposlenih. Pripravila sta vprašalnik, ki opisuje vodenje vodij, in izpeljala ocenjevanje ter vrednotenje njihovega vedenja. Na osnovi dopolnjenega vprašalnika sta izdelala tudi računalniški program za njegovo vrednotenje in postavitev posameznikovega profila vodenja po KNV (ključnih nalogah vodij).

O analizi kadrovskega potenciala in spremljanju razvoja zaposlenih je spregovorila Alenka Klemenčič, samostojna svetovalka za razvoj kadrov. Predstavila je nekaj načinov pridobivanja informacij o razvoju potenciala ter načrtovanja in spremljanja razvoja zaposlenih. Poudarila je, da ključne perspektivne kadre predstavljajo ljudje z velikimi sposobnostmi in najmanj povprečno delovno uspešnostjo. Za te mora podjetje predvideti ustrezne spodbude (predvsem z vidika napredovanja, načrtovanja kariere, usposabljanja za vodenje ...).

Tridnevno srečanje kadrovskih delavcev se je končalo z ugotovitvijo, da čas zahteva stalno izpopolnjevanje in dopolnjevanje znanja, vendar mora potreba po izobraževanju najprej dozoreti v glavah vodstva podjetij. Če to izobraževanja ne podpira in želje zaposlenih po izobraževanju naletijo na gluha ušesa, ne kaže pričakovati ne dobička ne lojalnosti delavcev.

Verena Kogoj

Kako uspešno opravimo vsak izpit

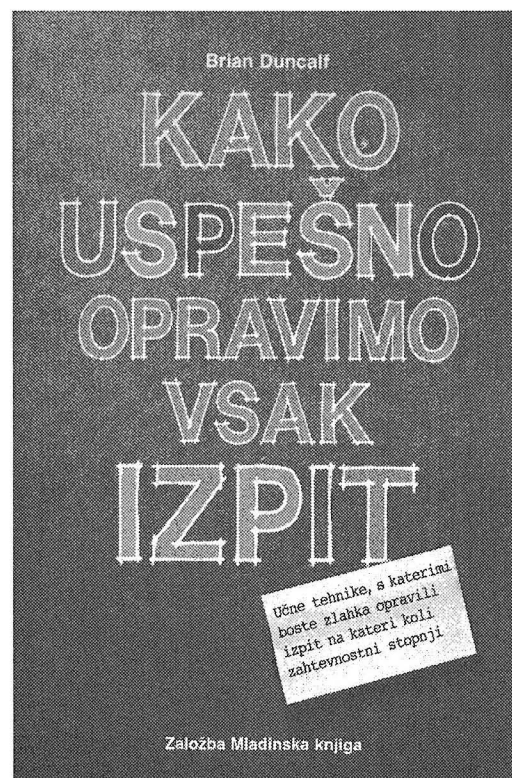
Brian Duncalf

Avtor knjige, ki je prav pred kratkim izšla pri založbi Mladinska knjiga, je s svojo izobraževalno potjo dokazal, da dobro pozna tehnike uspešnega učenja, saj je s šestnajstimi leti končal redno šolanje, nato pa se je izobraževal ob delu. Po tej poti je dosegel celo doktorski naslov.

Skozi dvanajst poglavij seznani bralca s tehnikami učinkovitega učenja, s tem, kako se spopasti s strahom pred preverjanjem znanja, kako si organizirati čas med opravljanjem izpita pri reševanju nalog in navsezadnje tudi s tem, kako si okrepiti samozavest in odpraviti živčnost pred izpitom. Knjiga je tudi pestro strukturirana in razgibana ter pregledna, tako da bralec z lahkoto osvaja poglavja (poglavja avtor začneja z reki ali obče veljavnimi modrostmi in jih zaokroži s povzetki).

Med drugim trdi, da je skrivnost uspešnega opravljanja izpitov v pripravi kandidata nanj. Kajti tudi pri slabih načinih učenja lahko žrtvujemo veliko časa in trdega dela, vendar pri izpitu kljub temu ne bomo uspešni. In izpiti niso sami sebi namen. Izobrazba, ki jo pridobimo z izpiti, nam veliko pove tudi o tem, kako se je človek sposoben spopadati s težavami, ki jih prinaša življenje. Avtor ne zanika tudi dejstva, da je študij ob delu neprimerno zahtevnejši od rednega študija, toda z rabo tehnik, ki jih navaja, je lažje premagati tudi te ovire.

Naslov knjige – Kako uspešno opravimo vsak izpit – lahko zahtevnejšega bralca morda odvrne v prepričanju, da knjiga prinaša

lahkotne recepte v »ameriškem« slogu, toda ni tako. Vsebina prinaša koristne nasvete za vsakogar, ki se še izobražuje, najsi gre za redno šolajočo se ali vse tiste, ki si znanje poglabljajo ob rednih vsakdanjih službenih dolžnostih. Z izpiti in podobnimi preizkusi znanja se v sodobnem svetu ljudje pogosto srečujejo in avtor nas dovolj razumljivo ter obenem tudi dovolj poglobljeno seznani s tem, kako se ob takih življenjskih situacijah bolje odrezati, predvsem pa tudi, kako se bolje nanje pripraviti.

Tanja Šulak

Atlas svetovne literature

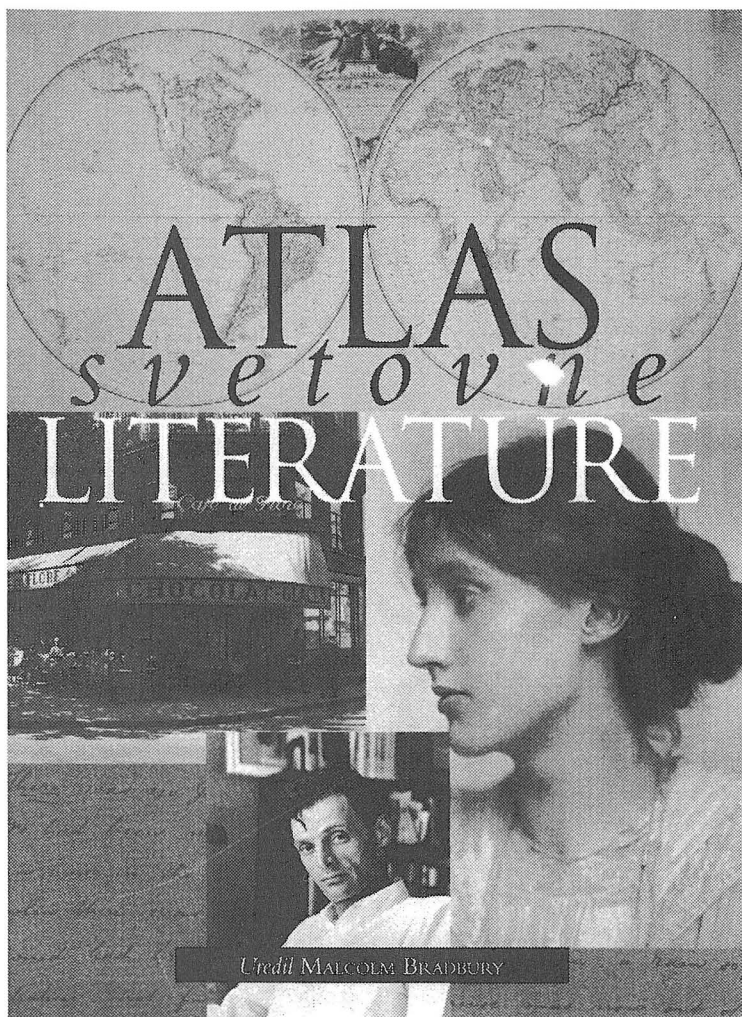
(uredil Malcolm Bradbury)

Prostor, potovanje in raziskovanje so vedno spadali med najbolj temeljne elemente literature. Atlas svetovne literature, ki je izšel pri Cankarjevi založbi, je obsežno delo, katerega cilj je raziskati številne povezave, ki so že od srednjeveških časov obstajale med pisatelji in knjigami, med krajem, iz katerega je pisatelj črpal ustvarjalni navdih. Mirno namreč lahko rečemo, da na pisateljevo razmišljanje, pogled in usmerjenost vplivajo dogodki v njegovem življenju, med katerimi lahko posebej omenimo vpliv nekaterih osebnosti ter vpliv kraja, kjer je zgodba nastajala.

V Sloveniji je Atlas svetovne literature prvo tovrstno in hkrati edinstveno delo, ki ga lahko mirno označimo kot vodnik po svetovni literaturi in ki bo, o tem sem prepričana, marsikomu ponudil novo vedenje o mednarodni zgodovini literature od srednjeveških časov, obenem pa je delo tudi vir podatkov in razvedrilo, saj prestavlja bralca v čas, mesta, vasi, ki so zaznamovala svetovno književnost.

V več kot osemdesetih esejih, ki prinašajo podobe mest, pokrajin in dežel, spoznamo Shakespearov Statford in London, Cervantesovo Španijo, Balzacov Pariz, Kafkovo Prago, bojišča prve in druge svetovne vojne ter še mnoge kraje, od srednjega veka pa do padca berlinskega zidu.

Atlas svetovne literature je opremljen tudi z zemljevidi in zarisi resničnih in namišljenih potovanj, z oznakami kavarn, gledališč, celo hiš in stanovanj slavnih literatov. Prav tako je uredniku uspelo izbrskati cel kup ilustra-

cij, risb, fotografij in drugih dokumentov, ki so kakorkoli povezani z pisatelji in dodatno bogatijo knjigo.

Pri nastajanju tako obsežnega in pravzaprav temeljnega dela o svetovni literaturi je sodelovalo veliko mednarodnih književnih bio-

AS 2/99

grafov, romanopiscev in univerzitetnih profesorjev. Pod spretnim uredniškim vodstvom literarnega zgodovinarja Malcolma Bradburyja je nastal obsežen in tudi oblikovno izjemno privlačen splošni literarni priročnik za slehernega ljubitelja književnosti, saj mu odpira nova obzorja v svet literature. Slovensko izdajo dodatno bogati tudi prevod Jureta Potokarja. V njegovem prevodu je namreč zaznati veliko ljubezen do književnosti in poznavanje svetovne literature, tako da knjigo krasijo tudi izjemno domišljene stavčne formulacije in velika ustvarjalnost pri izbiri slovenskih besed.

Atlas svetovne literature je neprecenljivo delo za preučevalce in študente književnosti, saj je v njem zbrano izjemno število doslej neznanih dejstev in zgodovinskih podatkov. Hkrati pa ponuja poglobljeno razumevanje književnih del vsakomur, ki je med svoje priljubljene pisatelje uvrstil literarna imena, ki so sooblikovala obdobje razuma, pripomogla k vzponu renesanse, zaznamovala obdobje industrializma, predstavljala obdobje realizma in prehod v sodobni svet, za vedno ovekovečila obe svetovni vojni in s peresom ustvarjala današnji svet.

mag. Daniela Brečko

3. ANDRAGOŠKI KOLOKVIJ

IZOBRAŽEVANJE ODRASLIH ZA AKTIVNO DRŽAVLJANSTVO

NUJNOST ALI UTOPIJA?

Andragoški center Slovenije že tretje leto zapored organizira andragoški kolokvij, ki je namenjen premisleku o različnih teorijah, konceptih in praksah v izobraževanju odraslih, temu, da bi jih osvetlili z vidika različnih strok, ovrednotili glede na temeljne premise demokracije posameznika in družbe ter ocenili njihove dolgoročne učinke na razvoj posameznika in Slovenije.

Tokratni kolokvij je namenjen vprašanju izobraževanja odraslih za aktivno državljanstvo. Zdi se, da je že sam pojem aktivnega državljanstva tak, da vzbuja mnogo dilem:

- Kaj pomeni aktivno državljanstvo politiku, sociologu, andragogu, drugim strokovnjakom?
- Ali se aktivnega državljanstva učimo ali nas o tem izobražujejo ali za aktivno državljanstvo vzgajamo?
- Kakšne cilje naj ima izobraževanje za aktivno državljanstvo in ali je te cilje sploh mogoče doseči z izobraževanjem?
- Katere vrste znanja potrebujemo za aktivno državljanstvo?
- Kaj je temeljno izobraževanje prebivalstva v okviru aktivnega državljanstva?
- Kakšno je razmerje med državljansko vzgojo in izobraževanjem za aktivno državljanstvo?
- Ali mora država skrbeti za izobraževanje prebivalstva za aktivno državljanstvo? Če je odgovor pritrdilen, kako?
- Ali je izobraževanje za aktivno državljanstvo v posameznikovem interesu ali je lahko v nasprotju z njegovimi interesi?
- Ali splošno izobraževanje odraslih lahko umestimo v izobraževanje za aktivno državljanstvo?

V uvodu bodo predstavljeni referati, ki jim bodo sledili diskusijski prispevki. Uvodne referate pripravljajo sodelavci Andragoškega centra Slovenije. Ti bodo, seveda, lahko spodbudili samo nekaj vprašanj. Zato ste vljudno vabljeni, da sprejmete izziv in se aktivno udeležite razprave z diskusijskim prispevkom! Diskusijski prispevek se lahko nanaša na vprašanja, ki jih navajamo, ali pa je kako drugače povezan z obravnavano temo.

Informacije in prijave: Sonja Klemenčič, Andragoški center Slovenije, Šmartinska 134 a, el. pošta: Sonja.Klemencic@zacs-saec.si, tel. 061/184 25 60. Na prijavi navedite natančen naslov in temo diskusijskega prispevka, če ste se zanj odločili.

Čas: 19. oktober 1999

Kraj: Andragoški center Slovenije, Ljubljana

AS 2/99

INFORMACIJSKE IN KOMUNIKACIJSKE TEHNOLOGIJE IN RAZVOJ ČLOVEŠKIH VIROV: NOVE MOŽNOSTI ZA EVROPSKO SODELOVANJE

Moskovska državna univerza – Evropska mreža za učenje na daljavo

Evropska mreža za učenje na daljavo si v zvezi z učenjem na daljavo prizadeva za razvoj sodelovanja med Vzhodom in Zahodom. Konferenco organizira na povabilo in s sodelovanjem moskovske državne univerze.

S konferenco želijo:

- pospešiti razvoj sodelovanja v akademskih in strokovnih krogih na tem področju med Evropsko unijo in Rusko federacijo ter novimi neodvisnimi državami in izmenjati mednarodne izkušnje in prispevke;
- ustvariti partnerstvo med akademsko sfero in ustanovami za učenje na daljavo z zagotavljanjem povezav s pogloblitvami evropskimi ustanovami in programi;
- oblikovati pregled razmer v zvezi z odprtim učenjem in učenjem na daljavo v Ruski federaciji;
- spoznati pobude, dosežke političnega razvoja, programe, projekte, zasebne pobude, uspehe mednarodnega sodelovanja v Ruski federaciji na tem področju;
- pregled razmer v Evropi, programov Evropske zveze in vloge novih informacijskih ter komunikacijskih tehnologij v izobraževanju;
- razširjati informacije o vodilnih pobudah, programih, uspešnih projektih in primerih dobre prakse v zvezi z odprtim učenjem in učenjem na daljavo v Evropi.

Konferenca bo priložnost za pomembne stike in informacije o razmerah in perspektivah odprtega učenja ter učenja na daljavo v Ruski federaciji, v kateri se poraja novo obdobje globalnega učenja, ter uporabe informacijske in komunikacijske tehnologije. Razprave in omizja se bodo osredinila na primerjavo izkušenj in ugotavljanje možnosti za večje mednarodno sodelovanje in svetovanje. Uvodni prispevki ruskih vladnih predstavnikov in vodilnih strokovnjakov za visoko izobraževanje se bodo nanašali na učenje na daljavo, visoko izobraževanje, razvoj človeških virov, uporabo informacijskih in komunikacijskih tehnologij v Ruski federaciji ter novih neodvisnih državah.

Informacije in prijave: EDEN Secretariat, Technical University of Budapest, tel. + 36 1 463 16 28, 463 2259, faks: + 36 1 463 18 58, el. pošta: eden@khmk.bme.hu., internetni naslov: www.eden.bme.hu

Čas: od 3. do 5. oktober 1999

ČETRTO RAZISKOVALNO SREČANJE MREŽE ZA UČENJE ODRASLIH IN AKTIVNO DRŽAVLJANSTVO

Družbene spremembe in aktivno državljanstvo v učeči se družbi

Zamisli vseživljenjskega učenja in učeče se družbe ponujajo velike izzive na lokalni in nacionalni ravni, pa tudi na ravni Evropske zveze. Na seminarju bodo obravnavali njihov pomen za participacijo civilne družbe v socialnem, kulturnem in političnem dogajanju - vprašanje, ki je bilo nedavno poudarjeno tudi v izjavi evropske komisije glede izobraževanja in aktivnega državljanstva.

Do zdaj so za seminar prijavljeni referati s temami:

- družbene spremembe, aktivno državljanstvo in migracija žensk;
- okoljsko učenje odraslih;
- učenje odraslih in človekove pravice;
- vključitev socialno odrinjenih odraslih v poklicno izobraževanje;
- spreminjanje vseživljenjskega učenja v rizični družbi;
- učenje v skupnosti;
- družbeni kapital in ljudsko izobraževanje;
- pravica in stabilni jaz;
- vpliv države in učeča se družba.

Informacije in prijave:

John Field, Department of Continuing Education, University of Warwick, Coventry, CV4 7AL, Great Britain, faks: + 44 1203 524223, el. pošta: j.field@warwick.ac.uk.

Čas: od 11. do 13. september 1999

Kraj: Poznan, Poljska

2. MEDNARODNI SIMPOZIJ

UČENJE NA DALJAVO NA ZAČETKU TRETJEGA TISOČLETJA

Tradicionalne udeležence v učenju na daljavo postopno nadomeščajo odrasli, ki se nenehno usposablajo in izpopolnjujejo, pa tudi tisti, ki iščejo nova obzorja v svoji poklicni karieri. Takšno vseživljenjsko učenje je mogoče z novimi viri, ki olajša individualizacijo učenja.

Dejavnost tistih, ki posredujejo znanje, se spreminja. Naloga mentorjev je odgovarjanje na vprašanja, svetovanje, pomoč pri iskanju informacij in omogočanje virtualnega dela v skupini. Pišejo povzetke, ki jih drugi popestrijo z grafičnimi elementi, prilagodijo za multimedijsko uporabo in dopolnijo z dodatnimi informacijami. Današnji trenerji bodo morali odgovoriti na zahteve po novih kvalifikacijah za jutrišnji svet, »industrija znanja« pa bo obogatena z novimi poklici.

Takšne spremembe omogočajo tehnologije, ki preoblikujejo pogoje dostopa do informacije, znanja in učenja. Novi učni pripomočki zahtevajo pridobivanje že strukturiranega znanja, nakopičene informacije pa se »bit za bitom« filtrirajo in križajo – postopek, ki omogoča nastajanje novega znanja.

Udeleženci drugega mednarodnega simpozija bodo pridobili novo znanje o možnostih, ki jih izobraževanje na daljavo ponuja v spreminjajočem se svetu.

Organizirano bo tudi tekmovanje mladih raziskovalcev, namenjeno mladim raziskovalcem (starim manj kot 30 let), ki končujejo disertacijo ali pa so jo končali v letu 1999. Podelili bodo dve denarni nagradi.

Informacije in prijave: Michele Bourdain, LARIC, CNED. Teleport 2, Boulevard 1, BP 300, 86960 FUTUROSOCPE Cedex, France, tel. + 33 5 49 49 34 68, el. pošta: loric@cned.fr., internetni naslov: www.cned.fr/entretiens

41. LETNA KONFERENCA O UČENJU ODRASLIH

Prava vprašanja: raziskovanje v novem stoletju

Leto 2000, čeprav ni v njem nič mističnega, izobraževalcem odraslih ponuja možnost za premislek o tem, zakaj in kako izpeljati raziskavo ter kako lahko pripomoremo k izboljšanju sveta.

Na konferenci bo prvič pet mednarodnih skupin poročalo in razpravljalo o najnovejših raziskavah v zvezi z izobraževanjem odraslih. Predstavljene bodo empirične raziskave, razvoj modelov ali teorij in teoretske razprave.

Organizatorji vabijo, da prijavite prispevke za razpravo, za okrogle mize in simpozij. Rok za prijavo je 30. september.

Informacije in prijave: Thomas J. Sork, Department of Educational Studies, University of British Columbia, 2125 Main Mall, Vancouver, BC V6T 1 Z4, Canada, tel. 604 822-5702, el. pošta: tom.sork@ubc.ca., internetni naslov: www.educ.ubc.ca/edst/aerc.

Čas: od 2. do 4. junija 2000

Kraj: univerza British Columbia, Vancouver, Kanada

Povzetki/Abstracts

Mag. Daniela Brečko

Vseživljenjski razvoj osebnosti

V prispevku gre za zgodovinski pregled nastanka teorij osebnostnega razvoja. Avtorica ugotavlja, da vsakokratne teorije odsevajo tudi družnoekonomske značilnosti in da je njihova vsebina tudi odsev časa, v katerem so nastajale. Na podlagi zgodovinskega pregleda ugotavlja, kdaj je moč opaziti prvo zanimanje za osebnostni razvoj odraslih in kje lahko iščemo teoretične temelje za vzgojo odraslih. V prvem delu prispevka opiše skupino teorij, ki jih uvrščamo med teorije o zgodnjem formiranju osebnosti, znotraj teh pa še posebej opozori na psihoanalitično teorijo, teorijo osebnostnih konstruktov in teorijo življenjskega scenarija. Pri vsaki izmed naštetih teorij ovrednoti tudi pomen in prispevek k razumevanju osebnostnega razvoja odraslih. V drugem delu prispevka pa napoveduje temeljito obravnavo teorij stopenjskega razvoja osebnosti in socialnih oziroma interpersonalnih teorij osebnostnega razvoja.

Daniela Brečko, M. A.

Lifelong Development of the Personality

In this paper the author offers a historical survey of the origin of the theories of personality development, and establishes that the various theories also regularly reflect socioeconomic characteristics, and that consequently their content is also a reflection of the times in which they emerged. With the aid of her historical survey the author determines when it is possible to note the first interest in the personality development of adults and where we can seek for the theoretical foundations of adult education. In the first part, she describes the group of theories which are classified among the theories on the early formation of the per-

sonality, and within these theories she presents in particular psychoanalytical theory, the theory of personality constructs and the theory of a life scenario. For each of these theories she also assesses their significance and the contribution they have made towards understanding development of the personality in adults. Then, in the second part of the paper, the author presents thoroughly elaborated theories on the gradual development of personality, and the social or interpersonal theories of personality development.

Dr. Livija Knaflič

Družinska nepismenost

Raziskave o pismenosti otrok in odraslih so pokazale, da je uspešnost pri opismenjevanju in raven pismenosti, ki jo otroci dosežejo, tesno povezana s socialnimi in kulturnimi značilnostmi družine in ravno pismenosti, ki prevladuje v otrokovi družini. Ugotovitev, da raven pismenosti ostaja medgeneracijsko nespremenjena v posameznih družbenih slojih, so spodbudile k iskanju drugačnih pristopov za dviganje ravni pismenosti v družbi.

Koncept družinske pismenosti temelji na tem, da se z izboljševanjem ravni pismenosti staršev izboljšuje tudi raven pismenosti njihovih otrok in s tem možnosti za nadaljnje šolanje. Programi družinske pismenosti spodbujajo izvajanje različnih dejavnosti, v katerih starši, otroci in drugi družinski člani uporabljajo bralne in pisne spretnosti v svoji skupnosti oziroma vsakdanjem življenju.

Livija Knaflič, Ph. D.

Family Literacy

Research in child and adult literacy demonstrates that the achievement and

the level of literacy that children attain at school is connected with the social and cultural characteristics and the level of literacy of the child's family. This intergenerational transfer of the level of literacy has motivated the search for different ways of improving the level of literacy.

The concept of family literacy is based on the assumption that a higher level of parent literacy means that the children may achieve the same, and it also offers better schooling prospects. Family literacy programmes help families to develop different activities, including reading and writing skills, both in their community and in everyday life.

Irena Lesar

Družinski koncept prevzgoje odvisnikov

Problematika odvisnosti, ki jo skušam osvetliti v tem prispevku, je tesno povezana z mojim nekajletnim prostovoljnim delom z odvisniki in njihovimi družinami. Izkušnje so bile spodbuda za bolj poglobljeno iskanje možnih vzrokov za tako razširjen problem odvisnosti, s katerim se srečujemo iz dneva v dan. Da ne gre za popolnoma nov problemski sklop, skušam pojasniti v prvem delu, ko prikazujem, da so droge stare toliko kot človeštvo. Vendar je bil v preteklosti dostop do njih zelo omejen. Danes se mnogi teoretiki trudijo poiskati možne vzroke temu hitremu razširjanju drog, zlasti med mladimi. Pri tem razmišljanju sem pozornost namenila predvsem današnjim družinam in vlogi, ki jo ima slednja, predvsem z načinom vzgoje, pri razvoju otrokove osebnosti. To mi nekako potrjuje tudi organizacija Skupnosti

Srečanje, ki je za odvisnika nekakšna »nova družina« in ki ga brezpogojno sprejme ter mu omogoča, da reši svoje težave kar se da učinkoviteje. Ker je pri njihovem delu najpomembnejše to, da bo odvisnik tudi zunaj zidov živel tako, kot se je odločil, dajejo velik poudarek priučitvi določenemu delu in pridobitvi izobrazbe, ki bo posamezniku kasneje omogočila čimučinkovitejšo in aktivnejšo vključitev v »normalno« življenje.

Irena Lesar

The Family Concept of the Re-education of Drug-dependents/addicts

In this article, I have endeavoured to cast further light on the problematics of drug-dependence, which is closely linked to my several years of voluntary work with dependents and their families. These experiences provided the incentive for in-depth research into the possible causes of the widespread problem of addiction, which we daily encounter. That we are not dealing here with a completely new set of problems is a point which I have attempted to clarify in the first part, in which it is shown that drugs are as old as humanity itself. Nonetheless, in the past, access to them was extremely limited. Today, many theoreticians are concerned with seeking out the possible causes of this rapid spreading of drug use, particularly among the young. In following up these reflections, I have directed personal attention to present-day families and to the role which they play – particularly in the manner of upbringing – in developing the child's personality. This approach has also in a sense been confirmed by the organization »Skupnosti Srečanje« (Community Encounters), which represents for the drug-dependents a kind of »new family« which receives them unconditionally and

enables them to resolve their difficulties in the most effective possible way. Since utmost importance is given in their work to ensuring that the dependents should also continue to follow outside the walls – the life-path of their choice, great emphasis is placed on job-training and on acquiring an education which will later enable the individual to be effectively and actively integrated into »normal« life.

Nadja Dobnik

Pomen mobilne telefonije v izobraževanju na daljavo

Možnosti, ki jih v izobraževanju na daljavo ponuja telefon, so znane, čeprav še premalo izrabljene. Konzultacije po telefonu pomenijo živ stik med osebama, ki komunicirata, in možnost neposrednega reševanja problemov, obenem pa veliko racionalizacijo časa, saj sta mentor in študent med konzultacijami lahko na katerikoli lokaciji, ki jima ustreza, pomembno je le, da sta pripravljena na pogovor.

S povezovanjem mobilne telefonije z internetom se dostop do informacij na internetu in do elektronske pošte seli iz računalnika v mobilni telefon, s tem pa se bodo prednosti mobilnega telefona pred drugimi sredstvi komunikacije še povečale.

Nadja Dobnik

The Significance of Mobile Telephoning in Distance Learning

The possibilities offered by the telephone for use in distance learning are well known, yet still far too little used. Consultation by telephone means establishing a live contact between the two people who are communicating, and the opportunity for directly solving the problems. Furthermore, it ensures great rationalization in time-usage, since both the mentor and the student can carry out the consultation at any place which suits them; all that

matters is that they are prepared for the discussion.

Through the interlinking of the mobile telephone system with the Internet, the access to information on the Internet and to e-mail shifts from the computer to the mobile telephone, thus further increasing the advantages of the mobile telephone over other means of communication.

Vida Močnik

Elektronske knjižnice

V tem prispevku avtorica opisuje načine, ki jih lahko knjižnica ponudi pri izobraževanju na daljavo. Ugotavlja, da se bodo morale slovenske univerzitetne in druge knjižnice prilagoditi svetovnemu razvoju in skladno z njimi zagotoviti primernejše in času ustreznejše, predvsem fleksibilne oblike izobraževanja. Med njimi poudarja predvsem dostop do elektronskih informacij, usposabljanje za identifikacijo elektronskih informacij in oblikovanje mehanizmov za povratne informacije.

Ugotavlja, da je izobraževanje na daljavo eden izmed najkompleksnejših izzivov, s katerimi se dandanes spopadajo knjižnice po svetu, prav tako pa tudi v Sloveniji.

Vida Močnik

The Electronic Libraries

In this paper, the author describes the ways in which libraries can contribute towards distance learning. She concludes that, in Slovenia, university and other libraries will need to adapt themselves to the world trends and, in accordance with them, ensure a more exemplary and expeditive, primarily flexible form of education. Among the improvements, she stresses in particular: access to electronic information, training in the identification of electronic information and in devising mechanisms for information return. The author concludes that distance learning is one of the most complex

challenges presently being faced by libraries, not only in Slovenia but also world-wide.

Mag. Jasmina Mirčeva

Izobraževanje zaposlenih v tranzicijskem gospodarstvu

Članek problematizira značilnosti stanja in razvoja organiziranosti izobraževanja ter usposabljanja zaposlenih v slovenskem gospodarstvu, pri čemer uporablja in upošteva tudi usmeritve in razvojne izkušnje v razvitih evropskih državah. Ugotovitve o organizaciji, potrebah in stanju ter o oblikovanju razvojnih struktur in modelov, ki jih na področju izobraževanja in usposabljanja zaposlenih zahtevajo preobrazbe v gospodarstvu, temeljijo na empirični raziskavi, ki jo je pred kratkim opravil Andragoški center Slovenije, zajela pa je reprezentativni vzorec podjetij in uporabila več metod ter postopkov preučevanja in spoznavanja.

Jasmina Mirčeva, M. A.

The training of employees in transitional economies

This article offers an examination of the problems relating to the characteristics of the state and organizational development of the education and professional training of employees in the Slovene economy, while also including and using the trends and development experiences from the more developed European countries. The findings, which are based on empirical research, concern the organization, needs and present condition, as well as the formation of developmental structures and models which, in the field of the further education and training of employees, require a transformation of the economy. This research, recently completed by the Slovenian Andragogical Centre, comprised a representative sample of companies, and made use of

several methods and approaches for investigation and constatation.

Dr. Ana Krajnc

Nastanek in organizacija izobraževalnih centrov

V pričujočem prispevku je avtorica podala pregled nastanka in razvoja izobraževalnih centrov, ki so se razvijali kot posebna vrsta andragoških ustanov v podjetjih. Opiše vzrok njihovega nastanka in ugotavlja njihovo razpršenost po Sloveniji. Posebej predstavi tudi cilje izobraževanja v centrih, pri čemer ugotavlja, da ni šlo le za ozko poklicno usposabljanje, temveč tudi za začetno izobraževanje in uvajanje novo zaposlenih, šolanje manjkajočih strokovnjakov, splošno izobraževanje, dopolnilno izobraževanje, navsezadnje pa tudi za utrjevanje tedanjih političnih razmer, saj ne smemo pozabiti, da so bila do začetka 90. let vsa podjetja državna. Avtorica ugotavlja tudi vzroke zatona izobraževalnih centrov s prehodom na tržno gospodarstvo in skuša ovrednotiti sedanje razmere predvsem z vidika tržnega gospodarstva in s tem v zvezi z novo nastalimi cilji izobraževalnih centrov.

Ana Krajnc, Ph. D.

The Origination and Organization of Adult Education Centres

In this article, the author provides a survey of the origination and development of the educational/training centres which developed as special forms of andragogical institutions within companies. She also describes the reason for their emergence, and establishes why they were widespread throughout Slovenia. Hence, she gives particular prominence to the educational aims of the centres. This leads to the conclusion that the centres were concerned not merely with professional retraining in the narrower sense, but also with initiatory training and the introduction of new employees, the education of

newly-needed experts, general education, further training, and – last but not least – consolidation of the political situation at the time (for it should not be forgotten that, until the early 90s, all companies were state-owned). The article also points to the causes for the decline of the education centres following the transition to a market economy, and offers an evaluation of the present situation, primarily from the point of view of the market economy and – in relation to this – the newly emerging aims of the educational centres.

Dr. Sonja Kump

Družbeni položaj in vloga društev

Članek se ukvarja z nastankom in razvojem društev kot oblike prostovoljnih organizacij v Sloveniji. Opisane so temeljne značilnosti današnjih društev in njihove perspektive v razmerju do storitev javnega sektorja. Avtorica poudarja zlasti pomen socialnega kapitala (zaupanje in sodelovanje) in razvitih intermediarnih struktur (društva, mreže) v sodobnih družbah. Brez socialnega kapitala sodobne družbe ne morejo v celoti razviti svojih potencialov in konkurenčnih prednosti.

Sonja Kump, Ph. D.

Social Position and Role of Societies

The article deals with the creation and development of societies as a form of voluntary organisations in Slovenia. The author describes some basic characteristics of modern associations in their relation to the services of public sector. She stresses the importance of social capital (trust and cooperation) and developed intermediary structures (associations and networks) in modern societies. Without social capital, modern societies cannot fully develop

their potential and competitive advantage.

Mag. Dušana Findeisen

So naše ciljne skupine res nedosegljive?

Avtorica v tem prispevku načenja vprašanje načrtnega sodelovanja z javnimi občili, ki naj bi spremljalo delovanje izobraževalnih organizacij ali projektних skupin. Še posebej je sodelovanje s časniki, radiom in televizijo pomembno za tiste projektne skupine ali morda nevladne organizacije in izobraževalne ustanove, ki si prizadevajo za spremembe v socialnem okolju in za skupine družbeno izločenih oseb. Posebej se posveti vprašanju v zvezi z mladimi, izpadlimi iz šole, in temu, kako jih doseči.

Dušana Findeisen, M. A.

Is it true that our target groups are out of reach?

In article Dušana Findeisen examines the question of permanent and planned collaboration with the media. Such collaboration is to be established between the media and educational organisations or different project groups. Thus, it seems that this collaboration is of outmost importance for those project groups or non-governmental organisations or educational organisations striving for changes in the social environment and for the benefit of groups of the socially excluded. Moreover, Dušana Findeisen gives particular attention to the question of school out-drops and how to reach them.

V reviji Andragoška spoznanja objavljamo izvirne in še neobjavljene prispevke o izobraževanju odraslih.

Splošna načela

Prispevke, s katerimi želimo zajeti vsa področja izobraževanja odraslih, bomo razdelili na znanstvene in strokovne prispevke, prispevke iz prakse za prakso in informativne prispevke.

Z veseljem bomo objavili tudi konkretne zgodbe o podjetjih, ljudeh, dejavnostih ali dogodkih, saj želimo dati čim več uporabnih informacij, da bi postali dejavnejši v okolju, v katerem živimo.

Prispevki naj bodo napisani jasno in razumljivo. Za informativne prispevke priporočamo novinarski slog pisanja.

Dolžina

Prispevki naj obsegajo besedilo od 1500 do 3000 besed (do 10 strani A4 s presledkom 1,5).

Ilustracije

Ilustracije so zelo zaželeni. Če vaš prispevek vsebuje ilustracije (risbo, fotografijo, diagram, karikaturu – oziroma vse, kar ne spada v samo besedilo), vas prosimo, da nam jih pošljete ločeno od besedila z jasno pripisanim naslovom prispevka in oznako, kje naj ilustracija v besedilu stoji.

Reference

Predlagamo, da za reference v besedilu uporabite sodobnejši način. Za citat ali točno navedbo damo v oklepaj priimek avtorja, leto izdaje ter stran (Jereb, 1991, str. 74). Če gre za splošno navedbo, izpustimo stran (Jereb, 1991).

Seznam literature

Seznam uporabljene literature uredite po abecednem vrstnem redu. Zaradi preglednosti predlagamo naslednjo ureditev:

- a) knjige: priimek in ime avtorja, leto izdaje, naslov, kraj, založba. Primer: Brajša, P. (1993). Manager-ska komunikologija. Ljubljana: Gospodarski vestnik.
- b) članki v revijah: priimek in ime avtorja, leto izida, naslov, ime revije, letnik, strani. Primer: Christiansen, U. (1994). Weiterbildung als gemeinsame Aufgabe. Grundlagen der Weiterbildung, 4, str. 197–199.
- c) prispevki v zbornikih: priimek in ime avtorja, leto izdaje, naslov prispevka in nato natančni podatki o

zborniku (izpustimo le leto izdaje). Primer: Muršak, J. (1990). Sistem strokovnega in poklicnega izobraževanja v Franciji. V Medveš (ur.), Primerjalne raziskave srednjega izobraževanja v nekaterih evropskih državah. Ljubljana.

Povzetek

Znanstvene in strokovne razprave morajo imeti še povzetek v slovenščini, ki naj obsega največ 15 vrstic. Povzetek opremiti z nazivom, imenom, priimkom in polnim naslovom prispevka (primer: dr. Zoran Jelenc: Neformalno izobraževanje v organizacijah).

Po možnosti naj bodo povzetki tudi v angleščini, še zlasti, kadar se bojite nejasnosti pri našem strokovnem prevodu naslova ali povzetka.

Opozorilo

Prosimo, da svoje članke pošljete v dveh izvodih na A4 formatu. Izpisi naj bodo kakovostni z dvojnimi razmikom med vrsticami. Na posebno stran napišite kratko avtobiografijo, ki naj obsega ime in priimek, akademski ali strokovni naziv ter ime ustanove, v kateri ste zaposleni, ali ime fakultete, če ste študent.

Tehnična navodila

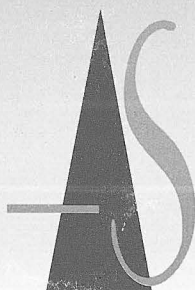
Priložite računalniško disketo z besedilom vašega prispevka. Diskete so lahko 3.5 HD. Na disketi naj bo samo besedilo prispevka, shranjeno pod vašim priimkom (ime zapisa naj bo vaš priimek, npr. Krajnc, Krajnc.doc, Krajnc.asc in podobno) in posebej povzetek (ime povzetka naj bo vaš priimek in zaven številka 1., npr. Krajnc1). Ne pozabite na nalepko diskete jasno napisati svoj priimek. Prispevki so lahko napisani z enim od naslednjih urejevalnikov besedil: Word for Windows ali v zapisu ASCII.

Znanstvene prispevke ocenita dva recenzenta. Recenzentski postopek je anonimen. Pisnih prispevkov ne vračamo, o zavrnjenih prispevkih pa avtorja obvestimo.

Uredniški odbor si pridržuje pravico do sprememb naslova in drugih uredniških posegov.

Prispevke pošljite na naslov:

Filozofska fakulteta,
Oddelek za pedagogiko in andragogiko
Revija Andragoška spoznanja,
Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana

ANDRAGOŠKA SPOZNANJA

Prva slovenska revija za izobraževanje odraslih

3

1999

Leto starejših odraslih:

Paradoks tretjega življenjskega obdobja

Izobraževati starejše delavce?

Vseživljenjski razvoj osebnosti

IMPRÉSUM

Ustanovitelj Andragoško društvo Slovenije
Soustanovitelj Filozofska fakulteta, Ljubljana

Glavna urednica/Editor in Chief dr. Ana Krajnc
Odgovorna urednica/Editor mag. Daniela Brečko
Tehnični urednik/Technical Editor Milan Turel

Uredniški odbor/Editorial Board mag. Jordan Berginc,
mag. Melita Cimerman, mag. Jožko Čuk,
Jasna Dominko-Baloh, mag. Dušana Findeisen,
Božo Kočevlar, mag. Jože Miklavc,
dr. Vida Mohorčič-Špolar, Sašo Niklanovič,

Mednarodni sodelavci:

Pavel Hartel – Karlova univerza v Pragi;
Liam Carey – St. Patrick College, Irska;
Paolo Federighi – Univerza v Firencah;
Peter Jarvis – Univerza v Surreyju, Velika Britanija;
Jost Reischmann – Univerza v Bambergu, Nemčija.

Tajnica uredništva: Tanja Šulak, tel: 061/176 93 56,
061/ 176 92 00, faks: 061 125 93 37, 061 125 93 37
elektronska pošta: tanja.sulak@ff.uni-lj.si

Oglasi/Marketing:

Tanja Šulak, tel: 061/176 93 56, faks: 061 125 93 37,
elektronska pošta: tanja.sulak@ff.uni-lj.si

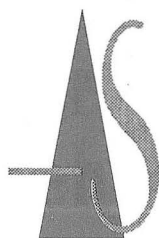
Naslov uredništva/Address of the Editorial Office:

Filozofska fakulteta, Ljubljana, Aškerčeva 2,
telefon 061/ 176 93 56. Žiro račun/Current Account:
50100-603-40227, sklic na številko 154005/7626

Revija Andragoška spoznanja izhaja štirikrat na leto,
posamezen izvod je 1700 SIT.
Letna naročnina za individualne naročnike je 5700 SIT,
za ustanove in podjetja 8500, za študente 3700 SIT.
DDV je vključen v ceno.

Tisk: Tiskarna Skušek Ljubljana

Revijo subvencionira Ministrstvo za šolstvo in šport,
Ministrstvo za znanost in tehnologijo ter
Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

ANDRAGOŠKA SPOZNANJA
Prva slovenska revija za izobraževanje odraslih
Journal of adult education in Slovenia

Vsebina

<i>Ana Kranjc</i>	PARADOKS TRETJEGA ŽIVLJENJSKEGA OBDOBJA	5
<i>Dušana Findeisen</i>	IZOBRAŽEVATI STAREJŠE DELAVCE?	19
<i>Daniela Brečko</i>	VSEŽIVLJENJSKI RAZVOJ OSEBNOSTI (2. DEL)	27
<i>Nives Ličen</i>	ČLOVEK NA MARSU, DINOZAVRI NA ZEMLJI	41
<i>Sabina Jelenc Krašovec</i>	RAZMIŠLJANJE O UNIVERZI IN NJENEM POLOŽAJU V UČEČI SE DRUŽBI	45
<i>Karmen Erjavec</i>	MEDIJSKA PISMENOST	55
<i>Zdenka Birman Forjanič</i>	IZOBRAŽEVANJE ZAPOSLENIH V GOZDARSTVU	61
<i>Sanja Uršič</i>	ČITALNICE - POSEBNOST SLOVENSKE ZGODOVINE	69

KNJIŽNE NOVOSTI	84
POROČILA, ODMEVI, OCENE	88
OBRAČAMO KOLEDAR	94
POVZETKI/ABSTRACTS	98
AVTORJEM NA POT	103

K Za družbo ljudi vseh starosti

UVODNIK

Združeni narodi so letošnje leto razglasili za leto »na poti v družbo ljudi vseh starosti«. Ustvarili naj bi torej družbo, v kateri ne bo nasilnih ločnic med ljudmi. V takšni družbi bo tudi znanje starejših ljudi kljub naglemu napredku tehnologije potrebno in zanimivo, rodovi mladih, srednje starih in različnih starostnih skupin starejših se bodo med seboj povezali ob skupnem učenju in delu. Še več, v takšni družbi pravzaprav ne bo več potrebe po drugačnosti izobraževanja starejših, kajti starost ne bo ločnica v človekovem in družbenem življenju. Ljudje bodo preprosto nadaljevali svoje življenje, ne da bi jim družbeno okolje nasilno odvzelo tisti pomembni del identitete, ki izhaja iz poklicnega dela. Družbe ljudi vseh starosti ni mogoče ustvariti z razglasi in na papirju, čeprav tudi to pomaga. Najprej in najbolj naravno se bo oblikovala s skupnim življenjem, učenjem in skupnimi prizadevanji ljudi različne starosti.

Izobraževanje starejših, za katerega si še drugače, bolj javno prizadevamo v tem letu, ni le izobraževanje za tretje življenjsko obdobje. Začenja se takrat, ko se začne starost, ali drugače povedano, ko nam jo napove »družbena ura«, kot menijo nekateri. Ta v današnjem času neoliberalizma za mnoge bije že zelo zgodaj, kmalu po štiridesetem letu, ko človek postane starejši delavec. Zaposljivost teh delavcev je treba podaljševati z dopolnilnim izobraževanjem. O tem govori tudi Resolucija o zaposlovanju starejših delavcev, ki jo je Svet Evrope sprejel že leta 1995. Toda le z izobraževanjem starejših delavcev ne bomo dosegli cilja. Izobraževati je treba hkrati tudi delodajalce, kajti izobraževanje starejših delavcev omogoča usposobljenost, ne vrača pa mladosti, ki

jo delodajalci, ne da bi pravzaprav vedeli zakaj, cenijo. Pri tem se pojavlja tudi potreba po takšni politiki zaposlovanja, ki bo upoštevala prednosti posameznih starostnih skupin in jih povezovala. Francozi denimo razmišljajo o ustanavljanju podjetij mladih pripravnikov pod mentorstvom starejših delavcev. Pa tudi večina delovnih organizacij ustvarja proizvode in storitve za različne starostne skupine, zato je pomembno, da so različne starosti tudi delavci.

Starost je čas sprememb in tako je izobraževanje starejših odraslih pravzaprav vzgoja za spremembe. Te so potrebni tisti, ki se pripravljajo na upokožitev, na iskanje novih temeljev identitete za čas poklicne nedejavnosti ali upokožitve. Poleg njih pa seveda delodajalci, njihova družina in širša javnost. Upokožitev je umetna ločnica, družbena institucija, v mnogočem pa tudi družbena manipulacija za uravnavanje odvečnosti ter zaščito učinkovitosti delovne sile. Če je bila v začetku devetnajstega stoletja, ko so jo prvič uvedli, deloma tudi zaščita delavcev, pa pomeni danes, ko je vsak četrti človek v storitvenem sektorju, v katerem fizične sposobnosti niso pomembne, pogosto nasilje nad posameznikom. Dopovedovati starejšim, da potrebujejo zasluženi počitek, je navadno »pranje slabe vesti« družbe, ki človeka nenadoma odstavi na stranski tir, pogosto tudi proti njegovi volji. Upokožitev je predvsem družbeno priznanje posameznikove nesposobnosti, da bi nadaljeval poklicno delo.

Tudi izobraževanje za razgibano, vedoželjno, obveznosti osvobodeno tretje življenjsko obdobje spremlja vzgoja starejših. Vzgoja za

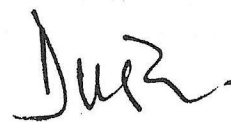
razvijanje in ohranjanje skupnosti ter ponovno vključitev v okolje, ki je širše od temeljne družinske skupnosti. Človek mora namreč vse življenje zadovoljevati svoje psihosocialne potrebe, ne le v družini, marveč tudi v širši skupnosti. Izobraževanje v tretjem življenjskem obdobju temelji na posredovanju za posameznika in družbo pomenljivih znanj ter na prezrtih potrebah starejših ljudi. Med njimi so spoznavne potrebe, potrebe po pripadnosti, koristnosti, lepem.

Izobraževanje starejših je del kontinuuma vseživljenjskega izobraževanja. Kdor je bil deležen izobraževanja odraslih v srednjih letih, so bo lažje vključil v predupokojitveno izobraževanje ali izobraževanje za četrto življenjsko obdobje. Pa vendar, v državah, kjer starost istovetijo z upadanjem, kjer ne uvidijo razvoj-

nih možnosti starejših in njihovega pomena za razvoj celotne družbe, ni veliko birokratskih in drugih struktur, v katerih so starejših lahko dejavni in prek katerih lahko sodelujejo v družbi. Tam so tudi potrebe po vseživljenjskem izobraževanju v starosti manj izrazite ali pa jih obravnavajo le kot socialno storitev, popravljanje družbene krivice.

Pojem starost je obremenjen z mnogimi stereotipnimi razsežnostmi. Te se kažejo v politiki, znanosti, zdravstvu izobraževanju, še najbolj pa pri starejših samih. Izobraževalcem, ki verjamejo v človekov razvoj, nalaga nadaljnja prizadevanja za to, da bi se ti stereotipi zabrisali, pa tudi za to, da izobraževanje starejših odraslih odigra vlogo, ki mu pripada: da izboljšuje življenje ljudi in omogoča napredek skupnosti.

dr. Dušana Findeisen

K PARADOKS TRETJEGA ŽIVLJENJSKEGA OBDOBJA

dr. Ana
Krajnc
Filozofska
fakulteta

*Starejši imajo več osebne svobode,
možnosti za uresničevanje ciljev pa manj*

Čim bolj ljudem tečejo leta, tem bolj se zavedajo, česa še niso uresničili, menijo, da so se premalo naučili in se vračajo k osebnim neizpolnjenim željam. Marsikaj so si vse življenje želeli, da bi uresničili, vendar so bile druge dolžnosti pomembnejše in lastne želje so potisnili v ozadje. Neizpolnjene želje so vedno tlele v njih. Nekateri so se jih celo sramovali ali pa so se jim zdele okoliščine neprimerne, zato o njih niso govorili. Po upokojitvi se osamljeni zazrejo vase. Nikamor več ne morejo pobegniti pred tem, kar je v njih. In kot da vidno tik-taka čas, ki ga še imajo na voljo in ga je čedalje manj, se skrite neuresničene želje še bolj oglašajo in hočejo na dan. Toliko stvari je, ki bi jih radi počeli. Končno je večina obveznosti mimo in lahko se posvetijo sami sebi, so s seboj odkriti in skušajo uresničiti osebne ambicije.

SOCIALNE MOŽNOSTI V TRETJEM ŽIVLJENJSKEM OBDOBJU

In kot da se je vse zarotilo proti njim. Sedaj, ko so postali zvesti sami sebi, ko so si prisluhnil in odkrivajo, kaj si najbolj želijo, ko bi se radi naučili kaj novega in preizkusili talente, se jim družbeno okolje hitro odmika, čedalje bolj so osamljeni in brez moči, da bi svoje ambicije in želje tudi uresničili. Po upokojitvi se v našem okolju so-

cialne možnosti ljudem zelo skrčijo. Okolje pričakuje, da se bodo odpovedali življenjskemu boju, da se bodo predali. S tem se odpovejo tudi novim ciljem in njihovo bivanje v samoti postane zelo medlo, brez življenjske napetosti, pričakovanj, veselja in žalosti. Starejši kmalu začutijo, da bodo še bolj izločeni iz okolja, če ne bodo prevzeli in pravilno odigrali vloge starih, ki jim jo okolje pripisuje. Naša raziskava o stereotipu starosti je pokazala, da so mnenja ljudi o starejših ljudeh zelo enotna. 60–80 odstotkov anketiranih ljudi, starih od 19 do 48 let, je menilo, da so starejši ljudje pasivni, mirni, zlovoljni. Pripisujejo jim temne barve (črno, sivo, temnomodro). Gledajo jih kot breme družbe in manjvredne ljudi. Starejši so po upokojitvi potisnjeni v pasiven položaj odvisnosti od drugih, za družbo so odpisani. Izgubili so svoj socialni status, ki je bil povezan s službo in poklicem, svojo osebno identifikacijo in družbeno moč. Možnosti za življenje v družbi se jim čedalje bolj krčijo. Odnáša jih na rob in tam nemočni čemijo (Krajnc, 1997).

Možnosti za delovanje so s staranjem iz dneva v dan manjše. Človek še želi povedati, kdo je in kaj hoče, vendar ga nihče več ne posluša. Rad bi igral kak glasbeni instrument, napisal knjigo, obvladal računalnik, postal vodilni v kaki skupini, rad bi izstopil iz množice in končno povedal, kdo je, saj je

tisto, kar je razvil v mladosti, samo majhen delček njega samega. V sebi nosi zakladnico bogatih življenjskih izkušenj, v njem so ujeti trenutki družbene in osebne zgodovine, a komu naj to pove, kdo ga bo poslušal. Mlajši hitijo mimo njega. Ne vidi več možnosti.

Paradoks tretjega življenjskega obdobja je nasprotje med osebnim osvobajanjem zunanjih socialnih pritiskov, ki so jih ljudje prej čutili, in dejstvom, da se socialne, ekonomske, kulturne, izobraževalne in druge možnosti z upokojitvijo naglo zmanjšujejo. Kako najti pot iz tega položaja?

Možnosti v okolju se za starejše krčijo zaradi diskriminacije ljudi po starosti. Večini ljudi se zdi »naravno« mnenje, da starejši v nobenem pogledu niso toliko vredni kot mlajši. Starejši se včasih bojijo, kako bodo ravnali z njimi zdravniki, ker niso več mladi, na vodilno mesto tudi ne morejo več priti. Od gospodarstva in drugih vitalnih področij družbe so ločeni. Tam, kjer se srečujejo ljudje z družbeno močjo, jih ni. Tak tok življenja lahko v sedanjih razmerah ustavi le človek, ki ima zelo visok, najvišji, socialni status, na primer vrhunski znanstveniki, umetniki, predsednik države in podobno. Ker imajo ženske na splošno manj družbene moči kot moški, je biti starejša ženska še slabše kot biti star moški. Socialni status

starejših žensk je še nižji od statusa starejših moških.

Nastali paradoks je socialni konstrukt in posledica razširjenega stereotipa o starejših, načina gledanja ljudi nanje. Socialni položaj starejših,

v katerega so porinjeni v okolju, ne ustreza njihovim dejanskim sposobnostim, željam, znanju in izkustvu. Čim bolj so ljudje razviti, čim več osebnih izkušenj imajo, tem bolj se med seboj razlikujejo, okolje pa jih skuša vse strpati v eno šablono, ker so

stereotip o starejših sprejeli brez lastnega premisleka in nekritično. Stereotipe sprejemamo iz okolja. Olajšajo nam življenje, ker bi morali sicer vse na novo premisliti, tako pa nam okolje ponuja že vnaprej izdelane odgovore o tem, kako se pravilno odzvati na dogajanje okrog nas. Človek pa ravna na podlagi stereotipov. S tem se delno odmakne od realnosti.

NI VSEŽIVLJENJSKEGA IZOBRAŽEVANJA BREZ IZOBRAŽEVANJA STAREJŠIH

V javnosti je bilo precej začudenja, ko smo ustanovili Univerzo za tretje življenjsko obdobje (1985). Ponavljalo se je vprašanje: »Kaj jim bo znanje? Čemu ga še potrebujejo?

Izobraževanje je danes potreba vseh ljudi, ne glede na starost. Če bi se nehalo že pri tridesetih ali štiridesetih letih, ne bi bilo vseživljenjsko. Seveda so se z razvojem, ki je navrgel tudi vseživljenjsko izobraževanje, spremenili tudi cilji izobraževanja. Prej so ljudje mislili, da se izobražujejo le zaradi poklica, službe, napredovanja pri delu, specializacije, delovnih nalog. Vse je bilo povezano z delom. Vsi drugi cilji vzgoje so bili drugotni. Vseživljenjsko izobraževanje se začne razvijati v informacijski družbi ali družbi znanja, ko se cilji vzgoje pomembno razširijo. Po Lengrandovi teoriji permanentnega izobraževanja se pod vplivom sprememb in razvoja ljudje izobražujejo lahko samo sproti, ko se pokažejo potrebe, in si tako razvijejo osebne kompetence za socialne vloge.

Z načrtnim večletnim spremljanjem prakse in iz analize letnih poročil o delu univerz za tretje življenjsko obdobje v Sloveniji smo odkrili nekaj značilnih teženj v izobraževanju starejših. Njihovo učenje se povezuje z novimi (drugачnimi od delovno aktivnega prebivalstva) potrebami in psihosocialnimi vzgibi, značilnimi za tretje življenjsko obdobje.

Neugoden socialni položaj starejših je posledica stereotipov.

Starejši ljudje nimajo več poklicne vloge. Čeprav so se upokojili, njihova proizvodna vloga ne bi smela prenehati. Usposobiti se morajo, da svoje ekonomske razmere na novo ustvarijo: na primer da drugače, bolj ekonomično ravnajo z izdatki, da stvari, ki bi jih sicer morali plačati, napravijo sami, da občasno pridobitno delajo tudi zunaj doma ali se uveljavijo v okolju s povsem novo dejavnostjo. Za vse so potrebni premislek, nova stališča in pogledi, novo znanje.

Če se nove navade uspešno razvijejo, zmanjšajo padec življenjskega standarda po upokojitvi. Tudi druga kariera naj ne bi bila le iz osebnega zadovoljstva, temveč tudi pridobitna. S stereotipom o starejših pa je povezano tudi mnenje, da naj bi starejši delali brezplačno, »ker jih tako ali tako živi družba«. V resnici se živijo sami, vrača se jim kapital, ki so ga med aktivnim obdobjem plačevali v pokojninski sklad in so ga lahko drugi obračali. Starejši ljudje čutijo, da se je v njih nabralo veliko izkušenj. Radi bi jih prenesli, tako ali drugače, na druge ljudi. Zato se usposabljaajo za pisanje (žurnalizem, literatura), učijo se tujih jezikov ali pa bi radi sebe odkrili z izrazno umetnostjo. Na univerzi za tretje življenjsko obdobje so pogosti študijski krožki za slikarstvo, kiparstvo in tuje jezike. Želja po tem, da bi svoje občutke in misli bolje sporočali, jih žene v nadaljnje izobraževanje.

Naslednja težnja starejših, ki tudi pospešuje izobraževanje, je želja, da bi bolje razumeli svet in ljudi okrog sebe. Vpisujejo se v študijske krožke iz zgodovine, umetnostne zgodovine, literature, medosebnih odnosov, informatike, računalništva, mednarodne politike. Zanima jih tudi futurologija: v kateri smeri se razvija naša družba in svet sploh. Naštete študijske krožke dobro dopolnjujejo krožki iz filozofije, življenjskih pogledov

in študij vrednot določenega okolja (Findeisen, 1997).

Starejši navadno niso zadovoljni samo z racionalno pridobljenim znanjem. Pri izobraževanju želijo tudi nekaj doživeti, se prijateljsko navezati na mentorja in druge udeležence. Študij starejšim daje priložnost, da zadovoljujejo tudi svoje primarne psihosocialne potrebe, kot jih opredeljuje Maslow: potreba po varnosti, socialni pripadnosti, samospoštovanju, odkrivanju neznanega, estetiki in samopotrjevanju (Redenbach, 1994, str. 36).

Med drugim jim tudi izobraževanje pomaga, da pridejo iz osebne krize po upokojitvi, da se iztrgajo iz socialne izolacije in osamljenosti in da se začnejo med ljudmi spet uveljavljati. Veliko starejših živi v samskih gospodinjstvih ali s partnerjem, tako da so se družinski odnosi skrčili. Študijski krožki se zaradi tesnih medosebnih odnosov spreminjajo v primarne socialne skupine. V njih vladajo tudi čustveni odnosi, navezanost in soodgovornost, podpora in pomoč. Izobraževanje tako osmisli tudi ostalo življenje starejših. Med večletno prakso smo večkrat naveli na pripombe sorodnikov ali prijateljev, da so se, odkar se izobražujejo na univerzi za tretje življenjsko obdobje, tudi osebnostno spremenili, so bolj veseli, samozavestni, spet kujejo načrte in ne »čepijo več samo doma«.

ALI SE JE TREBA NA TRETJE ŽIVLJENJSKO OBDOBJE PRIPRAVLJATI?

Vsaka sprememba človeka preseneti. Če pride nepričakovano, povzroča v ljudeh še več napetosti in negotovosti. Ljudje se večinoma sami odločijo, kdaj se bodo upokojili, ali pa jih drugi v to prisilijo; za to vedo bolj ali manj vnaprej. Ne predstavljajo pa si, kakšne spremembe v osebnem življenju in socialnih

odnosih pomeni upokojitev. Zaman bi pričakovali, da bodo vse uspešno obvladali, če se vnaprej ne bodo pripravljali in vsaj približno vedeli, kaj jih čaka.

Ljudje najprej občutijo upokojitev kot dolg, že zdavnaj pričakovan dopust. Po treh ali štirih mesecih začutijo, da ni več povratka, in takrat se navadno začne osebna kriza. Ne vedo, kaj bi. Prejšnji pogojni refleksi, navade ne ustrezajo več. Novih pa še nimajo. Izgubljajo občutek varnosti, čutijo, da nikomur več ne pripadajo in da jih ljudje ne marajo več, da so nekoristni in njihova samopodoba začne razpadati. Poleg vsega jim upada tudi samospoštovanje. Utegne se zgoditi, da se bodo čedalje manj cenili.

Odnos z družbo je načelo daj-dam. Če človek noče, da postane odvisnež od drugih, mora družbi dajati, da bi sprejemal. V drugem življenjskem obdobju je bila najmočnejša vez z družbo služba. Kaj pa sedaj? Razviti je treba nove načine za vključevanje v družbo, se naučiti kaj novega in morda početi kaj povsem novega, drugačnega v primerjavi s prejšnjim poklicnim delom. Naštejmo samo nekaj primerov iz prakse: некоč uslužbenec – komercialist postane kot upokojenec slikar, nekdanja medicinska sestra študira, da bi postala svetovalka ljudem v stiski (to jo zanima, izkušenj ima veliko, potrebuje le še nekaj znanja iz psihologije), nekdanji trgovec se začne ukvarjati z uokvirjanjem

slik, nekdanja natarica obiskuje novinarski študijski krožek, ker je v lokalnem časopisu objavila že nekaj krajših člankov (vse življenje je rada brala), itd. Prejšnjih sodelavcev ni več in poiskati si morajo novo družbo.

V vsaki starosti potrebuje človek druge ljudi, da ga cenijo in ocenjujejo. S tem ohranja tudi samospoštovanje, sproti oblikuje svojo samopodobo in se razvija. Brez odmevov iz okolja se ne da živeti. Če se ti skrčijo in usahnejo, oseba ne more več zadovoljevati

niti osnovnih psihosocialnih potreb. Ko se ti primanjkljaji večajo, človek postaja čedalje bolj čustven, nato pa tudi vedenjsko moten. Če je zdrave narave in če je normalno reagiral, za izgube ni neobčutljiv, temveč ga prizadenejo. K ponovni integraciji starejših v družbo danes v Sloveniji veliko pripomore izobraževanje in druženje na univerzah za tretje življenjsko obdobje.

KDO NAS PRIPRAVLJA ZA ŽIVLJENJE V ZADNJIH TRIDESETIH LETIH?

Šole od najnižjih stopenj pa vse do univerze pripravljajo predvsem za poklic, torej za drugo življenjsko obdobje. Družba nikjer ljudi sistematično ne pripravlja na to, kako naj nadaljujejo in uravnavajo svoje življenje po upokojitvi. O tem se je pri nas začelo šele govoriti. V letu 1998 sta Gerontološko društvo Slovenije in Društvo za izobraževanje starejših v sodelovanju z Zavodom za odprto družbo (Open Society Fund) začela pripravljati prvi predupokojitveni program v Sloveniji. Priročnik bo namenjen strokovnjakom (kadrovskim delavcem, andragogom, psihologom, socialnim delavcem in drugim) in obenem ljudem v letih pred upokojitvijo. Po vseh občinah so bili razdeljeni lepaki »Moja upokojitev, moj nov življenjski izziv«, ki osveščajo mimoidoče, da morajo tudi starejši s svojim življenjem nekaj napraviti.

Mreže ustanov, ki bi potrebe starejših načrtno zadovoljevale in podprle njihovo ponovno integriranje v družbo, skoraj nimamo. Vsak se mora še vedno sam znajti, kakor ve in zna. Ljudje z razvito osebnostjo se lažje upirajo zunanjim pritiskom gledanja na starejše, ohranijo svoj jaz, se prilagajajo spremembam tako, da si določijo nov način življenja. Manj osebnostno razviti in izobraženi ljudje tudi pri 55 letih in več pričakujejo

*Socialna izolacija
pomeni tudi izgubo
samospoštovanja.*

pomoč od nadrejenih, se prepustijo stereotipu o starejših. Taki ljudje se v okolju počutijo po upokojitvi izgubljene, včasih obupane, bežijo v avtodestrukcijo, telesne bolezni in psihično propadajo.

Pojavi in procesi, značilni za tretje življenjsko obdobje, so splošne narave in jih doživi večina starejših ljudi. Če pa jih doživlja vsak človek zase, osamljen na svojem domu, dobi napačen vtis, da se to dogaja samo njemu. Za svoje slabe občutke se čuti krivega, meni, da je z njim nekaj narobe, da mora biti tako. Navadno mu še na misel ne pride, da so reakcije, ki jih doživlja, nekaj normalnega, da tako čutijo tudi drugi in da je treba probleme reševati. Namesto da bi se po upokojitvi, ko imajo več osebne svobode kot prej, še bolj odpirali družbi, kot so se v drugem življenjskem obdobju (v poklicno aktivnem in z mnogimi družinskimi ter socialnimi obveznostmi obremenjenem), se umikajo v samoto in tam fizično ter psihično propadajo.

Razvite evropske države so že pred 25 leti z zakoni predpisale vsakemu delodajalcu, da je dolžan svoje zaposlene (in celo njihove družine) pripravljati na upokojitve. Z osveščanjem, informiranjem, izobraževanjem in vzgojo so pospešili nadaljnji razvoj osebnosti pri starejših, izboljšali mentalno higieno ljudi, preprečevali nastajanje socialne patologije in obogatili družbo s tem, da so tudi starejše generacije ohranjali v srčiki družbe.

Čustvene krize po upokojitvi ne predvidevajo, ta pride nepričakovano, in nimajo niti znanja niti načrta, kako bi jo obvladali. Zato jih življenje zanaša sem in tja. Prav med to krizo nastane preobrat in dokončno obračunajo z načinom prejšnjega, poklicno in družinsko, aktivnega življenja ter novim načinom bivanja v tretjem življenjskem obdobju. Prav v tem hudem kriznem obdobju se odlo-

ča, kam bo človek krenil: ali se bo utapljal v osebni krizi in izgubljal tla pod nogami, podlegel bolezni in propadal ali pa bo zaživel na novo v okviru novih možnosti, ki mu jih ponuja večja osebna svoboda (razbremenjena socialnih obveznosti) tretjega življenjskega obdobja in priložnost, da končno prisluhne sebi, svojim željam in potrebam.

Nekateri se v tej krizi prerodijo in pomlajeni »vzletijo« kot ptič feniks, ustvarjajo in se uveljavljajo ter pozneje ugotovijo, da je bilo tretje življenjsko obdobje za njih najsrečnejše obdobje. Pri prvi skupini pa narašča občutek osamljenosti, negotovosti, obupa, pojavi se bolezen in depresija, tako da je v starosti čedalje več samomorov. Ljudje, ki nimajo v starosti zadovoljenih osnovnih psihosocialnih potreb, postajajo vedenjsko in čustveno moteni. Drugi jih od zunaj vidijo kot sitne, nemogoče, čudaške itd., ker njihovih reakcij v vedenju in čustvovanju ne morejo razumeti.

Erich Fromm je odkril, da je eden od pomembnih principov človeške narave: kdor ne more biti konstruktiven, postane destruktiven. Če človek nima možnosti, da bi ustvarjal, usmeri vso svojo energijo v lasten razkroj ali razkroj okolja. Če družba organizirano ne ponudi možnosti starejšim, da v njej enakovredno sodelujejo in ustvarjalno sproščajo svojo energijo in sposobnosti, se uničevalne sile socialno izločenih ljudi obrnejo proti skupnosti in uničijo tudi druge (Fromm, 1980, str. 145–201).

PSIHOSOCIALNE POTREBE LJUDI IN TRETJE ŽIVLJENJSKO OBDOBJE

Socialne vloge ljudi se navadno z upokojitvijo bistveno spremenijo in prelevijo v nove. Na to spremembo se naj bi ljudje pripravljali

Tretje življenjsko obdobje je priložnost, da (znova) prisluhnemo sebi.

li že nekaj let pred upokojitvijo. Obdobje starejših enačimo s tretjim življenjskim obdobjem, drugo obdobje je čas aktivne zaposlitve in poklicnega dela, prvo obdobje je čas, posvečen šolanju in študiju.

Osnovne psihosocialne potrebe, kot so potreba po varnosti, socialni pripadnosti in ljubezni, po spoštovanju in samospoštovanju, potreba po znanju, estetske potrebe in potrebe po samopotrjevanju, so lastne vsem ljudem ne glede na starost, spol, raso ali nacionalnost. V času aktivnega poklicnega in družinskega življenja, v drugem obdobju, se te potrebe zadovoljujejo nezavedno in uteče- no prek sproti razvitih pogojnih refleksov in skoraj neopazno postanejo del vsakdanjih navad.

Praznina zazija, ko se z upokojitvijo življenje hitro in radikalno spremeni, ljudje ne spadajo več v prejšnje skupine, kot so bili navajeni (na primer delovna skupina, športni klub v tovarni, skupina vozačev na delo, ljudje v počitniškem domu itd.), in tudi ne zadovoljujejo svojih potreb več tam, kjer so bili navajeni. Zadovoljevanje potreb morajo zastaviti na novo, v novih socialnih skupinah, z novimi ljudmi in skupinami (Maslow, 1971).

Človek ohrani svoje osebno ravnotežje le pod pogojem, da so zadovoljene vse osnovne potrebe, značilne za vse ljudi. Ne zadostujeta samo hrana in toplota, človek mora čutiti, kam pripada, kaj pomeni ljudem, imeti mora možnost, da se naprej razvija in uči, da zadovolji potrebo po lepem in se lahko pred ljudmi izkaže (samopotrjevanje). Če nima več možnosti, da bi zadovoljeval le eno od teh potreb, se vedenje in doživljanje osebe spremeni.

Maslow je v svoji teoriji osnovnih človekovih potreb poudaril tudi pomen zaporedja zadovoljevanja. Če ni zadovoljena katera koli nižja potreba (na primer potreba po varnosti ali socialni pripadnosti in ljubezni), ne pridejo na vrsto višje potrebe (vedoželjnost, estetske potrebe ali samopotrjevanje).

Frankl sicer v svoji knjigi Kljub vsemu sem življenju rekel da nasprotuje tako strogo postavljenemu zaporedju zadovoljevanja osnovnih potreb in dokazuje, da se to zaporedje v določenih okoliščinah spremeni: višjo potrebo lahko zadovoljimo, ne da bi prej zadovoljili nižjo. To dokazuje s primeri ljudi v posebnih življenjskih razmerah, na primer koncentracijskih taboriščih. Posebne življenjske razmere pa so tudi spremembe ob upokojitvi (Frankl, 1992).

Večino življenjskih vprašanj ljudje ne moremo sami reševati, rešujemo jih z drugimi in prek drugih ljudi. Tudi med upokojitvijo imajo pomembno vlogo organizirane oblike življenja in možnosti. Univerza za tretje življenjsko obdobje je ena od organiziranih možnosti za izobraževanje starejših.

Ob prehodu iz drugega življenjskega obdobja v tretje so zelo ogrožene zlasti potreba po varnosti in potreba po socialni pripadnosti in navezanosti na ljudi. Pri ljudeh se poraja občutek, da so ogroženi in od drugih zapuščeni. Če se niso že prej, pred upokojitvijo, ko so bili še v razmeroma stabilnem psihosocialnem in ekonomskem položaju, učili, razvijali novih stališč in si pridobivali znanja za življenje po upokojitvi, je manj možnosti, da bodo to počeli, ko so v čustveni krizi in zelo obrambno reagirajo na svoje okolje ter ljudi. Ogrožen človek se uči s težavo, ima manj zaupanja v druge in komunikacija dobi popačen pomen. Ker se med krizo počasneje uči, se še bolj zapleta in se še slabše znajde v novem položaju. Utegne se znajti v začaranem krogu, tako da ne vidi izhoda.

Začudena sem nad pomanjkanjem služb, v katerih bi starejši lahko izbirali in drugim ponudili občasno pomoč, dobili informacije o občasnem delu in ponudili svoje znanje. Pri

slovenski vladi deluje »klub seniorjev«, to je manjša skupina ekspertov, nekdanjih državnih funkcionarjev, ki so pripravljeni pomagati s svojimi izkušnjami. Vendar je to le peščica ljudi, v Sloveniji pa je veliko upokoјencev.

Zelo pomembno je, da se starejši ljudje naučijo na novo zadovoljevati svoje temeljne potrebe in sproti ohranjajo svoje ravnotežje in osebno srečo. Če jim pri tem ne uspe, postanejo vedenjsko in čustven moteni. Okolica jih označi za »čudake, hudobne, egoiste«. Naravna posledica tega je zapiranje vase.

SVOBODA IN NESVOBODA STAREJŠIH, UJETI V STEREOTIPIH

Starejšim se po upokoјitvi (ali pa tudi če se ne upokoјijo in ostanejo sami ali s partnerjem v zasebnem življenju) odpirajo nove oblike svobode in postavljajo nove meje živ-

ljenja. Poklicnih dolžnosti nimajo več, tudi družinskih ne, in končno lahko prisluhnejo sebi, svojim neizpolnjenim željam in ambicijam. Končno so oni na vrsti. Nekateri se odločijo za reden študij na univerzi, nekdanji profesor tehnike študira umetnostno zgodovino, drugi latinščino, tretji se zagrizeno posveti mineralom, kamninam in fosilom – čeprav je po izobrazbi ekonomist, se njegovo znanje na novem področju tako hitro kopiči, da ga čez nekaj let »okrona« s samostojno razstavo svojih zbirk itd.

V našem družbenem okolju so še vedno zelo živi stereotipi o starosti ali značilni pogledi na starost in starejše, ki se prenašajo iz roda v rod in od osebe do osebe, ne da bi njihov »sprejemnik« preverjal, ali so taka stališča tudi izraz dejanskih razmer. Socialne stereotipe sprejemamo iz svojega okolja tudi o drugih pojavih, ne samo o starosti. Pomagajo nam živeti, ker nam skrajšajo pot do

osebnega mnenja. Kaj bi bilo, če bi morali sami raziskati, koliko trditev je sploh veljavnih? V tem primeru bi bila naše učenje in razvoj za to, da se na okolje primerno odzivamo, zelo počasna. Na mnoga vprašanja sprejmemo že vnaprej pripravljene, dane odgovore. Med drugimi socialnimi stereotipi je v slovenskem kulturno-socialnem okolju zelo pogost stereotip o tem, kakšne lastnosti imajo starejši ljudje.

Med nami živijo starejši, za katere ne vemo, kdo so, kakšni so, ker smo že vnaprej prepričani, da so starejši: ljubeznivo plašni, sitni, potrti, preudarni, molčeči. Poleg teh čustvenih stanj jim pripisujemo tudi vedenje, in sicer, da večinoma mirujejo, sedijo, poležujejo ali pa potujejo. Nikakor pa jih ne vidimo v družbeno dejavni vlogi.

Vsi smo pod vplivom socialnih stereotipov o starejših. Ker so to le predsodki, in ne izraz realnosti, se upravičeno vprašamo, kakšni so zares starejši ljudje.

Na Oddelku za pedagogiko in andragogiko Filozofske fakultete v Ljubljani smo raziskovali socialne stereotipe o starejših v letih od 1994 do 1997. Delna raziskava še vedno poteka. Empirični podatki so pokazali, da ljudje

ne glede na starost, spol ali socialni status pripisujejo starejšim zelo podobne lastnosti. V zadnjem desetletju, ko se je tudi pri nas pojavila brezposelnost, se razhajajo mnenja o tem, ali so starejši odvisni od drugih ali so samostojni. Po-

kojnost je videti čedalje bolj zanesljivejši vir dohodka, kot je služba ali plača, zato zmeraj več ljudi ocenjuje starejše osebe kot samostojne. Med zbiranjem podatkov je že skoraj polovica odgovorov potrjevala mnenje, da so starejši samostojni. To se pojavlja zlasti pri mladih ljudeh do dvajsetega leta starosti, ko je doživljanje starih staršev in občutka varnosti ter opore, ki jim ga dajejo, še zelo močno. Ljudje srednje starosti pa vidijo starejše še

vedno pretežno kot odvisne ljudi (Krajnc, 1997).

Pojavlja se vprašanje, ali starejši šlovec biološko ne more biti vesel ali je to del socialne igre, ker mu ne dovolimo, da bi bil vesel, razigran. Javno mnenje starejšim povsem odreja prodornost (0,5 odstotka odgovorov), čeprav se pogosto v različnih položajih zaradi bogatih izkušenj in rutine hitreje znajdejo kot mlajši. Ali res starejši objektivno niso sposobni biti prodorni, kljub svojim bogatim življenjskim in delovnim izkušnjam, ali so taki, ker smo jih socialno izločili in jim prodornost kot sposobnost odre-kamo? Starejšim pripisujemo negativna čustva, pomanjkanje sposobnosti, pozabljenost in negotovost. Manj omenjamo kaj pozitivnega. Zato se mlajši starosti bojijo in ne gledajo nanjo kot na obdobje, ko bodo dokončno uživali sadove prejšnjih življenjskih obdobj in svobodo bivanja.

Ljudje pripisujejo starejšim predvsem pasivnost, nedejavnost. Če se vedejo drugače, se jim zdi to neprimerno. Če se kdo ne ravna po teh splošnih vzorcih, mu grozi, da bo postal v očeh ljudi čudaški ali neprilagodljiv, lahko se zgodi, da ga bodo imeli za zlobnega, neumnega, čudaka. Aktivnega življenja si v zvezi s starejšimi ne predstavljajo.

Skladno z razpoloženjem in oblikami vedenja pripisujemo v našem socialnem okolju starejšim tudi temne barve. Prevladuje siva. Živahne barve, rumena in rdeča, skoraj niso omenjene.

S predstavo o starejših okolje hitro vpliva in modelira vedenje ter počutje ljudi po petdesetem letu starosti. Starejša oseba se pod vplivom zunanjih pritiskov lahko zelo hitro vda, zlasti če ni imela že prej v življenju močne lastne identifikacije, razvitega ega in dovolj samozavesti, da se negativnim vplivom upira tudi po upokojitvi, ko svojega socialnega statusa ne more več graditi na službi in poklicu. Starejši se v začetku prilagaja-

Starosti se ljudje bojimo prav zaradi močno zakoreninjenih stereotipov.

jo in pretvarjajo, da so to, kar okolje predvideva, sčasoma to tudi postanejo in jim novo vedenje preide v navado.

Še vedno gledamo na starost, kot so gledali v preteklosti. Če se srečamo s starejšimi iz bolj razvitega sveta, na primer ZDA, se nam zdi jo nenavadni in smešni, ker je njihovo vedenje že drugačno, tudi njihove barve so drugačne: živahne in izrazite. Njihov odnos do okolja je pogumnejši, enak, kot so ga imeli, ko so bili še mlajši. Pri nas se socialna zaočalost pozna marsikje in med drugim tudi v odnosu do starejših. Z nadaljnjim socialnim razvojem, ki bi ga organizirano pospešili v naši družbi prek javnih občil in drugih sredstev za množično spreminjanje stališč ljudi, si obetamo, da bo tudi odnos do starejših in pogled nanje postal sodobnejši.

VZGOJA KOT USPOSABLJANJE STAREJŠIH ZA OHRANJANJE SOCIALNEGA STATUSA

Starejših ljudi v družbi skoraj ne zaznavamo, ker se v javnosti ne pojavljajo v skupinah, tako kot se ljudje srednje starosti ali mlajši, ko nastopajo združeni v velikih podjetjih, velikih političnih in drugih organizacijah, prek katerih vstopajo v javnost. Množica starejših se po upokojitvi razprši in ponikne ter skoraj nima več priložnosti, da bi se družila v skupinah. Vsak zase doživljajo svojo usodo v samoti in prikrito očem javnosti. Starejši spadajo med socialno izločen del populacije in živijo na robu družbe, ker nimajo družbene moči.

Izobraževanje odraslih ima v drugih državah posebne izobraževalne programe za razvijanje sposobnosti za pridobivanje družbene moči (education for empowerment) in za izboljšanje osebnega socialnega položaja. Ljudem pomagajo, da spreminjajo stališča, se učijo novih vrednot, se ozaveščajo o svojem položaju v družbi in usposabljaajo za in-

tegracijo ter aktivno delovanje v okolju. Podobni izobraževalni programi so na voljo tudi drugim socialno marginaliziranim skupinam: ženskam, mladim brezposelnim in invalidom. V Sloveniji še nismo začeli uvajati izobraževalnih programov za pridobivanje družbene moči. Za nas je to nov pojav, ki še nima niti pravega slovenskega izraza. Ker se danes vse hitro spreminja, predvidevamo, da bo tudi pri nas kmalu spadal med popularne izobraževalne programe, namenjene zaposavljenim, med drugim tudi funkcionalno nepismenemu delu prebivalstva, ki je preživetveno ogroženo.

Glede na zastarele stereotipne poglede na starost prevladuje mnenje, da spada problematika starejših k socialni problematiki in zdravstvu. Starejši večinoma nimajo dostopa do medijev, javnega nastopanja, aktivna vloga v gospodarstvu jim je celo zakonsko omejena, tudi za sodelovanje v kulturi skoraj ni

Po svetu izobražujejo starejše za vnovično pridobivanje družbene moči.

Mnenja v raziskavah kažejo, da je organiziranih oblik sodelovanja starejših v družbi veliko premalo, da bi zapolnile socialno praznino, nastalo po upokojitvi. Imeti samo društvo je premalo, saj tudi ljudje srednje starosti ne zadovoljujemo svojih socialnih potreb samo prek društev, temveč smo mnogo širše vpeti v družbo: prek gospodarstva, kulture, športa, izobraževanja, medijev in drugih oblik javnega življenja. Če se vezi s socialnim okoljem pretrgajo (na primer ob upokojitvi), ugaša tudi socialni status osebe in kmalu se znajde izolirana na robu družbe. Tudi starejši bi poleg društva potrebovali še druge organizirane možnosti za nadaljevanje svojega življenja na način, ki ga želijo in zmorejo tudi po upokojitvi. Le tako se bodo njihove primarne psihosocialne potrebe, ki so del narave vsakega človeškega bitja, primerno in sproti zadovoljevale.

možnosti. Organizacija, ki jim je posebej namenjena, je Zveza upokojencev Slovenije. Ta skrbi zlasti za rekreativno dejavnost v društvih, njeno poslanstvo pa bi moralo biti tudi v prilagajanju zakonodaje in družbeno struk-

turnih ovir, ki preprečujejo, da bi v družbi živeli složno ljudje vseh starosti. Za nastajanje družbe vseh starosti, to je moto letošnjega leta starejših, bi moral postati družbeni položaj starejših enakovrednejši drugim. Zakaj bi se morali starejši ljudje otepati z revščino, če želijo še delovati tudi na ekonomskem področju in so za to kompetentni?

STAREJŠI ODRASLI V ŠTEVILKAH

Od leta 1984 deluje v Sloveniji Univerza za tretje življenjsko obdobje. Ima več kot 7.500 študentov v 18 enotah po vsej Sloveniji. Za izobraževalni program je veliko, če zajame tolikšno število študentov, če pa gledamo z vidika množice upokojencev (457.000), je to malo. Tako Univerza za tretje življenjsko obdobje pokriva le del potreb starejših, da se še naprej osebnostno razvijajo in izražajo, da se sproti usposablajo za to, da se

ustrezno odzivajo na svoje spreminjajoče se okolje. Pomen izobraževanja starejših vidijo tudi v novih možnostih za stike z ljudmi in nove dejavnosti v tretjem življenjskem obdobju.

Starejši in upokojenci nista povsem identični kategoriji prebivalstva. Med upokojenci so tudi mladi ljudje in med starejšimi niso vsi upokojeni. Približno pa se ti dve kategoriji ujemata.

Na splošno se družbe starajo. Delež starejšega prebivalstva je v razvitih državah in v deželah v razvoju čedalje večji. V vseh državah ugotavljajo, da delež otrok in mladine v družbah upada in da narašča število starejših (Krajnc, Findeisen, Mijoč, 1993, str. 14–16).

Starostni razpon je pri upokojencih zelo velik, 69 let. Seveda so to skrajni primeri zelo mladih in zelo starih upokojencev. Pri večini traja tretje življenjsko obdobje 25 do 30 let in ni veliko krajše od poklicnega in tudi

Število upokojencev se v Sloveniji približuje četrtini prebivalstva (22,9 odstotka) in je že preseglo delež šolajočih se otrok, 21 odstotkov leta 1997 (Eurydice, 1998-1, str. 48). Število pa še vedno narašča, v enem letu je naraslo za 0,98 odstotka. Aktivnega prebivalstva je bilo v Sloveniji leta 1998 nekaj manj kot prejšnje leto, 53,1 odstotka, in se je v zadnjih letih zmanjševalo.

sicer aktivnega drugega obdobja življenja. Pomislimo, koliko je v določeni družbi posvečenih ustanov in programov drugemu in koliko tretjemu življenjskemu obdobju, koliko zdravstvenih ustanov, šol, počitniških domov in drugih organizacij je namenjenih prvemu življenjskemu obdobju in koliko tretjemu.

ODLOČITEV ZA DRUGO KARIERO

Nekateri upokojenci začnejo v tretjem življenjskem obdobju svojo »drugo kariero«. Ti imajo za svoje življenje po upokojitvi bolj dolgoročne cilje. Začnejo se ukvarjati z nečim povsem novim, kot so se prej. Preostane jim še 20 do 30 in nekaterim še več let življenja, da se v novi karieri vzpenjajo navzgor. Tako se na primer nekdanja učiteljica posveti podjetništvu, komercialist slikarstvu (ima čedalje več svojih razstav), nekdanja delavka iz elektroindustrije organizira službo pomoči na domu pri na smrt bolnih bolnikih, njena kolegica pa servis za čiščenje, računovodja se načrtno posveti pisanju otroških zgodb, za začetek jih objavlja v otroških revijah, njegov cilj pa je izdati svojo knjigo itd. Tako ravnaajo tisti, ki so zaslutili, da je tretje življenjsko obdobje lahko daljše od drugega in da mora imeti človekovo življenje vsebino, načrte in cilje ali pa bodo podlegli bolezni in sami sebe uničili.

Delež starejšega prebivalstva narašča povsod po svetu.

IMETI ALI BITI?

E. Fromm je že v začetku sedemdesetih let napisal knjigo *Imeti ali biti* (To Have or to Be). Odrasli se na začetku svojega življenja pehajo za tem, da bi materialno čim bolj preskrbeli sebe in svojo družino, osnovni motivi po petdesetem letu starosti pa se prevesijo h kulturnim vrednotam. Največja želja starejših je, da bi svoji osebnosti dodajali nove razsežnosti, da bi postali nekaj novega, kar prej niso bili. Zanima jih zlasti kultura, kakovost medosebnih odnosov, komunikacija z ljudmi in razumevanje sveta. Materialne vrednote se jim zdijo manj pomembne, kar pa ne pomeni, da bi lahko mlajši starejše izkoriščali z brezplačnim delom. Večino navdaja želja, da bi bogastvo svojih izkušenj sporočili drugim, mlajšim in tako še poglobili svoj »biti« (Fromm, 1980).

Kdor se tako sistematično pripravlja na tretje življenjsko obdobje, se mora bolj obsežno in dolgotrajno izobraževati. S tujih univerz nam v mednarodnem združenju za univerze za tretje življenjsko obdobje LiLL (Learning in Later Life) poročajo, da se v rednih programih univerz pojavlja čedalje več ljudi, ki so stari več kot 55 let (New Technologies ..., 1998). Študij vzamejo upokojenci zelo resno in tudi kmalu diplomirajo. Navadno že sproti počnejo to, za kar se učijo, in motivacija za študij je zelo velika.

Še vedno je med starejšimi več takih, ki imajo močan interes, da bi se naučili kaj novega, kar so si že dolgo želeli, a niso imeli časa nikoli uresničiti. Take želje se lahko omejijo na znanje novega tujega jezika, igranje instrumenta, bolj poglobljeno poznavanje fotografije, pisanje za časopise, gojenje kamelij, kiparjenje, klekljanje, plavanje (če prej niso znali plavati), folklorne pleske, gradbeništvo (prezidava hiše), zdravilne rastline, umetnostno zgodovino itd. Vendar želijo tudi to razmeroma manj obsežno znanje po diplomah spremeniti v dejansko aktivnost, z no-

vim znanjem hočejo nekaj početi, da bi tudi drugim ljudem dokazali, kaj znajo. Znanje je mrtvo, če se ne izraža v odnosih do drugih

ljudi (Findeisen, 1999). To svojo željo zadostijo le občasno, ko na primer prevedejo pesniško zbirko, dajo svoje slike na skupinsko razstavo, objavijo članek, uspešno vodijo gradnjo sinove hiše itd.

Občasno prevzemanje odgovornosti in nastopanje v javnosti še ne zadovoljuje stalne potrebe ljudi po samopotrjevanju. Spremeniti bi jih morali v bolj stalne dejavnosti, s katerimi bi trajneje zadovoljevali osnovne psihosocialne potrebe.

SKLEPNE MISLI

Ali si družbo vseh starosti želijo samo starejši? Ali bi bilo tako geslo sprejemljivo tudi za leto mlajših? Zakaj sploh moramo imeti leto starejših, teden otroka, dan žena itd? Morda zato, ker so naštetih zapostavljeni in jim hočemo posvetiti vsaj malo pozornosti. Kakorkoli že, leto starejših je tu. Nekatere države

Vrednote starejših se iz materialnega sveta selijo v duhovni svet.

Gledanje na starejše bi se precej spremenilo, če jih ne bi več obravnavali enako po predsodkih, temveč bi v njih gledali predvsem posameznike, ki so si med seboj zelo različni. S tem bi dobili možnost, da ohranijo svojo družbeno moč in po svojih željah ter sposobnostih nadaljujejo svoje življenje. Sožitja vseh generacij ni brez osveščanja mlajših in starejših. Navlaka v šolskih učbenikih in celo umetniških delih preprečuje, da bi socialni stereotip o starejših vsaj omilili, če že ne zamenjali s sodobnejšim mnenjem. Poleg osveščanja lahko tudi sistematični postopki in ukrepi v javnosti veliko pripomorejo k družbenemu razvoju.

so se ga lotile bolj praktično in bodo pustile za seboj dosežke, kot so borze dela za starejše, založbe za starejše pisce, nove revije, nova mreža univerz za tretje življenjsko obdobje in podobno. Druge, manj razvite, organizirajo različne proslave, govore, tako da

se vse spremeni v besede, za njimi pa kasneje skoraj ni sledu.

Znan tolminski pregovor pravi: »Brez enega človeka lahko shajaš, brez ljudi ne.« To globoko človeško resnico so znanstveniki izrazili s trditvijo, da je človek družbeno bitje in potrebuje ljudi za svoje ravnotežje, za zadovo-

ljevanje osnovnih psihosocialnih potreb. To splošno pravilo človeštva velja za vse starosti, rase in oba spola. Ljudje so nam tako potrebni kot voda in hrana. Brez njih ne moremo živeti. Če smo z upoko-

jitvijo izgubili sodelavce, si moramo poiskati druge skupine, v katerih bomo delovali in jim pripadali. Pogosta oblika so tudi študijski krožki na univerzah za tretje življenjsko obdobje in druge.

V medosebnih odnosih naj bi imela oba, ki vstopata v odnos, možnosti, da v tem odnosu vsak odkriva in zadovoljuje svoje potrebe. Če zadovoljuje potrebe samo eden, drugi pa ostane praznih rok, se medosebni odnosi spreminjajo iz uporabe v zlorabo. Človek, ki v odnosu izsili le zadovoljevanje lastnih potreb, izkorišča drugega za svoje namene (Brajša, 1978).

Tretje življenjsko obdobje se je pojavilo z industrijsko revolucijo. V industrijski družbi so bili najpomembnejši fizično delo, moč in zdravje človeka, ideal je bil mlad, močan, zdrav moški. Nihče ni upošteval znanja, izkušenj, sposobnosti in osebnostnih lastnosti starejših. Fizično šibkejši so bili pod vplivom kulta fizične moči odpisani. Tako so postali v tem obdobju starejši socialno izločen del prebivalstva. Pri njih je zadovoljevanje temeljnih psihosocialnih potreb (potrebe po varnosti, socialni pripadnosti, izražanju in sprejemanju čustev, spoštovanju in samospoštovanju, odkrivanju neznanega, estetiki in samopotrjevanju) močno ovirano. Nagel upad socialnega statusa, s tem pa tudi vplivnosti v okolju,

družbene moči in možnosti za delovanje zelo zmanjšajo socialne stike in normalno nadaljevanje življenja tudi po upokojitvi. Šele ponovno pridobivanje družbene moči in enakoverden položaj v družbi bi starejšim ponudil možnosti, da živijo po svojih sposobnostih in željah in lahko o svojem življenju odločajo sami in ne po pavšalnih ocenah drugih.

V kmetijski družbi so živeli ljudje vseh starosti složno. V velikih družinah so bili najstarejši člani ugledni in spoštovani, le njim so pripisovali modrost, zato so jih mlajši upoštevali in spoštovali ter poslušali njihove odločitve. Pripadanje določenemu stanu je jasno začrtalo položaj človeka v kmetijski družbi. Vse življenje je pripadal določenemu stanu, v njem se je znašel že z rojstvom in starost ni spremenila njegovega družbenega položaja. Dninar je ostal dninar, veleposestnik pa je užival ugled bogataša do smrti.

Problem tretjega življenjskega obdobja se pojavi šele v industrijski družbi, socialni status dobi človek glede na službo in poklic (v drugem življenjskem obdobju). Ko se upokoji, to izgubi. Zdi se, kot da bi bil socialni status, določen s službo, ljudem le posojen za nekaj časa, v aktivnem obdobju, ko so zaposleni. Že sama oznaka »aktivno obdobje« (za drugo življenjsko obdobje) nam veliko pove. Če je to aktivno obdobje, je drugo obdobje »pasivno obdobje«.

Diskriminacija po starosti se je začela z nastajanjem industrijske družbe. Industrija je potrebovala zdrave, mlade in fizično močne ljudi. V primerjavi s prejšnjo kmetijsko družbo socialni status starejših med vzponom industrije naglo upada.

Znamenje za razmeroma slabo socialno razvitost pri nas (saj se več desetletij nismo posvečali ljudem, temveč strojem in državi) je še vedno zelo očitna diskriminacija starejših v družbi. Ne glede na to, kakšne prednosti in sposobnosti imaš kot človek, si avtomatično manj vreden, če si starejši. S takim odnosom

Geslo letošnjega leta starejših je za družbo vseh starosti.

Informacijska družba ali družba znanja prinaša nove vrednote. Človeka cenimo po njegovih sposobnosti, ustvarjalnosti, znanju, izkušnjah in kompetencah. Pri delu in v življenju se čedalje bolj poudarjajo intelektualne in druge (tudi čustvene) sposobnosti ljudi, ustvarjalnost in osebnostne lastnosti. S tem se zlasti pohvalijo starejši ljudje, naštetega imajo vsekakor več kot mladi v prvi fazi zbiranja svojih izkušenj.

do starejših veliko izgublja predvsem družba, ker zavrže že doseženo bogastvo »človeških virov«, in posamezniki, ker se po upokojitvi v družbi dušijo v neenakopravnih odnosih, postajajo zaradi razmer čustveno in vedenjsko moteni, nesrečni in nato zbolijo. Doživljajo krivičen odnos družbe do njih in se počutijo zavržene, čeprav so sami prepričani, da bi lahko še veliko ustvarili. Iz tako negativnih čustev se ne more razviti nekaj dobrega. V industrijski družbi so bili po svoje diskriminirani tudi mlajši ljudje in ljudje srednje starosti. Javnost jim je priznala predvsem proizvodno funkcijo, delo, zaposlitev. Sodelovanje v kulturi in skrb za medosebne odnose sta bila porinjena v ozadje in zane-marjena. Vse je bilo podrejeno proizvodnji, tudi človekove potrebe.

Informacijske družbe (razvite države) čedalje bolj izenačujejo položaj ljudi v skupnosti ne glede na starost. Čedalje bolj poudarjajo individualnost in osebnostni razvoj, ker je proizvodno delo odvisno predvsem od ustvarjanja in idej ljudi. Unikatni izdelki, izvirne ideje, proizvodi, ki zahtevajo malo surovin in energije, se najvišje cenijo in so gonilna sila sodobne ekonomije. Postopoma se rehabilitira človek kot vrednota in s tem se izboljšuje tudi položaj starejših v družbi. Človeka cenimo zaradi njegovih lastnosti. Čedalje večjo vlogo ima subjektivnost. Te družbene spremembe vplivajo tudi na živ-

ljenjske razmere mlajših. Čim več izkustev imajo ljudje, tem izvirnejše so njihove ideje in sposobnejši so za ustvarjanje inovacij. Ugotovili so, da se ljudje z leti med seboj zmeraj bolj razlikujemo, ker se čedalje bolj izraža naša individualnost. Navedene ugotovitve nakazujejo, da se bo status starejših v informacijski družbi izboljševal in postopoma izenačil z ljudmi drugih starosti (Toffler, 1991).

Usoda starejših ne more biti brez družbenega načrta in prepuščena vzgibom posameznih ljudi in temu, kako se bo kdo znašel. Tako kot za otroke in mlajše ljudi morajo v družbi delovati mreže ustanov, v katerih se življenje upokojencev normalno nadaljuje tudi po upokojitvi. Tako kot preostali svet smo tudi pri nas sprejeli načelo vseživljenjskega izobraževanja. Oglejmo si, koliko je narejenega za izobraževanje otrok (od ministrstva do številnih šol) in koliko za izobraževanje starejših. Podobno primerjavo lahko naredimo tudi z zavodi za zaposlovanje ljudi srednje starosti in s tem, da starejši nimajo niti ene »delovne borze« v vsej državi, v kateri bi za svoje in družbeno dobro še naprej lahko ponujali svoje storitve.

Starejši so postali izločen del prebivalstva s pojavom industrijske družbe.

LITERATURA

Krajnc, Ana: Stereotip o starejših v socialno-kulturnih razmerah Slovenije, Filozofska fakulteta, raziskovalna monografija, 1997.

Maslow, Abraham. The Farther Reaches of Human Nature, The Viking Press, New York, 1971.

Older Adults and the New Communication Technologies. Learning in Later Life, št. 2, ZAWIW, Ulm, 1998.

The Use and the Benefits of the Internet in the Seniors' Studies, LiLL Conference, Ulm, 1998.

Bilten Univerza za tretje življenjsko obdobje, Ljubljana, 1999.

Statistična dokumentacija, ZPIZ, Ljubljana, 1999.

Euridyce, Vzgoja in izobraževanje v besedah in številkah, letnik 1998, št. 1, MŠŠ, Ljubljana, 1998.

Krajnc, Ana, Findeisen, Dušana, Mijoč, Nena: Kako smo snovali slovensko univerzo za tretje življenjsko obdobje, Univerza za tretje življenjsko obdobje, Ljubljana, 1993.

Fromm, Erich. Anatomija ljudske destruktivnosti, Naprijed, Zagreb, 1980.

Frankl, Viktor: Kljub vsemu rečem življenju da, Mohorjeva družba, Celje, 1992.

Redenbach, Sandi: Self-Esteem: Success, Call Central Press, Davis, California, 1994.

Fromm, Erich: Imati ili biti, Naprijed, Zagreb, 1980.

Findeisen, Dušana: Jezikovna vzgoja za tretje življenjsko obdobje, Filozofska fakulteta, Ljubljana, 1997.

Izobraževanje starejših v Franciji, prevod, UNESCO, Univerza za tretje življenjsko obdobje, Ljubljana, 1987.

Fajdiga - Sever Petja: Slovenska univerza za tretje življenjsko obdobje, Andragoško društvo Slovenije, Ljubljana, 1993.

Findeisen, Dušana: Družba za ljudi vseh starosti, Šolski razgledi, št. 4, 20. februar, str. 1, 1999.

Findeisen, Dušana: Je izobraževanje starejših odraslih zrcalo razvitosti civilne družbe, Novičke, ACS, 1999/12, str. 8, Ljubljana, 1999.

Krajnc, Ana, Findeisen, Dušana, Mijoč, Nena: Kako smo snovali slovensko univerzo za tretje življenjsko obdobje, Univerza za tretje življenjsko obdobje, Ljubljana, 1992.

Findeisen, Dušana, Krajnc, Ana: The Third Age University in Slovenia, Journal of Educational Gerontology, 6. januar 1991, str. 31-45, University of Lancaster, Lancaster, 1991.

Brajša, Pavao: Splošna psihodinamika samoupravnega vedenja, Delavska enotnost, Ljubljana, 1978.

Toffler, Alvin: Power Shift, Bantam Books, New York, 1991.

Learning in Later Life, A Path to Productive Ageing, poročilo konference, Wolverhampton, NIACE, 1999.

K IZOBRAŽEVATI STAREJŠE DELAVCE?

dr. Dušana Findeisen
Logos – skupina
svobodnih
izobraževalcev

Delovni položaj starejših delavcev in njihov prispevek k poslovni učinkovitosti

Neki francoski sociolog je nedavno zapisal, da je težava današnjega sveta v tem, da se »godi« zgolj v zdajšnjem trenutku. Sodila za vrednost in primernost vsega okrog nas naj bi se oblikovala danes in sproti. Tako ni nenavadno, da se z izobraževanjem za večjo zaposljivost starejših delavcev, tistih, ki so nosilci izkušenj in znanja delovne organizacije, ukvarjajo predvsem tam, kjer so dojeli, da se v tem skriva tudi njihova tržna prednost.

Na izobraževanje odraslih vplivajo spremembe v posameznikovem življenju in tudi družbene spremembe, med katere spadajo tudi spremembe v gospodarstvu. Spremembe v gospodarstvu so (tako) odločilne za razumevanje sodobnega izobraževanja (Field, 1994). Še več, predmet številnih analiz, ki so jih opravili v zadnjem času, je vpliv načinov organizacije dela in proizvodnje, ki pripadajo »post-fordizmu« ali »novim konceptom proizvodnje«, na izobraževanje in usposabljanje odraslih (Edwards, 1993). Ti novi koncepti proizvodnje namreč zahtevajo znanja in spretnosti ne samo mladih in srednje starih, marveč tudi starejših delavcev, hkrati pa korenito spremembo položaja slednjih.

POLOŽAJ STAREJŠIH DELAVCEV

Od česa je odvisen položaj starejših delavcev? 1. Od tega, da se prebivalstvo stara in

2. od sprememb v gospodarski sestavi. Ko so v ZDA leta 1790 opravili prvo štetje prebivalstva, je bilo le 2 odstotka prebivalcev, ki so imeli 65 let in več. Do leta 1980 se je delež starejših prebivalcev v tej državi povzpел na 11,3 odstotka prebivalstva, do leta 2030 pa pričakujejo, da bo ta delež dosegel 21,1 odstotka. (Beatty in Wolf, 1996). Države, ki se niso sposobne razvijati, upoštevaje to dejstvo, se bodo znašle pred nerešljivim vprašanjem. Staranje prebivalstva doživlja tudi Evropa, hkrati s staranjem delovne sile, ki delodajalcem in načrtovalcem politike postavlja eno težavnejših vprašanj zadnjih desetletij. Poleg tega je treba upoštevati daljšo pričakovano življenjsko dobo (ta se bo v dvajsetih letih predvidoma povečala za pet let in tudi ljudje bodo dalj časa zdravi). K temu se pridružuje še staranje delovne sile, kajti danes imajo petdeset let rodovi iz časov, ko je Evropa doživela izjemen razmah števila novorojenih otrok. K temu dodajmo še, da se število mladih, ki prihajajo iz šol, znižuje. Pri tem pa se sprašujemo, kako to, da se je v zadnjih dvajsetih letih povprečna dolžina delovne dobe skrajšala za približno pet let in neka teri odhajajo v predčasni pokoj. Vzroke je seveda mogoče iskati tudi v tem, da so nekateri zasičeni z delom, ki so ga ves čas oprav-

Staranje delovne sile narekuje drugačno politiko zaposlovanja.

ljali na istem delovnem mestu. Včasih celo sami pustijo službo. Še posebej to velja za tiste, ki živijo pod večjim družbenim pritiskom. Nekateri pa se niso voljni nenehno učiti, ne dohajajo nove tehnologije in to jim jemlje pogum.

Položaj starejših delavcev, kot so ga prikazali v številnih študijah, ima seveda tudi druge razloge. Ti so tako gospodarske narave kot posledica spremenjene sestave gospodarstva. »Poglavitni razlogi, zaradi katerih starejših delavcev ni vredno zadržati v službi, so višji stroški in njihova nižja proizvodnost, ta pa je posledica zmanjšane mobilnosti in prožnosti starejših delavcev v primerjavi z mlajšimi zaposlenimi.« (Rhebergen in Wognum, 1996) V tej trditvi se kaže stereotipno razmišljanje o tem, da so starejši delavci lagodni, »da se jim nič ne da«, razmišljanje, ki mu ni mogoče verjeti kar tako in bi ga morali vsakokrat in v zvezi s posameznim človekom preveriti. Kljub temu starejši delavci odhajajo v predčasen pokoj, čeprav so zdaj v Evropi štiri delovna mesta od petih na storitvenem področju in se čedalje bolj uveljavlja spoznanje, da so potrebe delavcev v storitvenem sektorju gospodarstva drugačne od tistih v industriji. Pri tem so tudi sindikati spoznali, da je predčasni pokoj nesmisel in da je bolje prilagoditi delovne razmere starejšim in spodbuditi dopolnilno izobraževanje teh delavcev.¹

Današnja delovna mesta zahtevajo manj telesne moči kot nekoč, zato pa večje miselne sposobnosti, kar pomeni, da lahko delavci ostanejo storilni in proizvodni dlje časa, še posebej, če jim omogočimo dopolnilno izobraževanje. Poleg tega je po novem pojmovanju predčasno upokojevanje starejših delavcev izguba za gospodarstvo. Zato bosta postala načrtovanje razvoja ter zaposlovanje starejših kmalu prednostna naloga delovnih organizacij in države.

V delovnih okoljih je čedalje več znanja in spretnosti, ki jih imajo le starejši delavci, in to znanje bi bilo treba zadržati. Še več, pre-

malo so upoštevane tudi sposobnosti starejših delavcev in njihove razvojne možnosti. Zaradi majhnega samospoštovanja in negativne percepcije samega sebe, ki sta značilna za starejše delavce, te razvojne možnosti tudi niso upoštevane. Z mentalnega, razvojnega in izobraževalnega vidika so zlasti zanemarjeni fizični delavci.

»V soglasju s stereotipnim odnosom do starejših se zdi, da so potrebe po usposabljanju starejših delavcev na splošno majhne, včasih pa tako mislijo celo starejši delavci sami (...). V povezavi s tem se izbira usposabljanja za posamezno delovno mesto, ob naraščajoči starosti delavca, oža. Z upoštevanjem dejstva, da znanja v slehernem poklicu danes hitro zastarajo, nam zdrava pamet pove, da bi bilo dobro povečati obseg usposabljanja in dopolnilnega usposabljanja v delovnih organizacijah, kjer je vse več starajočih se delavcev. Ker se to doslej še ni zgodilo, lahko sklepamo, da je marginalizirani položaj starejših delavcev predvsem posledica odnosa in vrednot delodajalcev, pa tudi družbe v celoti.« (Schneider, 1994)

To vedenje o položaju starejših delavcev pa je mogoče vključiti v izobraževalne programe, namenjene njim, in osveščanju javnega mnenja. Starejši delavci so »zaradi svojih značilnosti in usposobljenosti«² za gospodarstvo koristni, še posebej pri usposabljanju mladih delavcev. Starejše brezposelne delavce pa bi bilo mogoče povezati v istem podjetju z mladimi, ki komaj vstopajo v svet dela.

STAREJŠI DELAVCI POVEČUJEJO UČINKOVITOST IN PROIZVODNOST PODJETJA

Pojavila pa so se tudi spoznanja, da je smiselno zaposlovati, razvijati, motivirati in zadržati starejše delavce na delovnem mestu,

in sicer iz več razlogov: »Mladi, nedavno usposobljeni in izobraženi delavci pogosto nimajo dovolj pomembnih spretnosti in znanja, ki bi povečali učinkovitost in proizvodnost, ki pa jih bolj izkušeni in zreli delavci morda imajo (...). Svojsko znanje o kulturi posamezne delovne organizacije in kolektivni spomin, ki se navezuje na to organizacijo, ter prenos in posredovanje tega mlajšim so lahko dragoceni pri izvedbi strateških ciljev in ustrezno temu pri oblikovanju nadaljnje poti delovne organizacije« (Nordhaug, 1995; Rheberhen in Wognum, 1996).

Seveda ta znanja ne smemo uporabljati restriktivno, marveč le konstruktivno. Tako je mogoče preprečiti pomanjkanje spretnosti potrebnih za opravljanje dela,³ zagotoviti večje možnosti izbire delavcev, pa tudi boljše odzivanje na spremembe v sestavi prebivalstva. Pri tem se uveljavlja drugačnost ter različnost na delovnem mestu. Še več, delovna organizacija mora imeti tudi starejše delavce, ker sestava delavcev vseh starosti navadno ustreza tudi temu, da so kupci in odjemalci posameznega podjetja vseh starosti. Pa tudi starejši delavci so zvestejši, bolj so vpeti v socialno mrežo, redko so odsotni z dela, več in bolje naredijo (Eurolink Age, 1998, str. 14). V nekaterih delovnih okoljih se že zavedajo, da je treba uveljaviti tudi vodenje, ki bo upoštevalo starajoče se delavce.

Družbeni stiki pri družbeno organiziranem

Leta 1995 je Svet Evrope pripravil Resolucijo o zaposlovanju starejših delavcev, ki poudarja temeljno potrebo po prizadevanjih, da se poklicno usposabljanje in delovne razmere prilagodijo starejšim delavcem. Tako je treba ustvariti možnosti za učenje starejših delavcev in organizirati izobraževanje, s katerim naj starejši delavci pridobivajo poklicno znanje in ohranjajo ter razvijajo stike z drugimi rodovi in strokovnjaki.⁴

delu vplivajo na uspešnost dela in razvoj identitete starejšega delavca. V zvezi s tem Sainsaulieu (1988) razmišlja tudi o vplivu izobraževanja na odnose v delovnem kolektivu. Razumljivo je, da starejše odtujimo od delovnih odnosov, če jim onemogočamo dostop do izobraževanja. Postanejo negotovi in se začnejo podcenjevati. Zato ni mogoče pričakovati, da bodo na delovnem mestu zagnani in ustvarjalni.

»Usposabljanje ima (namreč) lahko dolgotrajne posledice za odnose v delovnem okolju. Čas usposabljanja je tudi čas učenja medsebojnih odnosov, čas po usposabljanju pa je priložnost, da se preoblikujejo že postavljene strategije vključevanja v delovno organizacijo. Zato prejšnjih horizontalnih odnosov, pa tudi hierarhičnih odnosov ni več mogoče doživljati enako kot poprej. Zdaj je čutiti več kritičnosti do delovne skupine, več zavzetosti v medsebojnih odnosih in več prožnosti v življenju kolektiva.« (Sainsaulieu, 1977)

Za starejše delavce pa je vključevanje v usposabljanje priložnost, da navežejo bližnje odnose tudi z mlajšimi delavci, kar pomaga omiliti »ageism«, ki ga srečujemo ne le v družbi, marveč tudi v delovnih kolektivih.⁵

Vsekakor pa bi bilo treba ustvariti nove delovne razmere za obdobje, ko človek končuje poklicno dejavno obdobje. Starejšim delavcem bi bilo treba omogočiti, da svobodneje razporejajo čas, da lahko delajo doma itn. Če se strinjamo s spoznanjem, da je starejše delavce smiselno zadržati na delovnem mestu, pa slednji poleg prilagojenih delovnih razmer, tj. dela, ki bo prilagojeno njihovim sposobnostim in znanju, prilagojenega delovnega časa ali postopnega zniževanja dolžine delovnega časa, če tako želijo, potrebujejo tudi svetovanje za nadaljevanje poklicne poti.

Sestava delavcev vseh starosti pozitivno vpliva tudi na trg odjemalcev.

»Eno prihodnjih ključnih vprašanj (podjetij) je krepitev starejše delovne sile.« (Pearson, 1966) V zvezi s tem Rhebergen in Wognum (1996) opredeljujeta management, ki se zaveda starosti zaposlenih, kot »preventivno politiko podjetja, ki služi temu, da ljudje ostajajo čim dlje zdravi in proizvodni«. Drugače povedano, smiselno bi bilo uvesti takšno politiko zaposlovanja, ki bi upoštevala starost delavcev in temeljila na prednostih njihove starosti. Temu bi seveda moralo slediti tudi izobraževanje delavcev, ki bi upoštevalo prednosti njihovega starostnega obdobja.

Čeprav so se že upokojili, se starejši delavci lahko znova vključijo v delo, in sicer v obliki samozaposlitve (druga in tudi tretja poklicna pot), in za to potrebujejo izobraževanje. Starejši pa se s težavo samozaposlijo, če menijo, da »so za kaj takega že zamudili vlak«. Starejši nezaposleni delavci potrebujejo za nadaljevanje poklicnega dela izobraževanje in usposabljanje.⁶

Uvajanje izobraževanja starejših delavcev naj pomaga ustvariti čim boljše razmere zanje. Tako bi bili lahko starejši delavci proizvodni in bi ostali zaposljivi do konca delovne dobe oziroma do upokojitve. Pri tem pa pogosto naletimo na ovire. Prihaja namreč do diskriminacije po starosti.⁷ V očeh nepoučenih je namreč obdobje starosti polno neljubih sprememb in prehodov, zato tudi v očeh delodajalcev ni dobrodošlo. Pa vendar, vse »življenje je zaporedje prehodov in tako ni razloga zakaj ne bi na prehode, ki nastopijo v poznejših letih, gledali in jih uporabili povsem pozitivno«. Kljub temu so starejši žrtev številnih predsodkov, pa tudi sami so nagnjeni k temu, da sebe vidijo v slabi luči. Tako kot skupnosti tudi njim manjka znanja o staranju in delu, da bi lahko nase gledali neobremenjeno.

Menimo, da lahko starejše delavce obravnavamo kot katerokoli drugo marginalizirano družbeno skupino, kar pomeni, da mora izobraževanje, ki jim je namenjeno, neizo-

gibno spremljati tudi izobraževanje njihovega delovnega okolja in njihovih bližnjih ter družbe v celoti. Le tako lahko namreč dosežemo vedenje, znanje, spretnosti in tudi spremembo nekaterih stališč do starosti staranja in starejših delavcev.

V pomoč starejšim delavcem je lahko tudi politika, ki podpira razvijanje spodbud in ukrepov, v katero se vključujejo: 1. postopno upokojevanje, 2. zakonodaja o zaposlovanju, 3. izobraževanje javnosti, 4. pravilniki o skrajšanem delovnem času, dopolnilnem izobraževanju in pokojnini, 5. dotacije in nadomestila (Kuhn in drugi, 1998). Postopno upokojevanje je denimo dobro znano v ZDA. Delavci imajo možnost, da se upokojujejo »na obroke«. Tako gredo lahko v pokoj za leto ali dve in se potem spet vrnejo na delo.

IZOBRAŽEVANJE ZAGOTAVLJA USPOSOBLJENOST, A NE VRAČA MLADOSTI

Namen izobraževanja starejših delavcev je: 1. izboljšati delovne zmožnosti delavcev, 2. krepiti socialne vezi na delovnem mestu, 3.

Izobraževanje lahko omogoči usposobljenost, kvalifikacije, ne more pa vrniti mladosti, ki jo delodajalci pričakujejo. Zato je treba hkrati z usposabljanjem starejših delavcev izobraževati tudi delodajalce. Na Finskem je na primer veliko starejših delavcev po končanem preusposabljanju doživelo razočaranje, ker delovnih mest zanje še zmeraj ni bilo, saj se razmišljanje delodajalcev ni spremenilo. Tako so na Švedskem v javni politiki začeli poudarjati pomen delavcev po petinštiridesetem letu in to je del javne kampanje, animacije in ozaveščanja ljudi, ki običajno spremlja izobraževanje marginaliziranih skupin.

okrepiti položaj celotne družbe ali pa delavcem omogočiti boljše delo ali novo vrsto dela.

Metode animacije si je v takšnem primeru mogoče sposoditi na področju socialnega dela (Henderson, Thomas, 1994) ali izobraževanja za lokalni razvoj, skupnostnega izobraževanja ali morda s področja, ki se imenuje management v kulturi. Gre za ozaveščanje skupnosti za preoblikovanje vedenja, stališč in prepričanja vseh ljudi, ne le delodajalcev in starejših delavcev.

Izobraževanje starejših delavcev ni pomembno samo z družbenega vidika, marveč tudi z gledišča krepitve družbenih vezi v podjetju ali ustanovi.

»Svet vsakodnevnega dela je lahko zgolj mesto strateškega umika za tiste delavce, ki imajo druga polja delovanja, lahko pa je to tisto središčno polje, na katerem se njihovi strateški viri, ki prihajajo od drugod, udejanjijo.« (Sainsaulieu, 1998, str. 406)

Starejši delavci, ki bodo deležni izobraževanja, bodo tako imeli priložnost, da doživijo odzive nase, da vidijo potrdilo zase in za svojo pripadnost delovnemu okolju. Tako bo več možnosti, da tisto, kar doživljajo v okolju, prenesejo na delo v svoji delovni organizaciji. Zdi se, da je uspeh delovne organizacije odvisen tudi od negovanja slehernega delavca v delovnem kolektivu, kajti »prava stvarnost je posameznik na družbenem polju,« meni Jean-Paul Sartre (1960, str. 165). Sem spadajo tudi starejši delavci.

V zvezi s temi spoznanji so v zadnjih letih načrtovalci politike starosti in staranja začeli pospešeno uvajati vključevanje starejših delavcev v svet dela. Med ukrepe, ki so jih pri tem sprejeli, pa so uvrstili tudi: 1. izobraževanje delodajalcev o pomenu starejših delavcev in 2. dvig splošne zavesti o obstoju starostne diskriminacije pri zaposlovanju.

PREDNOSTI STAREJŠIH DELAVCEV

Pri vključevanju starejših delavcev v delo in pri pripravi izobraževanja zanje je treba poznati nekatere spremembe, ki nastanejo pri starejših delavcih. Zanje so značilni:

- manjša moč in ročnost;
- večja utrujenost ob daljšem fizičnem in psihičnem naporu;
- počasnejše sprejemanje informacij, predelava informacij in počasnejši odziv nanje, še posebej kadar gre za zahtevne delovne procese;
- slabši kratkoročni spomin;
- zmanjšana sposobnost dela pod časovnim pritiskom.

Pri tem pa ostajajo nekatere sposobnosti večinoma enake kot prej. To so:

- sposobnost sprejemanja običajnih fizičnih in psihičnih naporov,
- sposobnost doseganja čim boljših rezultatov v delovnem dnevu;
- hitrost dela, kadar ne pričakujejo skrajnih naporov;
- pozornost in osredotočenost, pridobljeno znanje in znanje jezika.

*Fizična moč
starejših resda
upada, toda obilica
izkušenj omogoča
boljše presojanje.*

Po drugi strani pa ugotavljamo tudi povečanje ali izboljšanje nekaterih sposobnosti:

- več delovnih, strokovnih in poklicnih izkušenj;
- boljša sposobnost presoje in sporazumevanja;
- natančnost pri opravljanju nalog;
- samostojnost;
- usposobljenost za kritično razmišljanje;
- smisel za odgovornost;
- večja telesna in miselna usposobljenost, doslednost in stanovitnost, večja zavest o delu in drugih, delovna etika, zrelost in motiviranost.

Spreminjanje položaja starejših delavcev je mogoče le, če starejši to tudi sami želijo. Njihove želje pa so povezane s tem, da se najprej zavedajo pravice, da lahko svoje želje in potrebe izrazijo ter zadovoljijo. Zdi se, da je šele takrat mogoče razmišljati o vsebinah in ciljih izobraževanja, namenjenega tej starostni skupini zaposlenih.

Poglavitni cilji izobraževalnega programa za starejše delavce so :

- izboljšanje zavesti starejših delavcev o tem, v kakšnem delovnem položaju so; o tem, kakšne želje jih vodijo v poklicnem življenju in kaj želijo doseči v življenju;
- izboljšanje posameznikove zavesti o njegovem poklicnem položaju in njegovi povezanosti s potrebami delovne organizacije glede usposobljenosti, prilagodljivosti in učinkovitosti;
- pomoč in spodbuda starejšim delavcem, da vplivajo na načrtovanje svoje poklicne poti;

- pomoč zaposlenim in predelavcem, da skupaj pripravijo načrte lastne poklicne poti;
- pomoč zaposlenim, da ugotovijo možnosti sprememb in organizacije dela ter delovnih nalog, da bi tako dosegli večjo prilagodljivost (Kuhn in drugi, 1998).

IZOBRAŽEVANJE TUDI ZA DELODAJALCE IN JAVNOST

Izobraževanje starejših delavcev ne more potekati ločeno, marveč le skupaj z izobraževanjem tistih, ki lahko na njihov delovni položaj vplivajo. To so vodstveni delavci. Izobraževalni projekti na tem področju so namenjeni predvsem:

- zagotavljanju široke in poglobljene vednosti o teh vprašanjih pri vodstvenih delavcih;
- organizaciji okroglih miz starejših delavcev in vodstvenih delavcev;
- izvedbi seminarjev za vodje oddelkov;
- izvedbi seminarjev za delavce v srednjem življenjskem obdobju, med 45. in 57. letom;
- organizaciji seminarjev za delavce, ki so stari 55 let in več;
- organizaciji srečanj med vodstvenimi delavci in zaposlenimi po končanih seminarjih, da bi skupaj povzeli izkušnje, pridobljene na seminarju, evalvirali spodbude in pregledali ukrepe, ki jih je treba sprejeti;
- vodenim pogovorom med starejšimi delavci in vodstvenimi delavci, da bi določili skupen načrt poklicne poti;
- pripravi načrtov poklicne poti z načrtom poklicnega razvoja, usposobljenosti in sprememb delovnih nalog in delovnih razmer;
- spodbujanju zavezanosti, da se načrt poklicne poti tudi udejanji.⁸

V vseh programih za starejše delavce in delodajalce je mogoče obravnavati:

- staranje in delo ter učenje;

- vprašanja življenjskega kroga in prehodov, spremembe vrednot glede na starost, prednostne vrednote in zanimanja;
- povečanje samospoštovanja in izboljšanje vloge starejših delavcev;
- prednosti starejših in slabosti v primerjavi z mlajšimi delavci;
- potrebo po uvajanju mlajših v delo organizacije in načine, kako to storiti;
- politiko zaposlovanja in razvoja zaposlenih ter politiko zaposlovanja starejših;
- možnosti za prilagoditev poklicne poti in spremembe;
- predloge udeležencev seminarja za spodbude in ukrepe v povezavi s starejšimi;
- izboljšanje vedenja o delu in življenju;
- začetek načrtovanja poklicne poti in ugovitev vsaj enega cilja za prihodnjo poklicno pot.

V skupini delavcev v starosti 45–55 let je mogoče načeti naslednja vprašanja:

- potreba po nadaljevalnem izobraževanju;
- potreba po razvoju novih sposobnosti;
- možnosti dela na trgu;
- izzivi srednjega življenjskega obdobja in poznih let, ki jih je mogoče udejanjiti v naslednjih 15–20 letih.

Za delavce, ki so stari 58 let in več, je mogoče pripraviti program, ki obravnava:

- postopno upokojevanje;
- zmanjšanje števila delovnih ur;
- zdravje in zmanjšanje obremenitev, zlasti fizične obremenitve, na delovnem mestu;
- znanje za mentorstvo mlajšim.

Navedene vsebine so povzete po Kuhnu in drugih (1998). Ker gre za povsem novo obravnavanje starejših delavcev in njihovega izobraževanja, smo iz navedene raziskave izbrali vsebine, za katere mislimo, da bi bile najbolj uporabne v našem okolju.

Izobraževanje starejših delavcev je tako kot drugo izobraževanje odraslih pod vplivom »teorij o človeškem kapitalu, ki predvidevajo, da mora učenje privedi do večje gospodarske rasti in povečane potrošnje« (Field, 1994, str. 87). Pa vendar, včasih, ko človek ne ostane dolgo na enem delovnem mestu, bi delodajalci morali starejše delavce zadržati več let, da bi amortizirali naložbo vanje. Tako je videti, da jih misel o izobraževanju starejših delavcev ne navdušuje. »Zdi pa se tudi domala nemogoče, da bi (delodajalcem in politikom), denimo, povedali, da več izobraževanja lahko družbi koristi tudi tako, da pripelje k manj, in ne k več proizvodnosti, in to bi se seveda v primeru starejših delavcev zgodilo, saj izkupiček iz njihovega dela ne bi bil zmeraj premosorazmeren z vlaganjem. Koncept učenja starejših odraslih se namreč danes pogosto povezuje tudi s konceptom zaslužka.« (Field, 1994, str. 87)

Kakorkoli že, tovrstni programi lahko v našem okolju nastanejo šele po poprejšnji analizi stanja v naših delovnih organizacijah, iz potreb starejših delavcev in delovne organizacije, na podlagi česar pride do izbire vsebin programov in izvedbenega načrta.

Zdi se nam, da je ena najpomembnejših posledic takšnih programov sprememba odnosa starejših delavcev do lastnega položaja v delovnem kolektivu in samih sebe ter sprememba odnosa vodstvenih delavcev do starejših in drugih starostnih skupin v delovni organizaciji. Menimo tudi, da tovrstni programi lahko privedejo do sprememb politike zaposlovanja in izobraževanja starejših delavcev. Njihova pomanjkljivost je nemara v tem, da so nastali iz želje zadržati starejše ljudi na delovnem mestu, vendar ne zato, ker bi bilo državi toliko za osebno rast posameznikov, ti programi so nastali predvsem, ker si države ne morejo več dovoliti tako veli-

***Izobraževanje
starejših delavcev
mora popularizirati
tudi država.***

kega števila odvisnih ljudi in si zato želijo starejše narediti koristne in samostojne. Vsekakor pa lahko pričakujemo, da bo prišlo do skorajšnjega preobrata v odnosu do starejših delavcev, njihove zaposljivosti in izobraževanja, ki naj takšno zaposljivost vzdržuje.

SKLEPNE MISLI

Nova organizacija dela in novi koncepti proizvodnje, staranje delovne sile, čedalje manj mladih, ki prihajajo iz šol, in daljša pričakovana življenjska doba vplivajo na položaj starejših delavcev in njihove izobraževalne potrebe. Starejši delavci in tisti, ki se upokojijo, so žrtev prepričanja, da niso več učinkovita delovna sila, da tako rekoč niso več sposobni opravljati svojega poklicnega dela.

Delodajalci namreč menijo, da so starejši delavci manj mobilni in prožni v primerjavi z mlajšimi zaposlenimi. Vendar to še ne more biti razlog za to, da jih potisnemo na stranski tir, saj se gospodarstvo čedalje bolj nagiba k storitvenemu sektorju, tam pa je fizična sila manj pomembna, čedalje pomembnejše pa so miselne sposobnosti in sposobnost sporazumevanja. Tako se postopoma širi spoznanje, da je predčasna upokojeitev starejših delavcev nesmisel in da je treba spodbuditi njihovo dopolnilno izobraževanje. Načrtovanje razvoja in zaposlovanja starejših delavcev bo tako kmalu postalo prednostna naloga. Pri tem bi bilo smiselno zadržati v delovnih organizacijah tiste vrste znanja, ki jih imajo le starejši.

LITERATURA

Beatty, P. T., Wolf, M. A.: *Connecting with Older Adults: Educational Responses And Approaches*. Malabar, Fla: Krieger, 1996.

Edwards, R.: »The Inevitable Future? Post-Fordism in Work And Learning«, v: R. Edwards, S. Sieminski in D. Zeldin, (ur.): *Adult Learners Education And Training*, London, 1993.

Field, J.: »Market Forces and Continuing Education«, v: W. Lenz (ur.) *Modernisierung Der Erwachsenenbildung*, Bôhlau, Wien, 1994.

Henderson, P., Thomas, D. N.: *Skills in Neighbourhood Work*, 2. izdaja, Routledge, London, 1994.

Sainsaulieu, R.: *L'identité au travail*, Presses de la fondation nationale des sciences politiques, 1988.

Sartre, J. P.: *Critique de la raison dialectique*, Gallimard, Pariz, 1960.

Schneider, G.: »Ageing Societies: Problems and Prospects for Older Workers«, v: *World Labour Report*, ILO Office, Ženeva, 1995.

Rhebergen, B., Wognum, I.: »Supporting the Career Development of Older Employees: An HRD Point of View«, v: E. F. Holton (ur.) *Academy Of Human Resources Development*, 1996, Conference Proceedings, 544-551.

¹ Nedavno je J. K., udeleženec jezikovnega izobraževanja, dejal: »Star sem petdeset let. Le kdo bo še hotel takšnega 'starega junca' poslati na izobraževanje?«

² Forum delodajalcev o vprašanih starosti, ki so ga leta 1996 ustanovili v Veliki Britaniji delodajalci sami. Gre za mrežo, ki poudarja prednosti tistih podjetij, ki upoštevajo starostno raznolikost zaposlenih. Namen tega foruma je pomagati organizacijam članicam, da ustvarijo starostno raznoliko delovno silo, vplivajo na družbene spremembe in delodajalce obveščajo o prednostih, ki jih prinaša takšna politika zaposlovanja.

³ Po lastninskem preoblikovanju nekega slovenskega podjetja so začeli zaposlovati le cenejše, mlade delavce. Starejši, ki so odšli, so s seboj odnesli tudi posebne spretnosti in znanje. Tako se je pretrgala veriga prenašanja znanj, kar je bistveno vplivalo na konkurenčnost podjetja.

⁴ P. I. (58) je povedal, da je v svojem nekdanjem podjetju še zmeraj zaposlen po pogodbi. Po povratku s poslovne- ga potovanja se mu je zazdelo, da sveta dela ne razume več, da nima dovolj spodbud in stikov, da bi razumel želje, potrebe in namene svojih poslovnih partnerjev.

⁵ »Z njim ni nič. Nič mu ne moreš reči, on je pravi 'Pension-Fux',« so govorili o J. K. (58). Velja namreč stereotipno prepričanje, da se starejšim delavcem pred upoko- jitvijo nič ne ljubi in da jih je najbolje pustiti na miru.

⁶ Na Univerzi za tretje življenjsko obdobje v Ljubljani so starejši upokojeni ekonomisti dali pobudo za organizira- nje notranje borze dela.

⁷ Na Nizozemskem prav zdaj pripravljajo zakon o pre- prečevanju diskriminacije, ki temelji na tako imenovani evropski podlagi ali na »Amsterdam Act«.

⁸ V intervjujih, ki smo jih naredili marca 1999 v Utrech- tu, na nizozemskem nacionalnem inštitutu za socialno skrbstvo, so med uveljavljenimi metodami »spodbujanja k dejanskemu uresničevanju načrta poklicne poti« na- vedli tudi pisanje pisem bližnjim prijateljem takoj po končanem seminarju. Vodstvo seminarja zadrži izvod takšnega pisma in ga čez šest mesecev pošlje starejšemu delavcu. Tako ga opozori na obljube in načrte. To je vsekakor ena izmed oblik evalvacije uspešnosti starejših delavcev.

K VSEŽIVLJENJSKI RAZVOJ OSEBNOSTI (2. del)

mag. Daniela
Brečko
Gospodarski
vestnik

Teorije osebnostnega razvoja kot osnova za vzgojo odraslih

V prejšnjem prispevku smo kritično analizirali teorije zgodnjega formiranja osebnosti, ki le v manjši meri ponudijo odraslemu možnost spreminjanja in načrtne vzgoje. V nadaljevanju prispevka pa bomo ovrednotili še dve skupini teorij, in sicer teorije stopenjskega razvoja osebnosti in interpersonalne teorije osebnosti, ki dopuščajo veliko več prostora za razmišljanje o vzgoji odraslega.

TEORIJE STOPENJSKEGA RAZVOJA OSEBNOSTI

Druga večja znanstvenoraziskovalna smer razume razvoj osebnosti kot vseživljenjski proces. Teorijo stopenjskega razvoja osebnosti (Stage Theory of Personality) je razvil Erikson (1959, 1963) na temelju Freudove teorije psihoseksualnega razvoja, ki jo je združil s svojo teorijo o osmih stopnjah osebnostnega razvoja. Eriksonova teorija stopenjskega razvoja je bila prototip vsem drugim teorijam stopenjskega razvoja, predvsem v razumevanju posameznih stopenj oziroma obdobjev razvoja. Glavna značilnost stopenjskega razvoja je sukcesivnost vsakega obdobja, ki ni le kakovostno drugačno, ampak se tudi vsebinsko razlikuje od predhodne stopnje oziroma obdobja. Ločnica med posameznimi obdobji je kriza, kritično odločanje o nadaljnjem življenju, ki je lahko bolj ali manj zahtevno in lahko traja nekaj

mesecev ali celo let. Posamezne stopnje oziroma obdobja so med seboj povezana glede načina razreševanja kriz. Način, na kakršnega je bila kriza predhodnega obdobja razrešena, se manifestira v sposobnosti razreševanja konfliktov v naslednjem obdobju. Vsako novo obdobje pomeni povsem novo raven strukturalne integracije osebnosti.

Eriksonovi teoriji stopenjskega razvoja so sledili tudi drugi in tako se je teorija razvijala naprej.

Pomemben je prispevek Eriksonovih naslednikov (Lowenthal, Thurnher, Chiriboga), ki so se osredotočili na preučevanje družbe, družbenih institucij in družbenih norm kot poglobitvenih instanc vpliva na prehod iz adolescence v odraslo obdobje in kasnejši razvoj v odraslosti. Predvsem so izpostavili pomen šole, poroke, starševstva, upokojitve ... Ugotovili so, da se zaradi delovanja družbenih norm za vsako obdobje ali vlogo pričakuje določeno vedenje oziroma določene spremembe v vedenju, kar jih je vodilo k prepričanju, da je osebnostni razvoj odraslih smiselno preučevati iz sociološke in manj iz psihološke perspektive, predvsem iz perspektive socialnih interakcij, v katere vstopajo posamezniki.

Pojav teorij
stopenjskega razvoja
osebnosti je izraz
splošnega družbenega
razvoja.

Eriksonova stopenjska teorija osebnostnega razvoja

Eric Erikson je predlagal osemstopenjski model osebnostnega razvoja od otroštva pa vse do pozne starosti. Na vsaki stopnji pri posamezniku nastopi psihosocialna kriza (1968); to je termin, ki ga je izumil Erikson. Od uspešnosti oziroma neuspešnosti razreševanja krize na vsaki stopnji je odvisno, v katero smer bo šel nadaljnji razvoj. Kako se posameznik prilagodi in doživlja krizo v vsakem prehodnem obdobju, pa je odvisno od epigenetskega principa, ki izvira iz biolo-

ških danosti. V uspehu, s katerim so rešene zahteve posameznega obdobja ali stopnje razvoja, je temelj za razreševanje vseh naslednjih kriz.

Za vsako stopnjo je značilno nekaj drugega, in prehod in ene na drugo stopnjo je

vedno povezan s razreševanjem krize, kjer posameznik razrešuje konflikt med dvema nasprotjema. Stopnji je poimenoval kar karakteristiki, ki si v posameznih obdobjih stojita nasproti.

Prva in najpomembnejša stopnja je stopnja zaupanja nasproti nezaupanju (Trust Versus Mistrust). Časovno jo je umestil v obdobje od rojstva do leta in pol starosti. Zaupanje je označil kot zelo široko učenje o tem, kaj pričakovati od sveta (Dacey, 1982). Pridobitev zaupanja ne pomeni toliko verjeti, da je svet varen, kakor to, da vlada določen red in da so dogodki predvidljivi. Zaupanje vključuje negativna in pozitivna pričakovanja. Pridobiti zaupanje pomeni naučiti se po eni strani, da se lahko nevarni osebi zaupa kot nevarni, po drugi strani pa se lahko na primer staršem zaupa kot svojim skrbnikom. S pojmom zaupanje je Erikson pravzaprav označeval urejanje razmerij med potrebami posameznika in svetom, ki ga obdaja (Evans, 1967, str. 15). Potrebno pa je razviti

pravo razmerje med zaupanjem in nezaupanjem, ki vodi tudi v pridobitev upanja. Svet seveda ni popolnoma predvidljiv, zato je zaželena tudi manjša mera nezaupanja, ki jo Erikson razume v smislu pripravljenosti na nevarnosti. Predpostavi torej, da je nezaupanje v manjši meri prav tako zdravo za osebnost in nadaljnji razvoj.

Drugo stopnjo označuje nasprotje med avtonomijo in sramežljivostjo ter negotovostjo (Autonomy Versus Shame and Doubt). Glavna naloga otrok v starosti od 18 mesecev do treh let je pridobiti nadzor nad svojim telesom. Erikson se strinja s psihoanalitiki, da je navajanje na osebno čistočo ali tako imenovani toaletni trening nadvse pomemben za nadaljnji razvoj osebnosti. Če starši oziroma skrbniki otroka spodbujajo k raziskovanju svojega telesa in s tem tudi k raziskovanju fizičnega in socialnega sveta, se razvije določena stopnja samozavesti. Nasprotno pa se v primeru, da je otrok stalno kritiziran, kadarkoli se loti raziskovanja svojega telesa, ki je pravzaprav prva stopnja na poti k nadzoru telesa, otrok počuti osramočenega, kar vodi h globoki osebni negotovosti. Če smo zaradi tega ali podobnih

Za razvoj zaupanja in avtonomije je značilen močan vpliv ožjega socialnega okolja, ki ga ustvarijo starši oziroma skrbniki, na način razreševanja konfliktov. Prav tako kakor za prvo obdobje je tudi za drugo obdobje značilno, da manjša mera sramežljivosti seveda daje zdrave učinke. Erikson je sledil principu epigeneze in zastopal stališče, da nezaželene in neprimerne razrešitve konfliktov negativno vplivajo na naslednjo stopnjo. Če ima otrok več sramežljivosti in negotovosti kakor avtonomije, pomeni to določen primanjkljaj, pomanjkljivost na naslednji stopnji, ko je glavna naloga osebnosti, da razvije iniciativnost.

Erikson je osebnostni razvoj definiral kot osemstopenjski proces.

razlogov v življenju bolj sramežljivi kakor avtonomni, se ves čas počutimo inferiorne in tako tudi reagiramo na zunanje pojave, inferiorno se vedemo celo življenje.

Tretjo stopnjo osebnostnega razvoja torej označuje iniciativnost nasproti občutku krivde (Initiative Versus Guilt). Določeno stopnjo sposobnosti za raziskovanje si je otrok pridobil že na drugi stopnji, ko se je naučil nadzorovati svoje telo. Otroci v obdobju od treh do petih let pa aktivno raziskujejo svoje socialno okolje in kaj kmalu ugotovijo, da imajo tudi oni določen vpliv na druge člane družine in da so lahko zelo uspešni v manipuliranju s svojo okolico. Otroci v tem obdobju zelo veliko sprašujejo z namenom, da si pridobijo znanje in razvijejo sposobnosti; s tem se počutijo bolj udobno, odgovorno in samoiniciativno. Če skrbniki iz kakršnegakoli razloga to iniciativnost zatrejo, se pojavi občutek krivde, ki je notranji odgovor otroka na ta primanjkljaj. Člani družine so otroku model za kasnejše prevzemanje akcij. Če so družinski člani aktivni, bo tudi otrok razvil občutek za osebno iniciativo. Pridobitev občutka za samoiniciativo je idealna razrešitev konflikta na tretji stopnji. Otrok se je naučil, da je za dosego ciljev treba nekaj storiti, torej aktivno delovati v smeri zastavljenega cilja.

Na četrti stopnji razvoja se razrešuje konflikt med produktivnostjo in občutkom manjvrednosti (Industry Versus Inferiority). Časovno pa se ujema z obdobjem elementarnega šolanja (od petega do dvanajstega leta starosti). Bistvena naloga tega obdobja je razrešitev vprašanja, kako iti prek modelov in se naučiti osnovne tehnologije kulture (Dacey, 1982). Otrok v tej starosti začne raziskovati svoje širše socialno okolje in gre prek horizontov, ki mu jih ponuja njegova družina. Želi spoznati tudi, kaj je onkraj varnega družinskega okolja. Z izrazom produktivnost (industry) je Erikson označeval učenje določenih dejav-

nosti v celoti, v smislu dovršenosti izdelka, dejavnosti, zadanega cilja. Če ustrezna stopnja produktivnosti ni dosežena, se lahko tak posameznik celo življenje počuti inferiornega, torej podrejenega in neuspešnega. Pomembno je, da na razreševanje konfliktov na tej in vseh drugih stopnjah močno vpliva razreševanje predhodnih kriz in konfliktov. Če ti niso uspešno rešeni, otrok ne bo sposoben reševati konfliktov na naslednji stopnji. Ali z Eriksonovimi besedami: »Lahko, da si bo otrok še vedno želel mater bolj, kakor si bo želel pridobiti novo znanje in sposobnosti.« (Dacey, 1982, str. 40)

Integrirana identiteta pa se ne more vzpostaviti pred obdobjem adolescence, ker je nujno pogojena s kognitivnimi, fizičnimi in socialnimi pričakovanji, ki se do tega obdobja še niso udejanjila. Če adolescent zgreši v tem iskanju, obstaja velika nevarnost, da vzpostavi konfužno identiteto, to pomeni, da ne ločuje vlog med seboj.

Peta stopnja je najpomembnejše obdobje za prehod v odraslost, zato ji bomo tudi namenili več pozornosti. Za peto stopnjo je značilno konfliktno razmerje med identiteto in nejasno predstavo o sebi (Identity Versus Role Confusion). Danes to obdobje označujemo tudi kot obdobje adolescence, ki ga označuje kriza identitete. »Vsi se zavedamo, da v tem obdobju ljudje iščemo svojo identiteto, svojo samopodobo, ali drugače povedano, vztrajno iščemo enakost s samim seboj.« (Erikson, 1959, str. 102) To je tudi obdobje, ko prepričanja in vrednote postanejo eno. Identiteta vsebuje organizirano strukturo vrednot in prepričanj o nas samih, ki se izraža v naši izbiri poklica oziroma dela, v naših verovanjih ali religiji, medosebnih odnosih, ki jih vzpostavljamo z drugimi, ter v politični aktivnosti in delovanju predvsem v smislu, koliko nam je mar za družbene stvari in kaj sami naredimo za to, da bi družbo spremenili na bolje.

Spoštovanje identitete drugih je nujen del v iskanju lastne identitete.

Iskanje identitete vsekakor ni lahka naloga. Erikson je za to nalogo določil kar dolg moratorij, od 12. do 18. leta starosti. V tem obdobju ima adolescent čas, da eksperimentira z različnimi vlogami in identitetami, ne da bi za to prevzel tudi kakršnokoli odgovornost. Prejšnje identitete, kot na primer »očkov fant« ali pa »mamina punčka«, morajo biti presežene. Toda ta prizadevanja ne potekajo vedno gladko in brez zapletov. Močan vpliv

imajo lahko tudi negativne identitete. Posameznik se lahko zateče tudi k negativni identiteti, kot vsoti vseh tistih identifikacij, ki jih je moral potlačiti, ker so bile nezaželene v njegovem okolju, in ki jih njegova ožja so-

cialna skupina ni sprejela. Včasih se najstniki odločijo živeti s to negativno identiteto vsaj nekaj časa. Oseba z negativno identiteto je sprejela le en vzorec vedenja, ker se je uprla zahtevam, da bi sledila nasprotni vzorec. Na primer mlad fant se bo pridružil skupini pouličnih tatičev, ne zaradi tega, ker bi rad kradel, ampak predvsem zaradi tega, da bo sebi in drugim pokazal, da ni bojazlivec, da bo na ta način skušal dokazati svoj pogum in moškost.

Neugodna rešitev krize v tem obdobju, zmedena identiteta, pa se manifestira v nesposobnosti izbire in sprejemanju odločitev. Adolescent lahko sam sebe vidi kot necenjenega v družbi. Erikson je tudi prepričan, da je identiteta po spolu osrednji element ego identitete. Če adolescent ne vzpostavi jasne spolne identitete, tvega identitetno zmedo, še posebej v okolju, kjer je delitev vlog po spolu fiksna. Vzpostavitev je proces zase, ki sestoji iz dveh ločenih procesov in obsega štiri stopnje. Prvi proces, ki se mora zgoditi, je, da adolescent sam izkusi krizo, to pomeni, da postavi svoja dosedanja prepričanja in verovanja pod vprašaj. Takšna kriza lahko nastopi kot spraševanje o določenem reli-

gioznem prepričanju, o določenem življenjskem slogu, seksualnem vedenju in drugem. Drugi proces, ki je za vzpostavljanje identitete prav tako pomemben, pa je, da posameznik sprejme odločitev in jo tudi uresniči. Na podlagi teh dveh procesov je Eriksonov somišljenik in naslednik Marcia (1966, 1980, 1992) predlagal štiri statute v vzpostavljanju identitete:

Prvi status: Zmeda ali razpršenost identitete; posameznik še ni doživel lastne krize in ni udeležil nobene osebne odločitve.

Drugi status: Izključevanje identitet; posameznik še ni doživel krize, je pa že sprejel odločitev in pridobil lastno mnenje o določenih identitetah, predvsem o svojih starših.

Tretji status: Moratorij identitete; lastne izkušnje v doživljanju krize, vendar še ni prišlo do sprejetja in izvršitve odločitve. Moratorij označuje obdobje oddaljitve od drugih socialnih vlog.

Četrty status: Vzpostavitev identitete; adolescent je raziskal več možnih identitet (slog življenja, sistem vrednot ...), izbral med njimi in svojo odločitev tudi udeležil.

Vzpostavitev identitete je najbolj zaželen oblika razrešitve krize v tem obdobju. Vzpostavitev polne identitete se manifestira v zvestobi določenemu ideološkemu pogledu. Če kriza v tem obdobju ni uspešno razrešena, se to manifestira v vseh preostalih obdobjih razvoja kot zmedenost vlog, nesposobnost zvestobe samemu sebi in svojim pogledom ter verovanjem.

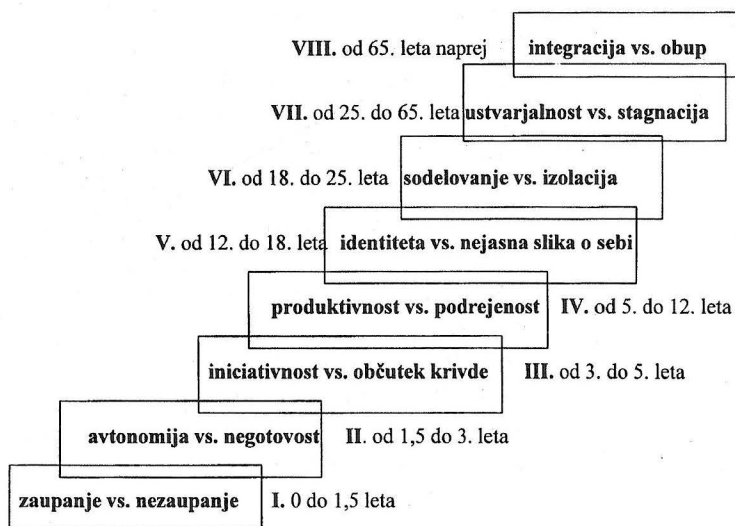
Šesta stopnja nastopi po obdobju intenzivnega iskanja identitete in jo označuje konfliktno nasprotje med intimnostjo in sodelovanjem nasproti izolaciji (Intimacy and Solidarity Versus Isolation). Po vzpostavitvi identitete, Erikson uvršča to obdobje v starost okoli dvajsetega leta, je glavna na-

loga posameznika, da razvije intimne medosebne odnose z drugimi. Predvsem v smislu, da drugim zaupa, da si najde življenjskega partnerja, s katerim deli delo in užitke (Erikson, 1963, str. 266). Poleg tega pa je intimnost zanj več kot le seksualno zблиžanje z drugo osebo. »Intimnost je sposobnost spojiti svojo identiteto z identiteto drugega, brez strahu, da boš pri tem izgubil kaj svojega. Gre za dejansko zlitje dveh oseb v eno.« (Evans, 1967, str. 48) Posameznik, ki je dosegel zaželeno stopnjo intimnosti, lahko uspešno izpolni poslanstvo ljubezni. S tem je Erikson tudi odgovoril na Freudovo vprašanje, kaj naj bi bil normalni človek sposoben početi uspešno. Ljubiti in delati, je bil Eriksonov odgovor. Druga možna razrešitev krize v tem obdobju pa je pripravljenost izolirati se od drugih, če se čutimo prizadete z načinom njihovega vedenja do nas.

Naslednje, sedmo obdobje je po Eriksonu najdaljše, zajema posameznikovo življenje od 25. pa vse do 65. leta starosti. Označuje pa ga nasprotje med generativnostjo in zagledanostjo vase, stagnacijo (Generativity Versus Self-Absorption and Stagnation). Ko je posameznik dosegel zastavljene cilje v zakonskem življenju, ko vidi odraščati svoje otroke, uspeva v poklicnem življenju, lahko postane osredotočen le nase, lahko se prične dolgočasiti, popuščati v svojih prizadevanjih in je nesposoben, da bi prispeval k skupnostni blaginji. Pade v stanje stagnacije. Nasprotno pa generativnost pomeni sposobnost biti koristen sebi in širšemu socialnemu okolju. Generativnost se manifestira predvsem v treh vidikih: v skrbi za druge, v produktivnosti in v zavedanju lastnih potreb. Generativnost torej pomeni biti koristen drugim, lotiti se tudi volunteer-skih dejavnosti, skratka, v najširšem pomenu besede gre za skrb za naslednje generacije. Doseganje ustrezne ravni generativnosti vodi k vrlini skrbnosti, ki se kaže v skrbi,

da nekaj naredimo, v skrbi za drugega, v skrbi za tiste, ki potrebujejo našo pomoč in pozornost, in v skrbi, da ne naredimo kaj destruktivnega.

Zadnja, osma stopnja in zadnja kriza je kriza posameznikovega osebnega življenja, označuje pa jo nasprotje med integriranostjo in življenjskim obupom (Ego Integrity Versus Despair). Če posameznik doseže integracijo, vidi svoje življenje kot plodno in ustvarjalno, torej kot dobro porabljen in preživet čas. Manifestira pa se v zadovoljstvu starih ljudi, ki s ponosom gledajo na svojo preteklost in življenjske dosežke. V nasprotnem primeru, če kot razrešitev krize nastopi obup, pa se človek počuti razočaranega in meni, da ima za sabo veliko napačnih življenjskih odločitev ali sploh nobene. Obup je često povezan z jezo, da nimamo več druge priložnosti, priložnosti, da bi zamujeno nadomestili in popravili lastne življenjske napake. V večini primerov se ljudje tudi težko sprijaznimo z bližajočim se in neizogibnim biološkim koncem življenja. Radi bi družbi in naslednjim generacijam kaj zapustili.

Pomen Eriksonove teorije

Erikson je svojo teorijo osebnostnega razvoja zgradil na individualnih študijah primerov, kjer je opazoval načine, kako so posamezne osebnosti reševale krize določenih življenjskih obdobj. V svoji teoriji je želel dokazati, da se življenje ljudi in njihovo vedenje ne da razložiti zgolj na temelju zgodnjeotroških travm.

Največji prispevek Eriksonove teorije osebnostnega razvoja je zagotovo njegov koncept vzpostavljanja identitete in razreševanja identitetnih kriz. Osebo identiteto pojmuje kot dinamični mehanizem, prek katerega se uresničuje človekova individualna duševna in družbena narava. Njegova teorija je veliko prispevala k preučevanju kriz v odraslosti, še zlasti krize srednjih let. Prav tako je njegova zasluga, da so začeli strokovnjaki na obdobje odraslosti poslej gledati z drugačnimi očmi. Kar pa je še posebej pomembno, Erikson je s svojo teorijo zagovarjal stališče, da se osebnostni razvoj ne konča v zgodnjem otroštvu, niti ne v obdobju adolescence, temveč se nadaljuje vse življenje, torej tudi v odraslosti, ko veljajo drugačne značilnosti.

Tako je dopolnil dinamični model razvoja osebnosti vse do poznih let človekovega življenja. Prav tako je prvi opozoril na vplive socialnega okolja in presegel enostransko biologistično gledanje na človeka in osebnostni razvoj. Družba s svojimi normami, zahtevami, zapovedmi in pričakovanji pomembno oblikuje posameznika in usmerja njegovo življenje vse do smrti. O družbeni naravi človeka bomo v pričujoči razpravi več spregovorili na naslednjih straneh. Eriksona mnogi štejejo za utemeljitelja vzgoje in osebnostnega razvoja odraslih.

Erikson in Freud

Čeprav se je Erikson izobraževal v klasični psihoanalizi, pa se njegova teorija v mnogem razlikuje od Freudove. Imel je drugačen pogled na naravo osebnosti in je bil tudi bolj

pozitiven v svoji teoretični usmerjenosti. Za razliko od Freuda je povzdignil Ego, s tem ko je zastopal stališče, da ima Ego svojo lastno energijo. S Freudom se strinja, da je Ego večinoma nastopa na nezavedni ravni, toda ne strinja se z njim v razumevanju funkcije Ega. Erikson je prepričan, da ima Ego unikatno funkcijo pri usmerjanju vedenja ljudi. Nima le negativne funkcije, ki se po Freudu izkaže v razreševanju konfliktov med Idom in Superegom in izogibanju strahu pred kaznijo, ampak ima tudi pozitivno vlogo, ki se kaže v doseganju učinkovite predstave oziroma nastopa. Erikson je tudi prepričan, da – če vemo, kaj gre narobe v posameznih stopnjah razvoja – lahko tudi povemo, kako bi moralo iti in kako je prav. Pomemben del vzgoje odraslih je prav ozaveščanje ljudi o njihovem lastnem stanju, načinih reagiranja in odzivanja ter vzorcih vedenja.

Erikson je svojo teorijo osebnostnega razvoja ustvarjal 50 let za Freudom in pri svojem delu s pacienti opazal nekoliko drugačne težave kakor Freud. »Današnji pacienti trpijo predvsem zaradi težav, ker ne vedo, kaj verjeti in komu pripadati. Pacienti zgodnjih psihoanalitikov pa so trpeli predvsem zaradi lastnih zavor, ki so jim preprečevale, da bi postali to, kar so verjeli, da so.« (Erikson, 1963, str. 279)

Erikson se ni več tako tesno oklepal biološke usmeritve pri razlagi razvoja osebnosti kakor Freud. Verjel je, da bolj kakor biološka narava na posameznikove odločitve vpliva družba s svojimi normami in pričakovanji. V vsako izmed svojih razvojnih stopenj je vključil vpliv kulturnega in socialnega okolja in pričakovanja, ki jih ima do posameznika. Pričakovanja socialnega okolja so mu služila kot vodnik v njegovi teoriji osebnostnega razvoja. Na primer, v stopnji vzpostavitve identitete povzroči krizo identitete predvsem pričakovanje socialnega okolja, ki od adolescence v tem obdobju zahteva, da prevzame

določeno vlogo in odgovornost zanj ter vstopi v svet odraslih. Njegovo prepričanje se danes v celoti potrjuje, ko se identiteta osebe ne kroji več po masovni podobi identitete ljudi v industrijski civilizaciji, ampak je enkratna in osebna, kakor je tudi socialno okolje posameznika vse bolj enkratno in se oddaljuje od masovnega vzorca. V obdobju industrializacije so lahko takšno osebno identiteto ustvarili le posamezniki, nadpovprečno razviti ljudje, ki so živeli v nadpovprečno spodbudnem okolju.

Seveda pa je bil Erikson še vedno pod močnim vplivom Freuda, ki se kaže predvsem v velikem poudarku psihološkega razvoja otroka.

Teorija življenjskih nalog

Eriksonova teorija stopenjskega razvoja osebnosti je bila temelj za sistematično razmišljanje in raziskovanje osebnostnega razvoja v odraslosti. Sledili so ji mnogi raziskovalci, med njimi tudi Robert Havighurst (1972), psiholog na področju izobraževanja, ki je skušal definirati osebnostni razvoj odraslega skozi opravljanje in izpolnjevanje različnih življenjskih nalog, ki jih družba pričakuje od slehernega posameznika. Prehod od izpolnjevanja ene življenjske naloge k izpolnjevanju druge pa v mnogočem odseva Eriksonovo teorijo življenjskih kriz. Še bolj pa poudari vpliv družbe pri določanju življenjskih nalog v posameznih obdobjih človekovega življenja in s tem tudi vpliv socialnega okolja na osebnostni razvoj odraslih.

Vsaka družba v svojem razvoju vzpostavi nekakšen življenjski urnik pomembnih nalog, ki naj bi jih opravil vsak posameznik.

Po Havighurstovem prepričanju se razvojne naloge pojavijo v določenem obdobju življenja kot rezultat združitve fizične zrelosti in pritiskov socialnega okolja.

Tabela: Življenjske naloge v različnih starostnih obdobjih

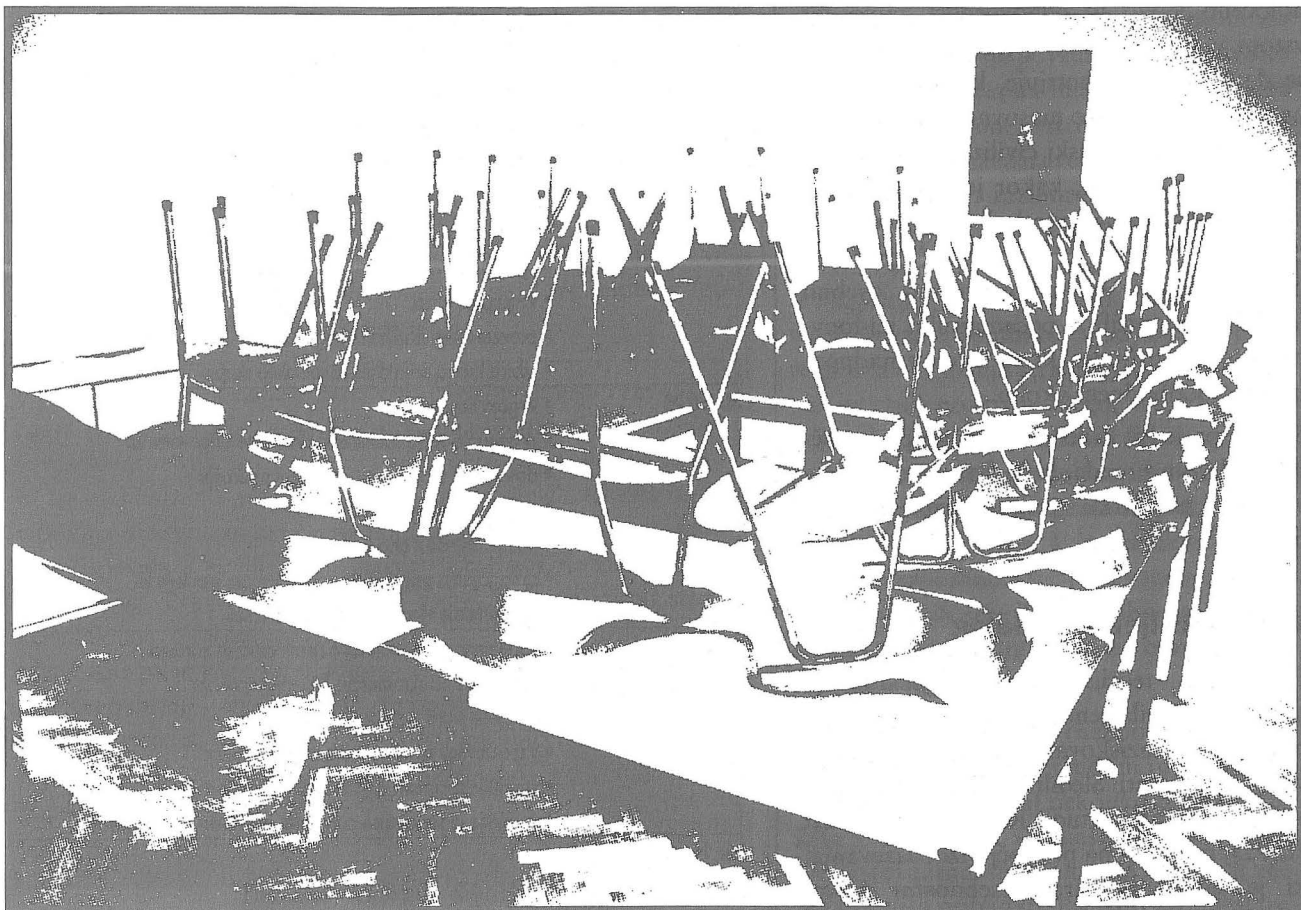
HAVIGHURSTOVE ŽIVLJENJSKE NALOGE

Starost	Razvojne naloge
18–30 let	- čas prve zaposlitve - izbira partnerja - naučiti se živeti v zakonski skupnosti - oblikovanje družine - upravljanje doma - vzgojanje otrok - prevzemanje družbene odgovornosti - izbira kroga prijateljev in socialnih skupin
30–60 let	- vzgoja adolescenta - doseganje večje socialne in družbene odgovornosti - doseganje uspehov na izbranem področju - razvoj prostočasnih dejavnosti - intimni odnos z eno osebo - prilagajanje psihološkim spremembam srednjih let - sprejemanje vloge starajočih se staršev
po 60. letu	- sprejemanje upadajočih fizičnih moči in zdravja - navajanje na skromnejše življenje v pokojju - sprejetje smrti zakonca - vzpostavitev izrazitih povezav s starejšimi - sprejetje socialnih vlog v razširjeni družini (vnuki, pravnuki...) - sprejetje in soočenje s počasnim pešanjem vseh dejavnosti

Vir: Havighurst, 1972.

Havighurst jih je imenoval razvojne naloge. Kot psiholog na področju izobraževanja je bil močno zainteresiran, da bi šoli pomagal pri pripravi študentov na zahtevne življenjske naloge, ki jih čakajo ob izstopu iz nje in kasneje v odraslosti. Opredelil je šest do osem takšnih razvojnih nalog v vsakem obdobju življenja (glej tabelo). Njegov sistem je razdeljen na tri daljša obdobja, za katera so značilne posamezne razvojne naloge.

Ljudje zaradi kulturnih pritiskov pričakujejo, da bodo v posameznih življenjskih obdobjih, ki so določena s kronološko starostjo, izpolnili določene življenjske naloge. Ko so te naloge izpolnjene, je osebnost še bolj čvrsta in prepričana vase ter pridobi oziroma še poveča občutek varnosti.

Pomen teorije življenjskih nalog

Najpomembnejši prispevek teorije življenjskih nalog je zagotovo ideja, da se z določenimi nalogami v življenju sooči vsakdo

izmed nas. In medtem ko se je Erikson v svojih raziskavah osebnostnega razvoja osredotočil na razreševanje življenjskih kriz, se ta teorija optimistično loteva raziskovanja individualnega soočenja s prihajajočimi in pričakovanimi življenjskimi nalogami. Še večji pomen daje socialnemu okolju in njegovim pritiskom.

Koncept teorije življenjskih nalog je seveda nekoliko poenostavljen, saj nekritično in ne-

premišljeno predvideva, da gre vsak posameznik skozi približno enake življenjske naloge; vsi ljudje naj bi se poročili, imeli otroke, in to v točno določenem življenjskem obdobju (poroka in oblikovanje družine naj bi bila življenjska naloga med 18. in 30. letom starosti). Prav izpolnjevanje specifičnih nalog v točno določenem starostnem obdobju je glavna pomanjkljivost in hkrati kritika teorije življenjskih nalog.

Za današnjo družbo pač ni več značilno izpolnjevanje življenjskih nalog v določenih obdobjih, ampak postaja družba vse bolj irelevantna in neobčutljiva na leto starosti. Kronološka starost ne more biti več merilo za izpolnjevanje pričakovanih življenjskih nalog in pričakovanega vedenja. Človeška

*Kronološka starost
ni več merilo
psihološke
odraslosti.*

življenja se med seboj tako razlikujejo, da je nemogoče predvideti življenjski urnik kateregakoli posameznika (Neugarten, 1987). To ne velja le za različne generacije, ampak tudi za ljudi iste generacije ali za ljudi, ki so bili rojeni v enem letu na skupnem kulturnem področju.

V ČEM SE RAZLIKUJEJO TEORIJE STOPENJSKEGA RAZVOJA OD TEORIJ O ZGODNJEM FORMIRANJU OSEBNOSTI?

Teorije stopenjskega razvoja osebnosti se od teorij o zgodnjem formiranju osebnosti razlikujejo v treh bistvenih točkah:

1. Osebnostni vzorec ni povsem formiran in oblikovan v zgodnjem otroštvu, čeprav je ves prihodnji razvoj do določene mere seveda odvisen od načina razrešitve krize prvega obdobja, ki ga tvori konflikt med zaupanjem in nezaupanjem pri Eriksonu, oziroma od izpolnitve posamezne življenjske naloge.

2. Teorije stopenjskega razvoja osebnosti predlagajo in zastopajo stališče, da se ljudje čutijo prisiljene izpolnjevati različne naloge v različnih obdobjih življenja, kar seveda oblikuje posameznikovo osebnost skozi vse življenje.

3. Determinante osebnostnega razvoja ne tvori le biološka narava človeka, ampak v večji meri ožje in širše socialno okolje. Ožje socialno okolje tvori družina, vrstniki in prijatelji, širše socialno okolje pa družba s svojimi institucijami in normami, ki močno posega v posamezna obdobja osebnostnega razvoja posameznika.

Teorije so si zgodovinsko sledile, kar priča tudi o razvoju na področju raziskovanja osebnostnega razvoja, ki se je sprva posvečalo le razvoju otrok, kar je bilo spričo zelo razpoznavnih znakov fizičnega dozorevanja seveda precej bolj očitna in lažja nalo-

ga. Tudi sama teorija o zgodnjem formiranju osebnosti izhaja iz bioloških predpostavk o fizičnem dozorevanju človeka. Z nastopom teorij stopenjskega razvoja se pozornost prenese tudi na obdobje odraslosti. Čeprav v svojih začetkih še izhaja iz biologističnega razumevanja narave človeka, pa kasneje močno poudarja vplive socialnega okolja in družbe nasploh na posameznikov osebnostni razvoj. Vplivu družbe daje celo večji poudarek kot biološkim dejavnikom.

OD SOCIALNIH DO INTERPERSONALNIH TEORIJ OSEBNOSTNEGA RAZVOJA

Videli smo, da je vsaka izmed predstavlenih teorij poleg posebnih zaslug bila deležna tudi kritike. V nadaljevanju bomo navedli še nekaj pojmovanj osebnosti, ki jim je v prvi vrsti skupno razumevanje človeka kot družbenega bitja, kar v predhodnih teorijah še pogrešamo. Te teorije seveda ne izpodbijajo in zametujejo spoznanj svojih predhodnikov, odklanjajo le pretiran poudarek vrednosti človekovih nagonov oziroma nekaterim teorijam očitajo premajhno pozornost in preskromno družbeno analizo.

Posameznik se lahko učloveči le s pomočjo interakcij z drugimi, torej z življenjem v družbi, in prav v socialni interakciji s svojim okoljem, torej v neposredni komunikaciji z drugimi, se osebnostno razvija in zori celo življenje.

Živali imajo prirojen mehanizem, ki jim omogoča bolj ali manj uspešno prilagajanje okolju, in so zato popolnoma usklajene z naravo. Človek pa je to stopnjo v svoji evoluciji že presegel in avtomatično (nagonsko) prilagajanje okolju zamenjal z učenjem.

Sullivanova interpersonalna teorija osebnostnega razvoja

Za začetnika interpersonalne teorije osebnosti smemo šteti H. S. Sullivana. Njegova teorija je izrazito socialno usmerjena, njen glavni poudarek je na družbenih dejavnikih. Sullivan razume osebnost kot splet relativno trajno ponavljajočih se medosebnih situacij, ki so značilne za posameznikovo življenje (Sullivan, 1953). Osebnost lahko spoznamo z opazovanjem značilnih vzorcev vedenja, ki jih nekdo izraža v odnosih z drugimi. Tako lahko na osebnost gledamo tudi kot na presečišče, kjer se srečujejo vsi medosebni in s tem tudi družbeni odnosi. Za človeka velja načelo skupne eksistence. Človek ne more živeti brez svojega okolja, ki vključuje druge ljudi in dano kulturo.

Kot kliničnemu psihiatru mu patološko ni pomenilo kaj bistveno drugačnega kot normalno. Patološko je opredelil kot posebnost, ki se lahko pojavi v medosebnih odnosih ali pa je izraz razlike v stopnji osebne zrelosti. Razlike v vedenju ljudi pripiše razlikam v stopnji razvoja. Iz njegove teorije pa lahko razberemo, da je razvoj v veliki meri odvisen od komunikacije. Prva oblika komunikacije pred razvojem jezika je empatija. S pomočjo te prvotne oblike komunikacije se prenašajo vzorci vedenja iz katerekoli

Specifično človeško je to, kar se izraža v socialnih interakcijah z drugimi.

pomembne osebe v otrokovem okolju nanj. Ko se razvije jezik, pa stopa v ospredje verbalna komunikacija, ki omogoča človeku primerjavo in usklajevanje sprva čisto osebnih pomenov, ki jih pripiše določenim stvarim. Sullivan povezuje osebnostni

razvoj z izkušnjami. Če se v posameznih razvojnih obdobjih ne javljajo določene izkušnje, se pojavijo resne pomanjkljivosti v razvoju osebnosti, kar se kaže v izkrivljanju medosebnih odnosov. Način, na katerega se

izraža osebnost v medosebnih odnosih, je torej odvisen od izkustev v življenjski zgodovini posameznika. Pri tem pa je pomembno, da kljub poudarjanju zgodnjih izkušenj, te izkušnje vendarle še niso tako usodne kot v psihoanalitični teoriji. Posamezniku je na vsaki nadaljnji stopnji razvoja dana možnost za njihovo spremembo.

Zrelost Sullivan označuje kot stanje, ko človek spoštuje sebe in druge in ko se s svobodno osebno iniciativo prilagaja medosebnim situacijam glede na okoliščine, pravila in norme, ki so značilne za socialno okolje in kulturo, ki ji pripada. Zdi se, da je samospoštovanje najvišja vrednota zrele osebnosti. Samospoštovanje je namreč temelj, na katerem je zgrajeno spoštovanje drugih. Samospoštovanje pa se lahko razvije le v medosebnih odnosih z drugimi. Razvije se takrat, ko je posameznik odkril in izrazil vse zadovoljstvo, ki ga daje življenje z drugimi ljudmi. Ko bo premagal občutek nelagodja in strahu ob spoznanju, da so drugi v posameznih pogledih boljši od njega, in ko se ob tem spoznanju ne bo počutil obubožanega in manjvrednega, šele takrat bo dosegel osebno zrelost.

Prav zaradi tega pojmovanja lahko Sullivanovo teorijo uvrstimo med teorije, ki zagovarjajo osebnostni razvoj skozi vse življenje. Najbolj pomemben je njegov prispevek, da se osebnost razvija v medosebnih odnosih z drugimi. Prav v medosebni komunikaciji pridobiva prve kulturne vzorce in slike sveta, v katerem živi. Učenje vedno poteka v socialnih situacijah, ne le v okviru družine, ampak tudi v širšem kulturnem in socialnem okolju. Preučevanje medosebnih odnosov vodi do preučevanja družbenih in socialnih odnosov nasploh, saj se prav v medosebnih odnosih zrcali slika določene družbe, njenih pravil, zapovedi in načina delovanja.

Sullivana lahko povsem upravičeno štejemo za predhodnika interpersonalnih in komunikacijskih teorij osebnosti, saj v temelju prevzemajo njegovo izhodišče interpersonalnih odnosov pri oblikovanju in osebnostnem razvoju posameznika.

Sodobna interpersonalna teorija osebnostnega razvoja

Sodobne interpersonalne in komunikacijske teorije osebnosti zagovarjajo stališče, da lahko osebnostni razvoj ljudi razumemo in analiziramo šele v luči interpersonalnih odnosov, kjer človek zadovoljuje svoje potrebe, kjer najde svojo varnost in identifikacijo. Zavračajo stališča mnogih predhodnikov, ki so menili, da so nagoni in podzavestna dinamika najbistvenejši oblikovalci osebnosti. Po njihovem mnenju so za osebnostni razvoj bistveni predvsem socialni odnosi, in sicer v obliki komuniciranja v manjših socialnih skupinah.

Sodobna interpersonalna teorija izhaja iz raziskav in del tako imenovane »paloaltovske skupine«, imenovane po kraju Pala Alta v Kaliforniji, ki so jo sestavljali Gregory Bateson, Paul Watzlawick, Virginia Satir in drugi (Brajša, 1994). Pomembna središča predstavnikov interpersonalnih teorij osebnostnega razvoja najdemo tudi Evropi, in sicer v Hamburgu (Schulz von Thun in Fittkau), Landsbergu (Vera Birkenbihl) in v Münchnu (Mandel). Interpersonalna teorija osebnosti je nastala na podlagi dognanj različnih strok in ved, saj se v njej reflektirajo spoznanja mnogih znanih predhodnikov, kot so Erikson, Eccles, Gotlieb, Gordon, Bern ...

Za razvoj identitete in s tem osebnostnega razvoja nujno potrebujemo sodelovanje drugih ljudi, potrebujemo njihove informacije o nas. Vse informacije pa kakovostno drugače interpretiramo v neposredni socialni interakciji in v skupinski komunikaciji s

Bistveno sporočilo interpersonalne teorije osebnosti je, da se človek udejanji šele v procesih medsebojne komunikacije, najprej med otrokom in odraslim, kasneje v odraslem obdobju pa se razvoj nadaljuje v procesih neposredne komunikacije med dvema oziroma več odraslimi osebami. Neposredna komunikacija je osnovni instrument razvoja človekove identitete. Identiteto ljudje razvijamo in udejanjamo z obvladovanjem nekaterih osnovnih življenjskih spretnosti, kot so dajanje, sprejemanje, zadrževanje in osvobajanje, delo, sodelovanje in sprejemanje samega sebe. Ko sprejmemo sebe v celoti, se nerazvita identiteta razvija.

pomočjo množičnih medijev. Le v neposrednem stiku imamo možnost celostnega zaznavanja osebe, ki nam informacijo posreduje. Poleg tega, da jo slišimo, jo tudi vidimo, čutimo, vonjamo... Prav tako pa lahko razumevanje informacije takoj preverimo v povratni zvezi, kar je odločilna prednost interpersonalne komunikacije.

Pomen interpersonalne teorije za osebnostni razvoj odraslih

Sodobna interpersonalna teorija gradi na že doseženih rezultatih in spoznanjih svojih predhodnikov, pa tudi na dognanjih različnih ved. Prav ta interdisciplinarnost in kritična analiza predhodnega razvoja teorij osebnostnega razvoja pa je njenim predstavnikom omogočila zajeti vso potrebno širino človeka kot socialnega bitja in njegovega bivanja v svetu.

Pri razvoju identitete interpersonalna teorija izhaja iz Eriksonovih spoznanj stopnjskega razvoja osebnosti, s tem da pri tem še posebej opozori na pomen neposredne komunikacije. Medtem ko Erikson zatrjuje, da na razvoj identitete bistveno vpliva družba s svojimi pričakovanji in pravili, pa zastopniki interpersonalne teorije pogledajo

Osebnostni razvoj odraslih lahko spodbujamo s pozitivno medosebno komunikacijo.

še globlje v zakulisje socialne dinamike in ugotovijo, da se to dogaja v ožjih socialnih skupinah. Če bi na tem mestu dopolnili Eriksonovo misel, bi lahko natančneje dejali, da na razvoj identitete vpliva družba prek svojih predstavnikov, manjših referenčnih skupin, ki so pomembne za posameznika. Poleg tega lahko prav interpersonalni teoriji priznamo tudi kvalitativen preskok pri razumevanju osebnostnega razvoja odraslih, saj je njihov pogled zelo optimističen. Če se človek razvija v neposredni komunikaciji z drugimi, potem so vse poti osebnostnega razvoja tako rekoč odprte. To pomeni, da lahko pri odraslih, ki niso imeli zadovoljivih medosebnih komunikacij v mladosti, z učenjem le-teh in z vključevanjem v skupine z ugodno komunikacijsko klimo marsikaj popravimo in s tem spodbudimo njihov osebnostni razvoj. Nič ni tako trdno zgrajenega v mladosti, česar ne bi mogli kasneje dopolniti ali popraviti z učenjem, vzgojo in izobraževanjem.

Če je namreč bistveni dejavnik osebnostnega razvoja odraslih predvsem neposredna interakcija z drugimi in ugodno komunikacijsko ozračje, potem je treba najprej definirati, kaj pomeni ugodno oziroma neugodno komunikacijsko ozračje. V tako imenovani informacijski dobi, ko se vse bolj poudarja pomen računalniške tehnologije in popularizira neosebni informacijski svetovni splet in je vrednota dela pretirano poudarjena, je to vse prej kot lahka naloga. Predvsem pa bi najprej morali najti čas za medosebne odnose, kar pa po drugi strani seveda pomeni, da ga bomo imeli toliko manj za uporabo informacijske tehnologije, katere sužnji postajamo.

Z raziskovalnega stališča pa lahko kot slabost te teorije poudarimo predvsem majhno število opravljenih raziskav, ki bi potrjevale in verificirale verodostojnost teorije, vendar lahko takoj najdemo tudi razlog za to. Prvič v tem, da znanstvene vede, ki preučujejo osebnost in osebnostni razvoj, pričakujejo potrditev vsake novonastale teorije o oseb-

nostnem razvoju predvsem v smeri raziskav, ki bi dokazovale, da je možno iz patološkega ustvariti zdravo. Veliko manj pozornosti pa so deležni primeri kontinuiranega napredovanja osebnosti, od manj popolnega k popolnejšemu. Drugič pa velja omeniti tudi precejšnjo nenaklonjenost potrošniške družbe tej teoriji vse dotlej, dokler bo družba delovala po svojih ustaljenih obrazcih in v smeri dosedanjega razvoja. Današnja družba torej (še) ne poudarja vrednote medosebnih odnosov, zato je tudi naloga zastopnikov interpersonalne teorije toliko težja. Morda pa bo v prihodnosti prav sodobna tehnologija spodbudila medosebno komuniciranje. Hitri dosežki na tem področju ustvarjajo vedno nove »delavce«, ki vse bolj prevzemajo dosedanje človekovo delo. Na ta način bi se lahko sprostil čas, ki mu bo treba dati novo vsebino in strukturo. Lahko bomo več časa namenili medosebnemu komuniciranju. Ne glede na težji ali lažji položaj pa je interpersonalna teorija osebnostnega razvoja uspela razviti obsežne raziskave neposrednih komunikacijskih procesov, katerih izsledke danes uspešno apliciramo v vzgojno-izobraževalnem procesu tako odraslih kot otrok. Predvsem pa so dognanja predstavnikov interpersonalne teorije zelo uporabna v poslovnem svetu, ki je, zdi se, prvi začutil problem pomanjkanja ustvarjalnih socialnih odnosov. Monotono, nesposobno socialno okolje in neugodno komunikacijsko ozračje se v delovnem svetu namreč najprej manifestira v zmanjšani uspešnosti in s tem dobičkonosnosti delovnih organizacij. Industrijski delavec, uslužbenec itd. je bil zelo omejen v vzpostavljanju medosebnih odnosov zaradi narave dela in preživetja. Novo obdobje informatike pa sili človeka h komunikaciji. Daje mu možnosti vzpostavitve komunikacije v svetovnem merilu, s čimer se gostota socialnih stikov in razsežnosti poveča, kar ugodno vpliva na osebnostni razvoj.

Sklepne misli

Različne teorije osebnostnega razvoja, ki so nastajale v različnih časovnih obdobjih, so nedvomno dokaz vse večjega zanimanja za razumevanje človekove osebnosti. Teorije, ki smo jih predstavili v pričujočem prispevku, si namenoma sledijo tudi po kronologiji svojega nastanka, saj smo želeli s tem dokazati, kako je družba v posameznih fazah svojega razvoja narekovala tudi smer znanstvenega raziskovanja. Tako lahko v teorijah o zgodnjem formiranju osebnosti prepoznamo očitno težnjo po priznanju bioloških motivov kot temeljnega gibalnega človekove osebnosti in hkrati nevpletenost družbe v osebnostni razvoj. Z biološkim razumevanjem človeka se je seveda družba lagodno izmaknila vsem morebitnim obtožbam za obstoj socialne neenakosti in hkrati ji je prav to razumevanje omogočilo reprodukcijo obstoječih pravil in vzorcev delovanja. Prepričanje, da se osebnost v celoti formira že v zgodnji mladosti in da je kasneje tako ali tako že vse izgubljeno, le še potrjuje strah obstoječe družbe, da ne bi odrasli delovali kot aktivni akterji družbenega dogajanja. Danes, v obdobju intenzivnih sprememb, pa se kaže načrtna vzgoja odraslih kot nujno potrebna, saj spontan razvoj ne zadošča več za obvladovanje sprememb, ki postajajo vse bolj kompleksne, in s tem za obvladovanje vsakokratne družbene realnosti.

Že pojav teorij o stopenjskem razvoju osebnosti pa kaže tudi na drugačen čas in drugačno družbeno dinamiko. Odraslemu se priznava vloga aktivnega družbenega akterja, pod vplivom močnih družbenih pričakovanj pa se vloge posamezniku porazdelijo vzdolž starostnega kontinuuma. Prvič so v teorijah osebnostnega razvoja omenjena tudi pričakovanja socialnega okolja in s tem vloga družbe pri formiranju in nadaljnjem razvoju osebnosti, s čimer se del odgovornosti za človeka prevaля tudi na ramena družbe. V teorijah o stopenjskem razvoju osebnosti imajo

socialna pričakovanja, vezana na določeno kronološko starost, osrednjo vlogo. Družbeni analitiki bi v tem zlahka prepoznali močan družbeni vpliv po spolu in starosti deljenih vlog, ki je značilen za družbe, v katerih je še deloval socialni nadzor in je bilo moč pretok informacij še nadzorovati.

Novodobni raziskovalci osebnostnega razvoja odraslih pa se moramo spopasti tudi s problemom starostnih meja osebnostnega razvoja. Nobeno merilo kronološkega razvoja odraslih ne vzdrži več. Življenjske naloge niso več strogo vezane na kronološko starost, niti jih vsi ne izpolnjujejo, pa jih zato družba ne sankcionira. Poiskati je treba drugačne rešitve pri prizadevanjih, da bi doumeli in razložili osebnostni razvoj odraslega. Takšne, ki bodo bolj ustrezale današnjemu času in smeri razvoja ter posebnostim, ki so značilne za današnjo stopnjo družbeno-kulturnega razvoja.

Kadar moramo opisati današnjo družbo in življenje v njej, skorajda zagotovo v naš opis pridamo katerega izmed pridevnikov, kot so informacijska, komunikacijska, globalno povezana, računalniška ... Očitno je torej, da novodobno družbo obvladujejo predvsem komunikacije vseh vrst in da potemtakem ne moremo mimo komunikacijskih procesov, sredi katerih človek živi in ustvarja, sredi katerih biva. Komunikacije obvladujejo svet, in če človek želi obvladovati sebe in najti mesto v informacijskem svetu, jih je prisiljen obvladovati. Obvladovanje komunikacij, od najenostavnejših pa vse do najbolj zahtevnih, je postala osrednja naloga sodobnega človeka, zato ne preseneča, da gredo prizadevanja pri raziskovanju osebnosti in osebnostnega razvoja odraslih v to smer, v smer raziskovanja pomena komunikacij in odnosov za osebno zorenje in spreminjanje v življenju.

S pojavom teorij stopenjskega razvoja osebnosti se odraslim prvič prizna vloga družbenega akterja.

LITERATURA

- Allport, G. V.: (1991) Sklop i razvoj ličnosti, Katarina, Bugojno.
- Aries, P.: (1991) Otrok in družinsko življenje v starem režimu, ŠKUC-Filozofska fakulteta, Ljubljana.
- Bakhurst, D. in Sypnowich, C. (ur.): (1995) The social self, Sage Publications, London.
- Berne, E.: (1961) Transactional analysis in psychotherapy, New York.
- Berne, E.: (1964) Games people play, New York.
- Berne, E.: (1972) What do you say after you say hello?, New York.
- Brečko, D.: (1994) Narava – kultura – vzgoja, v: Sodobna pedagogika, vol. 45, št. 3/4, str. 139–151.
- Brečko, D.: (1995) Osebnostni razvoj in učenje odraslih, v: Andragoška spoznanja, let. 1, št. 1-2, str. 10–13.
- Brečko, D.: (1997) Prihodnost ustvarjamo ljudje, v: Andragoška spoznanja, let. 3, št. 1, str. 1.
- Bruner, J.: (1995) Meaning and Self in Cultural Perspective, v: Bakhurst in Sypnowich.
- Dacey, J.: (1982) Adult development, Glenview.
- De Shazer S.: (1982) Brief Family Therapy. An Ecosystemic Approach, The Guilford Press, New York.
- Erikson, E. H.: (1968) Identity: Youth and crisis, New York.
- Erikson, E. H.: (1980) Identity and the life cycle, New York.
- Evans, F.: (1978) Motivacija, Nolit, Beograd.
- Evans, R. I.: (1967) Dialogue with Erik Erikson, New York.
- Freud, S.: (1940) Massenpsychologie und Ich-Analyse. Ges. Werke Bd. 13, Imago Publications, London.
- Fridgen, J. P.: (1984) Leisure, Work and a Changing Society: An environmental perspective. In M. D. Lee & R. N. Kanungo (Eds.), Management of work and personal life: Problems and opportunities (str. 257–260). New York: Praeger.
- Guntern, G.: (1989) Das syngenetische Programm und seine Rolle in der Verhaltenssorgung, Klett, Stuttgart.
- Havighurst, R.J.: (1972) Developmental tasks and education (3rd ed.), New York: David McKay.
- Hrnjica, S.: (1975) Pokušaj teorijskog odredenja in empirijske verifikacije zrelosti ličnosti. Psihologija str. 59–77.
- Jarvis, P.: (1987) Adult learning in the social context, Croom Helm Ltd, Provident House, New York.
- Kelly, G. A.: (1955) The psychology of personal construct, New York.
- Kelly, G. A.: (1963) A Theory of Personality, New York.
- Knowles, M.: (1972) The Modern Practice of Adult Education, Association Press, London.
- Krajnc, A.: (1988) Social isolation and learning effectiveness in distance education, Zentrales Institut für Fernstudienforschung, Hagen.
- Krajnc, A.: (1995) Kje se lahko učimo demokracije, v: Andragoška spoznanja, let. 1, št. 1/2, str. 5–9.
- Krajnc, A.: (1996) Kakšno znanje potrebuje sodobni človek?, v: Andragoška spoznanja, let. 2, št. 3, str. 5–10.
- Krajnc, A.: (1997) Kako živimo zadnjih trideset let življenja, v: Rast, let. 8, št. 1-2 (47–48), Tiskarna Novo mesto.
- L'Abate L.: (1994) A Theory of Personality Development. John Wiley & Sons, INC, New York.
- Lamovec, T. (ur.): (1975) Teorije osebnosti, Cankarjeva založba, Ljubljana.
- Lamovec, T.: (1986) Psihologija motivacije, Filozofska fakulteta v Ljubljani, Oddelek za psihologijo, Ljubljana.
- Mahler, M.: (1978) Die psychische Geburt des Menschen, Fischer, Frankfurt/M.
- Marcia, J. E.: (1966) Development and validation of ego-identity status, v: Journal of Personality and Social Psychology, št. 3, str. 551–558.
- Marcia, J. E.: (1980) Identity in adolescence, v: J. Abelson (ur.) Handbook of adolescent psychology, New York.
- Marcia, J. E.: (1992) Ego psychoanalytic perspectives on identity, Washington.
- Maslow, A.: (1955) Deficiency motivation and growth motivation, v: M. R. Jones (ur.), Nebraska symposium on motivation, Lincoln, University of Nebraska, str. 1–30.
- Maslow, A.: (1971) Motivation and Personality, Harper and Row Publishers, London.
- Messer, D.: (1994) The Development of Communication: From Social Interaction to Language, Wiley, New York.
- Miller, G.A.: (1966) On defining communication: Another stab, v: Journal of communication, Vol. 16, No. 2.
- Musek, J.: (1982) Osebnost, Dopisna delavska univerza Univerzum, Ljubljana.
- Neugarten, B. L. in Neugarten, D. A.: (1987) The changing meanings of age.
- Rot, N.: (1968) Psihologija osebnosti, Cankarjeva založba, Ljubljana.
- Sarbin, T. R., Allen, V. I.: (1968) Role Theory. V G. Lindzey & E. Aronson (Ur.), Handbook of social psychology, Reading, MA: Addison-Wesley.
- Scheibe, K. E.: (1995) Self studies: The Psychology of Self and Identity, Praeger, Westport.
- Steiner, C. M.: (1974) Scripts people live: Transactional analysis of life scripts, New York.
- Sullivan, H. S.: (1953) The Interpersonal Theory of Psychiatry, W. W. Norton, New York.
- Thomae, H.: (1955) Persönlichkeit. Bonn, Bouvier.
- Toffler, A.: (1975) Šok budućnosti, Otokar Keršovani, Rijeka.
- Trstenjak, A.: (1971) Oris sodobne psihologije, Obzorja, Maribor.
- Trstenjak, A.: (1992) Misli o slovenskem človeku, Mohorjeva družba, Celje.
- Youniss, J.: (1994) Soziale Konstruktion und psychische Entwicklung, L. Krappmann und H. Oswald, Frankfurt/M.

ČLOVEK NA MARSU, DINOZAVRI NA ZEMLJI

mag. Nives
Ličen
Filozofska
fakulteta

Bralni študijski krožki ter izobraževanje za strpnost in kakovostne medsebojne odnose

Sodobna pedagoška in andragoška praksa se ukvarja z novimi in novimi področji učenja: ekologijo, prostim časom ... in tudi z vzgojo in izobraževanjem za toleranco v medsebojnih odnosih. Na našem planetu je vedno več ljudi, ki se v procesih selitev med seboj srečujejo. Skupaj bivajo ljudje različnih kultur, različnih navad. Družinskega življenja si ne ustvarjata partnerja iz istega plemena ali sosednje vasi ali istega socialnega sloja, v šolskih klopek ne sedijo le deklice ali dečki iz domače »fare« ... Od vseh bitij je človek najbolj odvisen od drugih ljudi, z drugimi se uči tako, da se jim prilagaja in hkrati razvija svojo avtonomnost. Ljudje so med seboj različni po naravi in kulturi.

Medsebojne odnose oblikujejo vsi udeleženci, zato postaja čedalje izrazitejša potreba po razvijanju sposobnosti za sprejemanje drugačnosti in za življenje z drugačnimi. Strpnost postaja vogalni kamen kakovostnih medsebojnih odnosov. Z vzgojo in izobraževanjem vplivamo na oblikovanje nekaterih osebnostnih značilnosti, ki človeku omogočajo, da sprejema različnost. Učitelji, pedagogi in andragogi imajo odprte poti za učenje strpnosti v formalnem in neformalnem izobraževanju.

PODOBNOST IN RAZLIČNOST

Vsak človek je enkrat in hkrati podoben drugim ljudem, v nekaterih potezah pa po-

vsem enak. Ljudje imajo enako zgradbo telesa, vsi imajo srce, jetra, pljuča ..., toda vsak posameznik ima sebi lastne prstne odtise. Po nekaterih značilnostih si je človek z drugimi ljudmi enak, v drugih samo podoben, v tretjih pa povsem različen. Za tolerantnost je pomembno prepoznavanje in sprejemanje razlik ter podobnosti in skupnih lastnosti. Če poudarjamo le podobnosti in zanikamo razlike, vzgajamo nestrpne ljudi, gradimo diktatorsko okolje, v katerem je treba razlike zatreti. Če pa poudarjamo predvsem različnost in načrtno gojimo le razlike kot temeljno vrednoto, oblikujemo anarhično okolje, ki ne upošteva skupnih značilnosti in ne gradi na skupnih potrebah. Vzgoja za tolerantnost ne zanika medsebojnih konfliktov in napetosti, ki nastajajo med ljudmi. Tolerantnost ni sopomenka za bežanje od problemov ne za dopuščanje vsega, za popustljivost nasilju.

TOLERANTNOST KOT DOPUŠČANJE DRUGAČNOSTI

Tolerantnost pomeni v slovenščini strpnost. Opredelitve pomena te besede segajo od potrpežljivosti, dopuščanja, sprejemanja različnosti do pojmovanja, da se tolerantnost ne kaže le kot sprejemanje različnosti, ampak celo kot spodbujanje različnosti. Slovar

Upoštevanje obojega - podobnosti in različnosti - vodi v strpno vedenje.

slovenskega knjižnega jezika (1985, IV, str. 991) pojasnjuje, da je strpen tisti, ki »dopušča o določeni stvari drugačno mnenje, nazor«. V tehničnem besedišču je toleranca »dopusten odstop od predpisane mere«, kar nam jasno pove, da ima tolerantnost svoje meje. Strpnost kot dopuščanje ima kot bog Janus v svoji pojavnosti dva obraza. Z enim obrazom govori o sprejemanju različnosti kot pogoju razvoja, z drugim obrazom pa kaže svojo brezbriznost. Do dejanj drugega je v teh primerih posameznik strpen, ker je ravnodušen, ker ga drugi ne zanima. Drugi vidik strpnosti ne vodi v kakovostne medsebojne odnose, ampak v opuščanje odnosov, ki ne pomenijo hitre zadovoljitve. V družbi odpadkov (throw away society), kot jo imenuje Toffler, niso problem le

jedrski odpadki, marveč tudi smetišča medsebojnih odnosov. Med drugim tudi zato, ker ne gojimo načrtno svojih sposobnosti za strpnost. Drugega človeka hitro zapustimo, če je drugačen ali če ne ustreza pričakovanjem.

Kot zanimivost povejmo, da je »strpen« deložnik glagola »strpati«, ki pomeni s silo, tlačenjem spraviti nekam. Vzgoja in izobraževanje za tolerantne medsebojne odnose je nasprotje »trpanju«, preseči želi nasilje do drugega in narave. Poudarja pa, da se medsebojni odnosi, ki sežejo dlje od površja, ne razvijejo brez potrpljenja in strpnosti.

RAZLOGI ZA VZGOJO IN IZOBRAŽEVANJE ZA STRPNOST

Čedalje bolj poudarjamo pomen ustvarjalnosti na različnih življenjskih področjih. Ustvarjalnost je mogoče razvijati le v strpnih okoljih, v okoljih, ki dopuščajo in sprejemajo razlike. Medsebojni odnosi, ki temeljijo na spoštovanju drugega človeka, so mogoči le v tolerantnih socialnih okoljih.

Poleg tega so še nekateri drugi dejavniki sodobnega življenja, ki narekujejo vzgojo in izobraževanje za strpnost in bi jih lahko z eno besedo imenovali spremembe. Te so socialne, tehnološke, biološke. Več ko je sprememb, večje so razlike med posamezniki in skupinami.

Narodi se povezujejo z drugimi narodi in kulturami v procesih integracije ter globalizacije. Poudariti je treba, da strpnost ne pomeni le prilagajanja manjših skupin večjim, marveč iskanje skupnega, negovanje skupnega ob sprejemanju različnega. Pri vstopanju v Evropsko unijo bo treba oplemenititi izkušnje skupnega življenja z drugimi narodi, da ne bo evropska skupnost le nekakšen talilni lonec.

Tudi globalizacija ima pozitivno in negativno stran. Globalizacija je tudi globalizacija izkoriščanja: otroci vzhodne poloble izdelujejo »adidaske« in »najkice« za otroke zahodne poloble. Multinacionalke kot eden od elementov globalizacije in integracije skrivajo tudi princip izkoriščanja. Strpnost ne pomeni, da zamižimo pred tem.

Hitri napredek vodi v razvitih deželah v vsakdanje življenje, ki je fizično manj naporno. Tega se človek hitreje uči kot pa spreminjenih vzorcev v medsebojnih odnosih, ki so bili prej dolga desetletja jasno hierarhično ustaljeni. Ljudje se učijo vsak po svoje in vsak s svojim tempom, zato se je treba prilagajati tej različnosti.

Sodobni mediji ponujajo svet v sliki in zvoku na dosegu roke (beri: daljinskega upravljalca), kar pomeni, da ljudje izvedo za množico nesreč, vendar ostajajo pri tem čustveno neprizadeti. Mediji relativizirajo sočustvovanje. Zaradi hitrosti prenosa informacij se zdijo trupla v potresu, vojne, poplave takšni, kot bi se zgodili v sosednji vasi. Občutek sočasnosti nevtralizira iskreno sočustvovanje. Človeka v fotelju dogodki, prikazani v medijih, ne prizadenejo tako, da bi prenehal jesti krompirček ob poročilih. Načelno je lahko biti strpen do ljudi in dogodkov, s katerimi se sicer ne strinjamo, vendar nas ne motijo, ker nas ne prizadenejo neposredno. Teže je biti strpen s svojimi sosedi.

Urbanizacija življenja prinaša drugačne načine skupnega bivanja. Na majhnem prosto-

ru se znajdejo različni ljudje, ki lahko skupaj živijo le, če so strpni eni do drugih. Strpnost v mislih in strpnost v dejanjih se med seboj razlikujeta.

BRALNI ŠTUDIJSKI KROŽKI KOT NAČIN IZOBRAŽEVANJA ODRASLIH ZA STRPNOST

Vsak človek je središče spleta odnosov, v katerih se nenehno uči. Ljudje razmišljajo ob drugih ljudeh, človek se uči govoreč z drugim človekom, kot je poudarjal že Sokrat. Bralni študijski krožek je imel predvsem ta namen, da bi se člani pogovarjali o prebranih knjigah. Študijski krožek je deloval v projektu Študijski krožki, ki ga vodi Andragoški center Slovenije. Srečanja je imel na Osnovni šoli Dornberk v šolskem letu 1998/99. Sestavljale so ga učiteljice, ki so si za tako imenovani akcijski cilj zastavile pripravo programa razrednih srečanj, na katerih bi bil poudarek na učenju medsebojne strpnosti. Gre torej za izobraževanje odraslih v neformalni skupini, ki želi spoznanja prenesti v skupine formalnega izobraževanja in na vzgojo otrok.

Izhajali so iz priznavanja pluralizma želja in potreb, iz pomembnosti dialoga in strpnosti. Človek, ki želi otroke vzgajati v tolerantnosti, mora tudi pri sebi razvijati lastnosti, ki tolerantnost omogočajo. Upoštevali so nekatere načela pri delovanju študijskega krožka:

- izogibati se je treba pavšalnim ocenam in stereotipom;
- z branjem je treba razvijati kritično razmišljanje in z analizo prebranega argumentiranje v skupini;
- spoštovati je treba drugega in tudi sebe, spoštovati želje drugega in lastne želje ter potrebe.

Tolerantnosti se učimo z zgledi.

Unesco uvršča med štiri osnovne stebre izobraževanja poleg učiti se, da bi vedeli, da bi znali delati, da bi razvijali osebnost, tudi to, da bi znali živeti v skupnosti (Delors, 1996). Za to je potrebno načrtno razvijanje tistih sposobnosti, ki omogočajo kakovostno skupno življenje. Med njimi je na vidnem mestu strpnost.

Vsebine, o katerih so se pogovarjali, so povezovali s prebranimi knjigami. Dotaknili so se:

- predsodkov, kajti netolerantnost se povezuje s stereotipi, ki jih človek vede ali nevede prevzema in goji;

- spoznavanja sebe in drugih, ker je odnos do soljudi povezan z doživljanjem soljudi, to pa se začne z doživljanjem samega sebe;

- čustvene inteligence, reševanja konfliktov, komunikacijskih spretnosti;

- stališč, prepričanj in moralnega presojanja, sožitja in odgovornosti.

Spraševali so se, ali so lahko strpni do nasilnih učencev, in ugotavljali, da to ni mogoče. Tolerantnost ima svoje meje. Kot je zapisal Popper (1988), se sprejemanje drugega kot drugačnega neha tedaj, ko ta ogroža dosežke drugih. Neomejena tolerantnost je paradoksalna, ker vodi do lastnega propada.

Razvijanje tolerantnosti vključuje kognitivne, afektivne in konativne procese v človekovi osebnosti, zato je pri učenju učinkovitejša manjša skupina kot pa predavanje večjemu številu poslušalcev. Medsebojne interakcije v skupini pospešujejo procese učenja. Samo poučevanje z vidika prenosa znanja ni dovolj. Načini izobraževanja za strpnost temeljijo na poglobljanju posameznika vase in v medsebojne odnose z drugimi, na izkusnem učenju. Za to potrebuje posameznik razvite sposobnosti opazovanja in samoopazovanja, interpretiranja opaženega in predvsem negovano sposobnost učljivosti. Osnovni cilj študijskega krožka je bil spodbujati premislek o lastnem razvoju, o učečem se človeku in okolju. Učeči se učitelj lažje in bolj prepričljivo spodbuja otroke k nenehnemu učenju.

Pri evalvaciji dela smo ugotovili, da je takšna oblika druženja in pogovorov ustvarila ugodno klimo za medsebojno »krepitev«, ki je izhajala iz odkritih pogovorov o lastnih težavah, pomislekih, problemih. Pogovori so se razmahnili zlasti pri analizi literarnih del. Udeleženke študijskega krožka so ugo-

tavljale, da so učiteljice v procesih poklicnega izgorevanja neopažene. Opažena je le razdražljivost, razočaranost ... Od učiteljic se pričakuje, da bodo prijazne z otroki, z njihovimi starši ... Spraševale so se, kdo je prijazen z učiteljicami. Kot nenačrtovana dejavnost se je v študijskem krožku razvila medsebojna poklicna podpora.

SKLEPNE MISLI

Ljudje lahko preživimo le v skupnosti z drugimi. Svet postaja odvisen od sodelovanja, ki se ga moramo načrtno učiti. Strpnost je v sodobnih časih osnovni element kakovostnih medsebojnih odnosov. Ne da bi načrtno razvijali sposobnosti za strpno sožitje, se nam utegne zgoditi, da bo človek nekega dne le na Marsu, socialni dinozavri pa na Zemlji.

LITERATURA

- Ajduković, M., Pečnik, N. (1994): Nenasilno reševanje sukoba. Zagreb: Alinea.
- Bullard, S. (1996): Teaching Tolerance. New York: Doubleday.
- Delors, J. in drugi (1996): Learning: the Treasure within. Pariz: Unesco.
- Kitagawa, H. (1986): The ethical domain. V: Lengrand, P. (ur.): Areas of learning basic to lifelong education. Hamburg: Unesco Institute for Education, str. 181–206.
- Krajnc, A. (1995): Kje se lahko učimo demokracije? Andragoška spoznanja, št. 1-2, str. 5–9.
- Lengrand, P. (1986): Areas of learning basic to lifelong education. Hamburg: Unesco Institute for Education.
- Ličen, N. (1999): Leposlovje kot učbenik tolerance. Primorska srečanja, št. 219-220.
- Pongrac, S. (1996): Koncipiranje obrazovanja za tolerantnost. V: Obrazovanje za tolerantnost: pristupi, koncepcije, rešenja. Rijeka: Pedagoški fakultet, str. 7–15.
- Popper, K. R. (1988): Strpnost in intelektualna odgovornost. Nova revija, str. 1428–1435.

RAZMIŠLJANJE O UNIVERZI IN NJENEM POLOŽAJU V UČEČI SE DRUŽBI

mag. Sabina
Jelenc
Krašovec
Filozofska
fakulteta

Ali lahko univerza ohrani avtonomnost, kritičnost, objektivnost in (seveda) znanje v učeči se družbi?

UVOD

V hitro spreminjajočih se razmerah, kakršne so značilne za današnji čas in bodo opredeljevale tudi prihodnji razvoj, se zastavljajo tudi v zvezi z univerzo vprašanja o njeni vlogi in razvojnih usmeritvah v nastajajoči družbi, ki jih v mnogih evropskih in svetovnih dokumentih o izobraževanju, delu, zaposlovanju ter tudi o siceršnjem ekonomskem in socialnem razvoju omenjajo tudi kot uveljavljanje učeče se družbe. Koliko bo to vplivalo na univerzo, za katero vemo, da se le s težavo spreminja in prilagaja spremembam? Učečo se družbo nekateri, med njimi še posebej andragogi, zagovarjajo kot možnost za bolj celosten in uravnotežen razvoj družbe, predvsem pa kot možnost vsakega posameznika, da si kadarkoli v življenju na podlagi različnih virov in v različnih okoliščinah pridobiva znanje. Nekateri strokovnjaki pa zagovornikom takšnega razvoja očitajo, da so pretirano optimistični, da se zavzemajo za neuresničljiv ideal ali »mit«. Vprašujejo se tudi, ali lahko družbo sploh tako imenujemo in ali je učeča se družba, katere bistvo je vseživljenjsko učenje, tisti cilj, h kateremu stremimo z razvijanjem raz-

ličnih možnosti učenja in izobraževanja, navsezadnje tudi s pomočjo univerze.

Pri navedenih vprašanjih se z vso ostrino postavlja tudi vprašanje razmerja med univerzo in (učečo se) družbo, ki povzroča plemične in tudi žolčne razprave zaradi spreminjanja prve ter čedalje bolj ofenzivnih in specifičnih zahtev posameznih segmentov druge.

V tem prispevku ne želim dajati odgovorov na navedena vprašanja, saj nikakor niso enostavna in lahko rešljiva. Zdi pa se mi potrebno ali celo nujno, da nanje opozorim in predstavim nekatera razmišljanja v zvezi z njimi. Zato je treba moj prispevek razumeti kot poskus, da bi osvetlili problem, s katerim se čedalje pogosteje srečujemo in ki se ga nekateri avtorji, pri tem je manj domačih kot tujih, s svojimi razpravami že lotevajo, manj pa jih znanstveno raziskujejo.

Spraševala se bom, ali bi in kako bi univerza kot institucija, ki je z družbo neločljivo povezana, lahko ohranjala svojo avtonomnost, ostajala vir objektivnosti, kritičnosti in znanja, če bi se znašla v učeči se družbi.

Učeča se družba kot možnost za vsakogar, da si pridobi znanje na podlagi različnih virov.

UNIVERZA V PROCESIH SPREMINJANJA DRUŽBE

Ugotavljanje vloge univerze v spreminjajoči se družbi že takoj načena nekaj vprašanj oziroma trditev, ki so za medsebojno razmerje ključne:

- v kakšnem odnosu je univerza do »učee se družbe« in v kakšnem odnosu je »učee se družba« do univerze;
- ali univerza lahko postane »učee se organizacija«;
- ali bi spremenjena univerza lahko ohranila svojo temeljno vlogo, poslanstvo in značilnosti;
- kakšna bo prihodnja vloga univerze v družbi.

To so ključna vprašanja, zato si ne bomo postavljali morebitnih nadaljnjih in podrobnejših vprašanj. Izzive, s katerimi se srečuje univerza, bom skušala predstaviti vsaj iz nekaj zornih kotov.

Že v 19. stoletju se je začel hiter industrijski razvoj, ki je vplival na razvoj znanosti in tehnologije, tako da je postajala, kot pravi Sonja Kump (1993: 30), na univerzah čedalje pomembnejša »uspešnost v produkciji poklicno usposobljenih uslužbencev«, razblinjala pa se je »enciklopedična enotnost univerzitetnih disciplin«.

Družba različno vpliva na visokošolsko izobraževanje: ker ni nič več stalno, ker s težavo definiramo veljavno znanje, ker v ospredje stopa potreba po ustreznih kadrih, to močno vpliva na kurikulum in samo organizacijo delovanja visokošolskih institucij. Te so bile namreč vajene relativne avtonomije pri izbiri vsebin in tudi pri načinih podajanja znanja, danes pa doživljajo čedalje močnejše pritiske. Univerzo moramo definirati glede na demografske,

Univerza se že od nekdaj zelo dobro prilagaja spremembam, sicer bi že propadla. P. Scott (1996) meni, da se do poznega 20. stoletja ni ohranila le zaradi svoje odličnosti, temveč zaradi nenehnega prilagajanja. Vendar so bile spremembe v preteklosti drugačne in niso vplivale na poglobitve značilnosti sistemov vzgoje in izobraževanja – na strokovno znanje, avtoriteto in hierarhijo, ki so zdaj oslabljeni – tako pomembno kot sedaj. Težnje po avtonomiji univerze ostajajo enako glasne, povečuje pa se nadzor univerze, ki ga izvajajo država in drugi subjekti v družbi.

socialno-ekonomske in intelektualne okoliščine – univerze torej nastajajo pod vplivom okolja, pričakuje pa se, da nanj tudi vplivajo. Medsebojno vplivanje pa zaradi omenjene relativne zaprtosti in vzvišenosti visokošolskih institucij nad drugim dogajanjem v okolju do zdaj ni bilo izrazito.

Če se bo učee se družba v prihodnosti zares uveljavila, bo tudi univerza do nje morala ustvariti določeno razmerje. Tu se upravičeno postavlja vprašanje, ali bo univerza želela prevzeti nekatere značilnosti učee se organizacije, ki bi jih od nje, kot subjekta v učee se družbi, pričakovali. Ali bo sploh mogoče ustvariti univerzo, ki bo hkrati ohranila svoje temeljne značilnosti, zaradi katerih ima pomembno vlogo v družbi (predvsem objektivnost znanja in kritičnost), in se bo hkrati tudi dovolj odprla v okolje? Razmišljanja mnogih strokovnjakov dokazujejo, da se objektivnost in kritičnost lahko pojavljata in ohranjata le v medsebojnem razmerju univerze in družbe in da nasprotno kritičnost in objektivnost nista mogoči. Iz tega lahko sklepamo, da v zdajšnjih razmerah, ko želi biti univerza samozadostna, ti dve komponenti nista v celoti doseženi in bi se resnično razvili šele v razmerah, ko

Očitno je, da je na univerzo čedalje večji pritisk glede izbire vsebin.

bi bili nekateri elementi učeče se družbe v določenem obsegu že ustvarjeni.

Kateri bi bili lahko razlogi za uveljavitev učeče se družbe? To je koncept, ki ga mnogi strokovnjaki opredeljujejo kot ideal oziroma stanje, h kateremu stremimo in za katerega trenutno še težko trdimo, da je v celoti uresničljiv oziroma realen. V zvezi z uveljavljanjem učeče se družbe se pojavlja mnogo vprašanj, na katera še ni ustreznih odgovorov in za katera bomo lahko iskali odgovore sproti, glede na nadaljnji razvoj družbe.

NEKAJ RAZLOGOV ZA UVELJAVITEV UČEČE SE DRUŽBE

Nanizati bom skušala nekaj razlogov oziroma dejavnikov, ki že vplivajo na uveljavljanje učeče se družbe oziroma kažejo na njeno uresničevanje.

1. Na prvem mestu je gotovo hiter razvoj družbe, prežete z informacijami, ki so zdaj vsakomur na voljo. Vsak ima možnost prebrati, se naučiti, biti učenjak in, kot meni Barnett (1994), izobraževanje ni le pravica, temveč nujnost za vsakogar. Vloga izobraževanja je torej predvsem vsakomur ponuditi čim več ali vse možnosti, da se bo lahko uspešno prilagajal novim ekonomskim in tehnološkim izzivom. O ljudeh se govori kot o človeškem kapitalu, pri tem pa smo priča le gori podatkov in informacij, ki jih lahko skladiščimo, prodamo ali kupimo, o »družbi razumevanja« ali »pametni družbi« (Barnett 1994: 42) pa se večinoma ne govori. Globalna konkurenčnost sili države, eno za drugo, v usposabljanje kadrov. Pri tem se lahko upravičeno vprašamo, ali ni tako pojmovanje pomena učenja in izobraževanja preozko, saj vendar ne gre le za uspešen nastop na trgu delovne sile, temveč tudi za ohranjanje drugih človekovih prednosti, ki z zaposlitvijo niso povezane, čeprav morda

nanjo vplivajo. Motivacija odraslih za učenje in izobraževanje je resda pogostejše povezana s praktičnimi dejavnostmi, vendar Hedoux s svojo raziskavo dokazuje, da se je 90 odstotkov odraslih udeleževalo učnih aktivnosti, ki niso bile povezane z njihovo zaposlitvijo (Mc Givney, 1990). Učenje in izobraževanje, povezano s konkurenčnostjo, je sicer pomembno, vprašanje pa je, ali naj bi res zavzemalo osrednje mesto v učeči se družbi.

2. Drugi dejavnik, ki vpliva na družbo, je kopičenje znanja, kar povzroča spreminjanje njegove vloge. V ospredje spet prihajajo socialna znanja, ki glede na naravoslovna spet postajajo pomembnejša. Res pa je, da se to dogaja tudi zaradi njihovega pomena za uspešnost pri delu, pri katerem so ta znanja, opredeljena tudi kot spretnosti, bolj cenjena zaradi procesov globalizacije in medsebojnega sodelovanja zaposlenih. Prav zaradi potrebe po stalnem obnavljanju in bogatenju znanja postajata vseživljenjsko učenje in izobraževanje temelj učeče se družbe.

Izobraževanje odraslih ne bi smelo biti povezano le s konkurenčnostjo človeškega kapitala.

Znanje ne pripada več le izobraževalnim institucijam in nekaterim skupinam izstopajočih posameznikov, temveč prežema celotno družbo in lahko si ga pridobimo kjerkoli. Izobražencev je čedalje več. Družbi jih zagotavlja sistem visokega šolstva, ki se je iz elitnega spremenilo v množično. Sočasno pa se pojavljajo že omenjene druge institucije in viri, ki lahko prav tako dajejo zelo kakovostno znanje. Zahteve po znanju zaradi čedalje večjega števila visoko izobraženih naraščajo, hkrati pa se povečujejo tudi kakovostna raven in različne možnosti za učenje ter izobraževanje.

3. Zaradi povečane specializacije postajajo strokovna področja čedalje bolj specifična, kar precej onemogoča povezovanje znanstvenih disciplin in njihovih ugotovitev. Osmišljanje znanja postaja čedalje težavnejše, s tem pa tudi celostno razumevanje nekaterih fenomenov. Sprašujem se, ali bi z uveljavljanjem učeče se družbe, ki spodbuja ustvarjanje omrežij znanja na različnih ravneh, lahko presegli pretirano specializacijo, ki ima tudi škodljive vplive.

4. Vloga posameznika se v družbi spreminja. Giddens (1994) govori o povečani socialni odzivnosti, ki posameznika usmerja od bolj tradicionalnih vrednot k detradicionalizaciji. To od posameznika zahteva fleksibilnost, sprejemanje novih vrednot, prilagodljivost in odprtost, ne velja pa le za posameznike, temveč tudi za organizacije in javno življenje na splošno. To pomeni, da bi morale institucije v učeči se družbi, kar velja tudi za univerzo, postati bolj fleksibilne in odprte za zaznavanje družbenih sprememb ter jih pri svojem razvoju upoštevati in se na njih odzivati. Ostaja pa pomislek, ali je to v interesu univerze, saj vsako odpiranje navzven pomeni prilagajanje njenega delovanja, uvajanje novih strategij organiziranja in sodelovanja, uvajanje novih metod prenašanja znanja, pa tudi dodatnih virov znanja.

To je le nekaj značilnosti, ki vplivajo na potrebo po stalnem, torej vseživljenjskem učenju, in na uveljavitev učeče se družbe kot pričakovane organizacije družbenega bivanja in delovanja.

Ideal učeče se družbe je postal zelo aktualen šele v zadnjem desetletju, sproža pa mnoge razprave o tem, kako

naj bi se učeča se družba izražala in ali jo lahko dosežemo. Mnogi njen pomen povezujejo z ekonomskim razvojem družbe, drugi

jo vidijo širše. Vsekakor je učeča se družba povezana z vpeljevanjem in udeležanjem koncepta vseživljenjskosti učenja, ki pa je kot tak pozitiven in prenaša težišče z izobraževanja v otroštvu in mladosti na vse življenje, torej tudi v obdobje odraslosti. Uveljavljanje učeče se družbe bo vplivalo na spreminjanje vseh segmentov družbe, od posameznikov do organizacij. Posamezniki postajajo učeči se posamezniki, organizacije pa učeče se organizacije, z nekaterimi značilnostmi, povezanimi z učenjem. Vseživljenjsko učenje je povezano s socialno interakcijo, ki pa ne pomeni le razvitih spretnosti timskega dela, s katerimi se posameznik dobro prilagaja različnim delovnim razmeram, ter z razvijanjem kritičnega mišljenja. Opozarja na to, da učenje ne poteka le v za to določenih in javno pooblaščenih institucijah in na uveljavljene načine, temveč tudi drugje, predvsem pa, da sta znanje in razumevanje dobrini, ki si ju ne moremo pridobiti in ustvariti enkrat za vselej, temveč nista nikoli dokončani in dokončni.

Kot eno izmed možnosti razmišljanja o univerzi v učeči se družbi predstavljam tri okvirne koncepcije učeče se družbe, v katerih bom skušala poiskati mesto univerze. Vsak od ponujenih konceptov bi od univerze zahteval nekoliko drugačno vlogo v okolju in v njenem odnosu do drugih institucij in države, vprašanje pa je, kateri bi ji bil najbližji in kakšne vrste prilagajanja bi od nje zahteval. In tudi, ali bi se morala univerza prilagoditi različnim potrebam.

OKVIRNE KONCEPCIJE UČEČE SE DRUŽBE IN VLOGA UNIVERZE V NJIH

Učeča se družba je hkrati pogoj za uveljavitev vseživljenjskega učenja in sočasno njegov rezultat (Edwards, 1997), saj je vseživljenjsko učenje paleta različnih učnih možnosti. Edwards (prav tam) navaja tri temelj-

Učeča se družba se izraža tudi v tem, da si je znanje moč pridobiti kjerkoli.

ne smeri razprav o učeči se družbi, to so učeča se družba kot izobražena družba, učeča se družba kot trg učenja in učeča se družba kot omrežje učenja.

Prvi koncept pojmuje učečo se družbo kot »izobraženo družbo« (educated society). Gre za zgodnejše poglede, ki so poudarjali predvsem preskrbo z drugimi oblikami izobraževanja in učenja, ko posamezniki niso izrabili možnosti začetnega izobraževanja. To se označuje kot »druga možnost za izobraževanje« za čim širši krog ljudi. Pri tem ni šlo za izboljšanje ekonomskega položaja ali boljšo usposobljenost za delo, saj so ideje nastale v času večje ekonomske stabilnosti in še niso bile pod vplivom procesov globalizacije, temveč za razvijanje sociokulturnega okolja, iz katerega izhaja tudi ozaveščanje ljudi za dejavnejše delovanje v družbi.

Če pogledamo na univerzo iz zornega kota takšnega pojmovanja, vidimo, da ne deluje povsem (čeprav verjetno še najbolj) kot institucija, ki zagotavlja drugo možnost za izobraževanje čim širšemu krogu ljudi v »izobraženi družbi«. Razen »izrednega študija«, ki pa je tudi v Sloveniji večinoma sredstvo za pridobivanje dodatnih finančnih virov, hkrati pa ni prilagojen spremenjenim zahtevam odraslih kot udeležencev učnega procesa,¹ največkrat ne ponuja drugih oblik učenja in izobraževanja, vsaj ne zadostno.

Iz koncepta izobražene družbe (ta ima še vedno svoje privrženke med strokovnjaki, ki se ne morejo sprijazniti z oženjem pomena učenja in izobraževanja) sta izšla druga dva koncepta učeče se družbe: učeča se družba kot trg znanja ter učni trg (learning market) in učeča se družba kot učna omrežja.

Vprašanje je, ali je univerza institucija, ki bi želela delovati kot ponudnik na trgu učenja, vsaj v ekonomskem pogledu. V družbi se sicer pojavljajo čedalje glasnejše zahteve po ustvarjanju »takih in takih diplomantov« z dokaj natančno določenimi znanji. Če bi se univerza odzvala tem zahtevam in se usmerila predvsem k produciranju diplomantov, pripravljenih na delovanje v globalni družbi ekonomske tekmovalnosti, torej vnašanje koncepta podjetnosti (Barnett, 1994), bi zanikala temeljno idejo univerze, zaradi katere si je skozi zgodovino pravzaprav pridobila poseben status avtonomne institucije – to pa je razvijanje sistema neodvisnega znanja in vedenja, razvijanje sposobnosti kritičnega mišljenja pri študentih, ohranjanje različnih alternativnih oblik mišljenja, skratka, kot meni Barnett, osebno in socialno prosvetljevanje.

Pri pojmovanju učeče se družbe kot trga učenja je poudarek na ekonomski vrednosti znanja. Tako so določene vrste znanja pogoj za konkurenčnost na globalnem trgu, večja pozornost pa je usmerjena k posamezniku, ki je zdaj odgovoren za svoje učenje in znanje ter ga »trži« ves čas svojega življenja. Ker zdaj izobraževanje ni več le zadeva izobraževalnih institucij, temveč postaja »javna skrb« ali, bolje rečeno, skrb posameznih zainteresiranih podjetij, institucij, trga dela v celoti in tudi države, so zdaj v te razprave vključeni zaposlovalci, politiki, izobraževalci in drugi. Učeči se so porabniki in tudi ponudniki znanja ter spretnosti.

Ali bo univerza v učeči se družbi kulturna institucija ali servisna služba?

Prav te značilnosti diplomantov visokošolskega izobraževanja pa v današnji družbi niso več tako zaželeni, saj niso dovolj učinkovite v konkretnih delovnih razmerah. Zunanji subjekti, ki zaposlujejo diplomante, seveda želijo

čim ustrežnejše mlade kadre, pri katerih bo pravo znanje čimprej uporabno. Zato postajajo pritiski zaposlovalcev na sodelovanje pri oblikovanju visokošolskih kurikulumov v zadnjem času izrazitejši. Zanimivo je razmišljanje S. Kump (1993, 1999) o univerzi, ki se

giblje med dvema poloma – o univerzi kot kulturni instituciji in univerzi kot servisni službi. In univerza je zaradi naštetih dejavnikov čedalje bolj potisnjena k slednjemu.

To bi pomenilo privolitev univerze na spreminjanje kurikuluma: iz kurikuluma, ki izhaja iz interesov akademskega sveta, v kurikulum, ki izhaja iz zunanjih interesov; po drugi strani pa iz kurikuluma, ki ima specifične cilje (za stroko pomembna znanja), v kurikulum, ki razvija splošne cilje – osebne, »transferable skills« (Barnett, 1994: 63). Te »prenosljive spretnosti« sploh postajajo jedro razprav o potrebnem znanju in usposobljenosti diplomantov.

Pri tretjem konceptu (učeča se družba kot učno omrežje) gre predvsem za »družbo brez meja« oziroma družbo, v kateri so meje presežene in nejasne; posameznik ni več pripadnik določenega okolja, temveč deluje znotraj različnih omrežij, ki povezujejo lokalne, regionalne, nacionalne, mednarodne in globalne družbe. Družba je torej interaktivni prostor, z različnimi kulturnimi in socialnimi strukturami ter posebnostmi. Globalizacija vpliva na nadnacionalno integracijo, tako da gre za preseganje razlikosti in njeno povezovanje v »učeči se narod«.

In kakšen je odnos univerze do učeče se družbe kot omrežja učenja?

Univerza je institucija, ki naj bi bila izobraževalno in kulturno jedro določene družbe. Hkrati jo vidimo – kot institucijo, ki naj bi družbo oskrbovala z najkakovostnejšim znanjem – tudi kot del ali celo gonilno silo pri ustvarjanju omrežja znanja. Vprašanje je, ali se ni univerza v dalj časa trajajočem mirovanju za takšno vlogo preveč uspavala in ali morda ne obvladujejo novih izzivov uspešneje mnoge druge institucije, raziskovalni inštituti, društva, predstavniki civilne družbe in drugi. Pri tem se lahko tudi vprašamo, kako spremenjen odnos družbe do univerze, in nasprotno, vpliva na zagotavlja-

nje kakovosti dela na univerzi (poučevanja in raziskovanja ter njunega povezovanja) in ali bodo visokošolske institucije pripravljene privoliti tudi v zunanje vrednotenje.

Izbrala sem le okvirne opredelitve učeče se družbe, saj so razprave o tem obsežne in interdisciplinarne.

KAJ BI SPREMINJANJE UNIVERZE POMENILO?

Pritiski in napetost v družbi se stopnjujejo; zaradi zelo razvitih informacijskih sistemov je možnost socialnega nadzora skoraj neomejena. Znanje, ki je temelj učeče se družbe, ni le teoretično, konceptualno ali metaznanje (Scott, 1996), temveč zajema veliko število informacij, ki so zanimive tudi za druge subjekte (medije, informacijske službe ipd.) in niso v izključni domeni (ali sploh ne) univerze. Tako izginja pomen modrosti, objektivne vednosti, vrednot, ki so univerzo naredile za univerzo.

Vprašanje je, ali je univerza, taka kot je, ustrezna, ali potrebuje zunanje vplive, da bi izboljšala kakovost svojega delovanja. Ali podrejanje vplivom in pritiskom, kakršni so, univerzi ne bo prineslo poleg večje konkurenčnosti tudi izginjanja bistva univerze? To pa bi pomenilo, da pritiski po večji produktivnosti in uspešnosti odplavijo tudi ostanke kritičnosti in objektivnosti (ki jih je morda res le še nekoliko, vendar so in bodo morda spet začeli pridobivati večjo veljavo). Družba brez kritičnega zrcala lahko postane le učeča se družba z omejeno veljavnostjo. Univerza, ki se medtem spreminja iz »univerze za družbo« v »družbeno univerzo« (Barnett, 1994: 67) ali družbeni aparat, pomeni, da njen vpliv blede in da s tem blede tudi neodvisna, nepolitična, neekonomska znanost.

Jedro učeče se družbe je pozitivno. Osrednjo vlogo v njej ima znanje, spreminjanje, prilagajanje in pestrost. To velja zlasti za možnosti oziroma ponudbo učenja in izobraževanja. Ker je univerza del te družbe, ker družba nanjo vpliva in ker hkrati univerza vpliva na družbo, bo verjetno morala tudi univerza v delovanju svojih visokošolskih institucij nekatere zadeve spremeniti. Predvsem bi morala ohraniti temeljni koncept (univerza kot kulturna institucija), a tudi izboljšati svojo organiziranost in ponudbo, ki mora biti odprta navzven.

KAJ SPREMENITI?

V učeči se družbi nastajajo in se ustrezno razvijajo učeče se organizacije. Omenila sem že, da lahko tudi univerza pod določenimi pogoji postane učeča se organizacija, menim pa, da lahko njen koncept neodvisne institucije še vedno preživi. Učeča se organizacija ima na splošno predvsem značilnosti, ki vanjo kot temeljno načelo vnašajo učenje – to je na univerzi tako ali tako temeljna dejavnost –, vnašajo pa ga za vse in z različnimi viri ter na različne načine. Tu je gotovo že prvi preizkusni kamen za visokošolsko izobraževanje, saj vemo, da poteka večina izobraževanja in učenja v pedagoškem procesu dokaj enotno, kot predavanja in seminarji.

Spremembe, ki nastajajo pri učenju in izobraževanju zunaj visokošolskega izobraževanja (v skladu z miselnostjo, da je učenje lahko tudi prijetno), gotovo vplivajo tudi na oblikovanje drugačnih pogledov študentov na učni proces v visokem šolstvu in njihove spremenjene zahteve. Pri tem ne mislim, da bi moral učni proces na univerzi potekati le kot skupinsko delo, razgovori, izkušnjsko učenje, ipd., vendar bi moral te oblike tudi

V učeči se družbi bi morala univerza dajati najbolj nevtrarno znanje.

uporabljati in tako bolj razvijati kritično razmišljanje, vrednotenje, razpravljanje in razvijanje poglobljenega razumevanja, ki je povezano z lastnimi stališči. Spreminjanje univerze naj bi bilo predvsem notranje, organizacijsko, izvajalsko, toda v skladu z njenim poslanstvom. Morda je v zvezi s tem smiselno postaviti vprašanje o poslanstvu univerze, ki v resnici postaja institucija za množično izobraževanje. Barnett (1994) v zvezi s tem meni, da se bo ekspertno znanje med seboj še vedno razlikovalo, čeprav lahko vsak postane izobražen (tudi na drugih institucijah, ne le na univerzi). Torej naj v tem pogledu univerza daje najboljše, najbolj poglobljeno, najbolj nevtrarno znanje, kar je še posebej pomembno. To pa zahteva, da je razmerje med raziskovalnim in pedagoškim delom uravnoteženo.

V premislek dajem bralkam in bralcem nekaj predlogov, ki so jih na univerzi v Queenslandu (v projektu, ki je potekal v letih 1993–1994) označili kot pomembne za razvijanje vseživljenjskega učenja in ki naj bi jih njihova univerza upoštevala pri razvoju znanj in stališč diplomantov, poleg strokovnih vsebin (Field, 1996: 9):

- razvijanje pozitivnih stališč do vseživljenjskega učenja kot temeljni cilj vseh diplomskih programov;
- izobraževanje in usmerjanje akademskega osebjia k priznavanju pomena vseživljenjskega učenja;
- seznanjanje študentov z alternativnimi učnimi strategijami in učno tehnologijo, ki spodbuja samostojno učenje;
- sistem vrednotenja programov, ki bo ugotavljal, koliko razvijajo spretnosti in stališča do vseživljenjskega učenja.

Field pa dodaja še:

- povezovanje izobraževanja diplomantov s skupnostjo, s prostovoljskimi organizacijami;

- spodbujanje kritičnega razumevanja medijev, »medijska pismenost«;
- kritično sprejemanje zahtev, ki izhajajo iz aktivnosti strokovnih zvez in drugih organizacij za nadaljnji osebni razvoj po diplomii;
- predvsem pa ustvarjanje institucijske kulture, ki je do idej, znanja in sprememb odprta, raziskujoča, kritična in radovedna.

Sprašujem se, ali niso pri visokoškolskem izobraževanju pri nas kar precej zapostavljene »življenjske oblike znanja«, to je znanje, ki je bolj osebno, tiho znanje, znanje, pridobljeno z izkušnjami, razumevanjem, ipd.

Univerza na splošno ni usmerjena k razvijanju sodelovanja, kritičnega osebnega ozaveščanja. Premalo tudi spodbuja uveljavljanje strategije vseživljenjskega učenja in izobraževanja (oziroma ga sploh ne spodbuja, saj ga verjetno zares ne priznava), ki ni pravo »akademsko« znanje, čeprav gre za razvijanje stališč, vrednot in strategij, ne le spretnosti. Če bo univerza želela postati učeča se univerza, se bo morala začeti učiti tudi sama, saj lahko brez učenja in prilagajanja potrebam izgubi svoj pomen.

Zagovarjanje čiste Newmanove ideje idealne univerze, ki bi predvsem razvijala sposobnosti možganov, namesto da obravnava množico informacij, bi bilo danes morda nesmiselno. Vendar pa se večina strokovnjakov, ki razmišljajo o vlogi univerze, od nje ne more povsem ločiti. Tako Barnett (v: Duke 1993: 28–29) meni, da bi morala biti univerza:

- iskanje resnice in objektivnega znanja,
- raziskovanje,
- liberalno izobraževanje,
- institucionalna avtonomija,
- akademska svoboda,

- nevtralen in odprt prostor za razpravljanje,
- racionalnost,
- razvoj sposobnosti kritičnega mišljenja pri študentih,
- razvoj avtonomije študentov,
- oblikovanje osebnosti študentov,
- ohranjanje univerze kot jedra kritičnosti v družbi,
- ohranjanje intelektualne kulture družbe.

Vidimo torej, da je v vsem tem zajeta tudi ideja o vseživljenjskem učenju in izobraževanju, ki ima torej mesto na univerzi. Univerza bi morala biti bolj odprta, sodobna, fleksibilna. V tem prispevku sicer nisem načevala vprašanj o kakovostnejšem vključevanju izobraževanja odraslih v univerzo, vendar je iz povedanega očitno, da bo to ena njenih temeljnih nalog, ki ji bo treba nameniti v prihodnosti čedalje večjo pozornost.

KAJ PA MISLIMO V SLOVENIJI?

Tudi slovenski univerzi z naštetimi značilnostmi ni prizaneseno. D. Štrajn (1999: 10–11) razmišlja o globalni krizi univerze takole: »Bolj ko narašča pomen znanosti, bolj ko visoko izobraževanje postaja za posameznika zanesljivejša pot do zaposlitve in družbenega položaja, bolj se univerze soočajo z zagatami, krizami, notranjimi nesoglasji, finančnimi primanjkljaji in negotovostjo o njihovi vlogi v nastajajoči informacijski družbi.« To je razmišljanje, ki dokazuje, da se bo morala univerza dejansko spremeniti, če bo hotela ohraniti pomemben položaj v družbi.

Knjiga, ki je izšla pred kratkim in ki obravnava problematiko slovenske univerze, se ukvarja predvsem s pomenom njene avtonomije. Ta problem vključuje nekatera temeljna vprašanja o vlogi univerze v prihodnosti, o njeni dejavnosti, organiziranosti in navsezadnje kakovosti visokošolskega izobraževanja.

Razmišljanja avtorjev, ki objavljajo v knjigi svoje prispevke, potrjujejo, da se z univerzo in visokošolskimi institucijami nekaj dogaja. Proces spreminjanja družbe se je vpletel tudi v njihovo, do nedavnega dokaj stabilno strukturo.

D. Jelovac (1999: 84) razmišlja zelo kritično, ko meni, da je univerza mesto reprodukcije zaželenih kadrov in rezultatov, namesto da bi bila mesto, kjer poteka svobodno, kulturno miselno dogajanje in se gradi intelektualna skupnost, in to označuje takole: »Univerza je paradigma 'izma', torej, zaprt, psevdavtonomen, delegitimen, privilegiran, s tabuji frustriran, z danim sorazumevanjem omejen in v pedagoško rutino uklejen metafizični zavod spoznanja, znanosti in znanstvenikov.«

Takšno razmišljanje v akademskih in širših krogih ni edino, pomeni pa, da bo verjetno morala tudi univerza za svoje sprejeti nekatere imperative, ki izhajajo iz spremenjenih pogojev učenja in izobraževanja. Te spremembe bodo njeno strukturo razgibale, treba pa bo še naprej razmišljati o spreminjanju odnosov med zaposlenimi na univerzi, posodabljanju učnega procesa z vpeljevanjem bolj interaktivne in k udeležencu usmerjene metode dela, vnašanjem nove tehnologije v učni proces, ustreznim vrednotenjem poučevanja in raziskovanjem ter odpiranjem v okolje.

Na koncu se sprašujem, kako bomo razgibali univerzo, da bo njeno znanje dostopno čim širšemu krogu ljudi. Kako bomo spremenili stališča ljudi, da bodo od univerze zahtevali odgovore, ki jih lahko ponudi? Ali so procesi, ki potekajo, že del prizadevanj za spreminjanje visokošolskih institucij v učeče se organizacije?

LITERATURA

- Barnett, R. (1996): Situating the Learning University. *International Journal of University Adult Education*, 1, 13–27.
- Barnett, R. (1994): The Limits of Competence. Know-

ledge, Higher Education and Society. Buckingham: SRHE and Open University Press.

Cross, P. (1989): The Changing Role of Higher Education in the United States. *International Journal of University Adult Education*, Vol. XXVIII, No. 1, str. 1–14.

Duke, C. (1992): *The Learning University. Towards the New Paradigm?* Buckingham: The Society for Research into Higher Education and Open University Press.

Giddens, A. (1994): *Beyond Left and Right. The Future of Radical Politics.* Stanford: Stanford University Press.

Husen, T. (1994): *The Learning Society.* London: Methuen.

McGivney, V. (1990): *Access to education for non-participant adults.* Leicester: NIACE.

Scott, P. (1996). The idea of the university in the 21st century: a British perspective. V: Raggatt, P. in drugi (ed.). *The learning society. Challenges and Trends. Adult Learners, Education and Training 2.* London; New York: Routledge.

Jelovac, D. (1999): *Zadnji tango univerze.* V: Majerhold, K. (ed.). *Univerza pleše avtonomno? Prispevki k repertoarju univerze za tretje tisočletje.* Ljubljana: ŠOU in Zavod Radio Študent.

Kump, S. (1993): *Doktorska disertacija.* Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Kump, S. (1999): *Perspektive univerze v 21. stoletju.* V: Majerhold, K. (ed.). *Univerza pleše avtonomno? Prispevki k repertoarju univerze za tretje tisočletje.* Ljubljana: ŠOU in Zavod Radio Študent.

Štrajn, D. (1999): *Univerza, ki se je vrnila v prihodnost, misleč, da se vrača v preteklost.* V: Majerhold, K. (ed.). *Univerza pleše avtonomno? Prispevki k repertoarju univerze za tretje tisočletje.* Ljubljana: ŠOU in Zavod Radio Študent.

Zgaga, P. (1999): *Avtonomija, to večno vprašanje.* V: Majerhold, K. (ed.). *Univerza pleše avtonomno? Prispevki k repertoarju univerze za tretje tisočletje.* Ljubljana: ŠOU in Zavod Radio Študent.

¹ Dodaten dejavnik pa je gotovo tudi to, da se mnogo študentov, ki ne izpolnjujejo pogojev za redni študij, odloči za izredni vpis, kar spet povzroča neenakomerno razmerje med odraslimi z bogatimi izkušnjami (odrasli jih večinoma imajo) in mladimi takoj po končanem srednješolskem izobraževanju. Število odraslih študentov na univerzah v svetu in tudi pri nas sicer narašča, kar je v skladu z idejo vseživljenjskosti učenja in izobraževanja, to pa žal še ne pomeni, da se s tem povečuje tudi kakovost dela.

✓ MEDIJSKA PISMENOST

Kakšno znanje potrebuje državljan v »medijski družbi«?

*dr. Karmen
Erjavec
Fakulteta za
družbene vede*

Demokratska družba lahko deluje le v določenih razmerah. Ključen pogoj vsake demokracije so državljani, ki aktivno sodelujejo v njej. Prav tako kot je bila osnovna pismenost državljanov vedno nujno orodje uspešnega delovanja demokracije, je medijska pismenost bistvena za demokratično zdravje sodobnih medijsko zasičenih družb.

Spremembe v politični, ekonomski in kulturni sferi ob koncu 80. let v Sloveniji so nakazale možnosti za aktivnejšo vključitev državljanov v odločanje o družbeni realnosti. Vendar so na novo nastale družbene razmere hitro povzročile upad navdušenja za politično soodločanje. Večina prej delujoče civilne družbe se je utopila v vladajoči eliti. Političnim strankam ni uspelo zgraditi mostu med državo in civilno družbo. Zmanjšala se je socialna varnost ljudi in tudi v Sloveniji se je začela, kot že nekaj desetletij v drugih zahodnoevropskih državah, pojavljati čedalje večja politična abstinenca državljanov.

Ta članek se ukvarja z vprašanjem: kakšno znanje, vrednote in veščine potrebuje državljan v medijsko zasičeni dobi? Vzgoja za medije nam ponuja odgovor: medijsko pismen državljan ima dostop do medijev, zna analizirati, kritično ocenjevati in izdelovati raznovrstne komunikacijske oblike (tisk, televizija, internet itd.) ter aktivno participirati v družbenem življenju. Medijsko pismena oseba razume, kako in zakaj nam mediji ponujajo določene vsebine, pozna različne žan-

re in njihove zakonitosti, zna uporabljati sporočila množičnih medijev preudarno in ustvarjalno, nadzoruje svojo medijsko izkušnjo, in ne nasprotno.

Grožnja demokratičnim vrednotam je v vrzeli med močnimi medijskimi ustvarjalci in lastniki ter medijskim občinstvom. Ljudje se (bomo) delimo/(li) na medijsko pismene in na medijsko nepismene. Na tiste, ki imajo dostop do raznolike vsebine v medijih, ki znajo razumeti, kritično analizirati, oceniti njeno vrednost in na podlagi kakovostnih informacij družbeno delovati, ter na tiste, ki vsega tega nimajo oziroma ne znajo. Vzgoja za medije je ena od redkih orodij, ki jih imajo sodobne družbe, da premostijo neenakost v znanju in moči (Masterman, 1994). Kajti le državljan, ki je medijsko pismen in izbira kakovostno medijsko vsebino, je dovolj informiran, da lahko odgovorno participira v demokratičnem sistemu.

*V Sloveniji smo
priča čedalje večji
politični abstinenци
državljanov.*

ČEMU VZGOJA ZA MEDIJE?

Uvedba vseživljenskega učenja o medijih še nikoli ni bila tako nujna kot danes. Naštajmo nekaj najpomembnejših razlogov:

- porast medijske produkcije,
- visoka raven medijske porabe in medijske zasičenosti v sodobnih družbah,
- ideološka pomembnost medijev in njihov vpliv na spoznavanje družbene realnosti,

- odločilen vpliv medijev na politiko,
- prevlada vizualne komunikacije,
- deregulacija tiska in RTV-sistemov,
- nacionalni in internacionalni pritiski na privatizacijo informacij ter
- pomembnost izobraževanja mladih ljudi za izzive prihodnosti.

V tržnem gospodarstvu se lahko obdržijo predvsem (izstopajo tisti mediji, ki dobijo finančno pomoč v obliki subvencij) tisti mediji, ki ponujajo popularno vsebino (nasilje, nesreče, spolnost, razvedrilo itd.). Danes je avtonomija novinarstva podrejena predvsem logiki ekonomske uspešnosti. Državna javna televizija je bila v preteklosti pretežno podvržena političnim pritiskom, komercialna pa ekonomskim, pri čemer ravno ti pritiski (oglaševalci) omogočajo njeno delovanje. Ker so tudi javne televizije čedalje odvisnejše od oglaševalskega dohodka, se je ekonomski pritisk na te postaje (tudi v Sloveniji) povečal.

V zadnjem desetletju so se v zvezi z mediji zgodili veliki premiki, med katerimi je najvplivnejša njihova komercializacija. Čedalje šibkejša javna televizija se priključuje usmeritvi komercialnih televizij, ki ponujajo zmeraj več »infotainmenta« (razvedrila, škandalov, novic o znanih osebnostih itd.) in manj kakovostnih novic o tako imenovanih javnih zadevah (politika, ekonomija, sociala, kultura). Ta vsebina nagovarja občinstvo kot potrošnike na trgu, in ne kot državljane. Čedalje več vsebine zavzemajo v novinarski žanr oblikovana sporočila odnosov z javnostmi, oglasi, sponzorska sporočila in druge promocijske vsebine. Jasna delitev na novinarski del na eni strani ter politični in ekonomski marketing na drugi strani izginja. Koncentracija medijskega kapitala omogoča, da postajajo mediji orožje peščice ljudi. Ključno načelo medijev je postalo maksimiranje dobička s produkcijo za široko občinstvo s kar se da nizkimi stroški.

Ne glede na medijske strukture v različnih državah je koncentracija poglobljena svetovna

usmeritev, saj prehajata zaradi razširitve naložb v medije finančni nadzor in produkcija v roke konglomeratov, ki edini lahko zberejo zagonski in upravljalški kapital. Naraščajoča komercializacija medijev in načelo maksimiranja dobička na račun pluralnosti za javnost pomembnih vsebin je ena od temeljnih groženj novinarski avtonomiji in hkrati izpričani svobodi ter enakosti državljanov.

Mediji kot predstavniki interesov javnosti oziroma kot posredniki med civilno družbo in državo naj bi konstituirali in zagotavljali javni nadzor nad dejavnosti v družbi. Osnovni pogoj za opravljanje te funkcije je takšna stopnja njihove avtonomije, da lahko posredujejo v interakciji med politično javnostjo in javno oblastjo. Mediji naj bi bili področje kritične razprave o dejavnosti države in institucionalen okvir oblikovanja javnega mnenja, ki bi pomenilo soglasje med različnimi družbenimi akterji.

Naštete usmeritve zahtevajo primeren obseg kritične zavesti in koherentno razvit vzgojni

Mediji imajo odločilno vzgojno vlogo pri preživljanju posameznikovega prostega časa. Taka vloga ga lahko dehumanizira ali osvobodi. V prvem primeru to pomeni, da medij posameznika »zasvoji« in ga odtegne od njegovih lastnih izkušenj. V drugem primeru pa mu medij predstavlja kulturno raznolikost, namesto standardizacije in uniformnosti pa mu omogoča samoizpolnitev z možnostjo izbire različne medijske vsebine. Mediji lahko podpirajo socializacijsko vlogo nespremenljivosti v družbi ali ustvarjalno spremembo v pogledu obogatitve družbe. Zato je ključna naloga vzgoje za medije pomagati ljudem, da postanejo aktivni, svobodni udeleženci v komunikacijskem procesu, ne pa pasivni, statični, neodgovorni služabniki medijskih podob in vrednot v enosmernem komunikacijskem procesu.

program, ki bo spodbudil kritično avtonomijo državljana. Danes večino informacij o političnem življenju dobimo v medijih. Politične izkušnje pridobivamo predvsem iz sekundarnih virov, iz medijev. Mediji kot bistveni dejavniki sekundarne socializacije so pomembni vzgojni dejavniki. Medijsko občinstvo je medijsko socializirano, kar pomeni, da se nikakor ne more izogniti vplivu množičnih medijev.

Vsaka novica, ki jo objavijo mediji, ima politično sporočilo. Čeprav se nekateri množični mediji opredelijo kot »nepolitični« in predvajajo le zabavno glasbo ter glasbene novice ali objavljajo škandale filmskih zvezd, so politični zaradi izbire vsebine, dajanja prednosti posameznim temam. Ti mediji nam sporočajo, da ima svet zabave in blišča prednost pred družbenimi konflikti. Množični mediji vedno uresničujejo politične cilje, čeprav ti niso jasno opredeljeni.

Kljub izrednemu vplivu televizije ta nepo-

sredno ne služi demokraciji. Večina televizijskega programa je namenjena zabavi. Državljeni se ob gledanju televizije zabavajo, a premalo informirajo. Zato so se v strokovni javnosti povečale zahteve po vlogi televizije kot podpornice demokracije. Ta je odvisna od javne razprave o pomembnih dnevnih temah in javnega oblikovanja soglasja, ki je podpora za nadaljnjo dejavnost. Če je demokracija »umetnost možnega«, ne vemo, kaj je možno ali zaželeno v skupnosti, ker ne vemo, kakšno mnenje ima skupnost o različnih javnih temah.

VZGOJA ZA MEDIJE V SVETU

S povečanim vplivom medijev v življenju otrok in odraslih so ti postali »vzporedna šola«. Razprava o vzgoji za medije in o medijih kot o vzporedni šoli ni nekaj novega. Že leta 1964 je UNESCO podprl idejo o vzgoji za medije. Leta 1976 je z delovno

skupino strokovnjakov izdelal model za množično vzgojo za medije, ki bi otroke in mladostnike naučila kritičnega sprejemanja medijev. Januarja 1982 so v Nemčiji na mednarodnem simpoziju Vzgoja za medije sprejeli deklaracijo, ki jo je podpisalo 19 držav. V njej poudarjajo pomen vzgoje, ki bo pripravila mlade na odgovorno državljanstvo in povečevala kritično zavest medijskih uporabnikov.

Finska znanstvenica Sirkka Minkkinen je leta 1978 ponudila sistematičen uvod v vzgojo za medije. Po njenem mnenju mora ta razvijati veščine v kognitivnem, etičnem, filozofskem in estetskem pogledu. Po zgledu

Vzgoja za medije postaja obvezni del izobraževalnih programov.

Lasswellove formule je medijsko vzgojo razdelila na: a) zgodovino komuniciranja, b) produkcijo množičnih medijskih sporočil, c) vsebino množičnega komuniciranja, č) vpliv množičnih komunikacij (Minkkinen, 1978: 53–54). Njen pristop temelji na zgodnjih teorijah množičnega komuniciranja.

Komunikološko-pedagoško in andragoško raziskovanje je usmerjeno predvsem v analizo občinstva, sprejemnikov sporočil. Do nedavnega so bili mediji razumljeni kot institucije s skrajno negativnimi učinki, ki na ljudi vplivajo s propagando in lažmi, danes pa jih razumemo v dvojnem pomenu: množični mediji imajo še vedno močan vpliv na občinstvo, toda tudi to ni povsem pasivno. Posledica tega je novo pojmovanje vzgoje za medije kot razmerja med medijskimi ustvarjalci, besedilom in občinstvom. Po njem je vzgoja za medije sproščen, pluralistični in na vseh izobraževalnih ravneh v kurikulum integriran pristop.

Zgodnje vidike vzgoje za medije v Evropi lahko imenujemo »aristokratski pristop«, ker je ljudem posredovala znanje o dobrem okusu in visoki kulturi kot kulturnem kapi-

tal, pridobljenem v izobraževalnem procesu. Novejši modeli vzgoje za medije so bolj »populistični«, ker sprejemajo, na primer, popularno kulturo brez kakršnekoli kritike. Drugi novejši pristopi k vzgoji za medije vključujejo kombinacijo lastne medijske produkcije in analizo medijev.

V Evropi so uvedli vzgojo za medije najprej v Franciji, kjer so gojili predvsem filmsko vzgojo. V Veliki Britaniji, Kanadi, Avstraliji, na Škotskem in drugih državah je medijska pismenost obvezni del jezikovnega pouka od sedmega do dvanajstega razreda. Večina usposabljanja, ki so ga deležni učitelji v ZDA, se zgleduje po modelih britanskih strokovnjakov, kot so Len Masterman, David Backingham, David Lusted in Cary Bazeltte. Pomen vzgoje za medije hitro narašča tudi v Nemčiji. Na Švedskem je vzgoja za medije obvezen predmet od leta 1980. Na Norveškem je vzgoja za medije sestavni del vseh predmetov v osnovni šoli. Tudi v drugih državah, na primer v Španiji in Avstriji, so opravili številne raziskave in oblikovali modele za vključitev vzgoje za medije v šolski predmetnik na vseh izobraževalnih ravneh (Schorb, 1992).

CILJI VZGOJE ZA MEDIJE

Vzgoja za medije bo medijsko opismenjevala ljudi za kritično in ustvarjalno uporabo sporočil v medijsko zasičeni družbi. Pridobili si bodo znanje in navade, s katerimi se bodo iz pasivnih potrošnikov oblikovali v aktivne državljanke. Vzgoja za medije vključuje tri pomembne pristope.

Prvi pristop temelji na kognitivnih in intelektualnih elementih, ki poudarjajo »znanstveno razmišljanje« z iskanjem resnice in s potrditvijo veljavnih dejstev o medijskih vsebinah, institucijah, procesih in družbeni povezavi.

Drugi pristop vključuje estetske in kreativne elemente z uporabo umetniških standardov.

Ljudje si bodo pridobili sposobnost ocenjevanja kakovosti medijske vsebine na podlagi posredovane teorije in meril ter lastnih izkušenj. Tako bodo z večjim znanjem in razumevanjem obogatili svojo osebnost: domišljijo, čustva in zavest. Z vzgojo za medije bodo dobili znanje o množičnem medijskem oblikovanju sporočil in tudi o sposobnostih izražanja mnenja z aktivno participacijo v medijih.

Tretji pristop postavlja v ospredje etične elemente in tradicionalne človeške vrednote v povezavi z medčloveškimi odnosi v družbi. Poudarja vlogo posameznika v človeški družbi ter njegove informacijske in kulturne potrebe v demokraciji (ne le iskanje dobička).

Kognitivna zasnova vzgoje za medije izhaja iz specifičnega interesa posameznika in njegovih izkušenj iz javne ter zasebne sfere. Razvijanje kritične zavesti do medijev pa omogoča spoznavna vsebina, ki vstopa v pedagoški proces prek predavane literature ter osebnih izkušenj, dogodkov in razmišljanja udeležencev.

Medijsko pismeni državljan:

- zna kritično analizirati, ocenjevati in izdelovati raznovrstne medijske oblike;
- je informacijsko in funkcionalno pismen ter uporablja mediateke;
- zna analizirati lastne navade spremljanja medijev, odpraviti morebitno medijsko zasvojenost ter ustvarjalno in kritično izbirati medijska sporočila;
- pozna delovanje medijskih institucij (kdo sporoča in zakaj), medijskih kategorij (za katero besedilo gre), medijskih tehnologij (kako se sporoča), medijskega jezika (kako vemo, kakšen je pomen medijskih sporočil), občinstva (kdo in kako sprejema medijska sporočila);
- se zaveda, da mediji:
 - konstruirajo realnost;

- delujejo po lastnih kodah, pravilih in oblikah;
- posredujejo ideološka in vrednostna sporočila;
- večinoma delujejo po tržnih načelih;
- posredujejo sporočila občinstvu, ki jih subjektivno interpretira;

• aktivno sodeluje pri družbenem odločanju ter ima razvite veščine in lastnosti, ki so pogoj razvoja posameznikove pozitivne samopodobe in samostojnega družbenega delovanja:

- komunikacijske veščine;
- sposobnost izražanja mnenja in razpravljanja;
- sposobnost sprejemanja različnih mnenj ...

Medijsko pismen posameznik zna analizirati komunikacijski proces v družbi, pozna njegove ideološke vplive in družbene posledice, zna selektivno izbirati kakovostne informacije in je sposoben sodelovati v družbenem življenju in pozna načine komuniciranja z mediji. Po različnih kanalih (na primer pisma bralcev, pisanje urednikom, organiziranje tiskovnih konferenc in medijskih akcij) lahko izraža svoje mnenje v medijih in jih tako predstavi javnosti. Vzgoja za medije tako posreduje znanje, ki ni cilj, temveč sredstvo za doseganje cilja.

Ključni namen vzgoje za medije je pomagati ljudem, da ozavešijo pomen množičnih medijev v naši družbi in se naučijo aktivno izbirati med invazijo medijskih informacij tako, da so ta kreativno in koristno uporabljena ter vzbujajo zadovoljstvo in odgovornost. Vzgoja za medije bo pomagala ljudem razviti kognitivne in čustvene ter tudi vedenjske veščine in vrednote v celovito izkustvo v povezavi z družbenim okoljem slovenske kulture ter naroda. Naš cilj je oblikovati pri ljudeh kritični in avtonomni pogled na medijsko vsebino, sposobnost samostojnega ocenjevanja značilnosti sodobnih medijskih

oblik, selekcije medijskih vsebin in odgovornega aktivnega komuniciranja v participativni demokraciji.

Vzgoja za medije poudarja aktivno vlogo sprejemnika informacij v komunikacijskem procesu. Koncept analize medijev vključuje tudi specifičnosti slovenskega okolja (maj-

Končni cilj vzgoje za medije je avtonomnost posameznika in informiranost za odločanje.

hen medijski trg, raznolikost tujih vplivov), v katerem se je razvil in deluje slovenski medijski sistem. Bistvo učinkovitega vzgojnega procesa v zvezi z vzgojo za medije je spoštovati individualnost. Tako ljudem ne bodo vcep-

ljene tuje ideje in mnenja, ampak si bodo znanje pridobili s procesom učenja selektivnega razlikovanja, analitičnega opazovanja in vzročnih ocen dejstev glede na ključna merila. Takšen pristop vključuje družbo, družino, šolo, podjetje, prijatelje, spoštovanje posameznika kot edinstvene osebnosti, pa tudi mladostnike medijske izkušnje. Vzgoja za medije bo združevala posameznikovo svobodo in avtonomnost ter sposobnost informirane odločitve.

SKLEPNE MISLI

V javno izobraževalno politiko in splošno medijsko pismenost je treba vključiti zahtevo po družbeno podprtem izobraževanju za medijsko pismene državljane. Pri tem je bistveno, da medijska pismenost postane javna zadeva in da lahko postane medijsko pismen vsak državljan. S tem ko je naša družba postala medijsko odvisna, je sprejela tudi odgovornost, da državljanom zagotovi znanje ter veščine poznavanja in razumevanja medijskega procesa ter njegovih izdelkov.

Vzgoja za medije mora postati javni projekt, ki bo skušal vključiti čim več državljanov v participacijo v demokratičnem življenju. Temeljni pogoj odgovornega odločanja v de-

mokraciji je dobra informiranost. Zato mora vsak državljan znati analizirati komunikacijski proces v družbi, njegove ideološke vplive in družbene posledice ter izbrati kakovostne informacije. Vsak odgovoren državljan je najprej kritičen, selektiven in avtonomen član medijskega občinstva.

Vzgoja za medije je celovit in vseživljenski proces, ki ni omejen le na obvezno izobraževanje. Tovrstno izobraževanje mora potekati od vrtca do različnih oblik izobraževanja odraslih. Zato moramo danes govoriti že o nekakšnem gibanju za medijsko pismenost.

Pri tem se pobudniki vzgoje za medije zavedamo, da bo uresničevanje vsesplošne medijske pismenosti zahtevalo še mnogo truda. Vendar je bila tudi socialna varnost najprej le nepomembna ideja, preden so jo zakonsko regulirali in začeli uresničevati. Pri uveljavitvi določene ideje je vpliv okolja odločilen. Zato bo treba začeti transformirati idejo, namesto v glavah posameznikov naj bo v javni areni, kjer jo bodo ljudje analizirali in postopoma sprejemali.

LITERATURA

- Masterman, L. (1994) Media Education and its Future. V: Hamelink, C. J. and Linee, O. (ur.) Mass communication research: on problem and policies: »the art of asking the right question«. New Jersey: Ablex Publishing Company: 309–316.
- Mikkinen, R. (1978): A General Curricular Model for Mass Media Education, Pariz: Unesco.
- Schorb, B. (1992) Media education in Europe, München: KoPäd Verlag.

KIZOBRAŽEVANJE ZAPOSLENIH V GOZDARSTVU

*Zdenka
Birman -
Forjanič
Andragoški
center Slovenije*

Značilnosti in način izobraževanja delavcev v gozdarstvu

Vemo, da je Slovenija gozdnata dežela, saj več kot polovico njene površine pokrivajo gozdovi. Ti dajejo smisel življenju pokrajine, pa tudi ljudem, ki tam živijo. Delo z gozdom na videz sicer ni tako pomembno, saj lahko oblikujemo gozdove že z manj obsežnimi, naravi prilagojenimi ukrepi. Nasprotno pa lahko z napačnim posegom gozd hitro uničimo in za seboj pustimo dolgotrajne posledice. Izobraževanje ima pri tem odločilno vlogo.

Pred letom 1950 v Sloveniji izobraževanja gozdarskih delavcev nismo poznali. Gozdarskega delavca začetnika so vključili v delovno skupino in najprej je začel opravljati najmanj zahtevna dela. Takšno uvajanje je lahko trajalo kar nekaj let, odvisno pa je bilo predvsem od sposobnosti delavca in potreb po novih delavcih. Splošno gledano pa so bili gozdarski delavci v tedanjih razmerah, čeprav so bili že samostojna družbena skupina, prepuščeni samim sebi in svojim delovnim izkušnjam. Leta 1952 je bila sprejeta ustrezna državna zakonodaja. To je bilo obdobje oblikovanja formalnih osnov za priznanje gozdarskih proizvodnih poklicev in osnov za temeljno izobraževanje. Oblikovani so bili tudi ustrezni izpitni programi in organizirani izpiti. Izobraževalni program je bil oblikovan tako, da je omogočal vključevanje rednih učencev, ki so jih obravnavali kot delavsko učno skupino. Zaposleni de-

lavci pa so se lahko pri nekaterih gozdno-gospodarskih organizacijah izobraževali v njihovih izobraževalnih centrih po izobraževalnih programih za poklice ožje poklicne narave, to je za gozdarskega sekača in gojitelja, kar je zagotovo pripomoglo k dvigu izobrazbene ravni gozdarskih delavcev v Sloveniji.

Splošno in strokovno znanje je pri gozdarskem poklicnem delavcu pomembno kot pri drugih poklicih. Treba je predvsem poudariti delež splošne izobrazbe. Večja splošna izobrazba gozdarskemu delavcu omogoča lažje

obvladovanje strokovnega znanja, večjo razgledanost in dovezetnost za napredovanje v poklicnem delu, lažje prilagajanje pri spremembah v okviru njegovega poklica, boljše možnosti prekvalifikacije zaradi zdravstvenih razlogov ali delovnih razmer, ugodnejšo primerjavo z drugimi poklici, močnejši je tudi občutek pripadnosti svojemu poklicu.

Družbene spremembe, ki so se zadnjih nekaj let zgodile v Sloveniji, so privedle tudi do velikih sprememb v slovenskem gozdarstvu. Gre za novosti v organizaciji gozdarske službe, njenega financiranja in navsezadnje tudi izobraževanja.

V pravnem pogledu je vse omenjene spre-

*V letu 1965 je
začela v Sloveniji
delovati prva šola
za izobraževanje
poklicnih gozdar-
skih delavcev -
gozdarjev.*

membe v slovenskem gozdarstvu uredil Zakon o gozdovih, ki je bil sprejet 26. maja 1993.

Novi zakon o gozdovih prinaša slovenskemu gozdarstvu nekaj temeljnih sprememb. Prva je značilna za gospodarjenje z gozdovi, in sicer gozdov v zasebni lasti, s katerimi zdaj v sodelovanju z gozdarsko stroko gospodari lastnik, in gozdov v državni lasti, s katerimi sedaj gospodari Sklad kmetijskih zemljišč in gozdov RS. V preteklosti je bilo namreč gospodarjenje z gozdovi namesto lastnikom gozdov naloženo gozdnim gospodarstvom. Druga temeljna sprememba, ki jo prinaša novi zakon o gozdovih, je ločitev načrtovanja in usmerjanja sonaravnega razvoja gozdov od izvajanja ukrepov oziroma del v gozdovih, tj. ločitev javnih in gospodarskih funkcij tudi v državnih gozdovih.

Zaradi teh temeljnih vsebinskih sprememb so bile v slovenskem gozdarstvu potrebne tudi organizacijske spremembe. Gozdna gospodarstva so se namreč po zakonu preoblikovala v gozdarska in izvajalska podjetja ter zadruge, z zakonom pa je bil ustanovljen tudi Zavod za gozdove Slovenije, h kateremu so bili v prvi fazi razdružitve premoženja in delavcev gozdnih gospodarstev (konec aprila 1994) premeščeni tudi delavci javne gozdarske službe in lovstva.

GOZDARSTVO IN PODJETNIŠKA LOGIKA

Temelji vsakega podjetja so njegovi zaposleni. Podjetje je sposobno in močno toliko, kot so sposobni in močni zaposleni v njem. Če želimo podjetje, ki bo sposobno in učinkovito, jih moramo vzgojiti in izobraziti. Obvladati morajo določena znanja, predvsem pa morajo imeti razvita merila za uspešno in učinkovito delovanje. Zato se uspešna podjetja zavedajo, kako sta potrebna nenehno in ponovno usposabljanje ter razvijanje zaposlenih na vseh ravneh, tudi v zvezi z upravljanjem, komu-

nikacijami, osebnostnim razvojem, razvojem in raziskovanjem ipd. Čedalje bolj se uveljavlja tudi koncept presoje o ustreznosti izobrazbe. Zato se povečuje potreba po nenehnem učenju strokovnega in drugega osebjia ter po razvoju dolgoročne strategije vseživljenjskega izobraževanja za vse zaposlene.

Za uspeh podjetja je izredno pomembna tudi pripravljenost in vnema vseh vodilnih in odgovornih v njem, ki ustvarjajo klimo v svojih okoljih. Pozitivno ozračje v delovnem okolju bo spodbudilo posameznike k udeležbi v učnih procesih in jih tudi motiviralo k samoizobraževanju.

Sodobno podjetje združuje delo in učenje, navdihuje ljudi za iskanje kakovosti, popolnosti in nenehnega izboljševanja obeh. Odziva se tudi na širše potrebe okolja in družbe, v kateri posluje in spodbuja ljudi, da ravnajo enako. Uči in izboljšuje znanje zaposlenih, da bi ostali inovativni, sveži in dejavni na svojem področju.

Te naloge so si zadali tudi na Zavodu za gozdove Slovenije (v nadaljevanju ZGS). Andragoški center Slovenije že dalj časa uspešno sodeluje z njimi, zato smo se odločili, da preučimo gozdarske delavce kot ciljno skupino, ugotovimo, kako so v tej dejavnosti razvijali izobraževanje doslej in kakšne so njihove nadaljnje potrebe po znanju ter izobraževanju.

RAZISKOVALNI PRISTOP

Predmet raziskovanja je bila izobraževalna dejavnost v slovenskem gozdarstvu. Zastavili smo si te cilje:

- preučiti razmere v zvezi z izobraževanjem gozdarskih delavcev v Sloveniji;
- razčleniti značilnosti in način izobraževanja v gozdarstvu;

- ugotoviti izobraževalne potrebe zaposlenih v Zavodu za gozdove Slovenije;
- prikazati razvojne smernice na tem področju v prihodnosti.

Z raziskavo smo želeli ugotoviti značilnosti in način izobraževalne dejavnosti v slovenskem gozdarstvu. Zanimalo nas je, kakšne so izobraževalne potrebe zaposlenih in na kakšni ravni je zadovoljevanje izobraževalnih potreb, katera so tista področja in dejavnosti, ki jih vključujejo v program izobraževanja zaposlenih, katere oblike izobraževanja uporabljajo in v kolikšnem obsegu, kakšna je časovna organiziranost izobraževalne dejavnosti, kako je z organizacijo in samo izvedbo izobraževalnega procesa.

Raziskovalno problematiko smo razčlenili na te raziskovalne sklope:

- splošne ugotovitve o izobraževanju gozdarjev v Sloveniji,
- prispevek ZGS k izobraževanju v gozdarstvu,
- analiziranje podatkov anketne empirične raziskave, ki jo je ZGS opravil v letu 1997.

Zanimalo nas je predvsem:

- kako izobraženi so gozdarji,
- kakšna je njihova lastna izobraževalna aktivnost,
- kakšne so njihove potrebe po nadaljnjem izobraževanju?

TEMELJNE UGOTOVITVE

Zadostno število in organiziranost kvalitetnih strokovnih kadrov je eden temeljnih pogojev za razvoj sleherne stroke, tudi gozdarske. Od njihove strokovnosti, kritičnosti in upoštevanja neapisane gozdarske etike je odvisno delo z gozdom in njegova prihodnja podoba.

IZOBRAŽEVANJE GOZDARSKIH STROKOVNJAKOV V SLOVENIJI

Oddelek za gozdarstvo kot del Biotehniške fakultete deluje že več kot 45 let. Ves ta čas se je tudi razvijal in dograjeval, konceptualno, vsebinsko in kadrovsko.

Prvi študijski programi so bili sestavljeni predvsem na podlagi izkušenj drugih gozdarskih fakultet, pomembnejša diferenciacija pa je nastala s postopno izločitvijo in osamosvojitvijo lesarskega študija. Pomembnejše spremembe v študijskem programu so bile leta 1976, ko je bil izdelan povsem nov študijski program in ko so bili vključeni novi predmeti. Pomembnejša sta postala predvsem samostojno delo študentov in njihovo uvajanje v raziskovalno delo.

Slovensko gozdarstvo je izobraževanju in vlogi gozdarskih kadrov ves čas namenjalo veliko pozornosti. Zavedajo se, da so lahko samo strokovno usposobljeni lastniki gozdov in gozdarji vseh izobrazbenih stopenj, od gozdnega delavca do doktorja znanosti, pravo izhodišče gospodarjenja z gozdovi v Sloveniji. Posebno vlogo ima pri tem Zavod za gozdove Slovenije.

IZOBRAŽEVANJE V ZAVODU ZA GOZDOVE SLOVENIJE

Zavod za gozdove skuša pomagati vsem zaposlenim pri pridobivanju, izpopolnjevanju in dopolnjevanju njihovega znanja. Omogoča jim študijsko izpopolnjevanje na ustreznih pedagoških ustanovah in zagotavlja sodelovanje zaposlenih na različnih seminarjih ter tečajih, tudi v tujini.

Izobraževanje v ZGS opredeljujeta Zakon o gozdovih in Program razvoja gozdov v Sloveniji. Po 71. členu zakona imajo strokovni delavci Zavoda pravico in dolžnost, da se strokovno izpopolnjujejo, zato jim mora biti omogočeno stalno spremljanje razvoja gozdarskih ved, občasno praktično izpopolnjevanje v ustreznih organizacijah in preverjanje teoretičnega ter praktičnega znanja.

Po programu razvoja gozdov Slovenije »sonaravni in večnamenski način ravnanja z gozdom zahteva univerzalnega in stalnega strokovnjaka, specialisti pa so mu pri tem v pomoč. Strokovnjak javne gozdarske službe mora biti usposobljen za usmerjanje razvoja

***Zakon o gozdovih
nalaga zaposlenim
v gozdarstvu
nenehno strokovno
izpopolnjevanje.***

celotne gozdne krajine, za gospodarjenje z ekosistemi nad zgornjo gozdno mejo, za gospodarjenje z divjadjo in drugimi prostoživečimi živalmi, za varstvo naravne dediščine in za upravljanje zavarovanih območij, za revitalizacijo degradiranega sveta,

za razvijanje okolju prijaznega turizma in rekreacije na prostem ter za naloge na področju urbanega turizma«. (Program razvoja ..., 1995, 39)

Iz navedenega izhajata dve temeljni usmeritvi izobraževanja v Zavodu za gozdove Slovenije:

– zaposleni v ZGS se morajo izobraževati in strokovno izpopolnjevati za kakovostno opravljanje svojih nalog;

– zaposleni v ZGS morajo izobraževati javnost in lastnike gozdov.

Analiza podatkov vprašalnika ZGS

Znano je, da vodilni delavci zelo vplivajo na strategijo, razvoj in poslovno uspešnost podjetja. Njihova stališča se kažejo v odnosih, ki jih imajo do širšega delovnega okolja. Zato je njihov odnos do prenosa znanja in razvoja stroke za podjetje, ki želi postati uspešno, zelo pomemben dejavnik.

In Zavod za gozdove je med tistimi organizacijami, ki želijo biti uspešne in se vidijo v aktivni vlogi v izobraževanju v gozdarstvu, pri zagotavljanju razmer za izobraževanje strokovnjakov Zavoda in izobraževanju gozdnih posestnikov ter javnosti. Zavedajo se, da bo v spremenjenih razmerah gospo-

darjenja z gozdovi mogoče dosegaati zahtevno postavljene cilje le, če bodo zaposleni pridobili novo, dodatno in predvsem uporabno znanje na vseh področjih in ravneh poslovanja ter dela. Za uspešno tekmovanje z najboljšimi je potrebna strokovna in delovna usposobljenost za obvladovanje napredka znanosti, trga, konkurence in tehnologije povezovanja dejavnikov, ki vodijo hkrati k večji kakovosti in produktivnosti.

Vsekakor so gozdovi za Slovenijo, ki nima veliko drugih naravnih virov, tudi gospodarsko zelo pomembni. Ohranjeni gozdovi omogočajo med drugim tudi razvoj turizma in rekreacije, saj je privlačnost ohranjene gozdne krajine ena slovenskih bistvenih primerjalnih prednosti.

Zahtevajo tudi široko izobraženega gozdarskega strokovnjaka.

Kako izobraženi so gozdarji?

Posledica sprememb gospodarstva v Sloveniji, prehoda na tržno gospodarstvo in osamosvojitve Slovenije je težnja k večji kakovosti. Zahteva po bolj usposobljenih, motiviranih in podjetju privrženih kadrov se je zelo povečala. Pri tem ima nepogrešljivo vlogo izobraževanje.

Pregled zaposlenih po stopnji izobrazbe kaže, da ima največ delavcev srednjo strokovno izobrazbo, ki pa se v več kot 30 odstotkih izobražujejo ob delu za pridobitev VI. stopnje izobrazbe, ker zahteva višjo izobrazbo njihovo delovno mesto. V letu 1998 se je

v formalnem izobraževanju (šolskih ustanovah) izobraževalo 266 zaposlenih. Od tega se jih je 239 izobraževalo na višji šoli, smer gozdarstvo, 6 na visoki šoli za pridobitev VII. stopnje in 21 na podiplomskem študiju (VIII. stopnja).

Lastna izobraževalna aktivnost zaposlenih

Skladno z zahtevanimi vsebinami dela, ki jih na ravni gozdnega revirja določa Zakon o gozdovih, je Pravilnik o notranji organizaciji in sistematizaciji delovnih mest v Zavodu za gozdove Slovenije določil, da mora imeti revirni gozdar višješolsko izobrazbo gozdarske smeri. Pravilnik določa, da morajo revirni gozdarji, ki nimajo zahtevane izobrazbe ali 15 let delovnih izkušenj v gozdarstvu, do konca leta 1999 pridobiti višjo izobrazbo.

Zato je bilo v letu 1994 poleg 90 že vpisanih gozdarskih tehnikov s srednješolsko izobrazbo (večinoma iz ZGS) vpisanih na višješolski študij še 161 na Zavodu zaposlenih gozdarskih tehnikov. V Programu razvoja gozdov Slovenije (1994, 56) je med drugim zapisano, da bo za nemoteno obnovo strokovnega kadra na 453 sistematiziranih delovnih mestih ZGS, za katera se zahteva višješolska izobrazba, treba na leto izobraziti približno 15 do 20 gozdarskih strokovnjakov z višješolsko oziroma visoko strokovno šolsko izobrazbo. Z dopolnitvijo visokošolskega študijskega programa v letu 1992 je postal program bolj razširjen in obravnava večino obnovljivih naravnih virov. Vendar ga je treba sproti dograjevati in posodabljeti v skladu s spreminjenimi razmerami v gozdarstvu.

Uspešno izvajanje podiplomskih študijskih programov na gozdarskem oddelku Biotehniške fakultete ostaja torej nujno za hiter

Država je leta 1994 predpisala minimalno izobrazbo za opravljanje gozdarske dejavnosti.

Tabela 1: Izobrazbena struktura zaposlenih

Izobrazbena stopnja zaposlenih	število	v odstotkih
Nižja strokovna	2	0,25
Srednja strokovna	395	50,19
Višja strokovna	138	17,53
Visoka strokovna	248	31,51
Magisterij	4	0,51
Skupaj	787	100

razvoj stroke na vseh področjih gozdarstva tudi v prihodnje. S študijskim letom 1994/95 so vsebine programov bolj prilagajane željam kandidatov, večja pa je tudi možnost vpisa interdisciplinarnih programov.

Ali se zaposleni izobražujejo formalno za pridobitev višje stopnje izobrazbe?

Kot je razvidno iz podatkov, se 34 odstotkov zaposlenih izobražuje ob delu za pridobitev

Tabela 2: Izobraževanje ob delu

stopnja	število	v odstotkih
VI.	239	30,4
VII.	6	0,8
VIII.	21	2,7
Skupaj	266	33,8

višje stopnje izobrazbe. Tako množično izobraževanje ob delu je povezano z odredbo Ministrstva za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, objavljeno v Uradnem listu, št. 5, iz leta 1994. Ministrstvo je takrat

določilo minimalno predpisano izobrazbo za posamezna delovna mesta v gozdarstvu.

Interno izobraževanje zaposlenih

Človek, ki je usposobljen za opravljanje določenega dela, se nenehno srečuje z razvojem in inovacijami. Prisiljen je, da prvotno pridobljene spretnosti, navade in sposobnosti izpopolnjuje, dopolnjuje in specializira. To izhaja iz neposrednih zahtev dela in drugih potreb, ki mu omogočajo sprejemanje in obvladovanje novih dosežkov.

Če pa je predvideno, da bo moral znanje, ki si ga je pridobil, posredovati naprej, tudi drugim zaposlenim, je izobraževanje še toliko bolj nepogrešljivo. Neformalnih izobraževalnih dejavnosti na različnih strokovnih in drugih področjih se je v letu 1998 udeležilo 2.046 zaposlenih v ZGS. Ta je s svojimi zaposlenimi izvedel na različnih strokovnih področjih 43 različnih oblik neformalne izobraževalne dejavnosti.

Katere oblike izobraževanja uporabljajo zaposleni pri svojem delu, da lahko izobražujejo druge zaposlene?

Tabela 3: Oblike izobraževanja

Oblike izobraževanja	število	v odstotkih
Predavanja, seminarji, predstavitve	109	16,8
Mentorstvo pripravnikom	100	15,4
Izobraževalni sestanki	152	23,4
Mentor kot vodja pri določanju nalog	45	6,9
Ne izobražujejo drugih zaposlenih	330	50,8
Skupaj	736	113,2

* Možnih je bilo več odgovorov, zato vsota odstotkov ni enaka 100.

Iz podatkov je razvidno, da več kot polovica zaposlenih ne izobražuje drugih zaposlenih. Ko pa jih izobražujejo, se udeležujejo izobraževalnih sestankov (23,3 odstotka), sledijo predavanja, seminarji in predstavitve (16,8 odstotka), mentorstvo pripravnikom (5,3 odstotka), na zadnjem mestu pa je mentor kot vodja pri določenih nalogah (7 odstotkov).

Druga splošna znanja, ki jih želijo pridobiti zaposleni

Gozdarski delavec z dobro splošno izobrazbo lažje obvladuje strokovno znanje. Večja razgledanost in sprejemljivost za napredovanje v poklicnem delu mu omogočata lažje prilagajanje spremembam v njihovem pokli-

Tabela 4: Druga splošna znanja

Dodatna splošna znanja	Stopnja izobrazbe, od V. do VII. stopnje	
	število	v odstotkih
Retorika, javno nastopanje	362	55,7
Predavateljske in moderatorske veščine	125	19,2
Uporaba video gradiva	137	21,1
Izdelava gradiva	81	12,5
Veščine pisanja	118	18,2
Veščine komuniciranja pri svetovanju lastnikom gozdov	241	37,1
Veščine komuniciranja v odnosih s sodelavci	125	19,2
Veščine organizacije časa	132	20,3
Veščine samoizobraževanja	133	20,5
Veščine dela z mladimi	137	21,1
Veščine nastopanja na radiu in TV	70	10,8
Skupaj	1661	255,5

* Možnih je bilo več odgovorov, zato vsota odstotkov ni enaka 100.

cu, s tem pa je močnejši tudi občutek pri-padnosti poklicu.

Zanimalo nas je, katera dodatna znanja si želijo zaposleni pridobiti.

Iz podatkov je razvidno, da je bila v skoraj 40 odstotkih izražena potreba po znanju in veščinah iz komuniciranja pri svetovanju lastnikom gozdov.

Za lastnike gozdov bodo najpomembnejši tisti gozdarski strokovnjaki, s katerimi bodo lahko neposredno sodelovali in ki bodo stalno delovali na istem terenu. Za dobre odnose med lastniki gozdov in gozdarskimi delavci pa so potrebna tudi znanja iz psihologije, navezovanja stikov in ustvarjanja zaupanja pri lastnikih gozdov. Lastniški gozdovi potrebujejo namreč terenskega strokovnjaka takoj.

SKLEPNE MISLI

Sodobne družbene in tehnološke spremembe zahtevajo drugačen pogled na organizacijo in posameznika. Organizacija in posameznik bosta morala biti pripravljena spreminjati in učiti se.

Vsak dan prinaša poleg novih dolžnosti tudi nova spoznanja, neznanke in ovire. Uspešne so tiste organizacije in ustanove, ki vedo, da je njihova pomembna funkcija tudi nenehno izobraževanje zaposlenih. Tega se mora še posebno zavedati njihovo vodstvo. Posameznik s svojim znanjem in sposobnostmi

Upravljanje s človeškimi viri je pogoj za napredek in razvoj podjetij in organizacij. To je tisti vidik upravljanja, ki ima opravka s človeškim kapitalom podjetja in odnosi med podjetjem oziroma organizacijo in zaposlenimi. Zato so pridobivanje kadrov, razvoj, izobraževanje, izpopolnjevanje in motivacija delavcev postali osnovna naloga podjetja.

postaja kot univerzalen človeški vir za organizacijo izjemno pomemben.

Na obzorju je tudi nova podjetniška revolucija. Podjetja in podjetniki klasičnega kova se morajo umakniti novemu valu dinamičnih, razvijajočih se, prilagodljivih podjetij, ki temeljijo na znanju in inovacijah. Spremembe, ki prihajajo, nakazujejo možnost za drugačno prihodnost, zahtevajo drugačno obnašanje ljudi in – kar je najbolj pomembno – se nikoli ne zgodijo brez ljudi.

Raziskava je potrdila, da je področje izobraževanja zaposlenih izredno pomembno. Hkrati je nakazala pomembno vlogo kadrovske funkcije v podjetju, ki mora vpeljati sistem upravljanja s človeškimi viri, ker bosta le tako izobraževanje in načrtovanje kariere del celotnega sistema. V podjetje morajo uvesti vodenje s cilji. Omogočalo bo, da se bodo delovni rezultati vrednotili, hkrati pa se bo na tej osnovi načrtoval nadaljnji razvoj zaposlenih. Povezanost med cilji podjetja, zaposlenimi in izobraževanjem bo ugodno vplivala na celotno delovanje podjetja. Pri tem ne smejo pozabiti na posameznike, saj jim le tako lahko prilagodijo delovne in izobraževalne razmere. Andragog kot strokovnjak v podjetju je pri tem lahko v veliko pomoč.

Spremembe na družbenem področju so privedle tudi do velikih sprememb v slovenskem gozdarstvu. Tukaj ne gre le za ožje strokovne novosti, temveč za spremembe v zvezi s celotno organizacijo gozdarske službe – od financiranja do izobraževanja. V sedanjih razmerah, ko je večina gozdov zasebnih, je izvajanje del v zasebnih gozdovih odločilno za razvoj gozdnega bogastva države. Lahko rečemo, da bomo imeli takšne gozdove, kot nam jih bo uspelo vzgojiti v razmerah zasebne lastnine.

LITERATURA IN VIRI

Hartel, P. (1987). Motivacija za izobraževanje v gospodarstvu in poklicu. *Sodobna pedagogika* 1-2, str. 83-95.

Houle, C. (1989). *Continuing Learning in the Professions*, Jossey-Bass Publishers. San Francisco, Oxford.

Jelenc, Z. (1989). Izobraževanje odraslih kot dejavnik našega razvoja. Pedagoški inštitut pri Univerzi Edvarda Kardelja v Ljubljani in Skupnost izobraževalnih centrov, Ljubljana (Konceptija izobraževanja odraslih v Sloveniji, 1).

Jelenc, Z. (1991). Terminologija izobraževanja odraslih. Pedagoški inštitut pri Univerzi v Ljubljani, Ljubljana.

Jelenc, Z. (1994). Teoretična izhodišča za sistemsko urejanje poklicnega izobraževanja odraslih. V: Sistemsko urejanje poklicnega izobraževanja odraslih. Andragoški center RS, Ljubljana (Raziskovalno poročilo 3).

Jelenc, S. (1996). ABC izobraževanja odraslih. Andragoški center Slovenije, Ljubljana.

Jelenc, Z. (1998). Ciljne skupine pri izobraževanju odraslih. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Ljubljana.

Jereb, J. (1989). Vloga sistema razvoja kadrov v podjetju. Kadrovski zbornik, Ljubljana.

Jereb, J. (1987). Strokovno izobraževanje in razvoj kadrov. MO, Kranj.

Konrad, E. (1990). Vodenje in motivacija za delo. Zbornik XVII, XVIII, posvetovanje psihologov, Radenci.

Kavčič, B. (1995). Ekonomski vidiki kadrovske dejavnosti. Zveza društev za kadrovske dejavnosti, Ljubljana.

Kavran-Florjančič (1992). Kadrovska funkcija, management. MO, Kranj.

Kejžar, I. (1989). Preobrazba in posodabljanje sistema vzgoje in izobraževanja. Sistem izpopolnjevanja znanja zaposlenih v povezavi s prestrukturiranjem gospodarstva. V: Izobraževanje, delo, tehnologija. Univerza Maribor, Fakulteta za organizacijske vede Kranj, Kranj.

Knowles, M. (1975). The Modern Practice of Adult Education. New York, Association Press.

Krajnc, A. (1979). Metode izobraževanja odraslih. Delavska enotnost, Ljubljana.

Lipičnik, B. (1998). Ravnanje z ljudmi pri delu (Human Resources Management). GV, Ljubljana.

✕ Mijoč, N. (1995). Izkustveno učenje odraslih glede na sociokulturni sloj in poklicno strukturo. Ljubljana (doktorska disertacija).

Mohorčič Špolar, A. V. (1996). Planiranje izobraževanja in razvoja človeških virov v pogojih socialnih sprememb in nove tehnologije. Ljubljana (doktorska disertacija).

✕ Muršak, J. (1985). Vrednotenje in spremljanje vzgojno izobraževalnega dela v OZD. V: Znanje za razvoj, str. 103–108. Skupnost izobraževalnih centrov, Ljubljana.

Mrmak, I. (1992). Planiranje izobraževanja v organizacijah združenega dela. DZS, Ljubljana.

Nadler, L. Nadler, Z. (1989). Developing Human Resources, 3. izdaja, San Francisco.

Pastuovič, N. (1994). Teoretična in metodična izhodišča razvoja programov v izobraževanju odraslih. V: Programi, oblike in metode izobraževanja odraslih, str. 62–101. Andragoški center RS, Ljubljana (Raziskovalno poročilo 2).

Potočnik, M. (1990). Kaj mora vedeti vodja o vodenju ljudi. Izobraževanje odraslih in Evropa 92, zbornik, Škofja Loka.

Wayne Pace, R. in drugi (1991). Human resource development. The Fild, Prentice Hall, Englewood Cliffs, New Jersey.

Poročilo Zavoda za gozdove (1998).

Program razvoja gozdov RS (1995). Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, Ljubljana.

Zakon o gozdovih s komentarjem RS (1996). Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, Ljubljana.

Zveza gozdarskih društev Slovenije (1988). Zbornik posvetovanja: Izobraževanje odraslih kot strateški dejavnik pospeševanja našega družbenega in tehnološkega razvoja, Ljubljana.

Zveza gozdarskih društev Slovenije (1994). Zbornik posvetovanja: Gozdarsko izobraževanje, Ljubljana.

K ČITALNICE - POSEBNOST SLOVENSKE ZGODOVINE

*Sanja Uršič
Filozofska
fakulteta*

Nastanek, mreža in programi čitalnic v obdobju 1860-1900 ter njihov pomen za izobraževanje odraslih

Razsvetljenstvo je dalo idejo, da je napredek države odvisen od stopnje kulturnega razvoja. Širjenje pisane besede med ljudi je temeljni pogoj za napredek kulture in razvoj jezika. Na slovenskem ozemlju tedanje Avstrije je vladala nepismenost. Tako je leta 1865 avtor prispevka o slovenskih čitalnicah zapisal: »... Lahko je torej umeti, da se vsak narod more in torej tudi mora izobraževati po svoje, zlasti v svojem jeziku ... Torej zastonj iščemo izobraženega naroda brez omikanega jezika, zastonj omikanega jezika pri neizobraženem narodu. Kdor hoče izobraziti narod, skrbi naj, da se mu mika tudi jezik ...« (Koledar slovenski za navadno leto 1865, str. 103–104). Izobraževanje odraslih je bilo v 19. stoletju povezano s kulturnimi in socialnimi razmerami.

Čitalnice veljajo za posebnost slovenske zgodovine, vendar je njihova izobraževalna plat večinoma zapostavljena, saj jo podrobneje omenjajo le redki avtorji. Zaradi tega se mi je zdelo pomembno, da delovanje čitalnic in njihove značilnosti podrobneje raziščem z andragoškega vidika. Želela sem predstaviti čitalnice, njihov nastanek, mrežo in programe na slovenskem ozemlju tedanje Avstrije in ugotoviti, s kakšnimi izobraževalnimi dejavnostmi oziroma programi so se ukvarjale. Po pregledu literature o tem obdobju in arhivskih virov sem se odločila, da bom podrobneje obravna-

vala čitalnice med letoma 1860 in 1900. Okrog leta 1900 so se v slovenskem narodnem taboru začela nesoglasja in ta politična diferenciacija je vplivala na ljudskoprosvetno delo. Tedaj je začelo število čitalnic upadati. Začele so izgubljati svojo osnovno nalogo. Ciljna skupina čitalnic kot najpomembnejšega vira izobraževanja odraslih v tedanjem času zajema ljudi, ki ne hodijo več v redno šolo in ki tako pridobivajo informacije in znanje.

IZVOR, ZAMETKI ČITALNIŠKIH DRUŠTEV

V obdobju revolucije (1848) je slovensko narodno gibanje črpalo pobude iz dejavnosti kulturnih in političnih društev v Ljubljani, Gradcu in na Dunaju. Ta društva, meni Prunk (1992), so imela velik pomen, ker so s svojim delovanjem in propagando vplivala na to, da se je zganila večina slovenskega kmečkega prebivalstva. Začetki in zametki čitalnic so bila bralna društva. Bralna društva oziroma bralne družbe so se kot tip združevanja meščanov pojavila v 18. stoletju v zahodni Evropi, v srednji Evropi pa so se uveljavila v 19. stoletju. V njih so se zbirali meščani, brali časopise in razpravljali o njihovi vsebini, se ukvarjali s politični-

**V letih 1848-1849
so na Slovenskem
ustanavljali bralna
društva.**

mi dejavnostmi ter prirejali zabave (Hartman, 1987, str. 169).

Njihov prvi in poglobitveni namen je bil, da se člani naučijo slovenščine in drugih slovanskih jezikov, da se goji in širi slovenska narodna zavest. Naročeni so bili na različne časopise in imeli so knjižnico. Vendar pa ta društva niso bila namenjena vsemu ljudstvu, ampak predvsem mestni oziroma trški inteligenci.

ZAČETNIKI, SNOVALCI, OBLIKOVALCI ČITALNIŠKEGA GIBANJA NA SLOVENSKEM

Za najpomembnejše pobudnike čitalniškega gibanja štejemo staroslovence. Predstavljal jih je dr. Bleiweis s svojim krogom »prvakov«, njegova najpomembnejša sodelavca pa sta bila dr. Toman in dr. Costa. Vodili so previdno politiko, nagnjeno h kompromisom, bali so se revolucionarnih teženj in ekstremnih stališč. Po letu 1864 so doživljali čedalje ostrejšo kritiko Frana Levstika in okrog njega delujočega mladoslovenskega gibanja (Torkar, 1991, str. 10). Za čitalnice po vzoru hrvaških »čitaonic« se je najprej navdušil dr. Janez Bleiweis, vodilni slovenski politik. Leta 1860 je v Novicah poročal o obnovitvi čitalnice v Zagrebu. Kasneje je objavljaj članke prof. Janeza Trdine, ki je poročal o živahnosti čitalnice na Reki. V njej so se od leta 1851 družili rodoljubni »Hrvatje, Srbi, Slovenci, Čehi in celo nekateri Nemci ... na zabave, čitanje in pomenke« (Hartman, 1987, str. 171). Končna spodbuda je prišla od stalnega dopisnika iz Zagreba (Kočevar - Žavčanin), ki je napisal serijo člankov z naslovom Slovenske narodne potrebe. V njih je poudaril, da bi morala biti Ljubljana zgled drugim slovenskim mestom (Priatelj, 1956).

Med slovenskim kmečkim prebivalstvom so slovenski duhovniki kot najštevilčnejša skupina slovenske inteligence prevzeli vodilno vlogo pri narodnem prebujanju. Z ustanav-

ljanjem cerkvenih pevskih zborov, zadrug in društev so predvsem med kmečko mladino vzbudili narodno zavest in borbo za pravice slovenskega naroda. Največkrat je imel slovenski duhovnik tudi vlogo političnega voditelja, gospodarskega svetovalca in kulturnega delavca (Kramar, 1991).

KAJ JE ČITALNICA IN NJEN NAMEN?

Čitalnice so skušale povezati Slovence in jim vzbuditi občutek narodne pripadnosti. Njihov temeljni namen je bil oblikovati in omikati slovensko besedo in petje, kar je bil privlačen in zanimiv cilj tudi za nižje plasti slovenskega naroda. Na Slovenskem so čitalnice nastajale zlasti v mestih, trgih in manjših upravnih središčih. V njih se je zbiralo domače meščanstvo in narodno zavedna inteligenca (Žontar, 1980). Kasneje so jih začeli ustanavljati tudi v manjših krajih. Poleg podeželskih veljakov so vključevale tudi kmete. To je najbolj opazno na primorskem podeželju. Čitalnice, ki so jih ustanavljali po vaseh, so se zlasti na Goriškem (Tul, 1994)

V čitalnicah so budili in utrjevali narodno zavest ter pospeševali uporabo slovenskega jezika. Zanimanje so ustvarjali s čim bolj razgibanim društvenim delovanjem, s poudarkom na kulturnem in družabnem življenju ter narodno-političnem prebujanju (Žontar, 1980). Spoznavali so literarno, glasbena in gledališka dela, zgodovino, razpravljali so tudi o političnih vprašanjih, čeprav so v svojih pravilih izrecno izključili politiko. Vendar je bil najpomembnejši namen čitalniških prireditev narodno prebujanje. To je razvidno iz mnogih uvodnih govorov. Tako je na primer dr. Lavrič maja 1863 govoril o pomenu ljudskega petja za vzgojo ljubezni do domovine in svobode (Priatelj, 1956, str. 170).

imenovale tudi bralna društva oziroma narodna, slovenska, kmečka in rokodelska, kmečka čitalnica. Bralna društva so imela podobne naloge kot čitalnice: njihov namen je bil »izobraževati ljudstvo z dobrimi knjigami in primernimi predavanji« (Cizej, 1994, str. 297). Očitna razlika je bila v socialni sestavi članov, saj so bralna društva »izobraževala in spodbujala narodnost bolj preprostemu ljudstvu« (Žontar, 1980, str. 27). Zelo pomembne so postale tako imenovane besede. To so bile prireditve z igrami, recitacijami, napitnicami oziroma zdravljicami, petjem, koncertnimi točkami, tombo in predavanji; vedno pa so se končale s plesom in veselico (Melik, 1994, str. 198).

Hartman (1987) meni, da smo izraz čitalnica (hrvaško – čitaonica) prevzeli iz hrvaščine in da bi se morale v slovenskem knjižnem jeziku imenovati »bralnice«. Opozarja še na dvojni pomen besede čitalnica v slovenščini: osnovni pomen označuje prostor, kjer se kaj bere (Lesesaal), preneseni pa društvo – družbo, ki se zbira v takšnem prostoru (Leseverein).

Iz virov je mogoče razbrati, kako so cilji opisani v pravilniku:

»a) olikovati manj olikane družabnike, b) vse družabnike sploh po mogočnosti kratkočasiti« (ARS, št. 230), »c) napredovanje v omiki sploh in posebno v maternem t. j. slovenskem jeziku« (ARS, št. 80).

Te cilje dosežejo:

»a) z branjem časopisov in knjig slovenskih, pa tudi dobrih časopisov in knjig pisanih v drugih jezicah, b) s predavanjem iz raznih koristnih in primernih predmetov, ali branjem koristnih in kratkočasnih spisov v društvenih večerih, c) z razširjevanjem slovenskih gospodarskih listov med kmeti, d) z razveseljevanjem v 'besedah' s petjem, govori, deklamacijami, gledališnimi igrami, tombo, ...« (ARS, št. 230).

Niso pozabili tudi na »razgovarjanje o vseh

prikaznih na polju narodnega napredka« (ARS, št. 282) in »proslavljanje za slovensko književnost zaslužnih mož« (ARS, št. 284).

Čitalnice so delovale kot centri kulturno-prosvetnega dela (glej Tul, 1994, str. 254), saj so pod njihovim okriljem zaživeli pevski zbori, pevske šole in godbe, knjižnice, gledališke skupine. Tako je slovenski narod dobil potrebni zagon za razširjanje čitalniških okvirov in začel organizirati tabore ter politična društva.

ORGANIZACIJA ČITALNIC

Člani, obiskovalci čitalnic

Iz podatkov (ARS, zbirka: Društvena pravila) je razvidno da »Ud društvu zamore biti vsak, kogar postava od 15. 11. 1867 dopušča ...« (št. 211) in »ki je polnoleten ali vsaj samovlasten« (Torkar, 1991, str. 15). Člane razdelijo še na »samce, kateri žele samo za svojo osebo pristopiti in ude, ki pristopijo s svojo rodbino« (ARS, št. 155). Ženske se kot samostojne članice ne morejo včlaniti, to lahko storijo le prek zakonskega partnerja.

Pravice članov so navedene: »Vsak družbenik ima pravico:

- a) v zbornico zahajati, časopise in knjige čitati, ter se drugače v njej kratkočasiti, zmiraj pa se mora možko obnašati,
- b) vsih veselic udeleževati se in sme k tistim tudi svojo rodbino pripeljati,
- c) podajati odboru nasvete o društvenih razmerah,
- d) vsak sme zunanje poštene može v čitalnico pripeljati,
- e) po določenem redu prejemati knjige za domačo rabo.« (ARS, št. 79).

Člani se delijo na:

- notranje – tisti, ki živijo v mestu ali trgu s čitalnico;
- na zunanje – tisti, ki živijo zunaj mesta in so »čez eno uro oddaljeni« (ARS, št. 212);
- častne člane – slednji so lahko »zgolj mož-

je, ki imajo zasluge za narodni napredek» (ARS, št. 282).

Vpis je potekal takole: »Kdor želi pristopiti v društvo, se naj osebno ali pismeno oglasi pri predsedniku. Predsednik naznani to društvenemu odboru, kateri sklepa po večini glasov, se naj oglasnik za društvenega uda sprejme ali ne; vendar pa odbor ni nikomur odgovoren za svojo odločbo.« (ARS, št. 59) Z vstopom se je član »zavezal redno plačevati mesečnino celo leto, zato da bode moglo društvo životariti« (ARS, št. 79).

Poleg tega so lahko prišli na vsak občni zbor, volili odbor in sodelovali v razpravah, ki so zadevale društvo. Število članov je nihalo in se spreminjalo. Osnovni razlog za to ni bil samo pritisk nemške vlade, temveč predanost njenih članov. Kot primer naj navedem Škofjo Loko, ki je imela v drugi polovici 19. stoletja približno dva tisoč prebivalcev. Število članov v čitalnici pa se je ves čas gibalo od 60 do 70. Gorje pri Bledu je imelo na primer 450 prebivalcev, bralno društvo pa vedno približno 70 članov (Žontar, 1980, str. 17–25).

ČLANI - SOCIALNA SESTAVA

Čeprav naj bi čitalnica s svojo aktivnostjo spodbujala ves slovenski narod, se je kmalu izkazalo, da je namenjena meščanom in inteligenci. V čitalnicah so največkrat zastopa-

ni ti poklici: odvetniki, sodniki, notarji, uradniki (sodnijski, odvetniški, posojilniški, davčni), duhovniki, zdravniki, inženirji, profesorji, učitelji, časnikarji, posestniki, višji sloj obrtnikov.

Bile so tudi izjeme: tako so ob ustanovitvi celjske čitalnice sporočili, da je med njenimi 130 člani veliko predstavnikov kmetov (Cizej, 1994, str. 292). Vendar je dr. Bleiweis ves čas poudarjal, da »čitalnice niso samo za mesta, marveč tudi za selo,

kjer biva narod naš. Človek na deželi potrebuje cerkev, šolo, urad in čitalnico« (Priatelj, 1956, str. 190).

Socialna sestava se razlikuje iz kraja v kraj, odvisno od gospodarske razvitosti mesta, prometne povezanosti, bližine meje ... Slojevska zaprtost in nedostopnost je bila temeljni razlog, da se nižji sloji niso včlanjevali. To se je dogajalo tudi zaradi visoke članarine, ki je nižji sloji niso mogli plačevati. Kasneje so skušali članarino zanje odpraviti, saj »se od revnejših slojev sploh ne sme pobirati članarina, sicer se ne prikaže nikoli« (Hartman, 1979, str. 321).

VODSTVO ČITALNIC

Dejavnost čitalnic je bila odvisna predvsem od njenega vodstva: od njegove sposobnosti, zavzetosti, predanosti in politične usmerjenosti. Slovenski intelektualci, izobraženci in duhovniki so s svojo sposobnostjo, razgledanostjo in vplivom dosegli širše slovenske množice. Dr. Tonkli je julija 1863 v goriški čitalnici poudaril pomembnost sodelovanja treh »narodnih faktorjev«: duhovnikov, županov in učiteljev, saj morajo biti »slovenstva stebri in podpora, in jez proti navalom potujčevanja« (Priatelj, 1956, str. 176). Za predsednike so v začetku čitalniškega gibanja največkrat volili prve pobudnike za ustanovitev čitalnic, od osemdesetih let 19. stoletja pa tudi može, ki so imeli pomembno vlogo v mestni ali državni politiki (Torkar, 1991). Gonilna sila so bili: dr. Bleiweis, dr. Toman in dr. Costa. Ljudje so menili, da imajo največ zaslug za razvoj čitalnic.

Iz podatkov ARS je razvidno, da so vodstvo čitalnice vsako leto volili člani. To vodstvo je bilo sestavljeno iz predsednika, tajnika, blagajnika in članov odbora ter knjižničarja in pevovodje. Po izobrazbi oziroma statusu so bili to navadno župani, posestniki, sodni uradniki, odvetniki, učitelji, profesorji, du-

*Čitalnice so
večinoma obiskovali
meščani in
inteligenca.*

hovniki, trgovci, pisatelji, pesniki, politiki. V pravilniku so bile vedno opisane njihove naloge. Predsednik »vodi društvo po pravi-
lih, sklicuje zборе, skrbi za red, zastopa
društvo v zunanjih zadevah, ravna zmirom
po odborovem nasvetu in mora izvrševati
vse sklepe odbora«. Tajnik »je društveni
pisar in podpisava s predsednikom vred
društvena pisma«. Blagajnik »ali denarničar
spremlja vse dohodke ... odgovoren za
društveno premoženje«. Knjižničar »mora
skrbeti, da se knjige ne izgube, vselej zapisa-
ti, komu da je to ali uno knjigo izposodil, da
ve potem je li bravec knjigo kaj poškodoval
ali ne. On je odgovoren za izposojene knji-
ge« (ARS, št. 80).

ČITALNIŠKE PRIREDITVE IN PROGRAMI

V čitalnicah so člani »pridno se zbirali, pre-
tresali to ali uno reč in mnenje, se pogovar-
jali o znanstvenih, zgodovinskih, jezikoslov-
nih in drugih narodnih, se ve da ne politič-
nih zadevah in predmetih, pevali, igrali ali
drugače kratkočasili se ...« (Cizej, 1994, str.
292). Čitalniške prireditve so bile organizi-
rane le za člane čitalnice, vendar so ti s seboj
na prireditve ali v samo čitalnico lahko pri-
peljali tudi ljudi, ki niso živeli v kraju, kjer je
delovala čitalnica. Čitalniške prireditve ozi-
roma njeni programi pa so imeli dvojno na-
logo. Bili naj bi izobraževalni oziroma, kot
so to nalogo označili v pravilniku, »podu-
čevni in koristni« ter razvedrilni oziroma
»ugodni in prijetni« (prav tam, str. 293).

Najbolj slovesno so organizirali odprtje čit-
talnic. Čitalniške prostore so okrasili z za-
stavami, cvetjem, sestavili so poseben kul-
turni program, godba je igrala slovenske
budnice, ljudje so vpili »živio« in »slava
jim«, obiskovalci pa so bili iz bližnje in dalj-
ne okolice. Zelo pomembno je bilo, da so
prišli ugledni gostje iz drugih slovenskih

Čitalniške prireditve so se delile po pomembnosti:

- Najbolj obiskane so bile »velike bésede«, ki so zajemale go-
vore, solistično in zborovsko petje, recitacije, igranje in gleda-
liške nastope.
- »Male bésede« so bile skromnejše.
- Predavanjem so bile namenjene prireditve, ki so imela ra-
zlična imena, na primer v mariborski čitalnici »jour fixi«
(Hartman, 1979, str. 298), v celjski čitalnici pa male skupšči-
ne (Cizej, 1994, str. 292).
- Zabavno naravo so imele tombole, šaljive loterije, veselice,
veliki in mali plesi, maškarade, silvestrovanja, pevske vaje in
izleti v okolico. Najraje in največkrat so priredili veselice, ki
so imele različna imena: bal, venček, tihi večer, ples, ples s
srečkanjem (Hartman, 1979; Ternovec, 1995).

čitalnic. Na otvoritvi Čitalnice v Boljuncu
15. 5. 1870 se je zbralo več kot dva tisoč lju-
di (Kramar, 1991, str. 346).

Čitalničarji so navadno potrebovali dva
prostora. Večjega so uporabljali kot dvora-
no za družabne prireditve. V njej so lahko
tudi kartali, igrali domino, streljali v tarčo
in proti koncu stoletja igrali šah. Hartman
(1979) jo imenuje kar »igralna soba«. V
manjšem prostoru so bili spravljani časniki,
časopisi, revije, knjige, to je bila »bralnica«.
Največkrat so prostore najeli pri narodno-
zavednih gostilničarjih, da so imeli pri roki
tudi hrano in pijačo. Ker je bila čitalnica sre-
dišče slovenskega dogajanja, so v čitalniških
prostorih potekali sestanki, pogovori, shodi,
zborovanja in skupščine slovenskih združenj
in ustanov, ki so delovale v kraju. »Bésede«
so prirejali ob praznovanju državnih prazni-
kov (na primer cesarjev rojstni dan), ob
obletnicah smrti ali rojstva različnih sloven-
skih velikanov (na primer Jenka, posebno
bogate programe pa so prirejali v spomin
Vodniku in Prešernu), ob ustanovitvi čital-
nice in njenih kasnejših obletnicah, ob pra-
znovanju novega leta, pusta, ob martinova-
nju, v dobrodelne namene (pomoč revnim
dijakom, ob naravnih katastrofah). »Bésede«

so navadno začeli z otvoritvenim govorom, velikokrat je bilo to predavanje, sledil je kulturni spored, z deklamacijami in glasbeno-pevskimi točkami, na koncu je bil ples, včasih pa zabava s tombolo. Na »bésedah« so občinstvu predstavili svoje literarne prispevke tudi domači avtorji, na primer slovenski pesniki Fran Levstik, Simon Jenko, Fran Cegnar. Zanimivejše govore so velikokrat natisnile tudi Novice.

Programe so, poleg obveznega plesa in veselice, sestavljali:

1. Glasbena dejavnost

Slovenska kultura je imela nekatere samosvoje poteze, po katerih se je razlikovala od nemške, čeprav sta si skozi stoletja delili skupni prostor. Te so izvirale iz preprostosti slovenskega ljudstva in so se najbolj kazale v vokalni glasbi – solistični ali zborovski. Brez

glasbe ni minila nobena »béseda«, čitalniški pevski zbor je navadno deloval že od ustanovitve čitalnice. Zanimiv je podatek, da je ptujska čitalnica za otroke svojih članov leta 1883 ustanovila glasbeno šolo, ki pa je že čez

štiri leta prenehala delovati (Alič, 1962, str. 260). Čitalničarji so glasbene sporede sestavili z vokalnimi skladbami slovenskih komponistov, popestrili pa z deli čeških in hrvaških glasbenikov. Besedila s patetično in domoljubno vsebino so puščala na obiskovalcih močan vtis. Čitalniške prireditve so tako oblikovale značilen tip koncertnega programa. Glasbeni del je bil največkrat sestavljen iz deklamacij, resnih in šaljevskih pevskih točk ter slovenskih budnic. Zadnje so sestavljale že kar obvezen glasbeni del, na primer Jenkova Naprej, Vilharjevi Ne vdajmo se in Hrast in lipa, Ipavčeva Ilirija oživljena in šele leta 1866 prvič zaigrana Jenkova pesem Morje adrijansko (Priatelj, 1956). Pri tem

so bili pomembni tudi češki glasbeniki, ki so službovali v Ljubljani, vendar so zaradi nacionalne solidarnosti sodelovali v slovenskih čitalnicah (Hartman, 1987). Več težav je bilo z instrumentalno glasbo, kajti slovensko meščanstvo ni bilo zadosti glasbeno izobraženo, da bi lahko sodelovalo v večjih instrumentalnih orkestrih. Pogosti pa so bili solistični nastopi posameznikov, največkrat pianistov.

2. Gledališka dejavnost

Čitalnice so bile začetnice dramskega in gledališkega delovanja, ki je imelo neprecenljiv pomen za razcvet slovenske kulture. Čitalniške prostore so morali navadno poiskati v gostilnah, kajti narodne domove so na Slovenskem začeli graditi šele mnogo kasneje. V prostorski stiski so amaterski igralci igrali na zložljivih odrih, pri čemer so prišle v poštev le enodejanke, navadno narodne agitke in burke. Naslednja ovira je bila naraščajoče nasprotovanje Nemcev, zaradi katerega so se čitalnice večkrat selile v druge prostore. Velikokrat se je tudi zgodilo, da je kateri od amaterskih igralcev dobil ukaz o preselitvi. Tako je gledališka skupina morala zanj poiskati nadomestilo, kar je spet upočasnilo njeno delovanje.

Slovenskih gledaliških besedil je primanjkovalo in novomeški dopisnik je izrazil željo, »da bi pisatelji naši bolj marljivi bili v spisovanju slovenskih bodisi izvirnih bodisi prevedenih iger ... kajti zapazili smo, da so naši

Glasba je bila ena od pomembnejših sestavin čitalničnega delovanja.

Najpomembnejša naloga gledaliških iger v čitalnicah je bila vzbuditi in širiti domoljubna čustva, tako da je bila kakovost teh predstav šele na drugem mestu. Kritike v časopisih so se zato močno izogibali, ker bi škodila ne samo igralcem, marveč celotnemu narodnemu delovanju (Torkar, 1991, str. 21).

Konec 19. stoletja so bile v čitalnicah tudi politične manifestacije.

vanju, vinogradništvu, sadjarstvu in živinoreji. Poleg tega so imele naloge »razširjevati slovenske gospodarske liste med kmeti« (ARS, št. 230). Predavatelji so bili potujoči učitelji in duhovniki. Čitalnice so tudi

spodbujale vaščane, naj se udeležujejo pouka v kmetijskih šolah. Eno takih so ustanovili leta 1891 v vasi Juršinci v okolici Ptuja (Jug, 1994, str. 70–71). Poleg kmetijstva so skrbeli tudi za

domačo obrt. V Gorjah pri Bledu je v okviru bralnega društva delovala čipkarska šola (Žontar, 1980, str. 25).

Preprostim ljudem so želeli približati tudi strokovne teme, zato so jih preoblikovali v poljudna predavanja, ki so bila razumljiva vsem (o telegrafiji, elektriki, pridelavi vina ...). Taka poljudna predavanja so v svoje programe »bésed« prve vpeljale primorske čitalnice leta 1863.

4. Druge dejavnosti

V okviru kulturnih dejavnosti so v poletnem času prirejali tudi izlete v okolico, ki so jih popestrili z nastopi. V zvezi s socialnim zavarovanjem ni bilo veliko poskusov. Izjema je bralno društvo v Trziču, ki je za svoje člane ustanovilo starostni, invalidski in sirotinski sklad (Žontar, 1980, str. 25). Ob zimskih večerih so ženske šivale obleke, ki so jih ob novem letu ali kakšni drugi priložnosti razdelili sirotam (Jug, 1994a, str. 351).

Poleg kulturnih dejavnosti so čitalnice prirejale tudi politične manifestacije, čeprav je bilo v pravilniku določeno, da se ne bodo vpletale v politične zadeve. Politične manifestacije so bile dodatna dejavnost čitalnic v devetdesetih letih 19. stoletja, saj prej za to ni bilo možnosti. Kot govorniki so nastopali priznani slovenski politiki in voditelji čitalnic.

ČITALNIŠKA KNJIŽNICA

Čitalnice so gojile slovensko besedo in navedile meščanstvo na slovenski jezik ter slovensko knjigo. Mestna in trška inteligenca si je lahko slovenske knjige sposojala v čitalniški knjižnici.

V okviru čitalnic so nastajale knjižnice in največkrat so jih imenovali kar »narodne bukvarnice«. Delovale so pod vodstvom čitalniškega odbora in »s posojevanjem svojih knjig pospeševale ljudstveno omiko« (ARS, št. 71), saj je ena izmed pravic čitalniških članov »po določenem redu prejemati časopise in knjige za domače čitanje« (ARS, št. 55). V knjižnico je lahko prišel »slehern šoli odrasli, ki je poštenega življenja in pametnega vedenja«. Knjige in časopise »dobivajo pri knjižničarju in jih lahko bero doma« (ARS, št. 71). Vendar so morali nanje paziti, saj »vsak društvenik mora društveno knjigarnico odškodovati če jej kako knjigo ali časnik znatno poškodva ali celo zapravi. V kakoršnem stanu gre berilo iz knjigarnice, v takem se ji mora vrniti. Zatoraj da se knjige zlasti pa časniki doma po kotih ne valjajo in trgajo naj se kakor hitro mogoče prebirajo.« (ARS, št. 234)

Na pomen knjig in knjižnic so opozarjali tudi članki v časnikih. Josip Godina - Verdelški je aprila 1862 zapisal, da moramo ustanavljati ljudske knjižnice in »marljivo delati in se truditi za izdajo slovenskih knjig« (Pirjevec, 1940, str. 113). Levstikov časopis Naprej je leta 1863 objavil, da »ni tako važno knjige imeti, ampak je važnejše prebirati jih« (prav tam, str. 114). Preprosti ljudje so si bolj izposojali Mohorjeve knjige, izobraženci pa izdaje Slovenske matice in Matice Hrvatske (Alič, 1962).

Knjižničarjeve naloge so bile:

1. »Da nabira denarne doneske in knjige.« (ARS, št. 71); 2. »Da naročuje, kupuje in ohranja društvene časopise in knjige kakor mu odbor ali občni zbor naroči.« (ARS, št. 131); 3. »Da se knjige ne pogube, mora oskerbnik vselej zapisati komu je to, ali uno knjigo izposodil; tudi mora vediti kašno knjigo izposodi, da ve potem je li čitavec knjigo poškodoval ali ne.« (ARS, št. 74)

Na začetku skromni knjižnični fondi so z leti naraščali s kupljenimi in podarjenimi knjigami. Knjige so velikokrat podarili duhovniki in učitelji. Knjige in koledarje za tekoče leto sta izdajali Mohorjeva družba in Slovenska matica. Med njunimi naročniki pa niso bile samo čitalnice in različna društva, temveč tudi zasebniki. Knjižnice so bile naročene na domače in tuje časopise. Naročali so slovenske, nemške, hrvaške, češke, ruske, italijanske in francoske časopise, tako da so sproti spremljali dogajanje pri nas in po svetu. Izbira časopisov v čitalnicah se je z leti spreminjala, glede na želje članov, časopise, ki so bili na trgu, in odločitve čitalničnega odbora. Kaj se je zgodilo s časopisi na koncu leta? To je bilo odvisno od posamezne čitalnice. Kolikor sem lahko ugotovila v razpoložljivih virih, so časopise največkrat prodajali trafikantom kot star papir, na licitaciji pa posamezne številke ali cele letnike. V sredini šestdesetih let 19. stoletja so ugotovili, »da bi morali slovensko časopisje ohranjati kot pomemben vir historične informacije« (Hartman, 1979, str. 315). Časopise, ki se jih je odbor odločil obdržati, so shranili v knjižnici in jih na koncu leta dali vezati.

Kako je slovensko časopisje vplivalo na izobraževanje odraslih? Časopis kot najpomembnejši izobraževalni medij odraslih je imel takrat več pozitivnih lastnosti. Posamezna poučna poglavja so bila napisana sistematično in bralec je (po potrebi) znanje lahko obnavljal. Časopis je sproti prinašal

tudi novice. Poleg tega pa tudi različna mnenja, odmeve, pripombe, ki so bralca seznanile z določeno tematiko. Bil je lahko dosegljiv, saj se ga je dalo naročiti tudi po pošti in cena je bila razmeroma nizka (Jug, 1994, str. 368). Najpomembnejša naloga takratnih časopisov in časnikov je bilo ozaveščanje ljudi, saj so širili (kolikor so pač mogli) slovensko narodno zavest.

Sredi 19. stoletja so v knjižnicah začeli arhivirati časopise.

ČITALNIŠKA PRAVILA

Osnova za delo društva so bila čitalniška pravila, napisana po zakonskih predpisih. Sestavili so jih ustanovitelji društva in jih poslali v potrditev deželni vladi. Na izvirnih listinah shranjenih pravil (ARS) sem ugotovila dva datuma z nekajdnevno, tedensko, ponekod tudi mesečno razliko. Prvi se nanaša na dan, ko so ustanovitelji čitalnice napisali in poslali pravilnik deželni vladi, drugi pa pomeni, kdaj so bila pravila potrjena. Ponekod je bil zapisan samo datum potrditve pravilnika.

Pravilniki se med seboj razlikujejo le po besedni formulaciji, tako da je možno izluščiti: kdo so ustanovitelji društva; kakšen je namen društva in s čim dosežejo ta namen; način ustanovitve društva; vzdrževanje in dohodke društva; kdo so lahko člani in kakšne so njihove pravice in dolžnosti; pravice in dolžnosti društvenega odbora; kako poteka vodenje in sklic občnega zbora; sedež društva; oskrbovanje in upravljanje društvenega premoženja; reševanje problemov med čitalniškimi člani; kaj se zgodi z društvenim premoženjem, če društvo preneha delovati.

Ohranjeni društveni pravilniki, ki sem jih pregledovala, so večinoma pisani v slovenščini, v prvih šestdesetih letih pa v nemščini. Zgodilo se je tudi, da je bil pravilnik čez deset ali več let ponovno napisan in poslan v

potrditev. Vendar je bistvo društev ostalo enako. Razvoj se je pokazal z izpopolnitvijo in dopolnitvijo ciljev, zahtev, pravic in dolžnosti, vendar je bilo to zaradi družbenega napredka razumljivo.

MREŽA ČITALNIC V DRUGI POLOVICI 19. STOLETJA

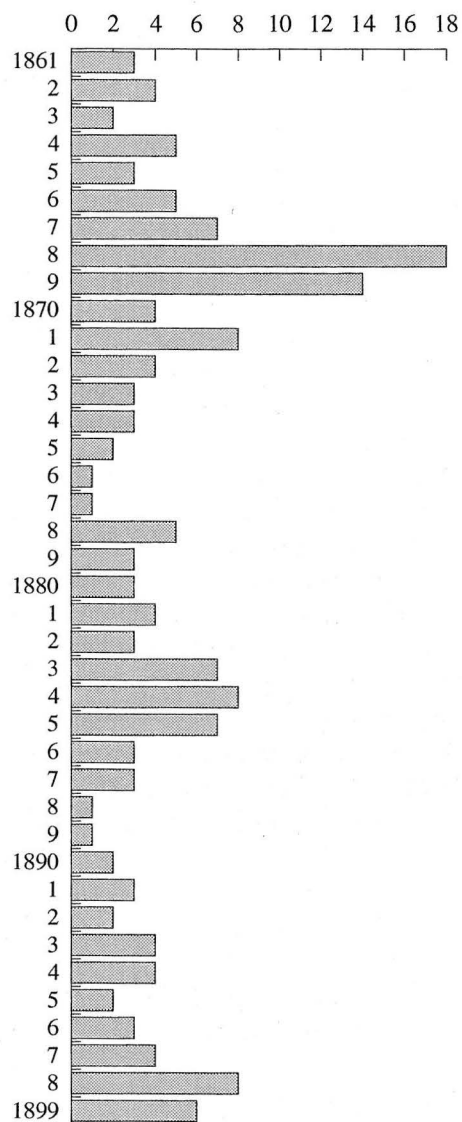
Ustanavljanje čitalnic

Lahko rečemo, da je obdobje v letih od 1860 do 1870 najpomembnejše za čitalniško gibanje, kajti v tem času so čitalnice opravljale svojo temeljno nalogo, saj so pomenile resnejši množični začetek kulturnega ozaveščanja Slovencev v mestih in na podeželju, ustanovljale so društva, ki naj bi s pevskimi zbori in dramsko dejavnostjo gojila slovensko besedo in petje, budila slovensko narodno zavest in z občasno dejavnostjo opravljala nalogo političnih društev (Marušič, 1968). Na Slovenskem so čitalnice ustanovljali tudi v naslednjih desetletjih, toda takrat so v igri že dejavniki (politični boji in nesoglasja med Slovenci), ki so vlogi prvih čitalnic odvzeli marsikatero pomembno nalogo.

Tudi kulturna področja, na katerih so delovale čitalnice in bralna društva, so se po letu 1900 tako razširila, da so začela preraščati v samostojne kulturne ustanove (Žontar, 1980, str. 31). Navadno so bila to dramska in telovadna društva, pevski zbori in glasbene šole, ljudske knjižnice, krajevni muzeji (na primer v Kranju). Iz Arhiva RS je razvidno, da število čitalnic po letu 1900 upada, namesto njih pa najdemo vse več »izobraževalnih, prosvetnih, katoliško izobraževalnih« društev.

Čitalnice in bralna društva, ki so jih ustanovili v letih od 1861 do 1899, so predstavljene v grafu, ki prikazuje število na novo ustanovljenih čitalnic in bralnih društev v tem obdobju.

Čitalnice in bralna društva v letih od 1861 do 1899

Povprečno število novoustanovljenih čitalnic in bralnih društev na leto znaša 4,5. Če izločimo oba vrhunca leta 1868 in 1869, je povprečno število 3,9.

Najprej njihovo število počasi, z vzponi in padci, narašča. V letih od 1866 do 1869 je bil čas pravega razcveta, saj čitalnice in bralna društva niso več nastajale v tako velikem številu. O strmem vzponu pričajo po-

datki: leta 1866 je bilo ustanovljenih pet čitalnic oziroma bralnih društev, leta 1867 sedem, leta 1868 osemnajst in naslednje leto štirinajst. Obdobje izredno živahnega ustanavljanja čitalnic in bralnih društev pretrga obdobje najhujšega protislovenskega pritiska nemške liberalne vlade, ki so ga občutila tudi narodna društva in šole. Število na novo ustanovljenih čitalnic je leta 1870 padlo na bore štiri, se naslednje leto povečalo na osem, nato pa do leta 1877 postopno padalo. Leta 1876 in 1877 so na novo ustanovili samo dve čitalnici. V letih od 1873 do 1882 so na leto ustanovili povprečno tri čitalnice. Protislovenski pritisk se je leta 1879 z nastopom Taaffejeve vlade omilil in oviranje delovanja ter ustanavljanja slovenskih društev ni bilo več tako močno. Slovenska društva so bila še vedno vsenarodna, na zunaj so klerikalci in liberalci še vedno nastopali složno. V letih od 1882 do 1886 se je število novih čitalnic zopet povečalo; leta 1884 je bilo ustanovljenih osem novih društev. V letih od 1887 do 1892 je bilo obdobje največje stagnacije, saj so v tem času ustanovili povprečno le 2,4 čitalnice na leto. V tem obdobju so se začela kazati znamenja nesoglasja med klerikalno in liberalno stranjo. Ker sta bili preveč zaposleni s prepiri in sami s seboj, se nista posvečali razvijanju čitalnic in bralnih društev toliko, kot bi se morali. Politična sloga med liberalci in klerikalci se je dokončno razbila leta 1892, po volitvah v državni zbor leta 1891, ko se jim je še uspelo zediniti glede skupnega kandidata. Razkol na političnem področju je vplival tudi na čitalnice in bralna društva, ki so dobivale bolj ali manj strankarsko naravo. V letih od 1886 do 1894 je število bralnih društev nihalo od samo enega bralnega društva leta 1888 in 1889 do štirih leta 1893 in 1894. Leta 1896 je začelo število naraščati in leta 1898 so ustanovili osem novih bralnih društev in čitalnic.

RAZŠIRJENOST ČITALNIC PO SLOVENIJI

1. Obdobje 1861–1870

Do leta 1864 je bilo v različnih slovenskih krajih ustanovljenih 14 čitalnic: Trst, Ljubljana, Maribor, Celje, Tolmin, Gorica, Škofja Loka, Kranj, Celovec, Ajdovščina, Vipava, Ptuj, Ilirska Bistrica in Planina.

Decembrska ustava iz leta 1867 in uvedba dualizma sta bili razlog, da se je v dveh letih število čitalnic povečalo na 61. Po Costovem pregledu (1869) in po drugih virih je leta 1870 delovalo 69 čitalnic:

na Kranjskem jih je bilo 12 (Ljubljana, Škofja Loka, Kranj, Planina, Metlika, Novo mesto, Šentvid pri Ljubljani, Črnomelj, Kamnik, Postojna, Sodražica, Ribnica);

na Goriškem 26 (Tolmin, Gorica, Ajdovščina, Vipava, Ilirska Bistrica, Idrija, Skopo,

Lokavec, Branik, Črniče, Volče, Solkan, Komen, Kanal, Podraga, Vipavski Križ, Vrtojba, Podnanos, Senožče, Cerkno, Prvačina, Miren, Sežana, Sv. Andrej, Štanjel, Dornberk); na Tržaškem 12 (Trst, Rojan, Barkovlje, Opčine, Sveti Ivan, Rocol, Ščedna, Brežine, Kolonja, Nabrežine, Dolina, Boljunec); na Štajerskem 13 (Maribor, Celje, Ptuj, Sevnica, Slovenska Bistrica, Vransko, Ormož, Sv. Benedikt, Laško, Žalec, Vojnik, Ruše, Ljutomer); v Slovenski Istri dve (Jelšane, Dekani); na Koroškem dve (Celovec, Železna Kapla); na hrvaški strani sta bili čitalnici v Kastavu in Pulju, namenjeni tudi Slovencem.

Čitalnice na Kranjskem, Štajerskem in Koroškem so nastajale predvsem v mestih in trgih, na Primorskem pa po vaseh in manjših zaselkih.

V tem obdobju je bila mreža čitalnic najgostejša na Primorskem. Po mojih ugotovitvah je bilo leta 1870 na Slovenskem 69 čitalnic,

Leta 1869 so imele čitalnice na Slovenskem približno 4.000 članov.

Razširjenost čitalnic in bralnih društev po Sloveniji

od teh na današnjem Primorskem 38, kar je 3/5 slovenskih čitalnic. Do podobnih ugotovitev je prišel tudi B. Marušič (1968), ki meni, da je leta 1869 delovalo na Primorskem 31 od skupaj 56 čitalnic. Primorske čitalnice so zanimive zato, ker so jih pretežno ustanavljali po vaseh, v večjih krajih in mestih pa jih je bilo 11 (Trst, Tolmin, Gorica, Ajdovščina, Vipava, Ilirska Bistrica, Idrija, Komen, Kanal, Cerklje, Sežana). Posebej sta bili pomembni solkanska in kanalska čitalnica. Solkan je bila prva vas v okolici Gorice, ki je imela čitalnico. Z njo so začeli Slovenci izboljševati svoj položaj v narodnostno mešani Gorici. Kanal je s svojo industrijo in obrtjo privabljal veliko tujcev, zato je bila ustanovitev čitalnice toliko bolj potrebna (Marušič, 1968).

2. Obdobje 1871–1880

V drugem obdobju so se čitalnice v enakem številu pojavile na Gorenjskem, in sicer v manjših krajih poleg večjih mest (Gorje, Kropa, Selca, Trata, Sora, Dob, Moravče, Šmartno, Bizovik, Črni vrh, Žiri, Dobrova), in na Primorskem (Kobarid, Podmelec, Vojško, Števerjan, Štandraž, Slap, Razdrto, Senožeče, Prosek, Koper, Materija, Podgrad).

Nekaj so jih ustanovili tudi na Notranjskem (Vrhnika, Borovnica, Zagorje, Sv. Peter, Cerklje, Stari trg, Senožeče, Razdrto), na vzhodu Slovenije, razen v Lendavi, pa niso ustanovili nobene čitalnice.

3. Obdobje 1881–1890

Tudi v tretjem obdobju so največ čitalnic ustanovili na Gorenjskem (Jesenice, Tržič, Radovljica, Bohinjska Bistrica, Železniki, Kranj, Šenčur, Mengeš, Dol, Polhov Gradec, v predmestju Ljubljane – na Viču in v karlovskem delu) ter na Primorskem (Tolmin, Šenčur, Idrija, Col, Branik, Vremski Britof, Brezovica, Jelšane, Črni Kal, Kubed, Marezige, Šmarje). Pridružili sta se še Notranjska (Gor-

nji in Dolnji Logatec, Podnanos, Lozice, Orehek, Begunje, Cerklje) in Dolenjska (Višnja Gora, Velike Lašče, Trebnje, Semič, Žužemberk). V Beli krajini so ustanovili čitalnici v Semiču in Dobličah, v Zasavju pa v Vačah. Na vzhodu Slovenije pa le v Ormožu.

Za ustanavljanje in porast čitalnic je bil zaslužen časnik Slovenski narod. Leta 1885 je začel akcijo, s katero naj bi pospešil nastajanje bralnih društev na Gorenjskem. V članku z naslovom Snujmo bralna društva so poudarili pomen bralnih društev za preproste ljudi. Ugotovili so, da bralnih društev in čitalnic po vaseh sploh ni, čeprav bi bile potrebne v vsaki večji župniji, za njihovo širjenje pa bi morali skrbeti učitelji in duhovniki (Žontar, 1980, str. 24).

4. Obdobje 1891–1899

Stanje se je spremenilo v četrtem obdobju, ko je viden občuten napredek v vzhodnem delu Slovenije. Na Štajerskem, v okolici Ptujja, so se pojavila bralna društva v Vitomarcih, Krčevini, Dornavi vasi, Gorišnici, Cirkovcih, Hajdini, Markovcih, Cirkulanah.

Dejavni so bili tudi rodoljubi v Zasavju, saj so ustanovili kar šest čitalnic (Gornji Grad, Sv. Jedert, Ponikva, Petrovče, Zagorje, Radeče).

Na Gorenjskem so ustanovili čitalnice v Mostah pri Ljubljani, Domžalah, Radomljah, Škofji Loki, Dolenji vasi, Brniku, Dvorjah, Dražgošah, Kamni Gorici, na Bledu in Jesenicah. Na Dolenjskem pa v Robu, Dobropoljah, Dvoru, Travniku, Sv. Vidu in Sv. Petru. V Beli krajini so ustanovili čitalnico na Vinici. V Pišecah in Krški vasi so ustanovili bralno društvo, na Primorskem pa v Podkraju in v Kozini.

Pri širjenju čitalnic in bralnih društev v drugi polovici 19. stoletja se najprej opazi zakonitost policentričnega širjenja. Čitalnice so najprej ustanavljali po večjih mestih in trgih, razen na Primorskem, kjer so jih ustanavljala-

li tudi po manjših zaselkih. Proti koncu 19. stoletja so v manjših krajih in manjših skupnostih zaživela predvsem bralna društva. Vse slovenske pokrajine imajo v tem obdobju svoje čitalnice ali bralna društva. Na Koroškem sta se pojavili čitalnici le v Celovcu in Železni Kapli. Hkrati gre še za zakonitost verižnega razvoja, saj je nastanek čitalnice v kraju spodbudil tudi ustanavljanje v bližnjih krajih. Najmočnejši središči čitalniškega gibanja sta bila Trst in Gorica, sledila sta jima Ljubljana in Ptuj.

SKLEPNE MISLI

Do prve svetovne vojne sta na Slovenskem prevladovala nemški in italijanski jezik. Nemci in Italijani so z ustanavljanjem svojih društev, ki so gojila kulturni in zabavni program, hoteli z izobraževanjem odraslih utrditi nemški oziroma italijanski jezik ter tako doseči prevlado nad Slovenci. Slovenske društva, ki so takrat nastajala, so se temu upirala z izobraževanjem v slovenskem jeziku.

V čitalnicah je izobraževanje odraslih dobilo poseben pomen, saj so z njimi želeli:

1. vzbuditi v Slovencih nacionalno identiteto;
2. dvigniti izobrazbeno raven in odpraviti nepismenost;
3. z družabno-kulturnimi prireditvami pa razvedriti ljudi.

Nosilci čitalniškega gibanja so si za ciljno skupino izbrali vse Slovence. Toda v prvih letih so se v čitalnicah zbirali predvsem predstavniki višjega sloja.

Vendar so se čitalnice bolj posvečale kulturnim in družabnim dejavnostim. Izobraževanje ni bilo preveč organizirano, pobuda zanj je bila bolj prepuščena posameznikom. Čitalniški odbori so k izobraževanju pripomogli z:

1. organiziranjem tečajev (jeziki, stenografija);
2. organiziranjem poljudnoznanstvenih predavanj (govori z narodno buditeljsko tematiko, predavanja z gospodarsko tematiko);

Čitalnica je najprej veljala za zbirališče slovenske elite in s svojim zaprtim krogom ni bila privlačna za nižje sloje. Plačevanje visoke članarine so si namreč kmetje le s težavo privoščili, poleg tega pa se na vesellicah in gledaliških predstavah med ljudmi uglajenega vedenja ter v dragih, lepih oblekah niso počutili prijetno. Kmalu so voditelji začeli pritegovati nižje sloje, saj so se zavedali, da slovenski narod ne bo preživel, če ne bodo izobraženi tudi preprosti ljudje. Do njih so morali pristopiti drugače, saj je imela ta ciljna skupina drugačne značilnosti in je drugače dojemala spremembe. Tu se pokaže enkratnost čitalnic. Čitalnice so ljudi v svoje okrilje privabile na poseben način. Navzven so organizirale opazne veselice, zabave s petjem, plesi, govori, deklamacijami, hkrati pa so dvigovale izobrazbeno raven svojih članov, spodbujale branje časnikov, knjig, organizirale predavanja in pogovore o problemih pri nas in po svetu. S slovensko pesmijo in plesom so v Slovencih prebujali občutek pripadnosti in narodno zavest.

3. knjižnicami (kjer so bili na voljo časopisi, časniki, koledarji, knjige).

Čitalničarji so začeli navezovati stike z okolico in njenimi prebivalci ter tako razvijali lokalno skupnost. Pomembno je, da so ljudje s pomočjo pobudnikov sami ustanavljali čitalnice, se vanje prostovoljno vključevali, skrbeli za njihov razvoj in napredek ter se začenjali samostojno učiti.

Začeli so ustanavljati tudi bralna društva, njihovi člani so bili samo kmetje. Poleg kulturno-zabavnih programov so dajali prednost poučevanju članov o gospodarskih temah. Velikokrat se je izkazalo, da so člani teh društev premogli več navdušenja in pleta kot marsikateri čitalniški član. Včlanjevali so se v čedalje večjem številu in nekaj let po ustanovitvi začeli graditi narodne domo-

ve. Bralna društva so imela v primerjavi s čitalnicami skromnejše fonde knjig in časopisov, vendar po zanimanju in izposoji niso zaostajala za njimi.

LITERATURA

- Alič, F. (1962). Nekdanja čitalnica in stari Narodni dom v Ptuj. V: Ptujski zbornik. Ptuj: Zgodovinsko društvo. str. 253–266.
- Costa E. H. Statistični pregled vseh slovenskih čitalnic. LMS 1869, str. 282–296.
- Cizej, Z. I. (1994). Izobraževanje v okviru celjskih društev do 1918. V: Nastanek in razvoj izobraževanja odraslih na Slovenskem od 1774 do 1918, poročilo, Kranj: Fakulteta za organizacijske vede, str. 283–307.
- Domač koledar slovenski za navadno leto 1861, 1862, 1863, 1864, spisal P. Hitzinger.
- Gestrin, F.-Melik, V. (1966). Slovenska zgodovina od konca 18. stol. do 1918. Ljubljana: DZS.
- Govekar - Okoliš, M. (1998). Vloga izobraževanja odraslih v razvoju lokalne identitete. Andragoška spoznanja, št. 3-4, str. 63–68.
- Hartman, B. (1979). Slovenska čitalnica v Mariboru in njeni knjižnici. Časopis za zgodovino in narodopisje, letnik 50, št. 102, str. 295–340.
- Hartman, B. (1987). Čitalnice jedro slovenskega kulturnega razvoja. V: Internationales Symposion Mogersdorf - Eisensadt 1984, Eisenstadt, str. 169–186.
- Hojan, T. (1994). Izobraževanje odraslih od 1774 do 1918. Nastanek in razvoj izobraževanja odraslih na Slovenskem od 1774 do 1918, poročilo. Kranj: Fakulteta za organizacijske vede, str. 88–146.
- Jug, J. (1991). Oris andragoških dejavnosti v Mariboru. Vzgoja in izobraževanje, letnik 22, št. 5, str. 30–35.
- Jug, J. (1994). Izobraževanje odraslih v slovenskem strokovnem tisku. Nastanek in razvoj izobraževanja odraslih na Slovenskem od 1774 do 1918, poročilo, Kranj: Fakulteta za organizacijske vede, str. 320–339.
- Jug, J. (1994). Ekstenzivne oblike izobraževanja odraslih v časopisu – Novice. Nastanek in razvoj izobraževanja odraslih na Slovenskem od 1774 do 1918, poročilo, Kranj: Fakulteta za organizacijske vede, str. 339–371.
- Jug, J. (1994). Oris andragoških dejavnosti v Ptuj in okolici od druge polovice 19. stoletja do 1918. Organizacija in kadri, letnik 27, št. 1, str. 61–73.
- Koledar slovenski za navadno leto 1865, izdala Matica Slovenska.
- Kolerič, T. (1970). Nastanek, razvoj in uničenje slovenskih knjižnic. V: Hlavaty, R. (eds): Prosветni zbornik 1868–1968. Trst: Slovenska prosvetna zveza, str. 112–147.
- Kramar, J. (1991). Narodna prebujala istrskih Slovencev. Koper: Lipa.
- Krajnc, A. (1982). Motivacija za izobraževanje. Ljubljana: Delavska enotnost.
- Letopis Narodne čitalnice v Ljubljani, 50-letnica 1861–1911. Založila Narodna čitalnica, 1912.
- Mal, J. (1928–1939, 1993). Zgodovina slovenskega naroda. Celje: Mohorjeva založba.
- Marušič, B. (1968). Ob 100-letnici rihemberške čitalnice. Čitalniško gibanje na Primorskem in nastanek Narodne čitalnice v Rihemberku. Branik: revija Goriška srečanja.
- Melik, V. (1975). Slovenski razvoj v drugi polovici 19. stoletja. V: 11. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, Ljubljana. str. 107–120.
- Melik, V. (1980). Razvoj slovenskega narodnega gibanja in društva, Kulturna društva na Gorenjskem v letih od 1860 do 1914: razstava Gorenjskega muzeja. Kranj: Gorenjski muzej.
- Melik, V. (1988). Zgodovinski razvoj oblikovanja slovenskega naroda. V: 24. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana, str. 191–199.
- Murovec, I., Humar, J. (1957). Od čitalnic do Svobod. V: Goriški zbornik 1947–1957. Okrajni svet svobod in prosvetnih društev Gorica, str. 233–253.
- Novice, kmetijske in rokodelske ..., letnik 1861, letnik 1867, letnik 1868, urednik: dr. J. Bleiweis
- Pahor, S. (1970). Prebujanje slovenske narodne zavesti. V: Prosветni zbornik. Trst: Slovenska prosvetna zveza, str. 11–120.
- Pirjevec, A. (1940). Knjižnice in knjižničarsko delo. Celje. Družba sv. Mohorja.
- Pivk, O. (1994). Izobraževanje odraslih v okviru društev na področju Ljubljane in okolice, Nastanek in razvoj izobraževanja odraslih na Slovenskem od 1774 do 1918, poročilo, Kranj: Fakulteta za organizacijske vede, str. 228–249.
- Prijatelj, I. (1956). Slovenska kulturnopolitična in slovenska zgodovina 1848–1895, II. knjiga, Ljubljana: DZS.
- Prunk, J. (1992). Slovenski narodni vzpon. Ljubljana: DZS.
- Ternovec, M. (1995). Društveno življenje v Novem mestu v obdobju od 1865 do 1889. Dolenjski list, letnik XLVI, od 1. 6. do 28. 9. 1995.
- Torkar, Z. (1991). Narodna čitalnica v Kamniku. Kranj: Gorenjski tisk.
- Tul, V. (1994). Izobraževanje v okviru društev od 1850 do prve svetovne vojne. Nastanek in razvoj izobraževanja odraslih na Slovenskem od 1774 do 1918, poročilo. Kranj: Fakulteta za organizacijske vede, str. 249–283.
- Žontar, M. (1980). Razvoj kulturnih društev na Gorenjskem od 1860 do 1914. Kulturna društva na Gorenjskem v letih od 1860 do 1914: razstava Gorenjskega muzeja. Kranj: Gorenjski muzej.

Arhivski viri

Arhiv Republike Slovenije, Fond Ministrstvo za kulturo, zbirka Društvena pravila, fascikli od št. 4417 do 4948.

Arhiv Republike Slovenije, Zbirka Društvena pravila, po katastru od št. 1 do 1000, 1101 do 1200, 1401 do 1500, 2201 do 2300, 2401 do 2500, 2701 do 2800.

K Prihodnost izobraževanja odraslih v Evropi

Vseživljenjsko izobraževanje za vse v spremenjenih učnih okoljih

(avtor: prof. dr. Günther Dohmen)

Günther Dohmen: *The Future of Continuing Education in Europe, Lifelong Learning for All, in changed learning environment, Federal Ministry of Education and Research, Bonn, 1998*

Pred letom dni je izšla pri zveznem ministrstvu za izobraževanje in znanost v Bonnu po obsegu sorazmerno majhna (90 strani), toda zelo pomembna in teoretično zgoščena knjiga Güntherja Dohmna, svetovno znanega avtorja in raziskovalca izobraževanja odraslih. Univerza v Tübingenu in Univerza v Ljubljani že tradicionalno sodelujeta, povezuje ju tudi naša kulturna zgodovina, Trubar in sodobniki. Günther Dohmen je bil večkrat gost Filozofske fakultete, Oddelka za pedagogiko in andragogiko, zato je našim strokovnjakom znan tudi po tem. Napisal je nekaj zanimivih razprav o Primožu Trubarju kot prosvetitelju in ideologu razvoja.

Knjiga je razdeljena na sedem poglavij: Prihodnost učenja, Prihodnost izobraževanja odraslih, Prihodnja vloga ustanov za izobraževanje odraslih in promocija vseživljenjskega učenja za vse, Nova informacijska in komunikacijska tehnologija in njuna podpora vseživljenjskemu učenju, Prihodnost tiskanih učnih gradiv v vseživljenjskem učenju, Razvoj krajevnih učnih okolij in njih povezovanje v

model nove učeče se družbe, Povzetek in prvi koraki h koordinirani uporabi strategije.

Knjiga je temeljno konceptualno-teoretično delo o izobraževanju odraslih. Sintetično niza poglobitve o spremembah v procesu izobraževanja odraslih. Avtor pojasnjuje pojave v okviru novih paradigem. Govori o učnih okoljih, vlogi institucij pri razvoju vseživljenjskega učenja, podpora nove informacijske in komunikacijske tehnologije izobraževanju odraslih. Zelo pomembno se mu zdi razvijanje lokalnih učnih okolij in njihovo povezovanje v skupni model učeče se družbe. Lokalne skupnosti so pomembna žarišča za neformalno in samostojno (self-directed) učenje ljudi. Učeča se družba lahko nastaja samo tam, kjer so ljudje, njihovi problemi, stremljenja in konkretni dogodki. Razume jo kot rezultanto skupnih prizadevanj med seboj tesneje povezanih ljudi. Lokalne skupnosti (občina, kraj) so žarišča razvoja in mesto preizkušanja nove učeče se družbe.

Za evropski model vseživljenjskega izobraževanja sta značilna konstruktivistično razumevanje učenja in pragmatizem, naravnana na akcijo. Temelji na naravni radovednosti ljudi. Avtor opredeli cilj vseživljenjskega učenja kot: »... neprestan razvoj, izboljšanje in obogatitev razumevanja ljudi in njihovih

kompetenc za akcijo, kar dosegajo z učinkovitim vsrkavanjem in konceptualno obdelavo, vrednotenjem in interpretacijo in komparativno integracijo novih informacij in vtisov«. (Dohmen, str. 9) Prilagajanje spremembam ne more biti nekritično. Pomembna je razvita osebna identifikacija kot izhodišče za razumevanje lastnega življenja in življenja drugih ljudi, kultur. Iz razumevanja se razvija vplivanje na dogajanje v okolju.

Delo postaja začasno, timsko in s polnim prevzemanjem odgovornosti za to, kar kdo dela. Poklicna fleksibilnost in mobilnost ljudi narekujejo sprotno učenje. Poklicno delo ljudje čedalje pogosteje zamenjujejo. Spreminjajo se tudi učna okolja in vzorci življenja. »Življenje postaja splošna funkcija življenja« (prav tam, str. 11), vpletena v vsak trenutek bivanja. Vloga izobraževanja narašča sočasno s kompleksnostjo in dinamičnostjo življenja, dela in komunikacij z novo elektronsko tehnologijo.

»Po novem bodo nepismeni tisti ljudje, ki se ne znajo sami učiti.« (prav tam, str. 9)

»Vseživljenjsko izobraževanje se uresničuje predvsem neformalno, sredi življenja in v kontekstu aktivnosti, zunaj institucionaliziranih šol in izobraževalnega sistema.« (prav tam, str. 42) Čim bolj se kopičijo informacije, tem bolj postaja za ljudi pomembno, da jih znajo selekcionirati in strukturirati v znanje.

Dohmen loči med avtonomnim učenjem (autonomous learning) in samovodenim učenjem (self-directed learning). Slednje naj bi bilo nekje na sredi med avtonomnim učenjem in učenjem, povsem dirigiranim od zunaj.

Vzorci in način dela, življenja in izobraževanja se sočasno spreminjajo, nove oblike preživetja so prodrle v vse pore posameznikovega in družbenega življenja. Dohmen primerja prejšnje, preživele paradigme z novimi, nastajajočimi:

– od razdrobljenega znanja, razdeljenega po

znanstvenih disciplinah, in formalno ločenega od drugega v družbi k interdisciplinarnemu, holističnemu, problemsko naravnemu učenju v povezavi z različnimi življenjskimi okoliščinami in v okviru raznih aktivnosti;

– od vnaprej načrtovanega in predpisanega učenja k učenju po izbiri študentov in njihovih odločitev;

– od predpisanih učnih načrtov k široki ponudbi izobraževalnih možnosti, med katerimi lahko učeči se po svoje izbirajo in povezujejo;

– od pouka k projektному učenju;

– od teoretično verbalnega k praktičnemu, situacijskemu učenju;

– od interakcije učitelj – učenec k interakcijam med učenci in problemskim področjem;

– od skladiščenja znanja k oblikovanju aktivnega znanja in obnavljanja znanja;

– od učenja za spričevalo k učenju za pomoč pri reševanju problemov in boljše kakovost življenja;

– od učenja v posebnih izobraževalnih institucijah k učenju na podlagi raznolikih aktivnosti in pluralnih učnih okolij, med katerimi je šola samo eno od pomembnih okolij.

Podrobnosti o novih paradigmah in spreminjanju izobraževalne prakse v Evropi bo bralec sam prebral. Knjiga je pomembno izhodišče za nadaljnji razvoj andragoške teorije in prakse. Zainteresirani jo lahko naročijo (v nemščini ali angleščini) pri zveznem ministrstvu (Public Relations Department, D-53170 Bonn, faks: 228-573 917).

Morda se bo glede na domače razmere zdela knjiga utopična. Utopična? Da, vendar to je utopija, ki jo že živimo. Ne zatiskajmo si oči pred resničnostjo. Globalizacijski procesi potekajo čez nacionalne meje in presegajo politične sisteme ter spreminjajo naše delo, življenje in izobraževanje.

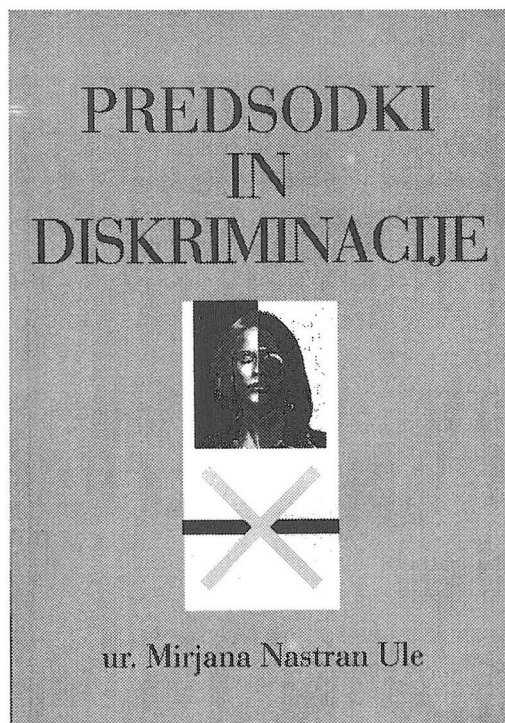
dr. Ana Krajnc

K Predsodki in diskriminacije

(uredila: Mirjana Nastran Ule)

Urednica knjige Mirjana Nastran Ule je slovenskim bralcem znana kot avtorica več knjig s psihološko in socialnopsihološko tematiko, veliko pa se ukvarja tudi z raziskovanjem in pisanjem o mladih in mladosti. Tokrat je uredila publikacijo z naslovom *Predsodki in diskriminacije*, ki je v letošnjem letu izšla pri ljubljanski založbi Znanstveno in publicistično središče. V njej so zbrane temeljne študije iz socialne psihologije v tujini priznanih avtorjev, ki se ukvarjajo s problematiko predsodkov, stereotipov, rasizma in diskriminacije, med njimi pa je tudi nekaj klasičnih besedil, ki pri nas še niso bila objavljena.

V knjigi se s svojimi študijami predstavljajo naslednji avtorji: Alexander Mitscherlich – K psihologiji predsodkov, Rupert Brown – Socialna kategorizacija in predsodek, Penelope J. Oakes s sodelavci – Politika, predsodki in mit v preučevanju stereotipov, Julian Henriques – Socialna psihologija in politika rasizma, T. W. Adorno – Avtoritarna osebnost, Michael Billing – Spomin in vsakdanji nacionalizem, Kurt Lewin – Samosovraštvo med Judi, Lerita M. Coleman – Stigma – razkrita enigma, Nira Yuval – Davis – Ženske in biološka reprodukcija nacije, Erica Burman – Kaj je? Maskulnost in feminost v kulturnih reprezentacijah otroštva, Ivana Markova – Znanstveno in poljudno znanje o aidsu: problem njune integracije, Celia Kitzinger in Sue Wilkinson – Heteroseksualnost v teoriji in Mirjana Nastran Ule

s spremno študijo Socialna psihologija predsodkov.

Avtorica poudarja, da se predsodki v sodobni družbi izražajo posredno in mnogo bolj prikrito kot nekdanji tradicionalni predsodki, zato so še nevarnejši. Prav zato je za strokovnjake, ki delajo z ljudmi, zelo pomembno poznavanje polja delovanja, izvora in razvoja predsodkov. Ti se zmeraj kažejo pri vsakdanji interakciji z drugimi in delujejo na robu zavesti posameznikov. Nevarni pa so zlasti zato, ker so nadomestki za resnico. V

sodobnih demokratičnih družbah so predsodki potisnjeni v anonimni svet vsakdanjega življenja in se kažejo v jeziku, željah, predstavah in fantazmah.

Zato je zelo pomembno, da se oblikuje kritična javnost (k čemur prav gotovo precej pripomore branje besedil, kot so zbrana v tej knjigi), ki opozarja na nevarnost in škodljive posledice predsodkov ter diskriminacije, ki navsezadnje, kot kažejo študije, vplivajo tudi na samopodobo posameznikov, ki so sami njihove žrtve in njihovi objekti.

Tanja Šulak

K Študijski primer andragoške poletne šole '99

Znanja in vloga starejših delavcev

Amiens, Francija

Kosi karbona različnih velikosti, od velikosti šivanke do velikosti zidaka, čakajo, da jih delavci prebodejo, oblikujejo, ožlebičijo in opremijo z bakrenimi nitkami in da kasneje iz njih nastane tisto, kar imenujejo »električna metla«, skozi katero teče električni tok v različne motorje: od tistih, ki so vgrajeni v sušilce las, do tistih v stikalu za zagon avtomobilskega motorja.

V Franciji »električno metlo« izdelujejo le v tovarni Carbone Loraine, v Amiensu, ki je na koncu sedemdesetih let štela več kot tisoč delavcev, zdaj v devetdesetih letih pa le devetdeset. Zaradi krize se je močno zmanjšala proizvodnja, avtomatizacija pa je pripomogla k temu, da so na čakanje pred upokojitvijo poslali mnoge starejše delavce.

POSEBNOST

Leta 1995 so dobili mnogo naročil in ta pomenijo zaposlovanje: zaposlili so 100 delavcev, od tega 60 odstotkov v proizvodnji, in sicer med letoma 1995 in 1998. Toda takrat je tovarna morala plačati ceno za to, da deset let ni zaposlovala novih delavcev: najbolj kvalificirani, najboljše usposobljeni so tisti, ki so tudi najstarejši. Ti odhajajo v pokoj, ne da bi imeli čas, da bi na novo zaposlene prenesli znanja in spretnosti, pa tudi »trike« svojega poklica.

»Delavec potrebuje od tri mesece do tri leta, da postane poklicno usposobljen«, meni Phillipe Jolivet, direktor oddelka za razvoj zaposlenih. »Tako smo morali najti načine, da prav hitro izboljšamo usposobljenost tistih, ki smo jih na novo zaposlili.«

MLADIH DELAVCEV NE MORE NIHČE DRUG BOLJE IZOBRAZITI KOT STAREJŠI IN IZKUŠENI DELAVCI

S takšnimi vprašanji se srečujejo v mnogih francoskih podjetjih. V tovarni Carbone pa so našli dokaj izviren način reševanja problema, drugačen od večine znanih in ustaljenih rešitev. Izbrali so šestnajst najstarejših delavcev. Petnajst mesecev so se ti udeleževali izobraževanja mentorjev. Program in izvedba tega izobraževanja sta bila rezultat skupnega dela starejših delavcev in vodstva tovarne ter treh univerzitetnih učiteljev raziskovalcev z univerze v Rouenu. Slednji so člani razvojnega centra, ki sodeluje s centrom za preučevanje in raziskovanje kvalificiranosti delavcev.

Teh petnajst delavcev je približno vsaka dva tedna (»Pri tem ne upoštevamo ur, ki smo jih v ta namen porabili doma,« so dodali vprašani delavci) porabilo en dan za natančen opis poklicne prakse. Sodelovali so pri popisu del za referenčne knjižice, ki zajemajo vse poklice v podjetju. »Gre za ta težaven proces, ki vodi od besed k dejanjem,« je pri-

stavil Alain Kokosowski, eden od strokovnih sodelavcev, ki so jih poklicali na pomoč.

»Morali smo jih opremiti z vsem potrebnim in jim pomagati, da razvijejo nekatere andrigoške spretnosti v povezavi z njihovim novim poslanstvom, namreč spretnosti za to, da lahko postanejo 'delavci mentorji'. To izobraževanje,« je povedal Alain, »je v letu 1997 končalo le osem starejših delavcev. Od takrat so ti delavci odgovorni za vse nove delavce, ki prihajajo. Med njimi so mladi, pravkar zaposleni, pa tudi tisti, ki jih premestijo na novo delovno mesto. Naloga delavcev mentorjev je, da te 'nove' privedejo iz stanja začetnikov v stanje poklicne usposobljenosti.«

»Za takšen način izobraževanja smo se odločili,« je povedal Phillipe Jolivet, »zaradi posebnosti naših proizvodov in zaradi posebnih spretnosti in znanj, ki jih zahteva naša proizvodnja. Takšnih spretnosti ne da noben program poklicnega izobraževanja in tudi ne poklicna matura. Tudi pomoč izobraževalne organizacije in razvoj ustreznega programa ne bi dala rezultatov. Izobraževanja tudi ni bilo mogoče zaupati predelavcem in vodjem obrata, saj za kaj takega nimajo dovolj časa.« Nazadnje so se v tovarni odločili za učenje v praksi, na mestu samem ...

TEŽAVE

Nekateri vodje obratov niso dovolili, da bi si delavci mentorji po svoje organizirali čas med proizvodnjo in izobraževanjem. »V začetku leta nisem biti mentor drugim, kajti le jaz znam nastaviti stroje,« je povedal eden od delavcev. »Poleg tega je v letu dni posamezni mentor izobrazil le od enega od petih delavcev. Tako smo doslej izobrazili le dvajset delavcev,« je še povedal Philippe Jolivet. V sindikatu pa so nam zaupali, da »čeprav so bili delavci zelo počasčeni, da upoštevajo

njihovo poklicno usposobljenost, za to niso bili nič bolje plačani«.

POSODOBITEV

Ko bodo tovarno posodobili, bodo starejši delavci sistematično prenašali znanje na vse zaposlene. To je že drugače, pravijo, kajti izobraziti novince ali tiste, ki so v tovarni le štiri do pet let, je nekaj drugega, kot če znanje prenašamo na tiste, ki so z nami že trideset let.

Povzetek in priredba po časopisu Le Monde, maj 1999

Pripravila dr. Dušana Findeisen

K 2. SLOVENSKA KONFERENCA O RAVNANJU Z LJUDMI PRI DELU

Razvijmo prednosti posameznika, učinkovitost timov in uspešnost organizacije

Gospodarski vestnik je letos organiziral že drugo slovensko konferenco Ravnanje z ljudmi pri delu. Letošnja konferenca, ki je bila 4. in 5. oktobra na Bledu, je potekala z motom: Razvijmo prednosti posameznika, učinkovitost timov in uspešnost organizacije. Čedalje jasneje je namreč, da bodo naše organizacije uspešne le, če bodo uspešni naši zaposleni, in le toliko, kolikor nam bo uspelo izvabiti iz njih ustvarjalnosti. In to je po novem naloga kadrovskega managerja. Sicer nadvse težavna naloga, ki zahteva veliko znanja, občutka za ljudi, predvsem pa tudi položaj v podjetju, saj opisanih nalog ni mogoče izpolniti brez moči v podjetju oziroma organizaciji.

V svetu je bilo narejenih že veliko raziskav s področja kadrovske dejavnosti in o vlogah, ki bi jih morala izpolnjevati. Prav tako tudi o mestu, ki bi moralo pripadati kadrovski funkciji v sodobnem in v prihodnost usmerjenem podjetju. Naj omenim le eno izmed njih. Po podatkih Wyatt Worldwide Study's Study je v organizacijah, v katerih se razvoj sposobnosti zaposlenih povezuje s poslovno strategijo, dohodek za 40 odstotkov višji kot drugje. Iz te in še mnogih drugih raziskav lahko sklepamo, kako zelo pomembno je, da imajo kadrovski strokovnjaki pri svojem delu dovolj avtonomije in odgovornosti ter seveda znanja, da lahko opravljajo čedalje zahtevnejšo in uglednejšo poslovno funkcijo.

Zato ne bo odveč, če ponovim misli Susan Fa-

bre, svetovno priznane strokovnjakinje za ravnanje s človeškimi viri, ki je med drugim izrazila prepričanje, da »kadrovski strokovnjaki v organizacijah igrajo polnopravno vlogo poslovnega partnerja; da so notranji svetovalci in vodje sprememb in da lahko skozi te nove vloge veliko prispevajo k dobrim odločitvam in poslovnim rezultatom«.

Na drugi slovenski konferenci o ravnanju z ljudmi pri delu smo torej iskali odgovore na vprašanja, kako umestiti kadrovsko funkcijo v podjetju in jo skladno povezati s poslovno strategijo, kateri sodobni koncepti ravnanja z ljudmi pri delu so najprimernejši za naše poslovno okolje, kako najti najustreznejše matrike za uvajanje pozitivnih sprememb, kako z alternativnimi tehnikami ter metodami pridobiti in obdržati najboljše kadre ter kakšne so najnovejše svetovne razvojne smernice kadrovske stroke.

Na konferenci so predavatelji predstavili veliko zanimivih spoznanj. Brane Gruban je v svojem predavanju Obvladovanje sprememb ali upravljanje presenečenj udeležence seznanil z dejstvom, da se je po raziskavah vodilnih svetovnih poslovnih revij, kot sta Fortune in Forbes, že povsem uveljavilo spoznanje, da se uresniči le 10 odstotkov poslovnih strategij. Vplivi iz okolja so namreč tako hitri in nepredvidljivi, da jih ni mogoče več nadzorovati. Prav zato je po mnenju vodilnih svetovnih gurujev managementa pomembno energijo usmeriti predvsem v hitro učenje in spreminjanje. Odločilno vlogo pri

tem ima kadrovska funkcija, saj se prav kadrovske sistem ukvarja z ljudmi, s človeškimi dilemami, in ne le s strategijami.

Velikokrat je že bilo rečeno, da sta kapital in tehnologija danes razmeroma lahko dostopna in da je treba izvor konkurenčnosti iskati predvsem v ljudeh, v njihovem znanju ter ustvarjalnosti. Toda še tako lepe besede bodo brez učinka, če si podjetja ne bodo prizadevala za skladno povezavo med strategijo ravnanja z ljudmi pri delu in poslovno strategijo podjetja, je v prispevku Strateška povezava med kadrovske funkcije in uspešnostjo poslovanja menila dr. Nada Zupan. V vseslovenski raziskavi o obnašanju slovenskih podjetij v obdobju prehoda v tržno gospodarstvo, med drugim je zajela tudi raziskovanje modelov, ki jih uporabljajo slovenska podjetja pri izvajanju kadrovske funkcije, se je izkazalo, da v slovenskih podjetjih že lahko najdemo primere sodobnih pristopov povezovanja teh dveh strategij. Dr. Zupanova je predstavila osem pristopov, z namenom, da bi udeleženci med njimi izbrali tistega, ki bi ga lahko uporabili tudi v svojem delovnem okolju.

V svetu izenačenih materialnih in tehnoloških možnosti so človeški potenciali konkurenčna prednost in uspeh. Priznavanje pomena vlaganja v zaposlene načeloma ni sporno, zaplete pa se pri obsegu, ekonomiki in merljivih učinkih ter odgovornosti vključenih za vračanje vloženega, je poudaril dr. Janko Berlogar v svojem prispevku Kako prepoznati odličnost v kadrovskem managementu. V kadrovske dejavnosti ni nikoli miru in ne medalj, ker pod tovrstnim delom pač ni mogoče preprosto potegniti črte in v zvezi z njim izračunati dobička. Če ste pri svojem delu uspešni, morate to tudi pokazati in dokazati. Samo to namreč šteje. Odličnost je predvsem učinkovitost, učinkovitost pa mora biti ekonomsko merljiva. Problem ekonomike in dokazovanja učinkov vlaganja v ljudi pa je končno postal tudi rešljiv, kajti v Veliki Britaniji so razvili standard odličnosti vlaganja v ljudi, ki daje pravo veljavo tudi kadrovskemu mana-

gementu. Standard »vlagatelji v ljudi« (Investors in people) se prek multinacionalne nezadržno širi tudi k nam, kar je za razvoj in navsezadnje tudi ugled kadrovske stroke v Sloveniji zelo pomembno.

Na prvi slovenski konferenci Ravnanje z ljudmi pri delu, ki je bila lani novembra v Čatežu, smo ugotovili, da bo timsko delo tista oblika dela, ki bo prevladovala v prihodnosti. O tem je prepričana tudi Christine Davies, tuja gostja letošnje konference, ki je prišla iz Velike Britanije. V svojem prispevku Sodobna kadrovska strategija upravljanja in razvoja timov je poročala, da se v svetovnem merilu čedalje več organizacij, ki so uvedle timsko delo, lahko pohvali, da je timsko delo celo učinkovitejše, kot so pričakovali. Uspešnost organizacij temelji na delovnih timih, ki se sami vodijo. Ko so leta 1995 delali raziskavo o prihodnosti timskega dela, le eden izmed desetih managerjev ni verjel, da bodo čez dve do tri leta imeli v njegovi organizaciji time, ki bodo delovali samostojno. Timi, ki se sami vodijo, pa zahtevajo od managementa, da ponovno razmisli o svoji vlogi, saj prihodnost od njih zahteva, da se bodo morali iz nadzornikov preleviti v inštruktorje in notranje svetovalce timov, predvsem pa odstopiti del moči vodjem timov.

Strokovni program konference je zajemal tudi delo v petih izbirnih sekcijah.

V sekciji Razvoj kadrov v modelu poslovne odličnosti je Sandi Jerman poudaril, da je kakovost nekoč res pomenila konkurenčno prednost, danes pa je pogoj, da se organizacija in podjetje sploh lahko pojavi na trgu. S kakovostjo se ukvarja čedalje več strokovnjakov, kljub temu pa se ta pojem še vedno uspešno izmika nedvoumni in enotni definiciji. Najprej smo govorili o kakovosti izdelkov in storitev, nato smo na kakovost gledali skozi prizmo zadovoljnih kupcev, od leta 1988 pa imamo Evropsko združenje za upravljanje s kakovostjo, ki je razvilo model odličnosti. Ta postaja čedalje bolj priljubljen okvir za ocenjevanje stanja v organizaciji. Pozitivno je, da so v ta model

vključeni tudi ljudje, torej vsi zaposleni. Sandi Jerman je tako korak za korakom gradil most med modelom in praktičnim razvojem odličnosti organizacije, pri čemer je še posebej poudaril, da morajo kadrovske strokovnjaki nenehno meriti zadovoljstvo zaposlenih, kajti to je pomemben indikator napovedovanja poslovne uspešnosti in seveda poslovne odličnosti.

Eno izmed osrednjih vprašanj kadrovskega svetovalcev ob prihodu v podjetje je: ali imate dovolj »pravih« ljudi na »pravih mestih«, da si zagotovite varno poslovno prihodnost?

Presenetljivo je, koliko zaposlenih ustreza vsem formalnim zahtevam delovnega mesta, njihovi rezultati pa so podpovprečni, je v sekciji Kako privabiti in prepoznati ustrezne kadre ugotavljal Radovan Kragelj. V evropski raziskavi MCE, v kateri je sodelovalo več kot 700 kadrovskega managerjev, se je pokazalo, da je največji problem privabiti in obdržati »prave« nadarjene posameznike, ki so kos vsakdanjim izzivom. Radovan Kragelj, specialist za razvoj kadrov pri Združenju bank Slovenije, je udeležencem predstavil sodobne tehnike in metode pridobivanja kadrov, pri čemer je poudaril, da je treba začeti že pri objavi razpisa za prosto delovno mesto. Pri nas namreč še ni razpisov, v katerih bi bila navedena tudi višina plače. In zakaj ne? Udeležencem je predstavil tudi podroben opis psiholoških postopkov in faz pri izbiri najprimernejših kandidatov.

Bolniške odsotnosti ne hromijo le delovnega ritma, temveč postajajo tudi čedalje pomembnejša ekonomska kategorija, s katero se spopadajo današnja podjetja. Vladimir Pirc je v sekciji Zmanjševanje bolniške odsotnosti udeležence seznanil s podatkom, da povprečno v Sloveniji na dan izostane z dela kar 35.000 ljudi. To pomeni izgubljena finančna sredstva, hkrati pa teh 35.000 ljudi medtem ne ustvarja nove vrednosti. Problem bolniških izostankov najučinkoviteje rešujemo projektno. Najprej je treba ugotoviti in opredeliti vse pomembnejše dejavnike, ki vplivajo na bolniško odsotnost, nato

jih lahko s pravim pristopom obrnemo v prid zmanjševanja bolniške odsotnosti. Razlog mnogih bolniških izostankov namreč ni bolezen, temveč nezadovoljivi medosebni odnosi na delovnem mestu, nerazumevanje delavčevih težav, nezadovoljene poslovne in delovne ambicije, preobremenjenost ... Bolezen kot vzrok za izostanek z dela je po rezultatih raziskav šele na sedmem mestu.

Ljudje, ki iščejo novo zaposlitev, se nedvomno želijo zaposliti v dobrem podjetju. Ugled podjetja je torej zelo pomembno merilo za odločitve za prijavo na razpis za delovno mesto. V nenehnem boju za najboljše kadre se je v skladu s tem spoznanjem razvilo v okviru kadrovske dejavnosti novo strokovno področje, to je tako imenovani kadrovskega marketing, ki ga je udeležencem konference predstavil dr. Miro Kline. Posebno pozornost je namenil oglaševanju delovnih mest in ugledu podjetja. Podjetje, ki razpisuje novo delovno mesto, ima enkratno priložnost, da prav s kadrovskim oglasom še dodatno gradi ugled podjetja. Če bomo na to pozornejši in če bomo resnično skrbeli za estetiko in domišljenost kadrovskega oglasov, bomo imeli dvojno korist – utrjevali bomo ugled podjetja v javnosti in hkrati pritegnili najboljše kandidate za določeno delovno mesto. Kadrovskega oglasi namreč ne komunicirajo le z morebitnimi kandidati za delovno mesto, temveč tudi z javnostjo, ki je zainteresirana za pridobivanje informacij o naši organizaciji.

Kadar razpišemo določeno delovno mesto, imamo v mislih tudi to, kakšne sposobnosti in osebnostne lastnosti bi moral imeti kandidat. Iz stotine ponudb, ki jih po navadi dobimo, pa lahko razberemo le želje po delu, redni službi, zaslužku ... Le malo ali pa nič nam te prošnje, čeprav so nekatere zelo skrbno izdelane, povedo o človeku samem. Kako prepoznati drugo plat medalje, nam je v sekciji Kaj nam razkriva pisava – grafologija in kadrovanje predstavil Borut S. Pogačnik, ki je med drugim povedal, da po svetu že dolgo posegajo po alternativnih

kadrovskih prijemih, med katere spada tudi grafološka analiza prejetih prošenj in življenjepisov. V Nemčiji grafološko analizirajo kar 70 odstotkov vseh prejetih prošenj. Grafološka analiza temelji na znanstveni metodi, ki razčleni pisavo na 33 parametrov. Z njimi se ugotavlja jo prosilčeve lastnosti, ki so bolj ali manj zaželeni za določeno delovno mesto. V Sloveniji uporabljajo grafološko analizo že v kar nekaj podjetjih, pričakovati pa je, da se bo ta alternativna metoda še bolj razširila, saj kadrovski strokovnjaki stalno iščejo nove načine in poti za prepoznavanje ustreznih kadrov. V pisavi se namreč razkriva posameznikova samozavest, kritičnost, zmožnost samoobvladovanja, storilnost, energetska opremljenost, vztrajnost ... in prav zato je lahko grafologija nadvse učinkovit pripomoček pri kadrovanju.

Na konferenci smo spregovorili tudi o Vlogi delovne organizacije pri preprečevanju in zdravljenju različnih oblik zasvojenosti. Še pred dobrimi tremi leti se o tem tako rekoč ni govorilo. Alkohol, cigarete in druge droge so bili za poslovni svet tabu. Toda ne moremo si več zatisniti oči pred dejstvom, da zasvojenost vseh vrst v razvitih deželah zelo narašča in postaja čedalje večji problem tudi za delovne organizacije, je opozorila Jasna Čuk, ki vodi enega izmed slovenskih centrov za preprečevanje in zdravljenje odvisnosti. V državah v prehodu zaradi negotovosti in velikih delovnih zahtev ter pritiskov še posebej narašča število posameznikov, ki posegajo po alkoholu in drugih drogah. Tudi v Sloveniji se je poraba alkohola v zadnjih 30 letih znatno povečala. Pri katerikoli obliki zasvojenosti pa slej ali prej pride do upada delovne motivacije in delovne storilnosti na splošno. Prav zato je zelo pomembno sodelovanje, ki ga lahko ogroženi osebi ponudijo delovna organizacija in sodelavci. Nekatera znana in uspešna svetovna podjetja so že razvila interne programe skrbi za zaposlene, za obvladovanje kajenja, odvisnosti od alkohola in drugih drog, za kulturo prehranjevanja in gibanja, ki jih je

predavateljica udeležencem tudi podrobneje predstavila.

Za razvoj stroke je izjemno pomembno, da upošteva svetovne usmeritve. Nedvomno je v kadrovski dejavnosti sprožilo pravo revolucijo spoznanje o emocionalni inteligentnosti.

Inteligentni količnik in tehnične sposobnosti so vsekakor pomembni, toda premalo za današnji poslovni svet, je v prispevku Emocionalni kapital podjetja – razvoj emocionalne inteligentnosti zaposlenih poudarila ameriška svetovalka mag. Sandi Redenbach. Številne raziskave uspešnih in neuspešnih posameznikov so potrdile, da prav čustvena inteligentnost vpliva na povečanje učinkovitosti zaposlenih in ločuje zmagovalce od poražencev. In kaj je čustvena inteligentnost? Predvsem sposobnost prepoznavanja, obvladovanja in izražanja občutkov ter spretnost ravnanja s čustvi soljudi. Opredeljuje jo pet sestavin, in sicer: samozavedanje, samoobvladovanje, motivacija, empatija in medosebni odnosi, ki jih lahko razvijamo vse življenje.

Sklep letošnje konference bi lahko izrazili z znamenitim stavkom Dana Kendalla, znanega kadrovskega managerja iz podjetja Anthem, ki je zapisal: »Sporočilo je jasno; kadrovska funkcija ne sme biti le strošek za podjetje, ampak mora s svojimi aktivnostmi dosegati pozitivne spremembe pri zaposlenih in s tem dodajati novo vrednost delovni organizaciji.« Ta naloga vsekakor ni lahka, saj imamo opravka z ljudmi, in ne s stroji ter delovnimi procesi. Vsak posameznik je unikat, vsakdo stopi pred nas s svojimi potrebami, hotenji, željami ... Od kadrovske funkcije pa se pričakuje, da iz vsakega takšnega unikatnega posameznika izvabi najboljše za delovno organizacijo. Ko bomo to zares dosegli in znali to izmeriti ter ovrednotiti tudi s finančnimi in ekonomskimi kazalci, morda res ne bo več daleč čas, ko bodo podjetja pravzaprav vodili kadrovski strokovnjaki oziroma tisti, ki bodo imeli največ znanja in moči za to, kako pri delu učinkovito ravnati z ljudmi.

mag. Daniela Brečko

Veliko vabil na konference in posvete se pojavlja na internetu in sami si jih lahko preberete. V reviji jih ne bomo ponavljali. Iz kupa poštnih vabil smo izbrali informacije o najpomembnejših konferencah. Konference s svojimi temami in predstavitvami časovno prebijejo izdajanje strokovnih knjig. Najbolj smo strokovno obveščeni, če se udeležujemo posvetov in konferenc s svojega področja. Konference so priložnost, da tudi osebno srečamo raziskovalce, katerih članke in knjige sicer beremo, so priložnost za dialog in srečevanje s kolegi. Ne imejte pomislekov glede tujih jezikov, na konferenci boste gotovo srečali ljudi s slabšim obvladovanjem angleščine ali nemščine. Stran z njimi!

41. letna konferenca RAZISKOVANJE V IZOBRAŽEVANJU ODRASLIH

Prvič se bo zgodilo, da bo pet mednarodnih organizacij za raziskovalce v izobraževanju odraslih nastopilo na skupni konferenci. Sestali se bodo v Kanadi, v Vancouvru, University of British Columbia. Poročali in razpravljali bodo o najnovejših znanstvenih dosežkih v izobraževanju odraslih. Dve podobni konferenci, vendar manjši po obsegu, sta bili že v Veliki Britaniji: 1988 v Leedsu in 1997 na univerzi v Londonu. Ne glede na to, ali ste član katere od petih mednarodnih organizacij za raziskovalce v izobraževanju odraslih, ali imate svojo raziskavo, se oglasite in pošljite svoj prispevek. Na tej svetovni konferenci boste imeli priložnost, da o svojih izsledkih razpravljate s kolegi in jih predstavite širši javnosti. Pohitite! Kmalu bo seznam nastopajočih poln.

Informacije in prijave:

Thomas J. Sork, Dept. of Educational Studies, University of British Columbia, 2125 Main Mall, VANCOUVER, BC V6T 1Z4, CANADA
 tel.: 604-822-5702, e-pošta: tom.sork@ubc.ca,
www.educ.ubc.ca/edst/aerc

Čas: 2.–4. junija 2000

Kraj: Vancouver v Kanadi

18. evropska konferenca EUCEN SPREMINJANJE DELA IN IZOBRAŽEVALNIH POTREB

Spreminjanje dela vpliva na izobraževanje in vzgojo. Z vidika tistih, ki zagotavljajo vzgojo, bi težko našli pomembnejšo temo. Katere vrste dela se pojavljajo hkrati z družbenimi spremembami in kaj to pomeni za vzgojo ter izobraževanje? To so ključna vprašanja za vse tiste, ki načrtujejo izobraževanje. Odgovori nanje jim pomagajo, da bolje razumejo družbo in se pravil-

neje odločajo. Tema konference postaja še toliko aktualnejša, če upoštevamo nekatere vidne težnje v družbah, kot so: pod vplivom informacijske družbe se delo naglo spreminja, naglo narašča število začasnih del (za določen čas) in ljudje hitreje izpadejo iz kategorije aktivne delovne sile. Vse evropske družbe se srečujejo z enakimi vprašanji:

- Kako se lahko univerzitetno dopolnilno izobraževanje odzove na spreminjajoča se delovna okolja?
- Kakšno odgovornost imajo univerze za zaposlovanje svojih diplomantov in kakšno vlogo ima pri tem dopolnilno izobraževanje?
- Kako lahko univerze in še posebej dopolnilno izobraževanje rešujejo probleme čedalje večje brezposelnosti starejše generacije?
- Kakšne spremembe opazimo v delu učiteljev in kako se lahko dopolnilno izobraževanje odzove tudi na te spremembe?

Informacije in prijave:

Karelia Congress/Ms. Arja Hukkanen, Continuing Education Centre, University of Joensuu, JOENSUU, FINLAND, tel.: 358-13 251 4217, e-pošta: arja.hukkanen@joensuu.fi

Čas: 1.–4. decembra 1999

Kraj: Joensuu na Finskem

Mednarodni seminar

STRATEŠKE OSNOVE ZA RAZVOJ UČEČE SE DRUŽBE

Teme seminarja so:

- Stanje na Vzhodu in izkustva Zahoda
- Kako država ureja izobraževanje odraslih?
- Mesto izobraževanja odraslih v nacionalnih razvojnih načrtih
- Raziskovanje v izobraževanju odraslih v baltičkih državah, nekdanjih sovjetskih republikah in državah Vzhodne in Srednje Evrope
- Od ideje o vseživljenjskem učenju do učeče se družbe: strategije in pristopi

Informacije in prijave: Ene Käpp, Eve Pärnapuu, Tallin University of Educational Sciences, Centre for the Education of Adults, Lasnamäe Str. 52, TALLIN, 11413 ESTONIA, Tel.: 372-6 380 180, e-pošta: andras@andras.ee

Čas: 25.–28. novembra 2000

Kraj: Talin v Estoniji

Seminar po internetu za učitelje KAKO UČITI ODRASLE

Seminar je namenjen začetnikom in tudi izkušenim učiteljem odraslih, ne glede na predmet, ki ga učijo. Seminar bo prek interneta vodil William A. Draves, ena najvidnejših avtoritet s področja vseživljenjskega učenja in avtor uspešnice Kako učiti odrasle.

Udeleženci se lahko kadarkoli med petdnevni tečajem prijavijo v internetni konferenčni center na LERN-ovi domači strani, in to tolikokrat, kot želijo. Da bodo lahko poslušali predstavitve, potrebujejo avdioprogram (Real Audio), ki ga lahko posnamejo brezplačno na naslovu: <http://www.realaudio.com>. Vprašanja lahko postavljajo voditelju seminarja Williamu Dravesu ali pa izmenjajo zamisli z drugimi udeleženci v »kotičkih za klepet« (chat rooms).

Da bi bil učinek seminarja čim večji, prej preberite knjigo Kako učiti odrasle Williama A. Dravesa. Seminar po internetu bo usklajen s poglavji v knjigi.

Teme seminarja so:

Prvi dan: Kako se odrasli učijo

Drugi dan: Kako pripraviti svoj tečaj? Uvod v tehniko DIVE

Tretji dan: Kako preučiti udeležence in jih dejavno vključiti

Četrti dan: Načini spreminjanja tehnik poučevanja

Peti dan: Kako energizirati učno okolje

Posamezniki plačajo 25 ameriških dolarjev. Cena ne vključuje navedene knjige.

Organizacije, članice LERN, lahko brezplačno prijavijo do pet učiteljev. Knjigo po ceni 14,95 ameriškega dolarja lahko naročite pri MBS.

Informacije in prijave: 1-800-678-376 ob delavnikih med 8. in 17. uro po osrednjem evropskem času. Kontaktna oseba in informacije: Tammy Smith, tammy@lern.org. Več informacij tudi na: www.lern.org

Čas: od 17. do 21. januarja 2000

VII. EVROPSKI KONGRES PSIHOLOGIJE

Britansko združenje psihologov (BPS) s podporo Evropske zveze poklicnih psiholoških združenj (EFPPA)

Britansko združenje psihologov je bilo ustanovljeno leta 1901. Leto 2001 bo v znamenju praznovanja te stoletnice. Evropski kongres psihologije bo poglobitni dogodek tega praznovanja ter priložnost za to, da povabijo svoje kolege iz drugih delov Evrope in sveta, naj se jim pridružijo.

Ob začetku novega tisočletja bodo udeleženci kongres skušali pogledati v prihodnost in ugotoviti, kako in koliko lahko psihologija in psihologi pripomorejo k tej prihodnosti. Tema stoletja je: Psihologijo podariti družbi.

Kongres je priložnost za številne psihologe z različnim teoretičnim ozadjem in specializacijami, da se zberejo, pa tudi za psihologe iz vse Evrope, da srečajo kolege iz drugih držav in celin. Organizatorji želijo poudariti vez med teorijo in aplikacijo ter med raziskovanjem in prakso.

Znanstveni program bo obširen. Udeleženci bodo lahko izpopolnili znanje o razvoju in napredku v psihologiji v zadnjem času, psihologije kot znanstvene discipline in tudi poklicne dejavnosti. Ob slovesnem odprtju bodo podelili Aristotelovo nagrado. Dobitnik nagrade bo na kongresu vodil »Aristotlelovo predavanje«. Povabljeni referenti bodo obravnavali poglobljena področja te discipline:

- vedenje živali
- vedenjska analiza
 - klinična psihologija
 - kognitivna psihologija
 - skupnostna psihologija
 - svetovalna psihologija
 - medkulturna psihologija
 - razvojna psihologija
- izobraževanje in usposabljanje psihologov
- vzgojna psihologija
 - čustva in motivacija
 - okoljska psihologija
 - etika in psihologija
 - nevro psihologija ...

Več informacij lahko dobite na internetnem naslovu: www.bps.org.uk

Čas: 1.–6. julija 2001

Kraj: Barbican Center, London

Povzetki/Abstracts

dr. Ana Krajnc

Paradoks tretjega življenjskega obdobja

Prehod iz drugega v tretje življenjsko obdobje je pomembna prelomnica v življenju. Starejšega doletijo različne spremembe: izgubi prejšnji socialni status, ki ga je imel glede na svoj poklic in službeni položaj, skrčijo se odnosi z drugimi ljudmi, zato čedalje težje zadovoljuje svoje osnovne psihosocialne potrebe (potrebo po varnosti, socialni pripadnosti in ljubezni, spoštovanju in samospoštovanju, potrebo po spoznavanju novega in odkrivanju neznanega, potrebo po lepem in samopotrjevanju). Nenadoma se mora veliko naučiti.

Predupokojitveno izobraževanje naj bi človeka vsaj delno pripravilo na spremembe, ki ga čakajo po upokojitvi. Osamljenost in socialna izoliranost ga sicer čedalje bolj zanašata na rob družbe in že nekaj mesecev po upokojitvi se nabere toliko psihičnih šokov, da zapade v krizo.

Izobraževanje za tretje življenjsko obdobje ima več vzgojno-izobraževalnih ciljev. Mreža univerz za tretje življenjsko obdobje ponuja v študijskih krožkih izobraževanje in usposabljanje za nove dejavnosti, uresničevanje neizpolnjenih želja. Z znanjem pomaga ljudem, da spremenijo nekatera stališča, se otresejo predsodkov, si oblikujejo nove vrednote, novo osebno identifikacijo, zavestno branijo svoj družbeni položaj, izboljšajo predstavo o sebi in sproščeno nadaljujejo svoje življenje tudi po upokojitvi.

V letu starejših je moto »za družbo vseh starosti«. Raziskave nam dokazujejo, da je v Sloveniji preživelo gledanje na starejše kot socialni stereotip še vedno zelo zakoreninjen in starejšega poriva na dno socialne lestvice. Spreminjanje družbene zavesti bo možno, če bomo ozavestili vse generacije.

Ana Krajnc, Ph. D.

The Paradox of Life's Third Age

The transition from the second to the third age of life is an important milestone in life. Senior citizens experience different changes: They lose their former social status arising from their occupation and employment status; Relationships with other people are reduced, which means that they satisfy their basic psychological and social needs with increasing difficulty (need for safety, social affiliation, love, respect and self-esteem; the need to learn new things and discover the unknown; the need for beauty and self-affirmation). Suddenly, they must learn a great deal.

Pre-retirement education should prepare a person – at least to some extent – for the changes that await him in retirement. Loneliness and social isolation steer him increasingly closer to the margins of the society and only a few months after retirement so many psychological shocks accumulate that he lapses into a crisis.

Education for the third age has several training and educational goals. The network of third-age universities offers study courses on how to learn new activities and how to realise unfulfilled desires. Through knowledge third-age universities help people change some of their viewpoints, get rid of prejudices, adopt new values and a new personal identification; consciously defend their social status, improve their self-image and continue their life in a relaxed manner also after retirement.

The motto of the year of the elderly is »For a Society of All Ages.« Research indicates that in Slovenia the obsolete view of the elderly as a social stereotype is still deeply rooted relegating the elderly to the bottom rung of the social ladder. A change in the social awareness will be possible only

if all generations are made aware of this issue.

dr. Dušana Findeisen

Izobraževati starejše delavce?

Nova organizacija dela in novi koncepti proizvodnje, vse manjše število mladih, ki prihajajo iz šol, daljša pričakovana življenjska doba, vse to vpliva na položaj starejših delavcev in njihove izobraževalne potrebe. V delovnih organizacijah bi bilo smiselno zadržati posebna znanja, ki jih imajo le starejši, denimo posebno znanje o kulturi delovne organizacije in kolektivni spomin v zvezi z njo. Starejši delavci potrebujejo nova znanja in želijo razvijati stike z drugimi rodovi ter strokovnjaki. Usposabljanje starejših skupaj z mlajšimi omili »ageism« v delovni organizaciji, povečuje uspešnost mentorstva starejših, ohranja usposobljenost starejših za samozaposlitev po upokojitvi. Z izobraževanjem starejših delavcev bi lahko opozorili tudi na to, da bi bilo dobro proizvodnjo zmanjšati v korist zaposlenih in ljudi na splošno.

Dušana Findeisen, Ph. D.

Educate elderly workers?

Organisation of work and new concepts of production, as well the diminishing number of young school leavers and the longer average life expectancy have changed the position of the elderly workers and their educational needs. It would be reasonable to retain specific knowledge and skills of the elderly workers for the benefit of the working organisation, their knowledge being related to the culture of the working organisation and to its collective memory. Elderly workers need new knowledge and they need to be related to other generations and professionals.

As a result of the training of the elderly ageism in the working organisations is less present and the effectiveness of the mentoring performed by the elderly is increased. Finally education of the elderly workers could also lead to a lower production for the benefit of the employed and for the community on the whole.

mag. Daniela Brečko

Vseživljenjski razvoj osebnosti (2. del)

Avtorica v drugem delu svojega prispevka opiše in komentira teorije stopenjskega razvoja osebnosti, ki dopuščajo več razmišljanja o možnostih vzgoje in osebnostnega razvoja odraslih. Podrobneje opiše Eriksonov opus znanstvenega razmišljanja, ki je bil podlaga tudi za nastanek vseh drugih teorij v sklopu teorij o stopenjskem razvoju osebnosti. Med njimi predstavi tudi Havighurstovo teorijo življenjskih nalog. Prav tako se v prispevku loteva razlage in opisa kronološko najmlajših teorij, tako imenovanih interpersonalnih teorij osebnostnega razvoja, ki priznavajo in spodbujajo osebnostni razvoj odraslih predvsem na podlagi komunikacijske klime in spodbudnih ter bogatih medosebnih komunikacijskih povezav. Pri vsaki izmed teorij predstavi tudi njen pomen za nadaljnji razvoj in strokovno razmišljanje o osebnostnem razvoju ter vzgoji odraslih.

Daniela Brečko, M. Sc.

Lifelong Personality Development - Part 2

In the second part of her article the author describes and comments on the theories of the personality development stages, which lead to more ideas on the possibilities of education and personality development of adults. She discusses in more detail Erikson's writings on scientific thinking, which also provided the groundwork for the emergence of all other theories dealing with the personality development stages. One of these theories discussed

by the author is also Hovighurst's theory on life tasks. In addition the author in her article tackles the explanation and description of chronologically most recent theories, the so-called inter-personal theories of personality development, which acknowledge and encourage personality development in adults, primarily on the basis of the communicational climate and the many encouraging interpersonal communication links. Along with each theory discussed the author also presents their significance for further development and professional considerations of personality development and education of adults.

mag. Nives Ličen

Človek na Marsu, dinozavri na Zemlji

Avtorica v prispevku opredeljuje nekatere dejavnike sodobnega življenja, ki narekujejo vzgojo in izobraževanje za kakovostne medsebojne odnose. Poroča o izobraževanju odraslih za strpnost, ki je potekalo v bralnem študijskem krožku. Udeleženke te neformalne oblike izobraževanja so bile osnovnošolske učiteljice z različnih predmetnih področij, zaposlene na različnih šolah. Poleg izobraževalnih ciljev so si postavili tudi nalogo, da bodo razvili program za vzgojo strpnosti v formalnem izobraževanju otrok.

Nives Ličen, M. Sc.

Humans on Mars, Dinosaurs on Earth

In her article the author defines several factors of modern living that dictate the guidance and education that are required for sound interrelationships. She reports on adult education of tolerance, which took place in a reading study course. The female participants of this informal type of education were elementary schoolteachers who teach different subjects and are employed at various schools. In addition to educational goals the participants set for themselves the task of

developing a programme of teaching tolerance as part of the formal education of children.

mag. Sabina Jelenc Krašovec

Razmišljanje o univerzi in njenem položaju v učeči se družbi

Avtorica se v pričujočem prispevku sprašuje, kako bi lahko univerza kot institucija, ki je neločljivo povezana z družbo, ohranjala svojo samostojnost, objektivnost, kritičnost in ponujala študentom neodvisno znanje v učeči se družbi. Pri tem ugotavlja, da je uvajanje učeče se družbe nujnost predvsem zaradi porasta informacij in hitrega razvoja družbe, kopičenja znanja, povečane specializacije in večje socialne odzivnosti posameznikov. Predstavi tri sodobne koncepte učeče se družbe, in sicer koncept izobražene družbe, učečo se družbo kot trg učenja in učečo se družbo kot učno omrežje. V zvezi s posameznim konceptom predstavi tudi svoje razmišljanje o vlogi univerze. Ugotavlja, da bi morala tudi v učeči se družbi univerza ponujati ljudem čim bolj nevtrarno znanje in biti v tem pogledu »kulturna ustanova«, in ne zgolj servisna služba potreb gospodarstva in zahtev kapitala, vendar se bo morala v prihodnosti tudi univerza zazreti vase in izboljšati predvsem način posredovanja znanja ter razvijati pozitivna stališča do vseživljenjskega učenja in oblikovati ustrezen sistem vrednotenja študijskih programov.

Sabina Jelenc Krašovec, M. Sc.

Some Ideas on the University and Its Status in the Learning Society

In this article the author considers the question how the university – as an institution inseparably tied to the society – could retain its autonomy, objectivity, critical attitude and offer to the

students independent knowledge in the learning society. The author also concludes that the learning society is a must, primarily due to the increased volume of information, rapid development of the society, accumulation of knowledge, increased specialisation and greater social response of the individual. The author discusses three contemporary concepts of the learning society, namely the educated society, the learning society as the market for learning and the learning society as a learning network. Tied to each of the concepts, the author also presents her ideas on the role of the university. She maintains that in the learning society as well, the knowledge provided by the university to the people should be as neutral as possible; in this sense the university should be a »cultural institution,« and not merely a service provider for the needs of the economy and requirements of capital. Indeed, in the future the universities will have to reconsider their role and improve, in particular, the method of transferring knowledge and developing a positive attitude towards lifelong learning as well as formulating a suitable system of assessing study programmes.

dr. Karmen Erjavec
Medijska pismenost

Mediji zavzemajo središčno vlogo v naši družbi. Zato je medijska pismenost bistvena za demokratično zdravje sodobnih medijsko zasičenih družb. Kajti le državljan, ki je medijsko pismen in izbira kakovostno medijsko vsebino, je dovolj informiran, da lahko odgovorno participira v demokratičnem sistemu. Vzgoja za medije si je v številnih državah pridobila pomembno mesto v izobraževalnem procesu. Zato ni bistveno vprašanje, ali naj bo vzgoja za medije vseživljensko izobraževanje, temveč zakaj tako dolgo čakamo na njeno vključitev v različne ravni izo-

brazevanja. Ta članek odgovarja na vprašanje: kakšno znanje, vrednote in veščine potrebuje državljan v medijsko nasičeni dobi? Vzgoja za medije ponuja odgovor: medijsko pismen državljan ima dostop do medijev, zna analizirati, kritično ocenjevati in izdelovati raznovrstne komunikacijske oblike ter aktivno participirati v družbenem življenju.

Karmen Erjavec, Ph. D.
Media Literacy

The media occupy a central place in our society, which makes media literacy essential for the democratic health of the contemporary, media-saturated society. Only a media-literate citizen, who selects good-quality media content, is sufficiently informed to participate responsibly in the democratic system. In many countries education about the media acquired a prominent place in the educational process. Consequently, the question is not whether education about the media should be a lifelong educational process, but rather, why it is taking us so long to introduce this kind of education at the various levels of education. This article answers the question What are the values, skills and knowledge that a citizen needs in a media-saturated society? Education about the media provides the answer: A media-literate citizen has access to the media; He knows how to analyse, critically evaluate and formulate various forms of communication and can also actively participate in the social life.

Zdenka Birman - Forjanič
Izobraževanje zaposlenih v gozdarstvu

Pri varovanju in delu z gozdovi je izobraževanje zaposlenih v gozdarstvu izjemno pomembno. Avtorica predstavlja v članku del raziskave, katere cilji so bili preučiti razmere glede izobraževanja gozdarskih delavcev, prepoznati njihove temeljne značilnosti in način izobraževanja, ugotoviti, kakšne so izobraževalne potrebe zaposlenih, in prikazati, kakšne bodo smernice v zvezi z

izobraževanjem v gozdarski stroki v prihodnosti. Ugotavlja, da ima največ zaposlenih v gozdarski dejavnosti srednjo izobrazbo. V raziskavi pa je tudi ugotovila, da se visok odstotek zaposlenih izobražuje ob delu in da potrebe po novih znanjih zadovoljujejo tudi z internim izobraževanjem. Zanimive so tudi ugotovitve o izobraževalnih potrebah zaposlenih, ki izražajo predvsem potrebe po znanju iz komuniciranja pri svetovanju lastnikom gozdov. Osrednja ugotovitev raziskave je, kot meni avtorica, da ima izobraževanje v gozdarstvu dve temeljni usmeritvi in nalogi: izobraževanje in strokovno izpopolnjevanje za kakovostno opravljanje nalog ter usposobitev za izobraževanje lastnikov gozdov in drugih javnosti.

Zdenka Birman - Forjanič
Education of Forestry Workers

Education of forestry workers is of exceptional importance for the protection and management of forests. In this article the author presents a part of the research study whose objective was to study the conditions in the education of forestry workers; to recognise their basic characteristics and the method of education; to determine the educational needs of the workers and to indicate the future educational guidelines in the forestry sector. The author determined that most workers employed in forestry have secondary education. The author also found that a high percentage of forestry workers receive part-time education and that the needs for new knowledge are met through in-house training. Interesting are also the findings on the educational needs of workers who primarily expressed the need for communication skills required for counselling forest owners. The central finding of the research study, according to the author, is that forestry education has two fundamental objectives and tasks: education and professional training to ensure efficient performance of tasks and skills to educate forestry owners and the public at large.

Sanja Uršič

Čitalnice – posebnost slovenske zgodovine

V drugi polovici 19. stoletja so se čitalnice z vlogo narodnih buditeljic razširile po vsej Sloveniji. Čitalniške družabne in kulturne prireditve so povezovalle ljudi. Tako so se v kraju, kjer je delovala čitalnica ali bralno društvo, med ljudmi stkale vezi. Srečevali so se v čitalniških prostorih, se zabavali, si v pogovorih izmenjavali znanje in izkušnje ter skrbeli za razvoj kraja. Čitalnice so dokaz, kako pomembna je povezava med kulturo in izobraževanjem. Ljudje, ki so s svojimi sposobnostmi in znanjem nastopali v amaterskih gledališčih, pevskih zborih, orkestrih, se udeleževali izletov in zabav, so vanje vnesli svoje želje, predloge in zamisli. Iz dejavnosti čitalnic so se kasneje razvile samostojne dejavnosti (knjižnica, gledališče, pevski zbor, glasbena šola, muzej), v katerih še danes potekajo kulturni programi. Avtorica meni, da je največ čitalniških značilnosti obdržala prav knjižnica. V njej so še vedno mize in stoli ter revije in časniki, ki jih lahko prebirajo obiskovalci. Knjižnica prireja veliko dejavnosti, ki so namejene vsej populaciji.

V drugi polovici 19. stoletja so potovale informacije v primerjavi z današnjim časom zelo počasi. S splošno pismenostjo se je ljudem odprl nov vir informacij, iz katerih so lahko črpali znanje. Slovenski časniki, časopisi, knjige, priročniki in koledarji so prinašali nove nacionalne, politične, kulturne in gospodarske vsebine. Čitalnice, kjer so potekali govori, predavanja, tečaji, pogovori s prijatelji, so prenašale znanje in stališča, ki jih ljudje v takratnem času ne bi mogli dobiti kje drugje.

national awakeners, spread throughout Slovenia. Social and cultural events based on reading brought people closer together. Thus in a community where a reading circle or a reading society was active, close ties were established among the people. People met in reading halls to have fun, to exchange knowledge and experiences through conversation and to take care of the community's development. Reading societies bear out the fact that ties between culture and education are of great importance. People who, thanks to their capabilities and knowledge, performed in amateur theatres, choirs, orchestras and participated in excursions and entertainment events, introduced their own desires, proposal and ideas into these activities. Later, independent institutions (library, theatre, choir, music school, museum) developed from reading societies where cultural programmes continue to be staged to this day. The author believes that it is the library that retained the most characteristics of the reading society. It is still furnished with tables and chairs and offers daily newspapers and other periodicals for the visitors to read. Furthermore, the library organises many activities intended for the entire population.

In the second half of the 19th century information travelled very slowly compared to the present time. Thanks to widespread literacy new information sources became available from where people could draw knowledge. Slovenian periodicals, newspapers, books, manuals and calendars brought new national, political, cultural and economic contents to its readership. Reading societies, where speeches, lectures, courses, friendly discussions were held, provided the knowledge and viewpoints, which could not be obtained elsewhere in those days.

Sanja Uršič

Reading Societies – A Unique Feature of Slovenian History

In the second half of the 19th century reading societies, playing the role of